

HISTORICA OLOMUCENSIA
44–2013

SBORNÍK
PRACÍ HISTORICKÝCH
XXXII

HISTORICA OLOMUCENSIA

44–2013

Sborník prací historických
XXXII

KATEDRA HISTORIE

UNIVERZITA PALACKÉHO OLOMOUC

Univerzita Palackého v Olomouci
Olomouc 2013

Zpracování a vydání publikace bylo umožněno díky finanční podpoře Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci Institucionálního rozvojového plánu, programu V. Excellence, Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci: Zlepšení publikačních možností akademických pedagogů ve filologických a humanitních oborech.

Návaznost, periodicita a anotace:

Časopis *Historica Olomucensia*, Sborník prací historických, je od roku 2010 zařazen do Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v České republice. Navazuje na předchozí ediční řadu *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Historica*, Sborník prací historických, která začala vycházet v roce 1960. Od roku 2009 vychází dvakrát ročně, s uzávěrkou na konci ledna a na konci července. Oddíl Články a studie obsahuje odborné recenzované příspěvky věnované různým problémům českých a světových dějin. Oddíl Zprávy zahrnuje informace o činnosti Katedry historie FF UP v Olomouci a jejích pracovišť či dalších historických pracovišť v Olomouci a případně také životopisy a bibliografie členů katedry. Posledním oddílem časopisu jsou recenze.

Výkonný redaktor a adresa redakce:

PhDr. Ivana Koucká, Katedra historie FF UP, Na Hradě 5, 771 80 Olomouc.

Redakční rada:

Prof. PhDr. Jana Burešová, CSc. – předseda (Katedra historie FF UP v Olomouci),
Mgr. Veronika Čapská, Ph.D., Mgr. Martin Čapský, Ph.D. (oba Ústav historických věd Filozoficko-přírodovědecké fakulty SU v Opavě), prof. PhDr. Jiří Kocian, CSc. (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v Praze), PhDr. Ivana Koucká (Katedra historie FF UP v Olomouci),
prof. PhDr. Jaroslav Vaculík, CSc. (Katedra historie PdF MU v Brně), PhDr. Michael Viktorík, Ph.D. (Katedra historie FF UP v Olomouci).

Internetové stránky časopisu s informacemi pro autory a s obsahem aktuálních čísel:

www.historie.upol.cz/ho.php

The authors are responsible for the content and the linguistic correctness of the papers.

Die Autoren sind für den Inhalt und die sprachliche Richtigkeit der Arbeiten verantwortlich.

Za obsah a jazykovou správnost prací odpovídají autoři.

Editorzy © Ivana Koucká, Zdeňka Žáčková, 2013

ISSN 1803-9561

OBSAH

ČLÁNKY A STUDIE

Josef Šrámek

*Kníže zakladatel? Otázka paměti o vládě Břetislava I. na Moravě
v moderním historiografickém paradigmatu
i v pramenech domácí provenience 12. až 14. věku*..... 11

Filip Strych

*Západní mocnosti, obchod a otroci v první polovině 19. století
v Senegambii*..... 43

Marek Šmíd

*Pietro Ciriaci – neúspěch v Československu
klíčem k jeho dalšímu vzestupu?*..... 55

Vladimír Daniš – Zdislava Dvorščáková

Vztahy Andreja Hlinku a R. W. Setona-Watsona..... 75

Lukáš Novotný

*„Na pana Špínu profesora si dejte v Praze též pozor, jest to Čech rozený,
ale škodlivý teď němec.“ K činnosti čelného představitele německého
aktivismu v první Československé republice Franze Spiny*..... 99

Jana Burešová

Zdroje informací o Austrálii v období první Československé republiky..... 115

Peter Zmátlo

*Pribinove slávnosti v Nitre v auguste 1933:
skúška československého režimu a štátnosti*..... 133

Miroslav Papoušek – Michael Viktorík

*Ing. Josef Kšír – památkář, průkopník výzkumu o olomoucké pevnosti
a významný fotograf olomouckých památek*..... 159

Zuzana Haraštová

Profesor Ladislav Hosák očima kolegů, rodiny a přátel..... 173

Iva Rosario

Sgrafito Josefa Kučika v kostele Nejsvětější Trojice v New Norcii..... 193

Michaela Kollerová

Historička Jiřina Holinková. Osobnost ve víru vědy a pedagogiky 215

ZPRÁVY

Jaroslav Miller

Zpráva o činnosti Katedry historie Filozofické fakulty

Univerzity Palackého v Olomouci v roce 2011/2012 233

Jitka Kohoutová – Hana Jadrná Matějková

První rok projektu Inovace studia Historických věd

na Univerzitě Palackého v Olomouci 239

Eduard Droberjar

VIII. Protohistorická konference v Olomouci 243

Eduard Droberjar – Ivo Barteček

Konference Malá Haná – paměť kulturní krajiny v Jevíčku..... 245

Pavel Horák

Konference mladých historiků v Hradci Králové posedmé 247

RECENZE

Josef Šrámek

Wihoda, Martin:

Morava v době knížecí 906–1197.

Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2010. 251

Veronika Chmelařová

Čičaj, Viliam – Bernhard, Jan Andrea:

Orbis Helveticorum. Das Schweizer Buch und seine mitteleuropäische Welt.

Historický ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava 2011. 257

Jana Burešová Štefanský, Michal: <i>Studená vojna. Slovensko 1955–1962.</i> Vojenský historický ústav, Bratislava 2012.	261
---	-----

Jana Burešová Geršlová, Jana: <i>Dějiny moderního podnikání.</i> Kamil Mařík – Professional Publishing, Ostrava 2012.	265
---	-----

THE AUTHORS AND SUMMARIES

<i>The Authors and Summaries</i>	269
--	-----

ČLÁNKY A STUDIE

KNÍŽE ZAKLADATEL?

OTÁZKA PAMĚTI O VLÁDĚ BŘETISLAVA I. NA MORAVĚ V MODERNÍM HISTORIOGRAFICKÉM PARADIGMATU I V PRAMENECH DOMÁCÍ PROVENIENCE

12. AŽ 14. VĚKU

Josef Šrámek

Mezi události, které přemyslovským zemím přinesl bouřlivý rok 1248, náleží jedna, jež se sice jeví jako poměrně nenápadná a svým způsobem se ztrácí ve stínu bojů mezi králem Václavem I. a jeho synem Přemyslem Otakarem,¹ její důsledky se ale měly s různou intenzitou táhnout po celý zbytek 13. století a ve výsledku představují zakončení jedné etapy vývoje církevní správy ve středověkém českém království. S ohledem na to dotýčná událost přitahuje pozornost historiků (byť menší, než by si možná zasloužila).² O co se však jedná? Začátkem prosince roku 1248 totiž došlo k aktu, kdy český král Václav I. postoupil olomouckému biskupovi Brunovi ze Schauenburku právo na výběr desátek v celé olomoucké diecézi³ a vedle toho i patronátní právo a veškerou světskou soudní pravomoc nad benediktinským klášterem v Rajhradě.⁴ Na Rajhrad si ovšem činil nároky také benediktinský klášter v Břevnově. Rajhrad se proto záhy stal předmětem sporu mezi oběma církevními institucemi. Situace nebyla podle všeho úplně přehledná, což dokládá i nejistota ze strany moderních badatelů, jak vlastně na spor o Rajhrad nahlížet. Přímo za nelegální neváhal označit tento čin Václava I. takový znalec

¹ Alespoň klíčové syntézy českých středověkých dějin tuto kauzu nereflektují. Srov. NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny*. Díl I. 3: *Čechy královské za Přemysla I. a Václava I* (dále jen *České dějiny I.* 3). Praha 1928; Týž: *České dějiny*. Díl I. 4.: *Rozmach české moci za Přemysla Otakara II.* (1253–1271). Praha 1937; VANÍČEK, Vratislav: *Velké dějiny zemí Koruny české*. Díl II.: 1197–1250 (dále jen *Velké dějiny II.*). Praha – Litomyšl 2000; Týž: *Velké dějiny zemí Koruny české*. Díl III.: 1250–1310. Praha – Litomyšl 2002; ŽEMLIČKA, Josef: *Počátky Čech královských 1198–1253. Proměna státu a společnosti* (dále jen *Počátky Čech královských*). Praha 2002; Týž: *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*. Praha 2011.

² Viz akcent, který na postavení a dějiny rajhradské fundace klade např. WIHODA, Martin: *Morava v době knížecí 906–1197* (dále jen *Morava v době knížecí*). Praha 2010, s. 72.

³ CDM III, č. 128, s. 95–97; CDB IV, č. 149, s. 247–249.

⁴ CDM III, č. 129, s. 97–98; CDB IV, č. 150, s. 249–251.

dějin 13. století, jakým byl Jindřich Šebánek, nad toutéž událostí se s nepochopením nedávno pozastavil také Tomáš Borovský.⁵ Nejspíše však lze bez nebezpečí fatálního omylu souhlasit s míněním Václava Novotného, jenž dal tuto listinu Václava I. do souvislosti s odbojem markraběte Přemysla a odměňováním svých věrných, mezi něž patřil i olomoucký biskup Bruno.⁶ Z listiny víme, že k Rajhradu náležel patronát nad pěti farními kostely (v Rajhradě, Sebranicích, Domašově, Ostrovačicích a Šitbořicích), což představovalo nezanedbatelný finanční přínos. Biskup Bruno byl nadto nucen řešit jistě nepřijemnou otázku obnovy olomoucké diecéze a sanace biskupských statků, jež utrpěly v předchozím období zápasu o obsazení olomouckého biskupského stolce.⁷

Shrňme dále jen ve stručnosti průběh celé kauzy, která představuje výchozí bod tohoto pojednání. Z počátku listopadu roku 1255 je dochována listina, která spor mezi břevnovským konventem a olomouckým biskupem uzavírá. Biskup Bruno na základě ústních svědectví ve prospěch benediktinů břevnovským nárokům nakonec ustoupil, byť s ohledem na podmínku tučné úplaty ani olomoucké biskupství nepřišlo zkrátka.⁸ Výsledek sporu následně stvrdila i římská kurie.⁹ To, že břevnovští mniši slavili vítězství na základě ústních svědectví a nikoliv díky písemným dokladům, které se objevily později a byly rozpoznány jako falza,¹⁰ se stalo podezřelým už Rudolfu Urbánkovi, který poté vypracoval ve stopách Václava Hrubého obsáhlý nástin dějin Břevnova coby skutečné falzátorské dílny.¹¹ Urbánkovy soudy, podmíněné

⁵ Viz ŠEBÁNEK, Jindřich – DUŠKOVÁ, Sáša: *Kritický komentář k moravskému diplomatovi. Zpracování látky z 3. svazku Bočkova moravského kodexu*. Praha 1952, s. 92; BOROVSKÝ, Tomáš: *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*. Brno 2005, s. 25.

⁶ Viz NOVOTNÝ, V.: *České dějiny I.* 3, s. 805. K Přemyslově odboji naposledy srov. ŽEMLIČKA, J.: *Počátky Čech královských*, s. 166–185; VANÍČEK, V.: *Velké dějiny II.*, s. 371–387 (každý s mírně odlišnou datací i interpretací).

⁷ Srov. HRABOVÁ, Libuše: *Biskup Bruno ze Schauenburgu a hospodářské proměny na Moravě ve XIII. století*. In: *Sága moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. století (dále jen Sága moravských Přemyslovců)*. Olomouc – Brno 2006, s. 147–152. K poměrům v olomoucké diecézi před nástupem biskupa Bruna nejnověji SVOBODOVÁ, Eva – SOMER, Tomáš: *Konrád z Friedberka. Biskup, na kterého se mělo zapomenout* (v tisku; autorům děkuji za laskavé poskytnutí rukopisu textu).

⁸ CDM III, č. 220, s. 195–197; CDB V/1, č. 55, s. 109–112.

⁹ CDM III, č. 238, s. 222–223.

¹⁰ FRIEDRICH, Gustav: *O dvou nejstarších listinách kláštera rajhradského*. In: *Sborník prací historických k 60. narozeninám dvor. rady Prof. Dra Jaroslava Golla*. Praha 1906, s. 72–80. Srov. CDB I, č. 379, s. 352–354; č. 381, s. 356–358.

¹¹ URBÁNEK, Rudolf: *Legenda t. zv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend ludmilských i václavských a její autor*. Díl I. 1.–I. 2. Praha 1947–1948. Optiku hodnocení však naznačil již HRUBÝ, Václav: *Falsa Břevnovská*. Český časopis historický (dále jen ČČH), 1920, s. 94–126.

subjektivními i objektivními faktory, však nebyly přijaty a další bádání je střízlivě odmítlo.¹² Pravdou však je, že Brunův nástupce v úřadě, olomoucký biskup Dětrich z Hradce, se pokusil pro něj nepříznivý verdikt v devadesátých letech 13. století zvrátit. Roku 1290 si nechal tento biskup ověřit listinu Bruna ze Schauenburku z roku 1255.¹³ Podobně postupovali roku 1294 také břevnovští benediktini, kteří si nechali papežskou konfirmaci listiny biskupa Bruna stvrdit pražským biskupem Tobiášem z Bechyně.¹⁴ Celá pře vypukla nanovo, ale i nyní musel olomoucký biskup Dětrich připustit porážku. V lednu roku 1296 se Dětrich z Hradce jménem olomouckého biskupství vzdal práv na ustanovování proboštů a vyšetřování nepravostí ve prospěch břevnovského opata, zůstalo mu ovšem právo vizitace, korekce a jurisdikce. Biskup tak zjevně uznal břevnovskou nadřazenost nad Rajhradem. Tento stav byl stvrzen také papežem Bonifácem VIII.¹⁵ Biskup Dětrich nakonec potvrdil roku 1300 i rajhradská privilegia (včetně dalších výsad).¹⁶

Komplikovaná situace a zjevně nestandardní poměr Rajhradu k Břevnovu,¹⁷ který se ustálil právě někdy mezi lety 1250–1300, vedly Libora Jana k vyslovení podnětné myšlenky o tom, že vzhledem k absenci písemných dokladů byly břevnovské požadavky chabého právního podložení, a cesta Rajhradu ke statutu břevnovského probošství se vyvíjela mnohem komplikovaněji, než se nás snaží prameny břevnovské provenience přesvědčit.¹⁸ Byť Janova studie znamenala výrazný a originální posun v dosavadním bádání o dějinách rajhradského monasteria a přísluší jí přiznání zásluh o podnětnou tematizaci badatelského problému, na jiném místě jsem se pokusil zformulovat pokus o alternativní výklad tohoto problému v duchu interpretace pseudobřetislavských falz jakožto nositele paměti břevnovského konventu, a tedy ojedinělého svědectví o tom, jak si v Břevnově 13. století představo-

¹² Srov. především ŠEBÁNEK, Jindřich – DUŠKOVÁ, Sáša: *Studie k českému diplomatáři. I. K Otázce břevnovských falz*. Sborník prací Filosofické fakulty brněnské univerzity, 2–4, 1953, s. 261–285. K Urbánkovu dílu pak ŠRÁMEK, Josef: „*Ctihodný otec a pán Bavor, z Božího milosrdenství opat břevnovský, téhož místa téměř druhý zakladatel*.“ K vytváření obrazu osobnosti v historiografii. *Církevní dějiny*, 6, 2010, s. 16–33.

¹³ CDM V, č. 21, s. 22.

¹⁴ CDM V, č. 7, s. 6.

¹⁵ CDM V, č. 27, s. 28; RBM II, č. 1716, s. 735–736.

¹⁶ CDM IV, č. 289, s. 365–366; CDM V, č. 46, s. 48–49; RBM II, č. 1490, s. 642.

¹⁷ Srov. WIHODA, Martin: *Benediktinská kapitola v dějinách kláštera Hradisko u Olomouce* (dále jen *Benediktinská kapitola*). In: JAN, Libor – OBŠUSTA, Petr (eds.): *Ve stopách sv. Benedikta*. Brno 2002, s. 29–32.

¹⁸ JAN, Libor: *Počátky benediktinů na Moravě a rajhradský klášter*. In: JAN, Libor – OBŠUSTA, Petr (eds.): *c. d.*, s. 19–27.

vali dějiny vlastního kláštera.¹⁹ Takový pokus je podle mne o to potřebnější, že explicitní sepsání dějin břevnovského klášterství ze středověkého období postrádáme, jak trefně ve vztahu k Rajhradu postihl Martin Wihoda.²⁰ Cílem tohoto příspěvku je rozšíření dříve snesené argumentace o analýzu toho, jaké bylo ve 13. století povědomí o panování knížete Břetislava I. na Moravě, a odkud tedy mohl břevnovských skladatel obou rajhradských falz čerpat. Sluší se přiznat, že velkou inspirací pro uvažování tímto směrem se stala nedávná studie Davida Kalhouse, věnovaná českému středověkému povědomí o událostech, jež se odehrály v polském Hnězdně v roce 1000. Podobně vděčnou ukázkou toho, že při absenci pramenů může být zajímavé ptát se, nikoliv jak se věci staly, ale jak si lidé mysleli, že se věci staly, představuje kniha Libuše Hrabové o dějinách Polabských Slovanů.²¹ Uvést je také nutno dnes již klasické práce na téma středověké paměťové kultury, jejichž autorem je Otto Gerhard Oexle.²²

Shrňme nejprve, jak nahlíží na dobu vlády knížete Břetislava I. ve vztahu k Moravě moderní historiografie. Pozornost bude věnována i tématu, které na první pohled s otázkou stojící u kořenů tohoto textu nesouvisí, a sice dataci připojení Moravy k českému přemyslovskému regnu v prvních desetiletích 11. století. Opak je však pravdou. V dataci této události jednak stále i přes zájem mnoha generací badatelů nevládne plná shoda, především však názor toho kterého historika na to, kdy k opětovnému zisku Moravy Přemyslovci

¹⁹ ŠRÁMEK, Josef: *Na okraj počátků Břetislavovy fundace v Rajhradě. Příspěvek ke vztahu rajhradského a břevnovského kláštera v 11.–13. století*. In: Documenta Pragensia Supplementa II. Kapituly v zemích Koruny české a v Uhrách ve středověku. Praha 2011, s. 45–73; Týž: *Rajhradský klášter jako enigma moravských středověkých dějin? Cesta Rajhradu k probošství v horizontu 11.–14. století*. Vlastivědný věstník moravský (dále jen VVM) (v tisku); stran interpretačního zázemí srov. týž: „Aby události neunikly paměti.“ *Středověká listinná falza a kláštery*. Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis, 2, 2009, s. 13–37.

²⁰ Viz WIHODA, M.: *Benediktinská kapitola*, s. 31; Týž: *Morava v době knížecí*, s. 72.

²¹ Viz HRABOVÁ, Libuše: *Stopy zapomenutého lidu. Obraz dějin Polabských Slovanů v historiografii*. České Budějovice 2006; KALHOUS, David: *Jak viděla Hnězdo roku 1000 středověká tradice?* In: WIHODA, Martin – REITINGER, Lukáš a kol.: *Proměna středověchodní Evropy raného a vrcholného středověku*. Mocenské souvislosti a paralely. Brno 2010, s. 339–358. Srov. také BLÁHOVÁ, Marie: *Historická paměť v pramenech raně přemyslovských Čech*. In: KLÁPŠTĚ, Jan – PLEŠKOVÁ, Eva – ŽEMLIČKA, Josef (eds.): *Dějiny ve věku nejistot*. Praha 2003, s. 53–69.

²² OEXLE, Otto Gerhard: *Memoria und Memorialüberlieferung im früheren Mittelalter*. Frühmittelalterliche Studien, 10, 1976, s. 70–97; Týž: *Memorialüberlieferung und Gebetsgedächtnis in Fulda vom 8. bis zum 11. Jahrhundert*. In: SCHMIDT, Karl (ed.): *Die Klostergemeinschaft in Fulda in frühen Mittelalter*. Band 1. München 1978, s. 136–177. Inspirativní práci je přitom po stránce teoretické stále ještě základní práce HALBWACHS, Maurice: *Kolektivní paměť*. Praha 2009; srov. reflexi u dalšího vlivného díla: ASSMANN, Jan: *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha 2001, s. 31–78.

došlo, silně ovlivnil následné úvahy o tom, jak dlouho – a tedy i jak intenzivně – se kněžic Břetislav s moravskými poměry sžil a nakolik je vůbec mohl nějakým zásadnějším způsobem formovat.

Nelze začít jinak než samotným otcem zakladatelem moderního českého dějepisceví Františkem Palackým. Už proto, že jeho koncepce českých dějin, výmluvně vyjádřená v názvu jeho stěžejního díla *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, v mnohém předurčila optiku a interpretační rámec dalších generací. Již název příslušné kapitoly výmluvně vystihuje roli, kterou František Palacký knížeti Břetislavovi přiřkl: *Nové zvelebení Čech skrze Břetislava I.* Palacký udává, že hned po smrti Boleslava Chrabrého se český kníže Oldřich zmocnil několika krajů moravských, dokud mu cestu nezahradil uherský král Štěpán. Oldřich potom svému synovi Břetislavovi, jehož Palacký zdobí ve stopách Kosmových přívískem „český Achilles“, svěřil velení nad silnou přemyslovskou družinou a vyslal jej vysvobodit celou Moravu od nadvlády cizinců. Břetislav, dle Palackého, dokázal hned v tomto prvním boji všechnu chrabrost i jemnost svého ducha, když celou zemi dobyl jedním útokem. Následně se pak Břetislav stal ještě za otcovy vrchní vlády vévodou moravským. Z válečné kořisti pak obnovil zpustošené velkomoravské chrámy, hradby starých hradů a měst byly opraveny a dokonce vystavěna města nová jako Spytihněv či Opava, říkal Palacký. Nejstaršího syna Spytihněva uvedl Břetislav roku 1048 na post správce Moravy se sídlem v Olomouci a v zemi české i moravské obnovil hradskou správu. Palacký pak hodnocení Břetislavovo uzavřel slovy, že kníže nese přízvisko obnovitel říše české právem mnohonásobným.²³

Vliv Palackého výkladu lze demonstrovat na ve své době velice populární *Česko-moravské kronice* Karla Vladislava Zapa. Zap, zcela v intencích Palackého, ba téměř jeho slovy, začal svůj výklad tím, že kníže Oldřich hned, jak uslyšel o smrti Boleslava Chrabrého, zmocnil se sousedních moravských krajin a žup, které nebyly ovládnuty Uhry.²⁴ Dobyť zbytku Moravy na králi Štěpánovi opět shodně přisoudil Břetislavovi I., jehož otec postavil do čela přemyslovských vojáků. Pokud ovšem Palacký ještě datoval dobytí Moravy do roku 1028 s relativizující douškou, tuším, Zap již toto datum bral jako fakt. Narodil od Palackého ale přiznával, že nemůže s jistotou říci, jak rychle Přemyslovci Moravu opanovali. O zásluhách a potenciálu Břetislava I. ovšem stejně jako Palacký neměl sebemenších pochyb. Oldřich tyto synovy zásluhy uznal a učinil jej prvním úředním vévodou moravským. S tímto obdobím Břetislavova života pak spojuje obnovu starých kostelů na Velehradě,

²³ PALACKÝ, František: *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*. Praha 1926, s. 72–76.

²⁴ ZAP, Karel Vladislav: *Česko-moravská kronika*. Díl I. Praha 1906, s. 145.

v Olomouci, Osvětimanech, založení hradu Břeclavi, Opavy a jiných strategických míst v příhraničí. Břetislavovi výslovně přičítal přivedení prvních mnichů řádu sv. Benedikta, a to ke kostelíku sv. Jana u Velehradu a především do poustevny na opuštěném hradišti Rajhrad. Plně v duchu pseudobřetislavovských falz pak provázal skrze úmrtí poustevníka Vintíře dějiny Rahradu a Břevnova. S narozením prvního syna Spytihněva roku 1031 spojil založení hradu Spytihněvi, kam umístil i probošství.²⁵ I Zapovi se stal Břetislav obnovitelem české říše, když opětovně spojil sesterské země Čechy a Moravu a utvrdil tím jádro českého panství, k němuž připojil také část Slezska.²⁶

Autoritou plně srovnatelnou s F. Palackým je dodnes Beda Dudík, autor respektu hodného mnohosvazkového díla *Dějiny Moravy*. Také tento moravský zemský historiograf, shodně se současníkem Palackým, nazýval Břetislava I. národním bohatýrem.²⁷ Počátky Břetislavovy skvělé pověsti kladl i on do roku 1029, kdy měl kněžic velet přemyslovským vojskům, která se prudkým útokem zmocnila celé Moravy a učinila tak konec polskému panství. Tím i v jeho líčení začínalo Břetislavovo panování na Moravě z titulu knížete moravského a z rozhodnutí otce Oldřicha. Dudík zde výslovně cituje Kosmu, že země moravská byla vždy podřízena knížeti Čechů, jak ustanovil kníže Břetislav, který Moravu jako první podřídil své moci.²⁸ Coby rajhradský benediktin tuto fundaci nemohl opomenout.²⁹ Ve svém díle napsal, že kníže Břetislav založil tento klášter na počest sv. Petra a Pavla na místě pustého hradiště Rajhrad, bohatě ho obdaroval a postoupil břevnovskému konventu opata Meginharda.³⁰ Vyslovil také varování před nekritickou důvěrou v údaje, že Břetislavův prvorozenec Spytihněv vládl po roce 1049 na Moravě jako správce. Za jedinou jistotu měl skutečnost, že se otec a syn zúčastnili roku 1048 slavnostního vysvěcení rajhradského kostela.³¹ V obsáhlém líčení Bře-

²⁵ Tamtéž, s. 146–148, 166–168.

²⁶ Tamtéž, s. 153.

²⁷ Dudík, Beda: *Dějiny Moravy*. Díl II.: *Od roku 906 až do roku 1125* (dále jen *Dějiny Moravy II.*). Praha 1875, s. 99, 182–187.

²⁸ Tamtéž, s. 105–106.

²⁹ Dudík ostatně věnoval středověkým dějinám rajhradského kláštera obsáhlou monografii, která podnes nebyla jako celek nahrazena! Viz Dudík, Beda: *Geschichte des Benediktiner-Stiftes Raygern in Markgraffthum Mähren*. Band I. *Von der Gründung des Stiftes bis zum Ende der Hussitenstürme (1048–1449)*. Brünn 1849.

³⁰ Dudík, B.: *Dějiny Moravy II.*, s. 155. Je hodno upozornění, že již František Palacký a Beda Dudík rozpoznali ještě před minuciózním rozbořem Gustava Friedricha, že listina nepochází z doby, do níž se hlásí, ale až ze 12. či 13. století. Viz tamtéž, s. 155, pozn. 2.

³¹ Tamtéž, s. 165. A to i přesto, že opětovně poukazuje na fakt, že daná listina nepochází z roku 1048, ale až z doby pozdější. Srov. tamtéž, s. 165–166, pozn. 3.

tislavova života i vlády ovšem zaujme, jak málo prostoru věnuje ve srovnání např. s K. V. Zapem Břetislavovým činům na Moravě. Reflexi Dudíkova díla pak ukazuje kniha Rudolfa Dvořáka *Dějiny markrabství moravského*. Ani Dvořák se neodchýlil od dosavadního chronologického rámce a přemyslovské ovládnutí Moravy kladl do roku 1029. Oproti svým předchůdcům ovšem přidal na epičnosti. Břetislav tak v jeho pojetí zakrátko dobyl veškeré země až po Karpaty a ze všech moravských měst vypudil Poláky, které houfně prodal do otroctví. Břetislav, říkal Dvořák dále, přilnul záhy velkou láskou k nově dobyté zemi, kam přivedl i svou manželku.³² Založení rajhradského kláštera roku 1048 představovalo ve Dvořákových očích důležitý čin pro vnitřní dějiny Moravy, aniž by však bylo explicitně vysvětleno proč. Snad proto, že první klášter na Moravě byl Břetislavem podřízen českému Břevnovu.³³ O Břetislavem zakládané síti pohraničních hradů ani R. Dvořák nehovořil.

Neobyčejně vlivným dílem se staly na desetiletí fenomenální *České dějiny* Václava Novotného. V klíčové otázce datace připojení Moravy k přemyslovskému českému jádru již tento autor konstatoval, že nelze říci, kdy se tak stalo, z pramenů se prý dozvídáme jen to, že Moravu dobyl na Polácích Břetislav.³⁴ Stalo se tak nejpozději roku 1029, byť jistoty není a mohlo se tak stát už dříve.³⁵ Morava se podle Novotného po opětovném ovládnutí Čechy nejspíše vrátila ke svému staršímu zřízení. O tom ale opět nejsou detailnější informace. Pouze víme, že z vůle otcovy, ale v poměru dosti samostatně, byl správou Moravy pověřen Břetislav, konstatoval Novotný.³⁶ Pro úplnost dodejme, že k dataci do roku 1018–1021 se v letmé doušce nakonec přiklonil i znalec Kosmova díla Bertold Bretholz, který připravil pro proslulou ediční řadu *Monumenta Germaniae Historica* dodnes nepřekonanou edici Kosmovy *Kroniky Čechů*, jež se tak stala jeho hlavní argumentační oporou.³⁷ Ovšem ani názor takových autorit, jakými byli V. Novotný a B. Bretholz, nepřesvědčil bezzbytku všechny. Např. Jaroslav Dřímál se díky komparaci se zahraničními prameny, především dílem tzv. *Annalisty Saxo*, postavil za platnost Kosmovy chronologie a s poukazem na zahraniční politiku císaře Jindřicha II. usoudil,

³² Dvořák, Rudolf: *Dějiny markrabství moravského*. Díl I. Praha 2000, s. 28–29.

³³ Tamtéž, s. 30.

³⁴ NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny*. Díl I. 1.: *Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha* (dále jen *České dějiny I. 1*). Praha 1912, s. 723.

³⁵ Tamtéž, s. 724, srov. také s. 723–724, pozn. 3.

³⁶ Tamtéž, s. 725.

³⁷ BRETHOLZ, Bertold: *Studien zu Cosmas von Prag I*. Neues Archiv für ältere deutsche Geschichtskunde, 34, 1909, s. 675. Ještě dříve ovšem zastával Palackého dataci 1028, viz BRETHOLZ, Bertold: *Mähren und das Reich Herzog Boleslavs II. von Böhmen*. Archiv für österreichische Geschichte, 82, 1985, s. 180.

že Morava musela být Přemyslovci získána mezi lety 1017–1021, sám se dokonce přiklonil k meznímu roku 1017.³⁸ Václav Chaloupecký zase prosazoval v reakci na Drímalovu stať s ohledem na politiku Boleslava Chrabrého vůči Kyjevské Rusi a s poukazem na údaje z legendy o sv. Kolomanovi rok 1018,³⁹ zatímco archeolog Rudolf Turek se klonil spíše k roku 1029 jakožto datu připojení Moravy k přemyslovským Čechám.⁴⁰ Podobně i významný historik František Dvorník, jenž se vyslovil s nedůvěrou vůči Kosmově chronologii a konstatoval, že se nezdá pravděpodobné, že by Morava byla Přemyslovci získána již kolem roku 1018 a že za stávajících znalostí je lépe uvažovat o dataci v rozmezí let 1018 až 1030.⁴¹ Turek také zmínil Břetislavovo správcovství Moravy, k němuž poznamenal, že nelze soudit, zda Břetislav vystupoval jako dědic velkomoravských tradic, naopak skepticky usoudil, že pozdější organizace českého státu tomu nenasvědčuje. Dobu Břetislavovy vlády označuje za období progresivního vnitřního vývoje, jenž dovršoval proces feudalizace státu. Výrazem tohoto procesu mělo být dle Turka mimo jiné organizované opevňování a prohlubování správy pohraničních oblastí.⁴²

Úspěšnou a přitom fundovanou popularizaci českých dějin přemyslovské éry předložil v roce 1975 renomovaný znalec středověkých dějin Zdeněk Fiala. Ten konstatoval, že dějiny Moravy mezi lety 906 až 1030 jsou velmi nejasné, ba pro téměř naprostý nedostatek spolehlivých pramenů přímo záhadné. Držbu Moravy Břetislavem se svolením knížete Oldřicha kladl nejpozději do roku 1030 a upozornil, že Kosmas sice přičítá tuto zásluhu Oldřichovi, avšak umísťuje svoje líčení bez konkrétní datace do velmi pochybných chronologických souřadnic. Podle Fialy tak Přemyslovci opanovali Moravu někdy mezi lety 1017–1029, spíše blíže meznímu datu prvnímu než druhému.⁴³ Opětovným spojením Čech a Moravy začalo slovy Fialovými pro Moravu období v jistém smyslu epochálního významu. Přemyslovská vláda prý začínala na Moravě něco nového, v rovině vládní moci a správy nenavazovala na žádnou starší tradici, neobnovovala nic z rozkvětu mojmírovské říše, a to ani ve sféře církevní. Za jisté označuje, že přemyslovské hrady (tzv. břeťi-

³⁸ DRÍMAL, Jaroslav: *Připojení Moravy k českému státu za knížete Oldřicha*. Časopis Matice moravské (dále jen ČMM), 68, 1948, s. 28–49.

³⁹ CHALOUPECKÝ, Václav: *Kdy byla Morava připojena k českému státu* (dále jen *Kdy byla Morava připojena*). ČČH, 48–49, 1947–1948, s. 243.

⁴⁰ TUREK, Rudolf: *Čechy na úsvitě dějin* (dále jen *Čechy na úsvitě*). Praha 2000, s. 231.

⁴¹ DVORNÍK, František: *Zrod střední a východní Evropy. Mezi Byzancí a Římem*. Praha 2008, s. 246–247, 254–255.

⁴² TUREK, R.: *Čechy na úsvitě*, s. 231–239.

⁴³ FIALA, Zdeněk: *Přemyslovské Čechy. Český stát a společnost v letech 995–1310*. Praha 1975, s. 13–14.

slavovské) na Moravě byly budovány v nápadné blízkosti dávno zpustlých velkomoravských hradišť. Trvala tedy přitom kontinuita osídlení. Počáteční správa Moravy připadla knězi Břetislavovi. Přitom ale poukázal na neshody s otcem, následkem čehož musel Břetislav hledat před rokem 1034 azyl v zahraničí.⁴⁴ Do konce dvacátých let 11. století datoval návrat Moravy pod přemyslovské panství také Rostislav Nový. S Břetislavovým správcovstvím i on spojil vznik hradisek v nejexponovanějších oblastech moravského pohraničí, o poznání větší důraz ve věci upevňování celistvosti obnoveného přemyslovského soustátí však položil na roli církve, jmenovitě na moravské majetky břevnovského kláštera a staroboleslavské kapituly, resp. o něco později klášterů ostrovského a opatovického.⁴⁵

Výrazný posun v otázce dějin Moravy v první polovině 11. století znamenaly studie Barbary Krzemięnské.⁴⁶ Dobytí Moravy označila za jednu ze dvou vskutku závažných politických událostí první dekády Oldřichovy vlády. Co se ovládnutí moravského prostoru týče, tento akt dala do souvislosti s uzavřením míru mezi říší a Polskem v Budyšině roku 1018. Jak Krzemięnska dále usuzuje, nejspíše už kolem roku 1019 byl moravský prostor knížetem Oldřichem ovládnut a téměř vzápětí předán synu Břetislavovi. Jako snahu o zajištění jižní hranice státu pak interpretovala i sňatek Břetislava s Juditou ze Schweinfurtu coby blízkou příbuznou markrabího východní bavorské marky Babenberka Adalberta.⁴⁷ Na Moravě pak Břetislav působil až do podzimu roku 1033, kdy za otcovy nepřítomnosti dočasně (do jara roku 1034) spravoval celé knížectví. Po Oldřichově návratu do Čech však mezi otcem a synem došlo k neshodám, jejichž následkem bylo Břetislavově vyhnání ze země.⁴⁸

Uvedená monografie dodnes představuje nejrozsáhlejší a nejpečlivější práci o Břetislavovi I. Přesto ani zde se o Břetislavově zakladatelském díle na Moravě mnoho nedočteme. O Břetislavovi Krzemięnska usoudila, že vládl Moravě po řadu let a vtiskl jí natolik markantní stopy, že jeho nástupce Spytihněv II. cítil nutnost tamní elity, chápané jako srostlé s Břetislavem, zcela odstranit a nahradit vlastními. Výsledek Břetislavovy moravské vlády

⁴⁴ Tamtéž, s. 14–16, 40.

⁴⁵ Nový, Rostislav: *Přemyslovský stát 11. a 12. století*. Praha 1972, s. 12, 154–155, 158.

⁴⁶ KRZEMIĘNSKA, Barbara: *Krise českého státu na přelomu tisíciletí*. ČČH, 18, 1970, s. 497–532; Táž: *Politický vzestup českého státu za knížete Oldřicha (1012–1034)* (dále jen *Politický vzestup*). Československý časopis historický (dále jen ČsČH), 25, 1977, s. 246–270; Táž: *Wann erfolgte der Anschluss Mährens an den böhmischen Staat?* Historica, 19, 1980, s. 195–243; souborně táž: *Břetislav I.* (dále jen *Břetislav I.*). Praha 1986.

⁴⁷ KRZEMIĘNSKA, B.: *Politický vzestup*, s. 249. Srov. táž: *Břetislav I.*, s. 69.

⁴⁸ KRZEMIĘNSKA, B.: *Politický vzestup*, s. 268–270.

tak prý podle autorky známe dobře, i ona však připustila, že o Břetislavově konkrétním působení na Moravě víme jen pramálo jistého.⁴⁹ I Krzemieńska, stejně jako jiní historici, knížeti připočetla zakládání (staro)nových hradů,⁵⁰ přičemž věc uzavřela slovy, že Břetislavova vláda na Moravě byla zřejmě natolik důležitá, že z paměti potomků téměř vymizel kníže Oldřich coby skutečný strůjce připojení Moravy.⁵¹

Syntézu moravských dějin sepsal s dlouhým odstupem po Dudíkovi a Dvořákovi Josef Válka. Stran našeho tématu konstatuje, že zpětné dobytí Moravy Přemyslovci není v pramenech blíže popsáno, ani datováno, kloní se ale k tomu, že se tak stalo v prvních letech Oldřichovy vlády. Odmítá představu starších dějepisců o tom, že by se Přemyslovci zmocnili Moravy jedním útokem, jako reálné vidí spíše postupné vytlačování Poláků ze zastávaných pozic. Na rozdíl od starší optiky podle Války nešlo o opětovné spojení bratských zemí, ale o vítězství Přemyslovců nad Piastovci a Arpádovci v zápase o mojmírovské dědictví. I on pak přičítá Břetislavovi prvenství ve správě Moravy. Zemi Přemyslovec ovládal prostřednictvím své družiny, kterou usadil po stávajících hradech, případně hradech nově zbudovaných – avšak bez toho, aby navázal na velkomoravskou organizaci státní i církevní. Tyto břetislavovské hrady pak měly kopírovat jednak změny osídlení od 10. století, jednak poměry v příhraničí.⁵²

Ve své syntéze o dějinách přemyslovských zemí v době knížecí se k moravské tematice vyjádřil také Josef Žemlička. Opětovné připojení Moravy k českému jádru datuje opatrně do roku 1019, možná 1020.⁵³ Moravě pak přičítá významnou roli v budování přemyslovského státu. Soudí, že zatímco v Čechách museli Přemyslovci své centralizační kroky pečlivě zvažovat, na Polácích znovudobytá Morava jim poskytovala volnější prostor k realizaci. Moravské obyvatelstvo tak bylo zatíženo odvody, na Moravě vyrostla síť knížecích hradů, kde zastávali úřady a posty knížecí družiníci a velmoži z Čech.⁵⁴ Tato Morava také byla polem, kde kněžic a dědic stolce Břetislav sbíral praktické panovnické zkušenosti. I J. Žemlička přitom připouští, že konkrétněji přiblížit Břetislavovu aktivitu coby moravského správce se prozatím nedaří. Ve shodě s archeology konstatuje, že datování moravských hra-

⁴⁹ KRZEMIEŃSKA, B.: *Břetislav I.*, s. 77.

⁵⁰ Tamtéž, s. 77–78.

⁵¹ Tamtéž, s. 78.

⁵² VÁLKA, Josef: *Dějiny Moravy*. Díl I.: *Středověká Morava*. Brno 1991, s. 36–37.

⁵³ ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí (1034–1198)* (dále jen *Čechy v době knížecí*). Praha 2002, s. 43, 347.

⁵⁴ Tamtéž, s. 43.

dišť je příliš rámcové, než aby bylo možné rozlišit hrady vzniklé před rokem 1034 a po něm. Často bylo také přemyslovskou mocí využito staveb, vystavěných již dříve Poláky, nebo staveb s kontinuitou ještě od velkomoravských dob. Hradská struktura na Moravě doznala podle něho pevnějších linií mezi lety 1041–1055, výstavba menších objektů doznávala ale ještě na přelomu 11. a 12. století. Břetislavovu aktivitu ale podle Žemličkova mínění potvrzují názvy jako Břecław či Spytihněv (analogii v Čechách představují v duchu této interpretace hrady Jaroměř, Oldříš, Vraclav).⁵⁵ Dodejme, že za Břetislavovo sídlo v době jeho správcovství se obvykle udává Olomouc. Nejpозději Břetislavovo správcovství tak položilo základy postavení Olomouce v rámci přemyslovského panství. Východní (olomoucká) část Moravy měla podle Břetislavových záměrů – jak vyvozuje Žemlička – sloužit jako sanitární korдон proti Polsku a Uhrám, západní (brněnská) část měla chránit Moravu proti útoku ze strany bavorské východní marky (Rakouska). Tomu mělo odpovídat i vojenské a logistické zajištění oblasti moravského teritoria.⁵⁶

Autoři Marie Bláhová, Jan Frolík a Naďa Profantová coby autoři díla, které svým způsobem usilovalo o nahrazení letitých Laichterových *Českých dějin*, přirozeně otázku vztahu Moravy k přemyslovskému knížectví a role knížete Břetislava na konsolidaci tohoto uskupení také nemohli opomenout. I oni ale konstatují, že datum dobytí Moravy knížetem Oldřichem je nejisté.⁵⁷ Sami se kloní k převažujícímu názoru o letech 1019/1020.⁵⁸ Uvádějí také, že správa země byla Oldřichem svěřena synu Břetislavovi, který se na Moravě cvičil v praktické vládě. I autoři *Velkých dějin zemí Koruny české* tak Moravu pokládají za pomyslnou laboratoř, kde se ověřoval a budoval správní systém přemyslovského dominia.⁵⁹ K datu 1019 se kloní také archeolog Jiří Sláma. Ten vůbec nerozvádí otázku znovu připojení Moravy a řešení Krzemieńské bere již jako fakt, o to více se ale věnuje Břetislavově vládě. Po ovládnutí Moravy, kdy se Břetislav stal správcem, se mladý kníže podle Slámova mínění nespokojil s pouhým formálním ovládnutím, vyjádřeným tributem, ale po odstranění moci moravských elit, prodaných do otroctví, si počínal

⁵⁵ ŽEMLIČKA, Josef: *K dotváření hradské sítě za Břetislava I. „Přemyslovská“ jména v názvech českých a moravských hradišť* (dále jen *K dotváření hradské sítě*). Historická geografie, 28, 1995, s. 27–46. Srov. KOUŘIL, Pavel – MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk – PLAČEK, Miroslav: *Opevněná sídla na Moravě a ve Slezsku (Vznik, vývoj, význam, funkce, současný stav a perspektivy dalšího výzkumu)*. Archaeologia Historica, 19, 1994, s. 121–126.

⁵⁶ ŽEMLIČKA, J.: *Čechy v době knížecí*, s. 44.

⁵⁷ BLÁHOVÁ, Marie – FROLÍK, Jan – PROFANTOVÁ, Naďa: *Velké dějiny zemí Koruny české*. Díl I.: *Do roku 1197*. Praha – Litomyšl 1999, s. 708, pozn. 47.

⁵⁸ Tamtéž, s. 360.

⁵⁹ Tamtéž, s. 360, 376, 404–405.

na Moravě jako suverénní vládce. Razil tak mince a především vybudoval nový správně-vojenský systém v podobě hradské soustavy a lehčích opevnění, v čemž pak pokračoval i jako český kníže.⁶⁰

V řadě studií se k tématu vyslovil Libor Jan. Ten datuje vstup ozbrojených přemyslovských oddílů na Poláky dosud ovládanou Moravu do roku 1019. Dále konstatuje, že se obecně předpokládá, že Oldřichův syn Břetislav na Moravě využil prvky starší organizace, zároveň však začal budovat obrannou linii na jihu a jihovýchodě země s cílem chránit své državy před vpády z bavorské Východní marky a z Uher. Některá z těchto opevnění vznikla u starých velkomoravských center jako např. Břeclav u Pohanska, u Olomouce a Znojma je pak zřejmá plná kontinuita s předchozím obdobím. Rajhrad pokládá v tomto duchu za důležité církevní středisko jižní Moravy. Ve vztahu k Rajhradu je přitom významné, že i L. Jan přiznává falzům, hlásícím se do 11. století, relativně vysokou výpovědní hodnotu (výslovně jmenuje pseudobřetislavské falzum zakládací listiny staroboleslavské kapituly).⁶¹ Obecně argumentuje pro kontinuitu moravské církevní správy, v konečném důsledku tedy odmítá představu, že by Přemyslovci budovali Moravu z ničeho, což s sebou nese důsledky pro promýšlení vztahu církevní a hradské správy.⁶² Tzv. břetislavovské hrady a Břetislavovu vládu na Moravě jako dobu testování a zdokonalování následného správního systému Čech dokonce Jan neváhal výslovně označit za opakované klišé a mýtus.⁶³

K síti hradů, jež je Břetislavovi I. povětšinou připisována, se v nedávné době vyjádřil také fundovaný znalec castellologické problematiky Miroslav Plaček, který upozornil, že běžně zastávaná představa o převážně jednorázové akci je příliš schematická, než aby platila v plném rozsahu. Přidržuje se datování B. Krzemieńské a zisk Moravy Přemyslovci datuje do let 1019–1020. Upozorňuje především na kontinuitu Olomouce, shodně s Liborem Janem na předbřetislavovský původ Přerova a Znojma. Naopak Hodonín povstal patrně až v polovině 12. století. Plaček shrnuje, že s Břetislavovou aktivitou lze spojovat především objekty při jihovýchodní hranici Moravy, které nadto ležely vždy poblíž staršího centra. Jmenuje mezi nimi Hrůdy u Petrova, Břec-

⁶⁰ SLÁMA, Jiří: *Ekonomické proměny v přemyslovském státě za panování nástupců Boleslava II.* (dále jen *Ekonomické proměny*). In: POLANSKÝ, Luboš –SLÁMA, Jiří –TŘEŠTÍK, Dušan (eds.): *Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. († 7. února 999)*. Praha 2000, s. 262–266.

⁶¹ JAN, Libor: *Přemyslovská Morava*. In: *Sága moravských Přemyslovců*, s. 8–9.

⁶² JAN, Libor: *Počátky moravského křesťanství a církevní správa do doby husitské*. In: XXVII. Mikulovské sympozium. Vývoj církevní správy na Moravě. Brno 2003, s. 7–20.

⁶³ JAN, Libor: *Budování monarchie českých Přemyslovců. Postřehy a úvahy*. In: WIHODA, Martin – REITINGER, Lukáš a kol.: *c. d.*, s. 134–135.

lav, Spytihněv, Podivín, Strachotín, Kramolín, Rokytnou, Vranov, Hrádek u Jaroslavic. Hradisko v Rajhradě pak považuje v polovině 11. století za naprosto zpustlé, jeho náhradou se mělo stát Brno. I v případě Brna se ale kloní k návaznosti na starší podmínky. V obecné rovině konstatuje nedostatečnost archeologického průzkumu, a proto pak musíme při poznávání přemyslovských hradišť vzít zavděk svědectvím písemných pramenů.⁶⁴

Dosud dominantní paradigma v otázce dějin Moravy na přelomu 10. a 11. století vhodně ilustruje monografie Petra Charváta, věnovaná pomyslnému zrodu českého státu. Podle publikace dobyla přemyslovská vojska Moravu roku 1020. Autor nepochybuje, že právě na Moravě, kde působil po dobu 15 let, si knězic Břetislav osvojil základy státnického umění správy státu, když založil nová správní a vojenská centra, aby položil základy nové správní, soudní a vojenské moci Moravy. Typickým příkladem je Charvátovi Břeclav.⁶⁵ Také Michal Lutovský v popularizační syntéze raných přemyslovských dějin přitakává z pozice archeologie převládajícímu stanovisku. Přemyslovský útok proti polským pozicím na Moravě, do jehož čela staví knížete Oldřicha, klade do roku 1019. Morava se následně stala jakousi českou pohraniční markou ve správě mladého Břetislava.⁶⁶ Podle jeho mínění knězic Břetislav zčásti využil starší organizaci hradišť a přejal již existující opevněné objekty (např. Olomouc či Přerov). Zároveň od dvacátých let 11. století vzniká nově budovaná síť dalších hradů pro lepší ovládnutí a obranu země, alespoň v základní rovině dokončená do poloviny padesátých let 11. století.⁶⁷ Přitom Lutovský sám říká, že archeologie, která je zde výhradním poskytovatelem chronologických poznatků, nedisponuje možností jednoznačné datace vzniku hradišť a nemůže tedy verifikovat jejich přímou vazbu na zakladatelské dílo Břetislava I.⁶⁸

Symbolickým stvrzením platnosti dominantního náhledu domácího dějepisce se také staly pasáže Zdeňka Měřinského v úctyhodné publikaci *Přemyslovci. Budování českého státu*, která si na počátku 21. století vytkla za cíl sumarizaci stávajících znalostí o dějinách přemyslovské epochy českých dějin. Raně středověké Moravě zde ovšem není věnován větší prostor

⁶⁴ PLAČEK, Miroslav: *Moravské hrady za vlády Přemyslovců a jejich proměny*. In: *Sága moravských Přemyslovců*, s. 109–112.

⁶⁵ CHARVÁT, Petr: *Zrod českého státu 568–1055*. Praha 2007, s. 222–224.

⁶⁶ LUTOVSKÝ, Michal: *Po stopách prvních Přemyslovců*. Díl III.: *Správa a obrana země (1012–1055). Od Oldřicha po Břetislava I.* (dále jen *Po stopách prvních Přemyslovců III.*). Praha 2008, s. 51–52. Shodně BERANOVÁ, Magdalena – LUTOVSKÝ, Michal: *Slované v Čechách. Archeologie 6.–12. století*. Praha 2009, s. 303.

⁶⁷ LUTOVSKÝ, M.: *Po stopách prvních Přemyslovců III.*, s. 199.

⁶⁸ Tamtéž, s. 199–200.

a výklad nijak nenaznačuje možné nejasnosti či sporné body. Také Z. Měřínský klade ovládnutí Moravy přemyslovskými vojsky do let 1018/19–1020. Břetislav jako správce pak podle něho přistoupil k reorganizaci získaného území. V severní části Moravy navázal na zbytky velkomoravských a povelkomoravských struktur, nabízela se především církevní tradice. Zároveň pak církevní pouta pomáhala integračnímu procesu. Tak alespoň autor nahlíží na majetkové donace na Moravě pro Břevnov, staroboleslavskou kapitolu či ostrovský a opatovický klášter. Na jihu, který byl Maďary více postižen, pak za Břetislavovy vlády vznikla nová mocenská centra, byť opět poblíž center starších, a obranná linie na levém břehu Dyje a pravém břehu Moravy, dokončená nejpозději za Břetislavova syna Svyatopluka II.⁶⁹

Výrazný posun od převládajících názorů přinesla monografie Martina Wihody, věnovaná Moravě v období 10. až 12. století. Inspirován polským dějepiscetvím, odklonil se Wihoda od dosud převládajícího názoru, kladoucího vypuzení Poláků z Moravy na počátek dvacátých let 11. století. Wihoda sice na úvod připouští, že pro dataci B. Krzemieňské svědčí jisté indicie, poukazuje ovšem také na skoupost pramenů, aby se poté opřel o skutečnost, že Břetislavův prvorozený syn Svyatopluk se narodil v roce 1030, tj. s výrazným odstupem po sňatku Břetislava a Jitky ze Schweinfurtu.⁷⁰ Wihoda proto navrhuje (tímto směrem se ovšem pohybovaly už myšlenky Gelasia Dobnera), že posune-li se připojení Moravy Přemyslovci i svatba knězi Břetislava do roku 1029, jako obratem zmizí většina komplikací, které přináší hypotéza Krzemieňské.⁷¹ Konstatuje také, že moravské vládě knížete Břetislava je obvykle v literatuře přičítána velká váha jakožto novému počátku přemyslovského *regna*. Dodává však, že trvalým opakováním tento předpoklad nabyl povahy téměř nezvratné jistoty, o níž se nesluší pochybovat. Tak se dle Wihodova soudu prosadila myšlenka, že kníže Břetislav položil základy zemské správy, když do poloviny 11. století pokryl Moravu dobře propojenou soustavou cca desítky hradů, k nimž se vázaly platy a povinnosti poddaného lidu.⁷² A to přesto, že takové stopy lze s větší jistotou dešifrovat jen v dolním Pomoraví, kde měli Břeclav a Svyatopluk nejspíše posílit slabou hranici vůči

⁶⁹ MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk: *Morava součástí přemyslovského státu*. In: SOMMER, Petr – TŘEŠTÍK, Dušan – ŽEMLIČKA, Josef (eds.): *Přemyslovci. Budování českého státu*. Praha 2009, s. 220–221.

⁷⁰ WIHODA, M.: *Morava v době knížecí*, s. 119–120. K tomu už NOVOTNÝ, V.: *České dějiny I.1*, s. 726–727, pozn. 2. Wihoda tu revidoval svůj starší názor, který respektoval dataci Krzemieňské. Viz WIHODA, Martin: *Morava v 10. století*. In: SOMMER, Petr (ed.): *České země v raném středověku*. Praha 2006, s. 63–64.

⁷¹ WIHODA, M.: *Morava v době knížecí*, s. 120.

⁷² Tamtéž, s. 118.

Uhrám.⁷³ Na rozdíl od většiny současného bádání tak skepticky usuzuje, že skutečný rozsah Břetislavových reforem i jejich vliv na život země zůstává skryt za propastí času, a ve světle všech zjevných i skrytých slabin dnes přijímaných úvah vybízí k dalšímu zamyšlení nad povahou Břetislavovy vlády na Moravě.⁷⁴

Nejnověji se k dějinám přemyslovských Čech knížecího období vyjádřil David Kalhous. Podle něho převážil vliv Přemyslovců na Moravě bezpochyby během prvních desetiletí 11. století, přiznává však, že stále není úplně jasno, ve kterém roce se tak přesně stalo. Velmi strážlivě také říká, že o charakteru a intenzitě Břetislavovy vlády na Moravě mnoho nevíme. Z jeho dalšího vyjádření je rovněž zřejmé, že není stoupencem úvah o Moravě jako dobyté zemi, která se Přemyslovcům stala modelem pro rekonstrukci státní páteře. Hypotézu o budování důmyslné sítě hradů označuje sice za inspirativní, poukazuje ovšem na nízkou výpovědní hodnotu už proto, že se tato teorie opírá pouze o jména některých z nich, upomínající na některé z Přemyslovců (vedle Břec-lavi a Spytihněvi na Moravě také Jaroměř nebo Oldřis v Čechách).⁷⁵

Překvapivé přitom může být, že polská historiografie, pro kterou představují první desetiletí 11. století podobně zásadní kapitolu vlastních dějin jako pro dějepiscectví české, má na ztrátu Moravy názor povětšinou odlišný než historiografie česká.⁷⁶ Ještě Stanisław Zakrzewski na počátku 20. století soudil, že ke ztrátě Moravy došlo mezi lety 1018 až 1021 s tím, že názor, kladoucí ztrátu Moravy do vlády Měška II., se opírá nikoliv o soudobé, ale o pozdější prameny. Upozornil také na dataci Kosmovu, jehož svědectví pokládá za o to cennější, že pražský děkan snáší tento údaj mimochodem. Podle Zakrzewského není pochyb o tom, že roku 1029 již Moravu drželi ve svých rukách Oldřich a Břetislav, naopak podle jeho soudu oba Přemyslovci využili tažení Boleslava Chrabrého na Rus v letech 1019–1021. V potaz bere také význam Břetislavova sňatku s Juditou ze Schweinfurtu.⁷⁷ V jeho uvažování vidíme stejný směr, jakým se vydala B. Krzemieńska, jejíž názory lze v sou-

⁷³ Srov. ŽEMLIČKA, J.: *K dotváření hradské sítě*, s. 38–40.

⁷⁴ WIHODA, M.: *Morava v době knížecí*, s. 123, 127.

⁷⁵ KALHOUS, David: *České země za prvních Přemyslovců v 10.–12. století*. Díl I.: *Čeleď sv. Václava*. Praha 2011, s. 93–95.

⁷⁶ Tato pasáž si nečiní nárok na úplnost už s ohledem na tristní dostupnost příslušné polské literatury v českých knihovnách. Názor dějepiscectví polského na otázku připojení Moravy k českému státu je ostatně vnímán toliko jako doplněk výkladu, který má dokreslit složitost problematiky, přitom však sama datace zisku Moravy tvoří v této práci pouze podpůrnou argumentační roli.

⁷⁷ ZAKRZEWSKI, Stanisław: *Bolesław Chrobry Wielki*. Kraków 2006, s. 312–315.

časné domácí přemyslovské mediévistice stále ještě označit za dominantní paradigma.

Ani mediévistika polská se ovšem nevyhnula polemikám. Zatímco Danuta Borawska následovala dataci a výklad S. Zakrzewského,⁷⁸ Gerard Labuda se přiklonil k roku 1031. Zpochybnil předně Kosmovu chronologii s tím, že popisované události lépe ladí s realitou let 1029–1031 než s roky 1018–1021, což podepřel i argumenty rázu paleografického. Jako nepředstavitelné také odmítl, že by mohlo dojít k mocenskému a územnímu oslabení Polska mezi lety 1018 až 1025, tedy ještě za života Boleslava Chrabrého.⁷⁹ Labudovu argumentaci posléze podpořil Henryk Łowmiański ve svých monumentálních *Počátcích Polska* (1963–1985), když se přiklonil k roku 1029. Konstatoval, že třebaže otázka datace ztráty Moravy není příliš jasná, není pochyb, že ještě roku 1017 náležela Polákům. Z Kosmovy relace vyčetl především tolik, že Kosmas datum zisku Moravy Přemyslovci neznal, přičemž usoudil, že v Kosmově údaji se odráží toliko nezřetelná tradice. Łowmiański především odmítal uvěřit, že by Boleslav Chrabrý, maje po roce 1018 volné ruce na všech hlavních frontách, Moravu neubráníl. Dezintegraci říše Boleslava Chrabrého proto klade až do vlády Boleslavova nástupce Měška II. Podle autora publikace tak Oldřich ovládl Moravu až v důsledku střetu Měška II. s císařem Konrádem II. roku 1029.⁸⁰ Těto Labudovy a Łowmiańskiego ideje se polské dějepisectví dodnes drží.⁸¹ S tím pak úzce souvisí důraz kladený na Břetislavovo správcovství Moravy a s tím spojovaných aktivit mladého knížete. Naposledy Marzena Matla-Kozłowska odmítá představu Břetislavova radikálního zásahu do moravských poměrů s tím, že je mnohem pravděpodobnější, že se nově dosazený správce spíše opíral o domácí elity a zvyklosti.⁸² Dodejme, že pozdnějšího datování připojení Moravy k českému státu se při-

⁷⁸ BORAWSKA, Danuta: *Kryzys monarchii wczesnopiastowskiej w latach trzydziestych XI wieku*. Warszawa 1964, s. 22–37.

⁷⁹ LABUDA, Gerard: *Utrata Moraw przez państwo polskie w XI wieku*. In: MAŁEJCZYŃSKA, Ewa – MAŁEJCZYŃSKY, Karol (eds.): *Studia z dziejów polskich i czechosłowackich I*. Wrocław 1960, s. 93–124; Týž: *Mieszko II król Polski (1025–1034). Czasy przełomu w dziejach państwa polskiego*. Kraków 1992, s. 71–77.

⁸⁰ ŁOWMIAŃSKI, Henryk: *Początki Polski. Polityczne i społeczne procesy kształtowania się narodu do początku wieku XIV*. Tom VI. 1. Warszawa 1985, s. 54–57.

⁸¹ MATLA-KOZŁOWSKA, Marzena: *Pierwsi Przemyslidzi i ich państwo (Od X do połowy XI wieku). Ekspansja terytorialna i jej polityczne uwarunkowania* (dále jen *Pierwsi Przemyslidzi*). Poznań 2008, s. 400–405, 434–451. Srov. také archeologický náhled, který reprezentuje KURNATOWSKA, Zofia: *Początki Polski*. Poznań 2002, s. 119–156.

⁸² MATLA-KOZŁOWSKA, M.: *Pierwsi Przemyslidzi*, s. 443.

držují také někteří badatelé slovenští a rakouští, např. Miroslav Lysý,⁸³ Ján Steinhübel⁸⁴ a Herwig Wolfram.⁸⁵

Výše uvedené pasáže mají za cíl ilustrovat vývoj názorů na dějiny Moravy v první polovině 11. století, jejich odlišnost, míru protichůdnosti i vzájemnou filiaci, jež vládne v moderním dějepisectví. V tomto světle můžeme polemizovat s obrazem, který moderní česká historiografie prezentuje navenek, a sice, že přes všechna pramenná omezení i vzájemné dílčí faktické neshody je odpověď na položenou otázku v podstatě jasná. Připojení Moravy k českému jádru se stává pomyslným rodným listem resuscitované přemyslovské monarchie a Morava sama hraje v tomto procesu „budování státu“ klíčovou roli. Právě na Moravě se prý Břetislav I. vyučil v praxi vladařskému řemeslu a ověřil si zde planost správně-organizačních struktur, které rozvíjel následně po roce 1035 už jako svrchovaný český kníže. Moravský vývoj tak podle mínění alespoň části historiků v lecčems předcházel nebo alespoň doprovázel podobné tendence v samotných Čechách.⁸⁶

Zajímavá je také setrvalost víry v tuto hypotézu, třebaže archeologie, která v této době představuje nezastupitelného partnera pro historii, přiznává, že její prameny a metodologie nejsou schopny pohybovat se v takto úzkém datačním rámci. Občas se dokonce zdá, že nadále platí situace, že archeologie odkrývá obraz, vytvářený historiky a jejich prameny. Čehož jsou si zase vědomi, jak se zdá, spíše archeologové než historici.⁸⁷ Nastíněný rozdíl mezi závěry českých a polských badatelů pak neodbytně vyzývá k tomu, aby se letitě závěry B. Krzemieńské pouze slepě nepřejímaly, ale aby i na straně české byla tato otázka znovu kriticky otevřena. Kniha M. Wihody o Moravě za vlá-

⁸³ Lysý, Miroslav: *Politika českého knížete Břetislava I. (1035–1055) voči Uhorsku*. Historický časopis, 52, 2004, s. 451–467.

⁸⁴ STEINHÜBEL, Ján: *Kapitoly z najstarších českých dejín, 531–1004*. Kraków 2011, s. 140–141.

⁸⁵ WOLFRAM, Herwig: *Konrad II. (990–1039). Kaiser der dreier Reiche*. München 2000, s. 236.

⁸⁶ Viz ŽEMLIČKA, Josef: *Expanze, krize a obnova Čech v letech 935–1055 (K systémovým proměnám raných států ve střední Evropě)*. ČČH, 93, 1995, s. 214–215, 218; SLÁMA, J.: *Ekonomické proměny*, s. 261–266. Srov. KRZEMIEŃSKA, Barbara – TŘEŠTÍK, Dušan: *Přemyslovská hradíště a služební organizace přemyslovského státu*. Archeologické rozhledy (dále jen AR), 17, 1965, s. 624–655; TŘEŠTÍK, Dušan: *K sociální struktuře přemyslovských Čech. Kosmas o knížecím vlastnictví půdy a lidí*. ČsČH, 19, 1971, s. 537–566; VÁLKA, Josef: *Správní struktury a změny politické moci*. In: MALÍŘ, Jiří – CHOCHOLÁČ, Bronislav (eds.): *Pocita Janu Janákovi*. Brno 2002, s. 53–55; SLÁMA, Jiří: *Počátky přemyslovského státu*. In: SOMMER, Petr (ed.): *České země v raném středověku*. Praha 2006, s. 30–52; MACHÁČEK, Jiří: „Velkomoravský stát“ – kontroverze středoevropské medievistiky. AR, 64, 2012, s. 775–787.

⁸⁷ Srov. z pozice historie TŘEŠTÍK, Dušan: *K poměru archeologie a historie*. AR, 53, 1999, s. 357–361; z pozice archeologie pak KLÁPŠTĚ, Jan: *Dějepis a archeologie: Příbuzenství jak se patří*. In: KLÁPŠTĚ, Jan – PLEŠKOVÁ, Eva – ŽEMLIČKA, Josef (eds.): *Dějiny ve věku nejistot*. Praha 2003, s. 96–109.

dy přemyslovských knížat se jeví být dobrým začátkem, z nástinu vývoje historiografického paradigmatu se ale ukazuje, že možnosti písemných pramenů již byly vyčerpány a nyní spočívá váha jednak na archeologickém bádání, případně pak na důsledném srovnávacím studiu. Cílem tohoto příspěvku ovšem není zabývat se připojením Moravy k přemyslovskému knížectví, tato otázka představuje pouhý, byť důležitý úvod. Má vést k jedné úvaze: pokud nevládně jistota u moderních historiků, jaké mohlo být povědomí o dějinách Moravy za vlády knížete Břetislava I. v dobách, kdy v příšerí břevnovského skriptoria vznikala obě rajhradská falza?

Po definování nutného výchozího bodu, který představuje mínění kodifikované v odborné literatuře, proto přikročíme konečně přímo k výpovědi dobových pramenů.⁸⁸ Již z přehledu výše uvedeného se ukázalo, že fundamentální roli v otázce vývoje Moravy za knížat Oldřicha a Břetislava hraje svědectví Kosmovy *Kroniky Čechů*, jež tradičně představuje neopomenutelný pramen k českým dějinám raného středověku.⁸⁹ V literatuře bylo správně konstatováno, že kníže Břetislav I. představuje hlavního hrdinu Kosmovy kroniky; on je tím panovníkem, který je dáván Oráčovým potomkům na prahu 12. století za vzor úspěšného a spravedlivého vládce.⁹⁰ Je mu proto svatovítským děkanem v jeho kronice věnována nemalá pozornost.

Ve světle předchozího nástinu rozprav v odborné literatuře ovšem překvapí, že samotnému počátku Břetislavovy vládařské kariéry Kosmas věnuje

⁸⁸ Rozhodl jsem se omezit se na prameny domácí proveniencce, o nichž lze snad bez většího nebezpečí omylu uvažovat, že mohly být v Břevnově ve 13. století známy. Bohužel, stav břevnovské klášterní knihovny není s to s ohledem na ztráty v husitském období vydat konkrétnější svědectví. Viz HLAVÁČEK, Ivan: *Příspěvky k nejstarším dějinám knihovny břevnovského kláštera (Od nejstarších dob do roku 1420)* (dále jen *Příspěvky k nejstarším dějinám*). In: HLAVÁČEK, Ivan – BLÁHOVÁ, Marie (eds.): *Milénium břevnovského kláštera (993–1993)*. Sborník statí o jeho významu a postavení v českých dějinách. Praha 1993, s. 53–65. Ostatně jak konstatovala Marie Bláhová, na základě analogií s jinými kláštery není příliš pravděpodobné očekávat, že by Břevnov v prvních staletích své existence oplýval výraznějším množstvím literatury historického rázu. Viz BLÁHOVÁ, Marie: *Historická literatura v českých knihovnách přemyslovského období*. In: POLÍVKA, Miloslav – SVATOŠ, Michal (eds.): *Historia docet – sborník k počtě šedesátých narozenin prof. PhDr. Ivana Hlaváčka, CSc.* Praha 1992, s. 11–13, 15–18.

⁸⁹ Dosud nepřekonanou analýzu Kosmovy kroniky předložil TŘEŠTÍK, Dušan: *Kosmova kronika. Studie k počátkům českého dějepiscetví a politického myšlení*. Praha 1968. Srov. také KRÁLÍK, Oldřich: *Kosmova kronika a předchozí tradice*. Praha 1976.

⁹⁰ Viz SLÁMA, Jiří: *Kosmovy záměrné omyly*. In: KLÁPŠTĚ, Jan – PLEŠKOVÁ, Eva – ŽEMLIČKA, Josef (eds.): *c. d.*, s. 261–262; ŠVANDA, Libor: *K obrazu ideálního panovníka v Kosmově kronice*. In: KRMÍČKOVÁ, Helena – PUMPROVÁ, Anna – RŮŽIČKOVÁ, Dana – ŠVANDA, Libor (eds.): *Querite primum regnum dei*. Brno 2006, s. 211–220. Srov. WIHODA, Martin: *Kosmas a Vratislav*. In: tamtéž, s. 367–380; KOPAL, Petr: *Král versus kníže? Idea panovnické moci v Kosmově kronice*. In: WIHODA, Martin – REITINGER, Lukáš a kol.: *c. d.*, s. 359–371; ANTONÍN, Robert: *Panovník ve světle českých legend a kronik 10.–13. století*. In: tamtéž, s. 484–549.

pozornost pramalou. Poslední obšírnější zápis je věnován k roku 1017 úmrtí třetího pražského biskupa Thidaga, letmo je Kosmou konstatován nástup nového biskupa Ekkeharda roku následujícího. Pro léta 1019 a 1020 pak kronika zcela mlčí. Poté přichází obšírná pasáž, datovaná do roku 1021, v níž Kosmas nejprve velebí Břetislavovu osobnost, aby následně přikročil k líčení únosu Jitky z kláštera. A jen na okraj této hrdinské historky udává, že Břetislav s chotí, poté co pozdravil otce, odjel přímo na Moravu, kterou mu kníže Oldřich již předtím svěřil do moci, když vypudil ze všech hradů Poláky.⁹¹ O Břetislavovi se Kosmas znovu zmiňuje až k roku 1030 v souvislosti s velkou porážkou Maďarů. Následujícího roku kronikář zmiňuje narození Břetislavova syna Spytihněva, ovšem jen stručně bez bližších údajů, kde se tak stalo nebo zda se jednalo o prvního potomka mladého knížecího páru.⁹² O Spytihněvovi jako o prvorozeném synovi hovoří až na jiném místě v úvodu druhé knihy.⁹³ Pochyby o chronologickém rámci popisovaných událostí, s nimiž operuje odborná literatura, legitimuje např. skutečnost, že smrt knížete Oldřicha datuje Kosmas do roku 1037, zatímco současné bádání hovoří o roce 1034.⁹⁴

Především ale zarazí, že přes oblibu, které se Břetislav u Kosmy nepochybně těšil, i přes fakt, že Kosmas nebyl vstřícně naladěný vůči piastovské konkurenci,⁹⁵ o břetislavovské přestavbě přemyslovského státu, tím méně o průkopnickém díle na Moravě, nic neví, resp. neříká. Pouze k roku 1110 při líčení o průběhu sněmu v Sadské klade knížeti Vladislavovi I. do úst slova o tom, že Morava a její panovníci byli vždy podřízeni českým knížatům, jak to ustanovil Vladislavův děd Břetislav I., který si tuto zemi jako první podmanil.⁹⁶ Kosmovu kroniku přitom můžeme pokládat za hlavní zdroj historických znalostí v břevnovském klášteře, už s odkazem na dedikaci jedné z knih

⁹¹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* (dále jen *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*). In: *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum. Nova series, tomus II* (dále jen MGH a příslušný díl). Berlin 1923, s. 72–75. Na tento nepoměr poukázal již CHALOUPECKÝ, V.: *Kdy byla Morava připojena*, s. 243.

⁹² *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 76, 77.

⁹³ Tamtéž, s. 82.

⁹⁴ Tamtéž, s. 77; SOMMER, Petr – TŘEŠTÍK, Dušan – ŽEMLIČKA, Josef (eds.): *c. d.*, s. 553.

⁹⁵ To konstatovala už KRZEMIEŃSKA, Barbara: *Polska i Polacy w opinii czeskiego kronikarza Kosmasa*. *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Łódzkiego*, 15, 1960, s. 75–95; širěji též: Češi a Poláci v mínění svých nejstarších kronikářů. In: *Tisíc let česko-polské vzájemnosti I*. Opava 1966, s. 53–83. Naposled shodně též REITINGER, Lukáš: „*Census de terra Polonie*“ a přemyslovská svrchovanost nad Polskem. *ČMM*, 128, 2009, s. 474, 481; Týž: „*Tributum olim duce Bracizlao constitutum*“ – důvod přemyslovské svrchovanosti nad Polskem? (dále jen „*Tributum olim*“) – v tisku. Autorovi tímto děkuji za laskavé poskytnutí dosud nepublikované studie.

⁹⁶ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 205.

tamnímu opatovi Klimentovi, především pak proto, že Břevnov stál nejspíše u kořenů celé jedné větve opisů Kosmova díla.⁹⁷

Dalším pramenem, který se o dějinách Moravy v 11. století či o knížeti Břetislavovi zmiňuje a jehož znalost můžeme mezi břevnovskými mnichy ve 13. století předpokládat, jsou letopisy hradišsko-opatovické.⁹⁸ Tyto letopisy, jejichž kořeny tkví ve skriptoriu rodového kláštera olomouckých Přemyslovců na Hradišti, jež Martin Wihoda označil s lehkou nadsázkou za první moravskou kroniku,⁹⁹ vznikly cca dvě desetiletí po Kosmovi a jejich cena spočívá v tom, že jsou pramenem domácí, moravské provenience. Na badatele však čeká ještě větší zklamání než v případě kroniky pražského děkana. První zmínka o Břetislavovi I. je zde uvedena až v souvislosti s rokem 1029 v souvislosti s porážkou Maďarů. Hradištský benediktin při té příležitosti lakonicky konstatoval, že toho roku kníže Břetislav, poté co vytáhl z Moravy, způsobil velkou porážku Uhrům a poplenil jejich zemi až k Ostřihomi. Dále uvádí narození Svyatopluka na Moravě a následně až smrt Oldřichovu a Břetislavův nástup na knížecí stolec.¹⁰⁰ Mezi léty 1017 až 1029 zmiňuje toliko dvě události, a sice k roku 1017 smrt biskupa Thidaga a nástup biskupa Ekkeharda a k roku 1023 Ekkehardovo úmrtí a nástup biskupa Hyza.¹⁰¹ Letopisy stručně zmiňují tažení do Polska a přivezení ostatků sv. Vojtěcha, následné boje s císařem Jindřichem, získání tributu z Polska i Břetislavovu smrt v Chrudimi.¹⁰² Obecně jsou ale i v těchto údajích mnohem méně sdělné než kronika Kosmova. Stručnost analistických zápisků mírně překračují až s datem založení kláštera roku 1078.¹⁰³

A tím také výčet narativních (historických) pramenů domácí provenience, které by mohly být ve 13. století použity jako podklad pro sepsání oněch

⁹⁷ HLAVÁČEK, I.: *Příspěvky k nejstarším dějinám*, s. 56–57, 61; BLÁHOVÁ, Marie: *Historia fundationis monasterii Brevnoviensis*. In: HLAVÁČEK, Ivan – BLÁHOVÁ, Marie (eds.): c. d., s. 147–149. Srov. také WOJCIECHOWSKA, Maria: *Kosmas z Prahy a benediktyni*. In: HORST, Antoni – WOJCIECHOWSKA, Maria (eds.): *Opuscula Casimiro Tymieniecki septuagenario dedicata*. Poznań 1959, s. 345–354.

⁹⁸ K nim naposled souhrnně ŠRÁMEK, Josef: *Zamyšlení nad stránkami análů hradišsko-opatovických. Poznámka na okraj jedné středověké památky ve světle současného bádání*. VVM, 4, 2011, s. 305–314.

⁹⁹ WIHODA, M.: *Morava v době knížecí*, s. 71–75.

¹⁰⁰ *Letopisy hradišsko-opatovické*. In: *Fontes rerum Bohemicarum*, tomus II (dále jen FRB a příslušný svazek). Praha 1875, s. 389.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 388.

¹⁰² Tamtéž, s. 389. Informace o Břetislavovi pečlivě rozebírá naposledy REITINGER, L.: „*Tributum olim*“.

¹⁰³ *Letopisy hradišsko-opatovické*, s. 390.

dvou pseudobřetislavských falz, končí. Události 11. století sice zachycuje také kronika neznámého mnicha sázavského, psaná jako rozvedení Kosmovy kroniky.¹⁰⁴ Zde jsou knížata Oldřich a Břetislav zmíněna, ale pouze epizodicky jako donátoři a dobrodinci kláštera. Jinak pozornost kronikáře cele ulpívá na osobnosti prvního opata sv. Prokopa.¹⁰⁵ Nejedná se o nic překvapivého, neboť musíme mít na paměti, že mnich sázavský jednak uvažoval v souřadnicích obvyklých pro žánr klášterních kronik (kronika mnicha sázavského představuje až do 13. století, kdy vznikla např. kronika žďárského kláštera Jindřicha Řezbáře a především kronika zbraslavská Petra Žitavského, počín nejbližší tomu, co bychom mohli přes veškeré výtky k tomuto označení i samotné koncepci sázavského díla nazvat klášterní kronikou),¹⁰⁶ především ale následoval rozvržení Kosmovy předlohy, kterou dle svých potřeb doplňoval. Líčení o sv. Prokopovi a založení Sázavy sázavský opisovač položil před závěr první Kosmovy knihy, za místo, kde se Kosmas věnuje smrti knížete Jaromíra.¹⁰⁷ Buď tedy necítil za potřebné dodat něco ke Kosmovým pasážím o knížeti Břetislavovi, nejspíše ale ani nic navíc nevěděl.

Další prameny z 12. a 13. století, tedy především kronika tzv. *Kanovníka vyšehradského*,¹⁰⁸ letopis pražského kanovníka Vincencia,¹⁰⁹ kronika milevského opata Jarlocha,¹¹⁰ tzv. *Výpisky z Vincencia, Jarlocha a jiných starších letopisců českých*,¹¹¹ *Letopisy české*¹¹² a *Letopisy pražské*,¹¹³ svůj obzor už takto hluboko do minulosti nevztahují. Alespoň ke Kosmovu podání nebylo v těch letech dodáno nic nového. Další vyprávěcí prameny jako *Příběhy krále Vác-*

¹⁰⁴ Viz BLÁHOVÁ, Marie: *Sázavské dějepisectví* (dále jen *Sázavské dějepisectví*). In: SOMMER, Petr (ed.): *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*. Praha 2006, s. 171–182; ZELENKA, Jan: *Kosmas, Mnich sázavský, Jarloch a sedmdesátá léta 12. století*. In: MAŠEK, Michal – SOMMER, Petr – ŽEMLIČKA, Josef (eds.): *Vladislav II., druhý český král z Přemyslova rodu*. K 850. výročí jeho korunovace. Praha 2009, s. 51–57.

¹⁰⁵ *Mnich sázavský*. In: FRB, II., s. 240–246; *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 242–247.

¹⁰⁶ Srov. BLÁHOVÁ, Marie: *Klášterní historiografie ve středověkých Čechách*. In: POBÓG-LENARTOWICZ, Anna – DERWICH, Marek (eds.): *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski*. Opole 1995, s. 143–155. O charakteru dějepisectví 12. století z poslední doby inspirativně především KERNBACH, Anna: *Vincenciova a Jarlochova kronika v kontextu svého vzniku. K dějepisectví přemyslovského období*. Brno 2010, s. 82–93.

¹⁰⁷ BLÁHOVÁ, M.: *Sázavské dějepisectví*, s. 173.

¹⁰⁸ *Kanovník vyšehradský*. In: FRB, II., s. 203–237.

¹⁰⁹ *Letopis Vincencia, kanovníka kostela pražského*. In: FRB, II., s. 407–460.

¹¹⁰ *Letopis Jarlocha, opata kláštera milevského*. In: FRB, II., s. 461–516.

¹¹¹ *Výpisky z Vincencia, Gerlacha a jiných starších letopisců českých*. In: FRB, II., s. 271–281.

¹¹² *Letopisy české od roku 1196 do roku 1278*. In: FRB, II., s. 282–303; *Letopisy české*. In: FRB, II., s. 380–382.

¹¹³ *Letopisy pražské*. In: FRB, II., s. 376–380.

lava I.,¹¹⁴ *Příběhy Přemysla Otakara II.*,¹¹⁵ *Vypravování o zlých létech po smrti krále Přemysla Otakara II.*,¹¹⁶ *Žďárská kronika*¹¹⁷ či *Zbraslavská kronika*¹¹⁸ se jednoznačně zabývají současností, výjimečně nedalekou minulostí. Se *Žďárskou kronikou* úzce souvisí (byť nejspíše ne autorsky) *Letopisy Jindřicha Heimburského*.¹¹⁹

V tomto prameni, vzniklém před rokem 1300, je opět pojednáno i období počátku 11. století. Břetislavovo jméno poprvé padne v souvislosti s rokem 980, kdy kronikář líčí Břetislavovo narození. Otce a matku záhy opomíjí a věnuje se pouze Břetislavovi. V téže pasáži, tedy stále pod hlavičkou roku 980, Jindřich Heimburský vypráví, že Břetislav byl muž velmi statečný a jako vévoda vládl nad zemí moravskou, zatímco jeho otec panoval v Čechách. Pokračuje únosem Jitky na Moravu, aby dále vyličil Břetislavovo zpusťování Polska, přivezení ostatků sv. Vojtěcha a opanování města Vratislavi a dalších. Poté se vrací zpět do minulosti ke smrti sv. Vojtěcha, kterou datuje do roku 996, a k dobytí Prahy polským knížetem Měškem [sic!] roku 1001. Břetislava se znovu týká až zápis datovaný k roku 1021. Jindřich Heimburský zde znovu opakuje, nyní s datací, údaj o únosu Jitky, a dodává, že s ní Břetislav zplodil syny Spytihněva, Vratislava, Konráda, Jaromíra a Otu. Do roku 1036 pak klade smrt Oldřichovu a nástup Břetislava na pražský stolec. Jedním dechem přitom líčí tažení do Polska, údajně motivované pomstou za oslepení děda Boleslava [sic!]. Následně informuje o tažení císaře Jindřicha a nakonec k roku 1055 o úmrtí knížete Břetislava.¹²⁰ Údaje do roku 1125 zjevně vycházejí z Kosmovy kroniky, jsou ovšem o mnoho stručnější.¹²¹

Téma přemyslovského opanování Moravy na prahu 11. století se pak překvapivě vrací až počátkem 14. století v tzv. *Dalimilově kronice*, jež je kladena

¹¹⁴ *Příběhy krále Václava I.* In: FRB, II., s. 303–308.

¹¹⁵ *Příběhy krále Přemysla Otakara II.* In: FRB, II., s. 308–335.

¹¹⁶ *Vypravování o zlých létech po smrti krále Přemysla Otakara II.* In: FRB, II., s. 335–368.

¹¹⁷ *Cronica domus Sarensis*. Brno 1964, s. 158–225.

¹¹⁸ *Petra Žitavského kronika zbraslavská*. In: FRB, IV. Praha 1884, s. 3–337.

¹¹⁹ Dlouho se usuzovalo, že Jindřich Řezbář, autor *Žďárské kroniky*, a Jindřich Heimburský, autor *letopisů*, je tatáž osoba. To však zpochybnil Jaroslav Ludvíkovský a jeho názoru se dnešní bádaní drží, byť ne bez výjimky. Původ obou pramenů je však kladen do žďárského cisterciáckého kláštera. Srov. LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav: *O mnichu Jindřichu Řezbáři a jeho žďárské kronice*. In: *Cronica domus Sarensis*. Brno 1964, s. 7–16; NECHUTOVÁ, Jana: *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Praha 2000, s. 85–88. Starší názor o jednotném autorství obou pramenů hájil ŠILHAN, Jindřich: *Jindřich Heimburský*. VVM, 20, 1968, s. 26–62.

¹²⁰ *Letopisové Jindřicha Heimburského*. In: FRB, III. Praha 1882, s. 308–309.

¹²¹ NECHUTOVÁ, J.: *c. d.*, s. 87.

nejčastěji do let 1310–1314.¹²² Text tohoto pramene naznačuje, že toto povědomí nemuselo být vůbec valné. Kronikářův obzor je obecně mnohem menší než Kosmův. O knížeti Břetislavovi mluví až při vděčné příležitosti únosu Jitky a následné svatby, událost navíc chybně datuje až do doby po smrti Břetislava otce Oldřicha. O Moravě ani o bojích s Poláky zde není v souvislosti s Břetislavem ani zmínky.¹²³ Byť je takové srovnání ošemetné už s ohledem na rozdílnost autorského záměru či vzdělání a dostupnost předloh, kronika tzv. Dalimila stejně jako *Letopisy Jindřicha Heimburského* vedou k jisté opatrnosti ohledně toho, co mohli v Břevnově nebo Rajhradě na sklonku 13. století o dějinách Moravy v první polovině 11. století vědět. Ostatní prameny doby lucemburské záměrně ponechávám stranou, neboť další výrazná historiografická činnost se pojí až s dobou vlády Karla IV., což je již výrazně vzdáleno časům, kdy vznikala obě klíčová rajhradská falza, a obtížné by se dokazovalo, jaká informace toho kterého mladšího pramene mohla být známa také břevnovským mnichům. Letmý náhled navíc ukazuje, že autoři této doby jsou ve svých údajích závislí především na Kosmovi, což platí především pro kroniku Jana Marignoly,¹²⁴ leč stejně tak pro kroniku Přibíka Pulkavy z Radenína.¹²⁵ O kronice Přibíka Pulkavy se přitom soudí, že ve své první recenzi čerpala z dnes už blíže neurčitelných zdrojů břevnovské provenience.¹²⁶ Přesto platí, že kronikář Pulkava vztah knížete Břetislava, jemuž věnuje velkou pozornost, k Moravě líčí v souladu s tím, co znal již Kosmas, rozsáhleji líčí jen únos Jitky ze sweinfurtského kláštera.¹²⁷ Stručné analý, pro něž je označení kronika až příliš vzletné, sepsané představeným benediktinského kláštera v Opatovicích nad Labem, jsou pak jako pramen naprosto zanedbatelné.¹²⁸

Díla striktně dějepisického rázu přitom ve středověku nebyla jedinou možností, jak uchovat svědectví o minulých událostech. Zprávy historického rázu lze nalézt i v jiných projevech písemné kultury, především v textech, odražejících kulturní či společenskou paměť, tedy fenomén označovaný Ottou Gerhardem Oexle jako *memoria*.¹²⁹ Jak správně poukazuje např. Marie Blá-

¹²² MACHALA, Lubomír – KUBŮ, Eduard (ed.): *Panorama české literatury (Literární dějiny od počátků do současnosti)*. Olomouc 1994, s. 30.

¹²³ *Rýmovaná kronika česká tak řečeného Dalimila*. In: FRB, III., s. 86–94.

¹²⁴ *Kronika Jana z Marignoly*. In: FRB, III., s. 535–541.

¹²⁵ *Kronika Pulkavova*. In: FRB, V., s. 3–77.

¹²⁶ Srov. BLÁHOVÁ, M.: *Historia foundationis monasterii Brevnoviensis*, s. 154–156.

¹²⁷ *Kronika Pulkavova*. In: FRB, V., s. 37–46.

¹²⁸ *Neplacha, opata opatovského, kronika římská a česká*. In: FRB, III., s. 451–468.

¹²⁹ Pojem *memoria* představuje OEXLE, Otto Gerhard: *Memoria in der Gesellschaft und in der Kultur des Mittelalters*. In: HEINZLE, Joachim (ed.): *Modernes Mittelalter. Neue Bilder einer populären Epoche*. Leipzig 1994, s. 297–301.

hová, historické zprávy ve smyslu svědectví o činech a událostech tak mohou být zachyceny i v písemnostech, jejichž hlavní funkcí nebylo podat historické svědectví, ale primárně uchovat informace o právních a hospodářských jevech. V tomto ohledu zmiňuje např. i listinná falza, která nezřídka zachycují širší historiografické souvislosti a podrobnosti o fundaci té které instituce. Tyto písemnosti tak podle Bláhové konstatovaly historický fakt a uchovaly ho pro budoucí generace, vedle toho pak zavazovaly zakladatele, donátory i samotnou církevní instituci k péči o majetek, darovaný takto kdysi svatému patronovi. Marie Bláhová výslovně uvádí příklady břevnovského, ostrovského, třebského a opatovického benediktinského kláštera či staroboleslavské, litoměřické a vyšehradské kapituly.¹³⁰

Pro komplexnost pohledu se proto podívejme, jaké svědectví nám vydají prameny diplomatické. Ani v tomto případě ovšem nelze čekat nemožné. Diplomati se shodují, že listina jako právní a paměťový instrument se v přemyslovském knížectví objevuje relativně pozdě. Větší rozšíření je spojováno až s vládou knížete a krále Vratislava II., standardem se písemné pořízení ovšem stává až později, zhruba od poloviny 12. století.¹³¹ Z. Fiala ve své analýze, v níž se detailně zabýval množstvím listinného materiálu k nejstarším dějinám českých klášterů, doložil, že vedle výjimečného souboru hradířských listin jen v případě Kladrub se z období do konce 12. století dochovaly dvě nesporně pravé listiny domácích vydavatelů. Jinak všechny zbývající fundační či donační listiny benediktinských klášterů jsou falzy ze 12. či 13. století. Podobný závěr se týká také listin od zahraničních vydavatelů.¹³² Počet listin českých klášterů a kapitul významně neroste ani od třicátých let 12. století, kdy se obecně listina stále více prosazuje (ačkoliv ještě ve čtyřicátých a padesátých letech je užívání skutečných listin vzácností).¹³³ Přitom ale Zde-

¹³⁰ Viz BLÁHOVÁ, M.: *Historická paměť*, s. 58–60.

¹³¹ Srov. HRUBÝ, Václav: *Tři studie k české diplomatice* (dále jen *Tři studie*). Brno 1936, s. 2–22; FIALA, Zdeněk: *K počátkům listin v Čechách*. Sborník historický, 1, 1953, s. 27–45; Týž: *K otázce funkce našich listin do konce 12. stol.* (dále jen *K otázce funkce našich listin*). Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity, C7, 1960, s. 5–34; Nový, Rostislav: *Diplomatické poznámky k donačním listinám českých klášterů a kapitul do konce 12. století* (dále jen *Diplomatické poznámky k donačním listinám*). Studia Mediaevalia Pragensia, 2, 1991, s. 125–146; BISTRICKÝ, Jan: *Zakládací listiny kláštera Hradiska u Olomouce a počátky české panovnícké listiny*. VVM, 45, 1993, s. 131–136; Týž: *Übersicht über das Urkundenwesen der böhmischen Herrscher bis zum Jahre 1197*. In: BISTRICKÝ, Jan (ed.): *Typologie der Königsurkunden*. Olomouc 1998, s. 227–233; HLAVÁČEK, Ivan: *The use of charters and other documents in Přemyslide Bohemia* (dále jen *The use of charters*). In: HEIDECKER, Karl (ed.): *Charters and the use of the written word in medieval society*. Turnhout 2000, s. 133–144.

¹³² FIALA, Z.: *K otázce funkce našich listin*, s. 21, pozn. 41.

¹³³ Tamtéž, s. 16, 18. Srov. HLAVÁČEK, I.: *The use of charters*, s. 137.

něk Fiala s určitostí předpokládal vedení aktových záznamů v kláštorech ostrovském, opatovickém a kladrubském, s velkou pravděpodobností pak také v Břevnově, Rajhradě, Třebíči a Hradišti.¹³⁴

Se jménem knížete Břetislava se pojí řada listin, většina z nich však pochází z jiné doby, než do které se hlásí. První je datována do období po roce 1037. Kníže tehdy stvrdil sázavskému klášteru darování svého otce Oldřicha a obohatil je o ves Skramníky.¹³⁵ Další listina, kladená do širokého rozmezí let 1037–1055, svědčí o Břetislavově donaci ve prospěch kláštera sv. Jana Křtitele na Ostrově u Davle.¹³⁶ Kníže Břetislav je jmenován také v údajné listině Eppa, hradskeho správce bílinského, hlásící se do roku 1043. Ve skutečnosti je ovšem tato listina falzem ze 13. století. Rytíř Eppo zde dosvědčuje, že břevnovskému opatovi Meginhardovi daroval ves Sebranice, což kníže Břetislav potvrdil.¹³⁷ Poté následují obě rajhradská falza, tedy listiny, hlásící se do roku 1045 a 1048. První informuje o fundaci nového břevnovského kostela sv. Vojtěcha a s tím spojeným obdarováním Břevnova, mj. právě cellou sv. apoštolů Petra a Pavla na pustém hradišti Rajhrad. Druhá listina hovoří o výstavbě kostela v Rajhradě, zasvěceného taktéž sv. Petru a Pavlu, přičemž za stavitele se prohlašuje sám kníže.¹³⁸ Další Břetislavova (opět podvržená) listina se hlásí také do roku 1045 a svědčí o Břetislavově donaci ostrovského kláštera.¹³⁹ O zvyklosti obdarovávat české církevní instituce majetkem na Moravě pak svědčí vedle falz rajhradských i falzum zakládací listiny staroboleslavské kapituly, jež se hlásí do roku 1046. Sepsána tato listina však byla nejspíše ve 12. století.¹⁴⁰ Právě staroboleslavská listina je pro nás podstatná, neboť odpovídá rajhradským falzům časově, podává svědectví o angažmá českých duchovenských institucí na Moravě, a především, badatelé jí už tradičně dopřávají sluchu alespoň, co se týče jádra sdělení.¹⁴¹ Falzem zakládací listiny staroboleslavské kapituly také končí výčet diplomatických pramenů, v nichž se objevuje jméno knížete Břetislava.

¹³⁴ FIALA, Z.: *K otázce funkce našich listin*, s. 8.

¹³⁵ CDB I, č. 48, s. 50–51.

¹³⁶ CDB I, č. 52, s. 52–53.

¹³⁷ CDB I, č. 378, s. 351–352.

¹³⁸ CDB I, č. 379, s. 352–354; č. 381, s. 356–358.

¹³⁹ CDB I, č. 380, s. 354–356.

¹⁴⁰ CDB I, č. 382, s. 358–362. Srov. *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 100.

¹⁴¹ HRUBÝ, V.: *Tři studie*, s. 73–79; LALIK, Tadeusz: *Włosć kanoników starobolesławskich w pierwszej połowie XI wieku. Ze studiów nad organizacją domeny książęcej*. *Kwartalnik historii kultury materialnej*, 19, 1971, s. 399–429; BLÁHOVÁ, Marie: *Zakládací listina staroboleslavské kapituly. Pamětní tisk k 950. výročí první písemné zmínky o Břeclavi*. Břeclav 1996, s. 9–13.

Jak vidno, dobová svědectví o vládě knížete Břetislava na Moravě jsou veskrze tristní. Kronikář Kosmas coby nejbližší informátor má znalosti pouze povšečné. Prameny písemné rozhodně nedokládají rozsáhlou Břetislavovu zakladatelskou iniciativu během jeho správcovství Moravy, o níž se mluví v části odborné literatury; svědectví archeologie zase není s to chronologicky odlišit etapu do roku 1034 a od roku 1035 do roku 1055. Prameny z přelomu 13. a 14. století, tedy *Letopisy Jindřicha Heimburského* a kronika tzv. Dalimila pak ukazují, že tehdejší povědomí o dějinách Moravy v prvních desetiletích 11. století bylo nejspíše ještě mizivější. Ani mezi prameny diplomatickými mnoho svědectví o Břetislavově politice ve vztahu k Moravě nenajdeme. Vedle falza zakládací listiny staroboleslavské kapituly jsou jimi právě obě břevnovská falza, týkající se Rajhradu. Mezi oběma listinami odlišné proveniencie je přitom vidět rámcová shoda jak chronologická, tak věcná. Domnívám se proto, že je v případě počátků rajhradského kláštera vhodné nahlížet na ona pseudobřetislavovská falza jako na nositele historické paměti břevnovského konventu o vlastních dějinách.¹⁴² Vždyť i mezi historiky, věnujícími se středověkému dějepisectví, v podstatě panuje shoda na tom, že je vysoce pravděpodobné, že v Břevnově byly snad již od nejstarších dob vedeny byť stručné analistické a nekrologické zápisky, které patřily k nejstarší historiografické produkci v českém knížectví.¹⁴³ To ostatně souzní i s názorem Martina Wihody, který naposledy hodnotí rajhradské listiny jako vcelku spolehlivou stopu.¹⁴⁴

Dalo by se sice namítnout, že pochází-li falzum staroboleslavské listiny z 12. století, mohli se právě jím inspirovat na sklonku 13. století v Břevnově. To však naráží na několik problémů. Jednak bychom museli doložit kontakty mezi mnichy z Břevnova a kanovníky ze Staré Boleslavi, které by umožnily inspiraci boleslavským privilegiem. Ještě závažnější je však argument jiný. Již Václav Hrubý doložil, že staroboleslavská listina byla ve své prapůvodní podobě sepsána nejspíše za vlády Vratislava I., dle jeho soudu v letech 1061–1067. Přitom ještě roku 1298 bylo ve sporu s olomouckým biskupem Dětřichem o desátky na jižní Moravě touto listinou argumentováno (pravdou ovšem je, že i listinu z roku 1298 známe jen z opisu). K úpravě na listinu

¹⁴² Další argumentaci v tomto směru nabízí ŠRÁMEK, J.: „Aby události neunikly paměti“, s. 13–37; Týž: *Středověká listinná falza. Podvod nebo prostředek uchování dějinné paměti?* Dějiny a současnost, 4, 2009, s. 37–40; Týž: *Na okraj počátků Břetislavovy fundace*, s. 45–73.

¹⁴³ BLÁHOVÁ, Marie: *Historia foundationis monasterii Brevnoviensis*, s. 153; Třeštík, Dušan: *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–935)*. Praha 2001, s. 107. Srov. v širším záběru PRAŽÁK, Jiří: *Rozšíření aktů v přemyslovských Čechách*. In: MALÝ, Karel (ed.): *Pocita akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám*. Praha 1975, s. 29–40.

¹⁴⁴ WIHODA, M.: *Morava v době knížecí*, s. 124.

knížete Břetislava (jehož má Hrubý, stejně jako Lalik, na základě Kosmova svědectví za zakladatele kapituly) došlo podle Hrubého (soudě podle germanismů v textu a imunitního ustanovení) až po tomto roce.¹⁴⁵ Přitom tehdy už Břevnov svůj druhý spor o Rajhrad vedl. Pokud bychom tedy chtěli uvažovat o vzájemné inspiraci rajhradských falz a staroboleslavského falza, bylo by možné tvrdit, že inspirací se stala právě úspěšná akce břevnovská. Což je samozřejmě myšlenka nadnesená či minimálně neverifikovatelná.

Můžeme také usuzovat, že vročení prvního pseudobřetislavského falza do roku 1045 nebylo náhodné, tím méně, že bylo ovlivněno listinou staroboleslavskou. V textu první listiny totiž zaznívá souvislost s poustevníkem Vintířem (někdejším mnichem kláštera v Niederaltaichu, odkud pocházel i základ konventu, který za vlády Břetislava I. přišel do Břevnova), jenž zemřel 9. října 1045 a pohřben byl v Břevnově.¹⁴⁶ Nemůžeme sice ověřit, zda Vintíř skutečně pokřtil malého Břetislava, věrohodně je ovšem doložen jeho vztah k Přemyslovcům, když orodoval roku 1034 za Oldřichovo propuštění ze zajetí.¹⁴⁷ Vintířova smrt roku 1045 je doložena podobně věrohodně jak domácími, tak především zahraničními prameny.¹⁴⁸ Lze důvodně předpokládat, že oporou, ne-li zdrojem břevnovské paměti ve 13. století tu byla především Kosmova erudice. Vintířovská úcta se v Břevnově utěšeně rozvíjela, o což nepochybně dbal již opat Meginhard, který tělo někdejšího spolubratra z Niederaltaichu nechal pohřbít v novém břevnovském kostele sv. Vojtěcha. Ve 13. století se tamní mniši dokonce pokusili dosáhnout Vintířovy kanonizace, a to dvakrát: v letech 1251–1252 a v roce 1261.¹⁴⁹ Ačkoliv se břevnovským mnichům jejich úsilí nepodařilo korunovat úspěchem, vintířovská úcta ve zdech staroslavné fundace nezanikla a památkou na ni zůstala kanonizační legenda *Vita Guntheri*.¹⁵⁰ Vintířovský kult tedy v Břevnově zjevně kulminoval ještě před zhotovením pseudobřetislavských falz, neboť je doloženo, že v první fázi sporu o Rajhrad s biskupem Brunem se mohl břevnovský opat odvolat toliko na ústní svědectví. Obě falza byla předložena až ve druhé fázi

¹⁴⁵ HRUBÝ, V.: *Tři studie*, s. 78–79.

¹⁴⁶ Životní osudy poustevníka Vintíře shrnuje KUBÍN, Petr: *Sedm přemyslovských kultů*. Praha 2011, s. 195–204.

¹⁴⁷ *Annales Altahenses maiores*. In: MGH, 4. (dále jen *Annales Altahenses maiores*). Hannover 1891, s. 19.

¹⁴⁸ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 100; *Mnich sázavský*, s. 250; *Annales Altahenses maiores*, s. 40; *Herimanni Augiensis Chronicon*. In: MHG, 5. Hannover 1844, s. 125; *Bernoldi Chronicon*. In: MGH, 5, s. 425.

¹⁴⁹ CDB V/3, č. 1203, s. 162.

¹⁵⁰ Viz *Život Vintíře poustevníka*. In: FRB, I. Praha 1873, s. 337–346. Srov. KUBÍN, P.: *c. d.*, s. 210–218.

v devadesátých letech 13. století, kdy Břevnov musel čelit opakovaným nárokům olomouckého biskupství ze strany biskupa Dětricha z Hradce.¹⁵¹

Snaha o kanonizaci Vintíře je podle mého soudu dalším dokladem kolektivní paměti břevnovského konventu o událostech před polovinou 11. století. V tomto případě navíc nelze mnichy podezírat ze ziskuchtivosti, jak je to možné při zvažování motivace k výrobě rajhradských falz, neboť prosazením svatořečení nepříliš známého kultu by klášter na prestiži tolik nezískal. Sv. Vintíř byl nepochybně jiná kategorie než svatý zakladatel kláštera, biskup Vojtěch, k němuž se Břevnov usilovně hlásil od poloviny 11. století. Myslím, že není třeba pochybovat o tom, že v případě Vintířovy kanonizace pnutí souznělo s niternou úctou a odtud vycházející potřebou břevnovského konventu. Obsah *Vita Guntheri* se pak logicky odrazil i v historiografické podstatě rajhradských falz.¹⁵² Celé kanonizační úsilí, předcházející sepsání obou problematických listin, je proto argumentem k odmítnutím myšlenky, že by spojení nejranějších dějin Břevnova a Rajhradu skrze osobnost Vintíře a knížete Břetislava bylo motivováno jen snahou promítnout břevnovské majetkové nároky co nejdále do minulosti.

O zvyku obdarovávat české duchovenské instituce majetky na Moravě – a nejspíše tak posilovat pouto mezi oběma zeměmi – navíc vedle staroboleslavské listiny a rajhradských falz svědčí i další pramen, jen o něco málo mladší. Je jím tzv. zakládací listina kláštera sv. Vavřince v Opatovicích nad Labem, hlásící se do roku 1073, leč také kvalifikovaná jako falzum z 12. věku.¹⁵³ Ovšem stejně jako v případě listiny staroboleslavské i v listinu opatovickou vkládají historici alespoň elementární důvěru.¹⁵⁴ Kořeny tohoto ústavu podle tradice zrcadlí se v písemnosti, tkví v celle, jejímž zakladatelem byl velmož Mikulec. Vratislav I. měl následně obdařit opatovickou cellu, v jejímž čele stál jeho kaplan Ondřej, několika statky a stát se tak zakladatelem regulérního kláštera. Falzum opatovické zakládací listiny také přináší další cenný údaj pro hlubší zamyšlení se nad dějinami českého křesťanství a církve, a to svou zmínkou o tom, že kořeny opatovického kláštera tkví v poustevnické celle, o níž slyšíme i ve falzech rajhradských. Tato, byť ojedinělá, svědectví představují významné upozornění na to, jak mohla vypadat nejstarší vývojo-

¹⁵¹ Naposledy faktografii shrnuje JAN, L.: *Počátky benediktinů na Moravě*, s. 19–27.

¹⁵² *Život Vintíře poustevníka*, s. 344–346.

¹⁵³ CDB I, č. 386, s. 368–371. Emanuela Nohejlová nabídla dataci aktu spíše do roku 1086 než 1073. Viz NOHEJLOVÁ, Emanuela: *Příběhy kláštera opatovického. Příspěvek k vlastivědě země české*. Praha 1925, s. 8–9.

¹⁵⁴ Srov. NOHEJLOVÁ, E.: c. d., s. 8–9; HRUBÝ, V.: *Tři studie*, s. 131–138; NOVÝ, Rostislav: *Opatovická fundační listina z r. 1073*. CDB I, 386. *Nálezová zpráva*. ČsČH, 8, 1960, s. 894–895; Týž: *Diplomatické poznámky k donačním listinám*, s. 136–137.

vá fáze českého monastického hnutí, jež ovšem není dostatečně podchycena písemnými, ani archeologickými prameny.¹⁵⁵

Není pochyb o tom, že historický příběh rajhradského kláštera zůstane asi navždy, alespoň v případě svých nejstarších dějin, pro historiky středověku nemalou hádankou. Nebylo ambicí tohoto příspěvku tuto hádanku s definitivní platností rozřešit (poukaz na existující prameny snad dostatečně říká proč), stejně tak není cílem relativizovat pramennou kritiku a vyzývat k bezbřehé důvěře ve středověká listinná falza. Záměr tohoto textu je jiný. Upozornit znovu na specifický charakter středověkých listinných falz a zároveň se pokusit zjistit jejich výpovědní hodnotu pro nejstarší dějiny rajhradského kláštera. Jinými slovy, nabídnout jinou interpretační optiku, než jaká je po většinou uplatňována. Problém totiž spočívá v tom, jakou otázku svému prameni historik klade. Nelze se přirozeně takového pramene ptát, kdy klášter v Rajhradě skutečně vznikl nebo jaké bylo jeho nejstarší majetkové nadání. Na to pramen tohoto typu ze své podstaty odpovědět neumí.

Může ovšem přinést svědectví o tom, co o vlastních dějinách soudili lidé, kteří je sepisovali. Obě rajhradská falza v tomto ohledu mohou sloužit jako specifický pramen historiografického typu, který odráží kolektivní paměť břevnovského konventu své doby, jak o tom mluvil jeden ze zakladatelů moderní sociologie Maurice Halbwachs. Pojem kolektivní paměti v Halbwachsově slova smyslu označuje vzpomínky, distribuované uvnitř určitého společenství. Minulost je touto kolektivní pamětí přirozeně refektována pouze zkratkovitě a schematicky. Proto také platí, že nelze klást jednoduché měřítko mezi historickou a kolektivní pamětí, je třeba si být vždy vědom, že tato kolektivní paměť není totožná se skutečnou historií, ale je interpretací této historie ze strany daného konkrétního společenství. Ve své podstatě je tato kolektivní paměť historií živou, která prochází napříč časem a sdílením v komunitě se obnovuje a vyvíjí. Vždy je ale bezpečně nutné, aby se ona komunita v těchto obrazech, i přes jejich vývoj, rozpoznala.¹⁵⁶ Maurice Halbwachs také tvrdil, že historie obecně začíná tam, kde končí tradice. Dokud prý určitá vzpomínka přetrvává, je zbytečné ji zaznamenávat písemně.¹⁵⁷

Podle mého soudu je možné takto intepretovat jak obsah obou rajhradských pseudobřetislavských falz, tak i důvody jejich sepsání (analogicky k sepsání *Vita Guntheri*) ve druhé polovině 13. století. Přijmeme-li náhled

¹⁵⁵ Další příklady snáší FOLTÝN, Dušan: *Celly a proboštství kláštera svatého Jana Křtitele na Ostrově. Zamyšlení nad problematikou benediktinských pobočných domů v raně středověkých Čechách*. In: SOMMER, Petr (ed.): c. d., s. 277–289.

¹⁵⁶ HALBWACHS, M.: *Kolektivní paměť*, především s. 93–124, 130–133.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 124.

na středověká falza jako historiografický či memoriabilní pramen, a jelikož především nebylo doloženo, že toto chronologické zařazení do doby vlády knížete Břetislava I. mohlo být jednoduše ovlivněno svědectvím narativních pramenů staršího období, lze pak podle mého soudu s opatrností konstatovat, že ve druhé polovině 13. století mniši břevnovského a rajhradského konventu věřili tomu, že kořeny rajhradského kláštera nejspíše tkví v době vlády českého knížete Břetislava I. Zároveň bylo v příspěvku poukázáno na to, že naše znalosti o vztahu knížete Břetislava k Moravě nejsou dosud optimální. Svědectví rajhradských falz tak nadále hraje důležitou roli jedné z mála, byť nikoliv nesporných stop. V poslední řadě se s ohledem na výše řečené domnívám, že není třeba komplikovaně uvažovat o existenci a vývoji kolegiální kapituly v Rajhradě, jež se v podstatě omylem či nepřízní osudu posléze stala proboštvím. A to v době, kdy trend byl opačný a z řady starších kapitul a kostelů se stávaly benediktinské kláštery, jak ukazují např. poměry v rakouských zemích v 11. století. Platí totiž bezpochyby, že pokud jsou prameny o Rajhradě jakožto benediktinském klášteře svou povahou problematické, o kapitule v Rajhradě ovšem mlčí zcela.

RESUMÉ

KNÍŽE ZAKLADATEL?

OTÁZKA PAMĚTI O VLÁDĚ BŘETISLAVA I. NA MORAVĚ

V MODERNÍM HISTORIOGRAFICKÉM PARADIGMATU

I V PRAMENECH DOMÁCÍ PROVENIENCE 12. AŽ 14. VĚKU

Počátky rajhradského benediktinského kláštera vzbuzují již tradičně u historiků středověku řadu otázek. Je to způsobeno tím, že až do začátku 13. století neznáme mnoho pramenů, které by o dějinách této fundace vypovídaly. Nejstarší listiny, hlásící se do roku 1045 a 1048, jsou přitom přesvědčivě identifikovány jako falza. Cílem tohoto příspěvku je zamyslet se znovu nad výpovědní hodnotou obou falz. Na základě analýzy domácích narativních i diplomatických pramenů z období 12. a 13. století autor konstatuje, že povědomí o praktické povaze vlády knížete Břetislava I., kterého obě falza jmenují zakladatelem rajhradského kláštera, nebylo příliš konkrétní (což mimořádně výrazně koliduje s názory nemalé části odborné literatury, která přičítá knížeti Břetislavovi na Moravě provádění rozsáhlých reforem ještě před rokem 1034).

Skladatel obou falz se tedy neměl kde inspirovat a z toho důvodu autor příspěvku v duchu postupů moderní medievistiky argumentuje pro to, aby se na rajhradská falza nahlíželo spíše jako na specifický historiografický dokument, který může dnešnímu historikovi zprostředkovat znalosti o tom, co si o vlastních dějinách mysleli lidé, kteří daná falza ve druhé polovině 13. století sepsali.

SUMMARY

A DUKE FOUNDER? THE MATTER OF MEMORY

ABOUT THE REIGN OF BRETISLAUS I IN MODERN HISTORIOGRAPHIC PARADIGMA AND IN DOMESTIC SOURCES OF THE 12TH AND 14TH CENTURY

The origins of the Benedictine monastery in Rajhrad traditionally arouse a wide range of questions at medieval historians. This fact is caused by poor knowledge of primary sources until the beginning of the 13th century that would give evidence of this institution history. The oldest documents, which date back to years 1045 and 1048, have conclusively been proven to be forgeries. The objective of this contribution is to reconsider the information value of both forgeries. On the grounds of the analysis of domestic narrative and diplomatic sources dated to the 12th and 13th century, the author assumes that awareness of practical traits of the reign of Bretislaus I, who is named a founder of the monastery in Rajhrad by both false documents, could not have been too concrete. Parenthetically, this fact noticeably collides with a large body of literature that attributes pursuing of elaborated reforms in Moravia before 1034 to Duke Bretislaus I. Because a writer of both forgeries could not find inspiration anywhere, the author of this article in accordance with modern medieval methods argues that Rajhrad forgeries should be perceived as a specific historiographical document that may provide a present historian with certain knowledge – what people, who wrote these forgeries in the second half of the 13th century, thought about their own history.

Translated by Mgr. Hana Kubisová

Mgr. Josef Šrámek
Muzeum východních Čech v Hradci Králové
Opletalova 334
500 01 Hradec Králové

ZÁPADNÍ MOCNOSTI, OBCHOD A OTROCI V PRVNÍ POLOVINĚ 19. STOLETÍ V SENEGAMBII¹

Filip Strych

1 Úvod do problematiky

Co bylo hlavním důvodem prodeje afrických otroků africkými otrokáři? Mnoho generací historiků a vlastních potomků původních Afričanů hledá odpověď na tuto otázku již od doby, kdy samotný obchod s otroky začal. Někteří z nich se domnívají, že pokud by se podařilo nalézt odpověď, bylo by mnohem snadnější porozumět motivům a příčinám samotného obchodování s otroky.² Tato možná odpověď se ale značně proměňovala v závislosti na době a také na různých motivech, příčinách nebo zástěrkách pro obchod s otroky. K pochopení tohoto fenoménu v Senegambii je důležité si přiblížit i další podstatné obchodní složky, jakou například byla podzemnice olejná, představující hlavní surovinu v celé oblasti. Alan McPhee nazval vývoj obchodu v 19. století „reflexivní reakcí na průmyslovou revoluci,“ která byla způsobena vyšší poptávkou ze strany industriální Evropy.³

Zvyšující se obchod s Evropou změnil tradiční systém obchodu v oblasti Horní Guineje. Velké množství zboží jako zlato, slonovina a nejvíce otroci se pravidelně dostávalo k pobřeží prostřednictvím karavan. Tento stav se ale změnil se zrušením otroctví. V „legitimním“ obchodě se zbožím, jako jsou arašídý, dřevo, káva nebo guma, najednou přestalo být nutností doručovat je z vnitrozemí. Obchod s arašídý se stal tím nejdůležitějším v Horní Guineji a jeho výnosnost způsobila revoluci mezi společnostmi podél řeky.⁴

V první polovině 19. století byly zaznamenány nepokoje, které taktéž změnilly všechny aspekty života v Senegambii. Přístup metropolí ke svým koloniím prošel v 19. století jistým procesem přeměny. Tato doba může být

¹ Tato studie je součástí výstupů grantu SGS 2012-017, realizovaného na Katedře historických věd Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni.

² BAILEY, Anne Caroline: *African Voices of the Atlantic Slave Trade: Beyond the Silence and the Shame*. Boston 2005, s. 57.

³ MACPHEE, Allan: *The Economic Revolution in the British West Africa*. London 1926, s. 36.

⁴ BROOKS, George: *Peanuts and Colonialism: Consequences of the Commercialization of Peanuts in West Africa, 1830–1870* (dále jen *Peanuts and Colonialism*). *Journal of African History*, 16, 1975, s. 30.

rovněž nazvána vítězstvím legitimního obchodu. Vídeňský kongres, pořádaný v roce 1814, signalizoval obnovení britských a francouzských sil v Senegambii po předchozím útlumu způsobeném imperiálními válkami. Vše se navíc odehrávalo v době, kdy se začal prosazovat industriální kapitalismus na úkor komerčního merkantilismu. Toto střídání pomohlo ustavit nové formy nadvlády nad předkapitalistickými ekonomikami Západní Afriky. Poté, co Britové zrušili otroctví, resp. obchod s otroky, se Senegambie stala nejen oblastí poskytující zásoby nerostných surovin pro Evropu, ale také vhodným místem pro zemědělskou produkci stejně jako centrem obchodu. Zrušení otroctví ale způsobilo ekonomickou krizi a staré imperiální mocnosti si chtěly zachovat svůj vliv, protože se v prvé řadě obávaly nástupu nových sil, jakými byly například Spojené státy. Taktéž se musely vypořádat s novými podmínkami po zrušení otroctví. Region Jižních řek ale nadále poskytoval mnoho příležitostí pro nelegální obchod s otroky.⁵

V následující studii chci popsat a přiblížit celou situaci v Senegambii v první polovině 19. století se všemi specifiky, podobnostmi a odlišnostmi, přičemž je velmi důležité zaměřit se především na dva největší rivaly v regionu – Francii a Velkou Británií. Studie se zakládá na primární a sekundární literatuře, přičemž využívá i autentické dobové prameny, jako například různé druhy odborných časopisů z první poloviny 19. století.

2 Vývoj obchodu s otroky

Britský abolicionistický postoj na Vídeňském kongresu v roce 1814 přiměl evropské velmoci spolu se Spojenými státy ke zrušení otroctví. Pro Senegambii a její zámořský obchod mělo toto rozhodnutí závažné důsledky, protože zde existovaly dva rozdílné druhy trhů; prvním byl nelegální obchod s otroky pod vedením generací euroafrických rodin jako rodina Ormondova nebo Curtisova. Jako druhý existoval rozvíjející se trh s legálními komoditami, ve kterém se ponejvíce angažovaly britské a francouzské firmy, jejichž cílem se stalo obsazení oblasti Jižních řek. Proto si v průběhu první poloviny 19. století vedla jižní Senegambie velmi dobře. Naproti tomu severní Senegambie procházela těžkým obdobím, hlavně kvůli experimentování s plantážemi, což vedlo od roku 1830 ke spekulativnímu obchodu s gumou. Senegal se tomuto naštěstí vyhnul, protože ve druhé polovině třicátých let 19. století

⁵ BARRY, Boubacar: *Senegambia and the Atlantic Slave Trade*. Cambridge 1998, s. 129.

zde začal obchod s arašídý, který Francii zajistil velmi dobré výchozí podmínky pro ovládnutí celého regionu.⁶

Gorée, Gambie a Sierra Leone byly hlavními osadami v regionu, které soupeřily o kontrolu nad místním obchodem. Navíc nově vzniklá rivalita mezi starými rodinami obchodujícími s otroky a společnostmi z Velké Británie a Francie, s centry v Bathurstu a Freetownu, zavlekla do této oblasti několik bojů. Francie začala zakládat nové plantáže ve Waalu a na Zeleném mysu v přímé souvislosti s upadajícím ilegálním obchodem s otroky. Francouzské obchodní společnosti z Marseille a Bordeaux hledaly nové podmínky pro své podnikání. Začaly taktéž preferovat arašídový olej jako hlavní mazivo pro francouzský průmysl. Jejich největší konkurenti, britské společnosti, zůstaly u palmového oleje. Francouzský obchod s arašídý se začal rozrůstat. Firmy nejdříve obsadily oblast Jižních řek a následně otevřely nové plantáže v Kajoor. Avšak toto počínání vyvolalo konflikty s místními vládci. Zrušení otroctví přivodilo mnoho problémů jak Evropanům, tak Afričanům. Místní panovníci totiž chtěli dále nelegálně podnikat s otroky a zároveň ovládat trh s novým zbožím, přičemž měli zájem ještě expandovat směrem k pobřeží. Jedním z takovýchto království bylo i Futa Jallon.⁷

3 Zákonný obchod

Severní Senegambie byla v 19. století velmi důležitým obchodním místem. Velká Británie začala své abolitionistické hnutí ve Freetownu, hlavní základně v Sieře Leone.⁸ Ostatní vedoucí mocnosti této doby se ale postavily striktně proti abolitionismu, protože stále profitovaly z otroctví v rámci svých obchodních aktivit. Rovněž nechtěly, aby jejich lodě prohledávali britští námořníci. Kromě toho region Jižních řek byl se svými četnými ústími⁹ více než vhodný pro černý trh stejně jako pro ilegální obchod s otroky.¹⁰ Bylo naprosto nemožné kontrolovat a dohlížet na celou oblast.¹¹

⁶ Tamtéž, s. 130.

⁷ Tamtéž, s. 133.

⁸ Freetown byl založen skupinou filantropistů v roce 1787.

⁹ Hlavními řekami v tomto regionu jsou Rio Nunez, Rio Pongo a Rio Cacheu.

¹⁰ Mnoho z rodin obchodujících s otroky si tento trend udrželo až do poloviny 19. století. Nej-mocnějšími muži byli John Ormond, John Holman, William Skelton a Emmanuel Gomez. Vzdělání Britové se snadno přizpůsobili nové ekonomické situaci v oblasti. J. Ormond například vlastnil na vrcholu svého podnikání kolem pěti až šesti tisíc otroků.

¹¹ MOUSER, Bruce: *Trade and Politics in the Nunez and Pongo River 1790–1865*. Bloomington 1971, s. 39.

Dále však zůstává nejasné, kolik otroků se během 19. století prodalo. Statistické záznamy z této doby jsou velmi vzácné. S ohledem na to, že Spojené státy požadovaly dodávky otroků až do roku 1865, musely být z oblasti Jižních řek odeslány tisíce lidí. I když chtěla Velká Británie zamezit tomuto obchodu, jevílo se jako zcela nemožné prohledávat každou loď. Počet otroků převýšil předchozí maxima mezi léty 1820 a 1830,¹² cena za jednoho vzrostla ze 40 franků v roce 1832 na 100 franků v roce 1847. Například v oblasti Rio Geba tento obchod vzkvétal, protože otroctví zde bylo zrušeno později než v ostatních oblastech Jižních řek.¹³

Po zadržení lodi Rosalia v první polovině dvacátých let 19. století změnili Euroafričané svůj postoj a začali s budováním kávových plantáží, které sloužily především jako skvělá zástěrka pro další obchodní aktivity spojené s otroky. Euroafričané používali zajaté otroky pro práci na nově založených plantážích v období dešťů.¹⁴ Smrt Johna Ormonda v roce 1833 znamenala symbolický konec tradičního provázání otrokářů a místní aristokracie prostřednictvím sňatků s jejich dcerami. Takové propojení bylo velmi běžné a často se stávalo, že po dosažení dospělosti děti převzaly kontrolu nad místními továrnami, zatímco jejich rodiče posílali zboží a otroky do Spojených států.¹⁵ Nicméně vliv Euroafričanů v regionu přetrvával až do konce čtyřicátých let 19. století, hlavně z důvodu paralelního ilegálního obchodu s otroky a zároveň legitimního obchodu s kávou a stále rostoucího trhu s arašídami.¹⁶

Při hodnocení první poloviny 19. století je velmi důležité vzít v úvahu všechny zmíněné okolnosti. Zrušení otroctví spolu s britskými hlídkami v regionu představují dva nejdůležitější faktory při zhoršování podmínek pro obchod s otroky. Jak již bylo zmíněno, rozpadající se obchod s otroky vedl k nárůstu legitimního trhu, zahrnujícího mimo jiné kávu, arašíd, stejně jako zlato a slonovinu. Úspěch na poli legálního obchodu vedl k vítězství francouzských společností, které se přesunuly do oblasti Jižních řek a vytlačily odtud své britské a americké konkurenty.

¹² BROOKS, George: *Yankee Traders, Old Coasters & African Middlemen: A History of American Legitimate Trade with West Africa in the 19th Century* (dále jen *Yankee Traders*). Boston 1970, s. 112.

¹³ BARRY, B.: c. d., s. 134.

¹⁴ V roce 1826 bylo vysazeno něco méně než 10 000 kávovníků podél Rio Pongo.

¹⁵ MOUSER, B.: c. d., s. 130.

¹⁶ BARRY, B.: c. d., s. 135.

4 Krize po zákazu obchodu s otroky, francouzské experimenty s plantážemi

Vídeňský kongres vrátil Senegal z britského držení do francouzských rukou. Francie tak získala zpět i hlavní osady jako tu na ostrově Gorée, v Saint-Louis a Albredu. Zrušení otroctví způsobilo ekonomickou krizi v severní Senegambii. Francie již nemohla dále posílat otroky do Severní Ameriky, jak byla doposud zvyklá. Navíc v důsledku povstání přišla o své plantáže s cukrovou třtinou na Haiti. Proto hledala alternativu pro cestu z krize a připravila experimentální plán pro velké plantáže v Západní Africe.¹⁷ Francouzská metropole nyní chtěla zaměřit svůj obchod na nerostné suroviny, ale kvůli dlouhodobému úbytku obyvatel v důsledku obchodu s otroky bylo nyní mnohem těžší najít vhodné dělníky.

Guvernér Schmaltz vybral region Waalo jako nejvhodnější místo pro nové plantáže, protože se nacházel nejbližší osadě Saint-Louis. Francie navíc podepsala dohodu s lokálními vládami, která přinášela výhody oběma stranám. Francouzi dostali půdu pro své zemědělské záměry a místní panovníci zase ochranu spolu s ročním poplatkem 10 359 franků.¹⁸ I když celý projekt dostal vysoké dotace od francouzské vlády (11 223 358 franků), výnosy nebyly tak vysoké, jak se očekávalo. Francie celý projekt ukončila v roce 1831. Svou roli hrálo několik důvodů, kromě malých výnosů to byly sabotáže zavlažovacích systémů ze strany místních obyvatel a v neposlední řadě také region postrádal pracovní síly po staletích obchodu s otroky.

Když v roce 1848 vstoupil v platnost dekret o zrušení otroctví, předznamenal tak definitivní konec euroafrických obchodních prostředníků. Mezitím nejvlivnější francouzské společnosti rozšířily svou arašídovou lobby v Senegambii. Francie tedy zůstala u arašídového oleje jako nejvhodnějšího maziva a Británie dál užívala palmový olej. Arašídové plodiny mohou být označeny za magickou plodinu, protože de facto zachránily Senegal jako kolonii před bankrotem.

5 Arašídové plodiny – klíč k úspěchu

První polovina 19. století může být charakterizována jako období hledání řešení cesty z ekonomické krize. Hlavní světové velmoci, Velká Británie, Francie, Portugalsko a také Spojené státy, přemýšlely, jak najít cestu z ekono-

¹⁷ Tamtéž, s. 137.

¹⁸ HARDY, Georges: *La Mise en valeur du Sénégal de 1817 à 1854*. Paris 1921, s. 255.

mické krize, způsobené zrušením otroctví. Začátky pěstování arašídů předznamenaly novou formu soupeření mezi starými rivaly. Francie si účelově vybrala arašídový olej, protože průmyslová revoluce si spolu s ekonomickým vývojem v 19. století žádaly dodávky olejových produktů a mýdla pro nově vznikající dělnické čtvrti. Francie chtěla rovněž narušit anglický monopol v oblasti produkce oleje, a proto se Francouzi spoléhali na arašídový olej, který začal rychle nahrazovat ostatní druhy oleje na francouzském trhu – sezamový nebo lněný. Navíc Francouzská obchodní komora propagovala arašídý ze Senegambie.¹⁹

Káva a arašídý se staly velmi populárním zbožím. Francouzští obchodníci využívali zprostředkovatele z řad obyvatel Wolof a Tukulor, kteří jim pomáhali zajišťovat pozice v důležitých obchodních osadách a zároveň byli členy velkých obchodních společností, přičemž také zaručili vítězství legálního obchodu v regionu.²⁰ Na druhé straně v této době vzniká nechvalně proslulá politika dělových člunů,²¹ která se rozvíjela hlavně ve druhé polovině 19. století, a to nejen v Africe, ale například i ve východní Asii.

První úrody arašídů a první zásilky pro trhy v Západní Indii byly z Gambie odeslány v letech 1829 a 1830.²² Důstojník Britského královského námořnictva kapitán Belcher navštívil Bathurst a získal zde důležité informace o místním obchodu, vývoz v roce 1830 popsal jako 100 košů²³ arašídů, jejichž cena se pohybovala okolo půl dolaru za koš.²⁴ Britské úřady mohly snadno přehlédnout obdobné zásilky z předchozích let, stejně jako z let následujících, protože v Bathurstu chyběla dostatečná přístavní kontrola. Proto mohlo být několik košů s arašídý naloženo na některou z lodí bez povšimnutí přístavních úředníků. Navíc v dalších letech, především po roce 1834, enormně vzrostl vývoz arašídů. Je proto velmi pravděpodobné, že mnoho košů s arašídý opustilo přístav v Bathurstu dávno před tímto rokem jako zkušební vzorky pro americké a francouzské trhy.²⁵ Lze si povšimnout rozdílu mezi přístupy Barryho a Brookse ke koloniální politice a chování dvou hlavních velmocí

¹⁹ BARRY, B.: c. d., s. 142.

²⁰ MOUSER, B: c. d., s. 186–187.

²¹ GEORGE, Odile: *Echanges, réseaux, marches. L'impact colonial en Guinée, mi-XIXe–1913*. Paris 1981, s. 106–115.

²² GAMBLE, David P.: *Contribution to a Socio-Economic Survey of the Gambia*. London 1949, s. 58.

²³ Jeden koš se rovnal přibližně 13 m³.

²⁴ BELCHER, Constant: *Extracts from Observations on various Points of the West Coast of Africa, surveyed by His Majesty's Ship Aetna in 1830–1832*. Journal of the Royal Geographical Society, 11, 1832, s. 295–298.

²⁵ BROOKS, G.: *Peanuts and Colonialism*, s. 32.

v regionu. Oba autoři jsou přesvědčeni, že Francie (v Barryho případě), respektive Británie (v Brooksově případě) byla úspěšnější mocností a tu druhou porazila, přičemž ta ztratila své renomé.

První dodávky arašídů do Británie uskutečnila londýnská firma Forster a Smith, které může být přisuzována hlavní zásluha za iniciování obchodu s arašídami v Západní Africe. Tato firma byla jednou z nejúspěšnějších obchodních značek Velké Británie v Západní Africe po téměř celé 19. století a mimo jiné vedla úspěšný obchod i v jiných odvětvích, například s palmovým olejem, rýží, včelím voskem či mahagonem. Nicméně oba vlastníky této firmy zaujal rychle rostoucí obchod s arašídami spojený s produkcí oleje v Západní Africe na začátku třicátých let 19. století. Forster a Smith nejprve začali s dovozem palmových jader ze Zlatého pobřeží a arašídů z Gambie, které představovaly experimentální vzorky pro testování domácího trhu. Mathew Forster zaslal některé ze svých poznatků R. Montgomerymu Martinovi, který vydal vzájemnou korespondenci ve své práci nazvané *History of the British Colonies*. Přesné datování Forsterova dopisu není známo, ale Martin tvrdí, že dopis obdržel ve stejném čase, kdy přicházel čtvrtý díl historie do tisku, což mohlo být na přelomu let 1834–1835.²⁶

6 Role Spojených států v regionu

Pokud je Britům přisuzován úspěch v začátcích obchodu s arašídami, americkým podnikatelům by se mělo dostat uznání za stimulování produkce v prvních letech obchodu. Avšak začátky amerických firem v regionu nebyly doposud dostatečně prozkoumány. Zatím totiž není jasné, zdali Američané obchodovali i s jinými západoafrickými koloniemi předtím, než vstoupili na gambijský trh. Hlavním důvodem příchodu Američanů se stalo zrušení Britských navigačních akt v Západní Africe, což přineslo zrovnoprávnění britských a zahraničních dovozců. Pro Gambii platila Navigační akta až do roku 1835, o rok déle než pro Sierru Leone.²⁷

Na začátku čtyřicátých let 19. století ale americký obchod prožíval úpadek kvůli novému americkému clu, které stanovilo cenu za jeden bušl²⁸ na 32 centů. Američané tak již nikdy po letech 1842–1843 nenavázali na své předchozí úspěchy a hledali levnější alternativy. Jedné z amerických společností,

²⁶ MARTIN, Montgomery: *Possessions in Africa and Austral-Asie*. In: *History of the British Colonies*. Sv. IV. London 1835, s. 560–561.

²⁷ BROOKS, G.: *Peanuts and Colonialism*, s. 35.

²⁸ Jeden bušl se rovnal 35,24 litru.

Brokkhouse a Hunt, nebylo dovoleno nakupovat bušl pod 25 centů. Není ale zcela jasné, zdali bylo vůbec možné bušly pod cenou nakupovat, nebo ne. Američtí obchodníci se dále snažili pronikat na trhy představující levnější barterovou alternativu, například do Albreda, Bissau nebo Rufisque.²⁹ Pro tyto oblasti ale nejsou k dispozici dostatečná data pro hlubší analýzu. Po roce 1842 již americké lodě nepřiplouvaly ke břehům Západní Afriky. Zvrat nastal až s vypuknutím americké občanské války.³⁰

Otroci a později svobodní Afroameričané pěstovali arašidy i na americkém Jihu, odkud je od roku 1830 posílali na Sever, kde se prodávaly především v novinových nebo ovocnářských stáncích a postupem času se zde staly populárními. Obchodníci z New Yorku a Nové Anglie se obávali vzrůstajícího podílu na trhu arašidů z Jihu, a proto se snažili nalézt vhodné trhy mimo Spojené státy. Právě kvůli počátečním příznivým cenám si vybrali Západní Afriku.³¹

7 Francouzi a jejich postavení v Senegambii

Francie započala své „arašidové“ výpravy o několik let později než Velká Británie a Spojené státy. Francouzi měli nedostatek mýdla a oleje a výrobci svíček požadovali více oleje a tuku kvůli zvyšujícím se potřebám trhu. Nicméně jak na arašidový, tak na palmový olej se do roku 1840 vztahovaly vysoké celní tarify, ochraňující domácí pěstitele oliv.

Francouzský zájem o arašidy byl přímo spojen s jejich úřady a obchodníky v Senegalu, kteří za ně lobbovali. Ve Francii se myšlenka průmyslového a ekonomického využití arašidů poprvé objevila v roce 1827. Prosazoval ji Baron Roger, bývalý senegalský guvernér, který zvažoval využití arašidů v průmyslu již za dob, kdy vykonával funkci guvernéra v letech 1822 až 1828.³² O šest let později obdržela Marseillská obchodní komora první vzorek. O další rok později, v roce 1835, požádala firma z Bordeaux, Devés and Chaumet, o svolení používat vládní budovy v Senegalu jako mlýny pro arašidový olej. Tato žádost ale nebyla nikdy vyřízena.³³

V roce 1836 navštívil generál Bernard experimentální plantáže na Zele-ném mysu, poblíž osady Hann, kolem níž se pěstovaly především plodiny

²⁹ BROOKS, G.: *Peanuts and Colonialism*, s. 37.

³⁰ BROOKS, G.: *Yankee traders*, s. 186–187.

³¹ JOHNSON, Roy: *The Peanut Story*. Murfreesboro 1964, s. 54.

³² VILLARD, André: *Histoire du Sénégal*. Dakar 1943, s. 25, 86.

³³ HARDY, G.: *c. d.*, s. 288.

z Evropy a Západní Indie. Generál Bernard se vrátil do Francie s přesvědčením, že arašidy spolu s kokosem a jedlí (pro dřevozpracovatelský průmysl) mají dostatečný potenciál se vyvinout v ekonomicky vhodné produkty pro francouzský průmysl. Avšak o několik let později vyšlo najevo, že generál Bernard značně nadhodnotil potenciál těchto plantáží. Arašidy mohly být vhodnou plodinou, ale někdo nejdříve musel o jejich vhodnosti rovněž přesvědčit africké farmáře a pěstitele. Ti totiž stále preferovali proso před arašidy.³⁴

V roce 1838 byla vyslána další francouzská expedice do Senegalu, aby prozkoumala arašidové plantáže.³⁵ Marseillská a Bordeauxská obchodní komora nabyly přesvědčení, že arašidy mohou být vhodným obchodním artiklem, a tak se uskutečnily první dodávky z Gorée do Francie. Navíc v roce 1840 francouzský ministr zemědělství snížil cla pro dovoz arašidů ze dvou franků a 50 centimů na 100 kilogramů na jeden frank.³⁶ Toto clo se vztahovalo pouze na arašidy s luskem, nikoli na olej produkovaný v Africe. Ale s narůstajícím počtem arašidů ze Senegalu si francouzská vláda nechtěla znepřátelit zástupce z regionu Midi. Společnost z Marseille dovezla 300 tun arašidů z Gambie v roce 1842 a dalších 500 tun v roce 1843.³⁷

Gambijské Modré knihy uvádí na začátku čtyřicátých let 19. století vysoký exportní nárůst do států jako Senegal a Francie. Export v té době stoupal z 12 tun v roce 1840, na 2 369 tun v roce 1841, 11 284 tun v roce 1842 a 24 429 tun v roce 1843. Jednalo se tedy o bezprecedentní nárůst a také velký úspěch francouzských a senegalských obchodníků. Francie tak využila niky vytvořené odchodem USA z místních trhů na konci třicátých let. V důsledku toho nakupovali francouzští obchodníci 100 kilogramů arašidů za 20 franků a prodávali je za 37 franků. Začali rovněž ovládat gambijský trh s arašidy navzdory tomu, že jejich lodě nesměly plout dále než do přístavu Albreda. V roce 1845 pomohla rozkvětu francouzského obchodu ještě úprava daní, kdy domácí lodě platily jen jeden frank a zahraniční tři franky a 50 centimů na 100 kilogramů arašidů.³⁸ Francouzský obchod s arašidy narůstal i v dalších letech, čemuž také pomohly francouzské domácnosti, které začaly používat levnější arašidový olej místo dražšího olivového.

³⁴ FAURE, Claude: *Histoire de la presqu'île du Cap Vert et des origines de Dakar*. Paris 1914, s. 102–103.

³⁵ SCHNAPPER, Bernard: *La Politique et le Commerce Français Dans Le Golfe De Guinée de 1838 à 1871*. Paris 1961, s. 16–19.

³⁶ Tamtéž, s. 19–23.

³⁷ HARDY, G. c. d., s. 288.

³⁸ BOUËT-WILLIAUMEZ, Louis-Eduard: *Commerce et traite des noirs aux côtes occidentales d'Afrique*. Paris 1848, s. 44.

Objem arašídů zakoupených francouzskými společnostmi vzrostl z 1,36 kilogramů v roce 1836 na 5 155 kilogramů v roce 1851, přičemž se zvětšoval objem i z ostatních lokalit mimo Gambii. Například v okolí Rio Nunez Francouzi exportovali 300 000 bušlů v roce 1846 a 500 000 bušlů o tři roky později.³⁹

Britové zatím museli přeskupovat své síly, přičemž vytvořili společnost okolo Richarda Lloyda, Charlese Granta, W. H. Goddarda a William C. Forstera, zástupce Forster and Smith. Tato obchodní společnost se rychle zvětšovala a začala představovat silného konkurenta pro francouzské firmy z Gorée a Saint Louis. Obě strany se snažily o převzetí kontroly nad Senegambií.

Vývoj exportu arašídů byl zcela klíčový na přelomu 19. století. Francouzi uložili vysoká cla pro zahraniční lodě pro dovoz do Francie. Navíc zakázali import arašídového oleje vyráběného v Senegambii. Tato opatření podpořila jejich expansionismus v celém regionu. Podařilo se jim vybudovat velmi výhodný systém importu a exportu na produkci jediné plodiny. Britové, Němci, Belgičané a Američané upínali své zraky ke zdrojům v Senegambii. Pro případný francouzský úspěch byl obchod s arašídami klíčovým.

8 Závěr

První polovina 19. století může být nahlížena jako období změn. Po Vídeňském kongresu v roce 1814 došlo ke zrušení otroctví, prosazovaném především Velkou Británií, a staré imperiální mocnosti hledaly nový prostředek pro svůj zisk. K tomu je navíc nutné připojit zvyšující se požadavky evropských továren po mazivech. Po zrušení otroctví vznikly nejen v Senegambii dva druhy trhů – jeden nelegální s otroky, ze kterého nejvíce profitovaly zámožné rodiny Euroafričanů jako například Ormondovi nebo Curtisovi, a druhý legální trh se surovinami a zbožím. Z tohoto obchodu nejvíce profitovaly osady jako Gorée, Saint Louis nebo Albreda. Britům se nikdy nepodařilo zabránit nelegálnímu obchodu s otroky v oblasti, protože region Jižních řek svými četnými ústími poskytoval dokonalý prostor pro černý trh a ilegální obchod s otroky. Navíc ani ostatní mocnosti si tyto kontroly nepřály. Francie začala ve dvacátých letech 19. století neúspěšně experimentovat s pěstováním arašídů. Znovu se o to pokusila až na konci třicátých let 19. století, kdy se jí povedlo konečně uspět. Mezitím se Britové spolu s Američany také pokoušeli pěstovat arašídové a exportovat je z Gambie do Spojených stá-

³⁹ BARRY, B: c. d., s. 144. Podrobněji např. SURET-CANALE, Jean: *Essays in African History*. London 1988, s. 76–89.

tů, respektive do Západní Indie. Američané si vybrali Gambii jako vhodnou oblast při hledání alternativního zdroje arašídů v boji s konkurenčními farmáři z amerického Jihu. Největší rivalové v regionu – Francie a Británie – si vybrali odlišná maziva pro své industriální potřeby. Francie vsadila na arašídový olej jako levnější variantu k olivovému oleji, zatímco Británie preferovala palmový olej. Čtyřicátá léta 19. století se nesla ve znamení změn v celé Západní Africe. Britové ztratili své pozice ve prospěch Francie, jejíž obchod začal vzkvétat a svého vrcholu dosahoval ve druhé polovině čtyřicátých let 19. století. Britové pokračovali v obchodě s palmovým olejem v deltě Nigeru. Oba rivalové si upevnili své pozice, což se ukázalo jako klíčové pro konečnou „rvačku o Afriku“ v průběhu druhé poloviny 19. století.

RESUMÉ

ZÁPADNÍ MOCNOSTI, OBCHOD A OTROCI V PRVNÍ POLOVINĚ 19. STOLETÍ V SENEGAMBII

Senegambie představovala strategickou oblast po celou první polovinu 19. století, přičemž v jeho druhé polovině naopak začala důležitost regionu klesat. Hlavními metropolemi v oblasti byly Francie a Velká Británie, které zde soupeřily o vliv a o co největší zisk z obchodu. Studie se zabývá obchodem, ve kterém lze spatřit shody, ale i rozdíly v přístupech obou velmocí, jako například odlišné preference při volbě maziv pro domácí průmysl. Dále je kladen důraz na různá obchodní odvětví, přičemž pozornost je zaměřena na dva nejvýznamnější artikly, arašídů a otroky. Obě dvě „komodity“ patřily mezi klíčové a určovaly vývoj trhu, potažmo celé oblasti v první polovině 19. století. Upevňování pozic pro konečnou „rvačku o Afriku“ se událo právě na konci první poloviny 19. století, kdy obě mocnosti chtěly udržet a upevnit své stávající pozice.

SUMMARY*WESTERN POWERS, TRADE AND SLAVES IN SENEGAMBIA
IN THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY*

Senegambia represented a strategic area in the first half of the 19th century, whereas in the second half of this century the importance of the region began to decline. The chief authorities of this territory were France and Great Britain that competed for the influence and also the largest profit of trade. The study deals with the trade where is possible to find similarities as well as differences in the approach of both powers, for instance diverse preferences in choice of a grease for the domestic industry. Furthermore, the accent is put on various trading branches – the two most significant of them (peanuts and slaves) are discussed in detail. Both commodities belonged to the crucial ones and dictated the development of the market, alternatively of the whole area in the first half of the 19th century. The consolidation of position for “the final fight for Africa” happened just at the end of the first half of the 19th century, when both powers wanted to maintain and consolidate their present positions.

Translated by Mgr. Hana Kubisová

Mgr. Filip Strych
Katedra historických věd
Fakulta filozofická
Západočeská univerzita v Plzni
Tylova 18
301 25 Plzeň

PIETRO CIRIACI – NEÚSPĚCH V ČESKOSLOVENSKU KLÍČEM K JEHO DALŠÍMU VZESTUPU?

Marek Šmíd

1 Úvod

Tato studie¹ s názvem *Pietro Ciriaci – neúspěch v Československu klíčem k jeho dalšímu vzestupu?* se věnuje osobnosti a diplomatickému působení italského církevního hodnostáře a kněze Pietra Ciriaciho (1885–1966). Domníváme se totiž, že právě on vstupuje do českých církevních dějin jako „osoba bez minulosti“, jejíž působení je zatíženo jednostrannými pohledy a zažitými klišé, které je třeba překonat či interpretovat v novém světle. Jeho aktivitu v letech první republiky vymezují na jedné straně jednání o modu vivendi v roce 1927 a na druhé straně Pribinovy slavnosti v Nitře a nunciovo následné opuštění Československa v roce 1933. Rovněž jeho hodnocení je do značné míry nevyvážené: objevují se nadšené soudy o jeho diplomatických zásluhách v polovině dvacátých let, na druhé straně bývá vykreslován jako viník pádu pražského arcibiskupa Františka Kordače (1852–1934) na počátku třicátých let, jako konfliktní, panovačný a neskromný muž římského ducha, jenž se kvůli vlastním přemrštěným požadavkům neváhal střetnout dokonce s českým primasem. Cílem tohoto článku je představit osobnost P. Ciriaciho ve větší komplexnosti, než bylo činěno dosud, zasadit jej do českých dějin první republiky a do rámce zahraniční literatury v kontextu dramatických let první poloviny 20. století.

K osobnosti, životu a dílu Pietra Ciriaciho nebyla dosud v českém prostředí publikována žádná monografie ani studie,² proto jsme odkázáni na stu-

¹ Tento text vznikl v rámci projektu OP VK „Rozvoj postdoktorandských pozic na JU“ (CZ.1.07/2.3.00/30.0049), spolufinancovaného Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

² Jedinou výjimku představují dvě studie slovenské historičky E. Hrabovec. HRABOVEC, Emília: *Pribinove slávnosti v Nitre a vypovedanie nuncia Ciriaciho z Česko-Slovenska 1933* (dále jen *Pribinove slávnosti*). In: ŠIMONČIČ, Jozef (ed.): *Studia Historica Tyrnaviensia V. Trnava 2004*, s. 73–98; Táž: *Die Nuntien in der Tschechoslowakei. Clemente Micara, Francesco Marmaggi, Pietro Ciriaci und Saverio Ritter* (dále jen *Die Nuntien in der Tschechoslowakei*). In: WOLFF, Hubert (ed.): *Eugenio Pacelli als Nuntius in Deutschland. Forschungsperspektiven und Ansätze zu einem internationalen Vergleich*. München – Wien 2012, s. 177–196.

dium zahraničních pramenů a literatury.³ Objevuje se však, někdy více, jindy méně „plasticky“, ve studiích věnovaných jednání o modu vivendi v letech 1927–1928,⁴ pražskému arcibiskupovi Františku Kordačovi⁵ či Pribinovým slavnostem,⁶ které jeho významnou misi a roli v našich dějinách nemohou pochopitelně přehlédnout, ale i v širších syntetických monografiích k dějinám první Československé republiky.

2 Stručný nástin života Pietra Ciriaciho

Pietro Ciriaci se narodil dne 2. prosince 1885 v Římě rodičům Josefovi a Marii Ciriaciovým. V roce 1902 začal mladý Pietro studovat na papežské univerzitě sv. Apolináře v Římě. Dne 18. prosince 1909 byl ve svých dvaceti čtyřech letech vysvěcen na kněze, když předtím obdržel doktoráty z filozo-

³ PALAZZINI, Giuseppe: *La Cecoslovacchia a quarant'anni di distanza e l'attività diplomatica del Card. Pietro Ciriaci* (dále jen *La Cecoslovacchia*). La Scuola Cattolica, 96, 1968, č. 3, s. 261–270; PALAZZINI, Pietro – POGGI, Luigi – HERRANZ, Julián (eds.): *Atto accademico in memoria del Card. Pietro Ciriaci (1885–1966)*. Roma 1993. Je zajímavé, že G. Palazzini ve své studii o konfliktu apoštolského nuncia P. Ciriaciho s pražským arcibiskupem Františkem Kordačem nepíše nic. Uvádí však, že apoštolský nuncius měl dobré vztahy s K. Kašparem, kterého však omylem, před rokem 1931, označuje za pražského arcibiskupa. Štvavou kampaň levicového tisku po Pribinových slavnostech považuje G. Palazzini za dílo zednářů.

⁴ DEJMEK, Jindřich: *Československo–vatikánská jednání o modus vivendi 1927–1928*. Český časopis historický, 92, 1994, č. 2, s. 268–284; SUCHÁNEK, Drahomír: *Modus vivendi – diplomatická jednání mezi ČSR a Vatikánem*. Revue církevního práva, 23, 2002, č. 3, s. 205–224; HALAS, František X.: *Modus vivendi v kontextu diplomacie Svatého stolce v období mezi dvěma světovými válkami* (dále jen *Modus vivendi v kontextu diplomacie*). In: VACULÍK, Jaroslav – MIHOLA, Jiří (eds.): *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně*. Brno 2004, s. XXX; KONÍČEK, Jiří: *Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa. Církevně-politický vývoj v letech 1918–1993*. Olomouc 2005; HRONEK, Josef: *Papež Pius XI*. Praha 1929, s. 54–61, kde jsou pasáže věnované osobnosti P. Ciriaciho. Od Hronkova vydání uplynulo navíc téměř devadesát let.

⁵ MAREK, Pavel: *Arcibiskup pražský prof. dr. František Kordač*. Olomouc 2005; ŠEBEK, Jaroslav: *Kordačova aféra v roce 1931 v církevně-politických souvislostech*. In: ANDRŠ, Pavel – ČECHUROVÁ, Jana – VELEK, Luboš (eds.): *Posláním historik*. Pocta prof. Robertu Kvačkoví k 80. narozeninám. Praha 2012, s. 355–367; DOLEŽAL, Josef: *Český kněz*. Praha 1931, s. 104–120.

⁶ MAGDOLENOVÁ, Anna: *Pribinove slávnosti v Nitre roku 1933*. In: BAJANÍK, Stanislav (ed.): *Slovensko sa rodilo v Nitre*. K 60. výročiu Pribinových slávností v Nitre roku 1933 a prvému výročiu prijatia Ústavy SR. Martin 1993, s. 356–368; ZUBÁČKA, Ida: *Nitra – kolíska slovenskej štátnosti. Príspevok k 70. výročiu Pribinových slávností*. Studia historica Nitriensia, 11, Nitra 2003, s. 255–271.

fie (1904) a teologie (1909) a dva roky po vysvěcení i z kanonického práva (1911).⁷

Po vysvěcení byl Pietro Ciriaci jmenován pastorem římské farnosti San Rocco a začal přednášet morální filozofii (později též fundamentální teologii) na své bývalé římské univerzitě. Před první světovou válkou vstoupil do služeb římské kurie: od roku 1911 působil jako zapisovatel apoštolského soudního dvora a úředník Kongregace koncilu, ale již v červnu 1917 vstoupil do státního sekretariátu, vedeného kardinálem Pietrem Gasparrim (1852–1934),⁸ kde setrval následujících deset let. V květnu 1921, ve věku třiceti pěti let, byl současně jmenován podsekretářem Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti⁹ a o necelý rok později prelátem nového papeže Pia XI. (1922–1939).¹⁰

V první polovině dvacátých let se o Pietru Ciriacim dokonce ve státním sekretariátu uvažovalo jako o vhodném nástupci prvního apoštolského nuncia v Praze Clementa Micary (1879–1965), který uzavřel svou činnost v Praze v květnu 1923, kdy byl jmenován apoštolským nunciem v Bruselu a internunciem v Lucemburku.¹¹

3. Jednání o modu vivendi

Necelé dva roky po odjezdu druhého apoštolského nuncia F. Marmaggiho (1870–1949) z Prahy a zhoršení diplomatických vztahů po incidentu v souvislosti s Husovými oslavami vyslal Svatý stolec do Československa podtajemníka Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti Pietra Ciriaciho, aby obnovil „přetrhané“ diplomatické vazby. Na tento náročný úkol nebyl

⁷ PALAZZINI, Pietro: *Un profilo del Card. Pietro Ciriaci* (dále jen *Un profilo*). In: PALAZZINI, Pietro – POGGI, Luigi – HERRANZ, Julián (eds.): *c. d.*, s. 6–9.

⁸ *Acta Apostolicae Sedis*, Annus IX, Volumen IX. Roma 1917, s. 374. K osobnosti P. Gasparriho podrobněji TALIANI, Francesco Maria: *Vita del Cardinale Pietro Gasparri. Segretario di Stato e povero prete*. Milano 1938; FIORELLI, Leone (ed.): *Il Cardinale Pietro Gasparri*. Roma 1960; SPADOLINI, Giovanni (ed.): *Il cardinale Gasparri e la Questione Romana*. Firenze 1972; SANDFUCHS, Wilhelm: *Die Aussenminister der Päpste*. München 1962, v češtině pak ŠMÍD, Marek: *Kardinál Pietro Gasparri – přední muž vatikánské diplomacie*. Historica Olomucensia, 42–2012, Sborník prací historických XXX, Olomouc 2012, s. 101–114.

⁹ *Acta Apostolicae Sedis*, Annus XIII, Volumen XIII. Roma 1921, s. 276; PALAZZINI, P.: *Un profilo*, s. 12–13.

¹⁰ *Acta Apostolicae Sedis*, Annus XIV, Volumen XIV. Roma 1922, s. 315.

¹¹ Archiv Kanceláře prezidenta republiky, sign. T 32/21 – Vatikán (T 1581/22). Zpráva československého vyslanectví u Svatého stolce ze dne 17. dubna 1923. Micarovým nástupcem a druhým apoštolským nunciem v Praze po roce 1918 se nakonec stal Francesco Marmaggi.

sám, doprovázel jej mladý jednačtyřicetiletý diplomat Apoštolského stolce Saverio Ritter (1884–1951), někdejší papežův spolupracovník v Ambroziánské knihovně v Miláně.¹² Byla to zodpovědná mise a Vatikán tušil, že v ní uspěje pouze zkušený, moudrý, rozhodný, obezřetný a věrný strážce církve, jímž se P. Ciriaci během své dlouhé služby ve státním sekretariátu jevil být.¹³

Pietro Ciriaci přicestoval do Prahy v úterý 29. března 1927 a již o dva dny později jej přijal ministr zahraničí Edvard Beneš (1884–1948), aby s ním hovořil o obnovení vzájemných diplomatických styků.¹⁴ Společně s tajemníkem nunciatury S. Ritterem pak P. Ciriaci během prvního kola rozhovorů na jaře 1927 jednal se zástupci ministerstva zahraničí, E. Benešem a K. Kroftou (1876–1945), avšak společná jednání vedla do slepé uličky,¹⁵ situaci příliš nevyjasnila ani soukromá jednání Ciriaciho, jenž mezitím přechodně převzal řízení apoštolské nunciatury jako chargé d'affaires, s ministrem zahraničí E. Benešem či předsedou vlády A. Švehlou (1873–1933).¹⁶

Ke druhému kolu jednání dorazil do Prahy v úterý 3. května 1927 opět chargé d'affaires P. Ciriaci,¹⁷ který nyní zaujal vstřícnější postoj vůči české straně než během své první mise o několik měsíců dříve.¹⁸ Na ministerstvu zahraničí byla ustavena zvláštní komise, jež po složitých rokováních předložila vatikánskému zástupci stanovisko československé vlády, s nímž na konci května 1927 odcestoval P. Ciriaci zpět do Říma,¹⁹ avšak ani toto druhé pražské kolo diplomatických jednání nevedlo k uzavření složitého sporu, neboť

¹² DEJMEK, J.: *c. d.*, s. 269.

¹³ PALAZZINI, G.: *La Cecoslovacchia*, s. 264.

¹⁴ Tajný vatikánský archiv (dále jen TVA), fond Apoštolská nunciatura v Československu, busta 56, fascikl 500, f. 60 Gasparri Aratovi 24. 3. 1927; DEJMEK, J.: *c. d.*, s. 269.

¹⁵ Zápis z jednání Arata-Krofta pořídil sekretář A. Arata těsně po jeho skončení. Pro celé znění jeho přepisu rokování ze dne 5. února 1927 podrobněji Historický archiv státního sekretariátu ve Vatikánu (dále jen HASS), fond Archiv Svaté Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti Československa, IV. období, fascikl 84, pozice 82, f. 4–9 Arata Gasparrimu 5. 3. 1927; DEJMEK, J.: *c. d.*, s. 269.

¹⁶ Dosavadní správce pražské nunciatury A. Arata byl právě v březnu 1927 odvolán z Prahy a poslán na „zdravotní dovolenou“ do Itálie. Podrobněji Archiv Národního muzea (dále jen ANM) v Praze, fond Eduard Jelen, krabice 2B: JELEN, Eduard: *Československo a Vatikán za první republiky* (nevydaný strojopis), s. 157–158; Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR, Politické zprávy Vatikán, 1927, zpráva běžná č. 4, Řím 5. 4. 1927.

¹⁷ TVA, fond Apoštolská nunciatura v Československu, busta 56, fascikl 500, f. 82 Gasparri Aratovi 30. 4. 1927.

¹⁸ HASS, fond Archiv Svaté Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti Československa, IV. období, fascikl 90, pozice 85, f. 4–8 Ciriaci Gasparrimu 28. 5. 1927.

¹⁹ DEJMEK, J.: *c. d.*, s. 271.

Svatý stolec odmítl přistoupit na požadavky československé strany a žádal jejich přepracování, byl však nakloněn pokračovat v jednání na římské půdě.²⁰

Koncem července vyslalo československé Ministerstvo zahraničí do Říma zkušeného a ve vatikánské problematice zběhlého Kamila Kroftu, nyní již zástupce samotného ministra zahraničí, aby společně se šéfem církevně-politického oddělení na ministerstvu zahraničí Arnoštem Roztočilem a československým diplomatickým zástupcem u Svatého stolce Eduardem Jelenem (1891–1968) jednali s vatikánskými představiteli, zejména Pietrem Gasparrim, o uspořádání diplomatických vztahů.²¹ Ve středu 3. srpna 1927 byl K. Krofta přijat papežem Piem XI. (1922–1939), který mu zdůraznil, že i Svátý stolec si upřímně přeje dohodu. Vše však zkomplikovala reakce vlády, která nebyla ochotná ustoupit, tím méně v otázce návratu apoštolského nuncia v Praze F. Marmaggiho. Jednání tak znovu uvázla na mrtvém bodě a K. Krofta se již 18. srpna vrátil do Prahy.²²

Po překonání těžkostí probíhala jednání o vzájemné dohodě od počátku prosince 1927 opět v Římě. První rozhovor mezi K. Kroftou, státním sekretářem P. Gasparrim a jeho zástupcem F. Borgongini-Ducou se uskutečnil v úterý 6. prosince. Již ve čtvrtek 8. prosince 1927 začal K. Krofta s F. Borgongini-Ducou projednávat předběžný text modu vivendi.²³ Svátý stolec upustil v nótě od zmínky o Janu Husovi a jeho oslavách, otázka návratu F. Marmaggiho na post apoštolského nuncia v Praze však uzavřena nebyla. Po dlouhých jednáních byl text dne 17. prosince 1927 v Římě parafován. Následně byla tato šestičlávková dohoda mezi Svatým stolicí a vládou ČSR schválena dne 20. ledna 1928 ministerskou radou jako tzv. modus vivendi, čímž se podařilo vztahy Československa a Vatikánu stabilizovat a spor na přelomu let

²⁰ Pro popis Ciriaciho druhé pražské cesty podrobněji HASS, fond Archiv Svaté Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti Československa, IV. období, fascikl 90, pozice 85, f. 4–8 Ciriaci Gasparrimu 28. 5. 1927; HASS, fond Archiv Svaté Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti Československa, IV. období, fascikl 84, pozice 82, f. 4–8 Arata Gasparrimu 5. 3. 1927. Další jednání v Římě podporoval prezident republiky T. G. Masaryk, zatímco ministr zahraničí E. Beneš se postavil proti.

²¹ HASS, fond Archiv Svaté Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti Československa, IV. období, fascikl 90, pozice 85, f. 59 Ciriaci Gasparrimu 18. 8. 1927; HALAS, František X.: *Fenomén Vatikán. Idea, dějiny a současnost papežství. Diplomacie Svatého stolce. České země a Vatikán*. Brno 2004, s. 552–553.

²² DEJMEK, J.: c. d., s. 276.

²³ ANM v Praze, fond Eduard Jelen, krabice 2B: JELEN, E.: c. d., s. 140; DEJMEK, J.: c. d., s. 278–279. Jednání o dva dny později sloužilo k precizaci sporných pasáží.

1927–1928 ukončit.²⁴ Dne 31. ledna 1928 poslala československá strana svůj souhlas do Říma a o dva dny později zaslal potvrzující nótu i Svatý stolec.²⁵

Na důkaz vděčnosti Pietru Ciriacimu, který se za vatikánskou stranu výrazně zasloužil o uzavření modu vivendi, byl výše zmíněný chargé d'affaires, jenž měl ostatně v československých i vatikánských kruzích díky složitým jednáním velmi dobrou pověst,²⁶ jmenován apoštolským nunciem v Praze. Francesco Marmaggi byl současně jmenován apoštolským nunciem ve Varšavě a tento post zastával v letech 1928–1935. V roce 1935 byl poslední jmenovaný povolán do Říma a kreován kardinálem.

4 Apoštolským nunciem v Praze

Oficiálním apoštolským nunciem v Praze se Pietro Ciriaci stal v únoru 1928. Současně se svou československou misí byl papežem Piem XI. v neděli 18. března 1928, ve věku čtyřiceti dvou let, vysvěcen na arcibiskupa z tureckého Tarsu.²⁷ Do Prahy přicestoval nový papežský delegát dne 5. května 1928 navečer.²⁸ S jakými očekáváními se na cestu vydával, nevíme, ale můžeme se domnívat, že se na své nové působišťě těšil. Československo a jeho církevní a politické elity poznal během roku 1927, takže nepřicházel do úplně cizího neznámého prostředí, navíc mladý ambiciózní kněz tušil, že diplomatická služba může být cestou na vyšší posty vatikánské hierarchie.

Čtrnáct dní po příjezdu nového apoštolského nuncia P. Ciriaciho do Prahy jej přijal dne 11. května 1928 prezident republiky T. G. Masaryk (1850–1937), jemuž odevzdal pověřovací listiny. Při této slavnostní příležitosti zástupce Svatého stolce prohlásil: „Ač teprve nedávno ustavena jako stát, jest tato země bohatá národními tradicemi, neméně starobylými než slavnými. Umístěna ve středu Evropy, stává se svojí vlastní polohou jakýmsi mostem, spojujícím různé národy, a zdá se býti vskutku určena prozřetelností, aby se stala elementem míru a rovnováhy. Vím dobře, že Vaše Excelence a Vaši osvětlení

²⁴ Tamtéž, s. 283; SUCHÁNEK, D.: c. d., s. 205–224. Text modu vivendi se nachází v *Acta Apostolicae Sedis*, Annus XX, Volumen XX. Roma 1928, s. 65–66.

²⁵ HALAS, F. X.: *Modus vivendi v kontextu diplomacie*, s. 93.

²⁶ HASS, fond Archiv Svaté Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti Československa, IV. období, fascikl 130, pozice 98, f. 29 Ciriaci Gasparrimu 12. 5. 1928; PALAZZINI, G.: *La Cecoslovacchia*, s. 261.

²⁷ *Acta Apostolicae Sedis*, Annus XX, Volumen XX. Roma 1928, s. 123. Jednalo se o titulární záležitost. Tars je mimo jiné rodištěm apoštola Pavla.

²⁸ HASS, fond Archiv Svaté Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti Československa, IV. období, fascikl 130, pozice 98, f. 29 Ciriaci Gasparrimu 12. 5. 1928.

spolupracovníci chovají hluboko v srdci tento vznešený úkol, k němuž Svatá stolice jistě neodmítne svoji spolupráci, jsouc neúnavným apoštolem míru a spravedlnosti.“ Na nunciovu řeč odpověděl prezident těmito slovy: „Jak Vaše Excelence velmi dobře poznamenala, ukládá nám zeměpisná poloha této země ve středu Evropy zvláštní úlohu. Území této republiky vždy bylo křižovatkou, po níž procházely a procházejí různé ideologické proudy, zúrodňující naši civilisaci. Tyto mnohotvárné vlivy, jimž jsme byli vystaveni po staletí, právě tak jako proměnlivost našich dějin nám doporučují snášenlivost. Ona jest vedoucí myšlenkou ve snaze naší republiky po zavedení pevného pořádku u nás a ve společenství národů. Plně si vědomi úkolů, které nás čekají, obracíme veškeré své snahy k ideálu míru a všeobecné spravedlnosti a jsme šťastni, že můžeme spoléhat na spolupráci Svaté stolice na cestě k tomuto cíli. Mohu ujistiti Vaši Excelenci, že je upřímným přáním vlády republiky i mým vlastním, spolupracovati s Vámi na tom, aby vztahy mezi Svatou stolicí a naší zemí se stávaly stále užšími a srdečnějšími.“²⁹

Do jakého prostředí přijížděl a jaké povinnosti jej bezprostředně čekaly? Prvním a bezpochyby největším úkolem třetího pražského nuncia bylo obnovit důvěru ve Svatý stolec, jeho upřímnost a vstřícnost, posílit domácí katolické prostředí, navázat styky s domácím klérem a tlumit antiklerikální postoje socialistů. Rovněž bylo potřeba oslabovat pnutí v politickém táboře a „získat si“ nejvýznamnější československé politiky, zejména T. G. Masaryka a E. Beneše,³⁰ aby se v budoucnu zabránilo podobné roztržce jako v létě 1925. Apoštolského nuncia nadále zaměstnával modus vivendi, který sice vstoupil v platnost, ale nyní bylo třeba uvést jeho články v život; aplikace modu

²⁹ DOLEŽAL, Josef: *Politická cesta českého katolicismu 1918–1928*. Praha 1928, s. 31; KONÍČEK, J.: c. d., s. 92. Sám apoštolský nuncius v Praze informoval o přijetí prezidentem republiky Vatikán telegramem dne 11. května 1928, v němž vyjádřil vynikající dojem ze srdečného setkání. Podrobněji TVA, fond Apoštolská nunciatura v Československu, busta 56, fascikl 500, f. 102 Ciriaci Gasparrimu 11. 5. 1928. Zdá se, že i prezident T. G. Masaryk považoval apoštolského nuncia za inteligentního a charakterního člověka, který s ním sdílí stejné názory na J. Šrámka a A. Hlinku. KLÍMEK, Antonín: *Boj o Hrad. Kdo po Masarykovi? Vnitropolitický vývoj Československa 1926–1935 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví*. II. Praha 1998, s. 177.

³⁰ S T. G. Masarykem se apoštolský nuncius v Praze Pietro Ciriaci zřejmě poprvé setkal v květnu 1928, jak již bylo řečeno výše, s E. Benešem se znal již z dob první světové války, kdy působil v Kongregaci pro mimořádné církevní záležitosti. Posledně zmiňovaný, třebaže socialista, se poměrně samotářskému nunciu stal v československých poměrech přítelem. Žádná větší přátelství reprezentant Svatého stolce neudržel. PALAZZINI, G.: *La Cecoslovacchia*, s. 265; HRONEK, J.: c. d., s. 56.

vivendi se následně řešila téměř celá třicátá léta a byla ukončena až papežskou bulou *Ad ecclesiastici regiminis incrementum* dne 2. září 1937.³¹

Dále P. Ciriaci řešil aktuální perzonální otázky církevní správy na východním Slovensku a Podkarpatské Rusi, zejména v biskupství v Mukačevu (se sídlem v Užhorodě). Věnoval se rovněž záležitostem církevního školství a vzdělávání duchovních v Československu. V neposlední řadě musíme připomenout, že věřící českých a moravských diecézí žili v závěru dvacátých let svatováclavskými oslavami, jež samozřejmě zaměstnávaly i apoštolského nuncia v Praze; sám se jich účastnil jako nejvyšší reprezentant Svatého stolce v Československu a sloužil slavnostní mši společně s pražským arcibiskupem Františkem Kordačem a vratislavským arcibiskupem Adolfem Bertramem (1859–1945) v dostavěné katedrále sv. Víta na Pražském hradě.³² Ve stejném roce předsedal P. Ciriaci i konferenci československých biskupů.³³

V souvislosti s nadcházejícími parlamentními volbami v roce 1929 jej zaměstnával i československý politický katolicismus. Ciriaciho snahou bylo sjednotit české, moravské, slovenské, německé a maďarské katolíky³⁴ do společného katolického bloku, který by se stal nejsilnějším politickým seskupením v Československu a realizoval přestavbu státu v duchu papežské encykliky *Quadragesimo anno* z května 1931. V této souvislosti proto odmítal radikální nedemokratické myšlenky a upřednostňoval moravské politické realisty.³⁵ Vedle toho existovaly i povinnosti vyplývající z pozice šéfa apoštolské

³¹ KONÍČEK, J.: c. d., s. 121; HRABOVEC, E.: *Die Nuntien in der Tschechoslowakei*, s. 191 hovoří o dvou velkých nunciových úkolech v Československu, o aplikaci modu vivendi a o uklidnění náboženských poměrů v zemi.

³² HASS, fond Archiv Svaté Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti Československa, IV. období, fascikl 140, pozice 114–115 (celý fascikl je věnován událostem roku 1929 v Československu, tedy miléniu sv. Václava).

³³ PALAZZINI, G.: *La Cecoslovacchia*, s. 265.

³⁴ Pnutí však nepůsobila pouze v linii český a slovenský katolicismus, ale k silnému vnitrostraničkému zápasu docházelo ve třicátých letech i v linii český a moravský katolicismus (střet mezi Staškovým českým a Šrámkovým moravským křídlem Československé strany lidové). Proti integraci katolického tábora vystupovali rovněž němečtí a maďarští křesťanští sociálové. Podrobněji TRAPL, Miloš: *Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918–1938*. Praha 1990, s. 116–118; KLÍMEK, Antonín – HOFMAN, Petr: *Velké dějiny země Koruny české 1929–1938*. XIV. Praha 2002, s. 33, 68–69; KÁRNÍK, Zdeněk: *České země v éře První republiky (1918–1938)*. II. *Československo a České země v krizi a v ohrožení*. Praha 2002, s. 320–328; ŠEBEK, Jaroslav: *Jan Šrámek a Bohumil Stašek – příklady souladu i disonance české a moravské katolické politiky po roce 1918*. *Střed*, 2, 2010, č. 2, s. 9–22; Týž: *Die katholischen politischen Parteien in den böhmischen Ländern zwischen dem ersten und dem zweiten Weltkrieg*. In: WOLF, Hubert (ed.): c. d., s. 275–294.

³⁵ Tento blok politických stran však neměl naději na vznik. Odpůrcem bloku i stavovského státu byl především vůdčí politik ČSL Jan Šrámek. HASS, fond Archiv Svaté Kongregace pro

diplomatické mise, jež musela řídit chod pražské nunciatury. Právě v roce 1929 byl zakoupen Ditrichštejnský palác³⁶ ve Voršilské ulici na Novém Městě a apoštolská nunciatura se po deseti letech fungování v Arcibiskupském paláci na Hradčanech přestěhovala právě sem.³⁷ Řešily se rovněž méně prozaické záležitosti, jako bylo např. hospodaření této instituce, neboť náklady na její chod po odstěhování z Hradčan vzrostly.

5 Konflikt s pražským arcibiskupem Františkem Kordačem

Dosud jsme se nezmínili o skutečnosti, že se P. Ciriaci v mnoha pohledech na církevní otázky lišil od názorů domácího kléru, zejména pak od názorů pražského arcibiskupa Františka Kordače. Je pravdou, že osobní neshody mezi oběma, povahou, věkem i životním stylem poněkud odlišnými,³⁸ muži panovaly již po Ciriaciho příchodu na apoštolskou nunciaturu na počátku roku 1928.

V podrobné situační zprávě do Vatikánu, datované v lednu 1929, označil P. Ciriaci pražského arcibiskupa za nemocného a starého muže, jenž již nezvládá svěřené úkoly, které jsou nad jeho síly: „Na prvním místě je to nedostatek srdečnosti, nebo abychom to vyjádřili slušně, nedostatek smyslu pro pravdu, že souhlas či nesouhlas je u něho vyjádřen lhotejností a den nato prohlásí s lehkostí pravý opak řečeného. Na druhém místě pak duch jeho imanentní opozice vůči autoritám, zejména Svatému stolci. Jeho obdiv vůči Svatému stolci může být upřímný, ale je to spíše jen jeho odlesk než pocit upřímného citu.“³⁹

mimořádné církevní záležitosti Československa, IV. období, fascikl 144, pozice 120, f. 21–23 Ciriaci Pacellimu 16. 7. 1931; MAREK, Pavel: *Setkání. Osobnost v politickém a veřejném životě na přelomu 19. a 20. století*. Olomouc 2010, s. 201.

³⁶ Někdy bývá označován rovněž jako Walterův.

³⁷ TVA, fond Apoštolská nunciatura v Československu, busta 56, fascikl 501, f. 42 Ciriaci Gasparri 13. 4. 1929.

³⁸ L. Jehlička postavil oba muže do kontrastu daleko přímočařeji, i když nepřesně: „Vnější důvodem byl vleký rozpor mezi asketickým arcibiskupem a svěťáckým papežským nunciem Ciriaciem, který chtěl palác pro nunciaturu, vilu v Karlových Varech atd. Nunciovi vadilo, že musí žít s arcibiskupem pod jednou střechou, ale nevalilo mu hrubým a neurvalým způsobem zasahovat do českých církevních věcí.“ JEHLIČKA, Ladislav: *Křik Koruny svatováclavské*. Praha 2010, s. 44.

³⁹ HASS, fond Archiv Svaté Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti Československa, IV. období, fascikl 143, pozice 120, f. 5; HASS, fond Archiv Svaté Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti Československa, IV. období, fascikl 139, pozice 110–113, f. 52–53.

V další zprávě, jež vznikla pravděpodobně v této době, vyjádřil apoštolský nuncius znepokojení nad nevyhovující správou pražské arcidiecéze, kterou označil za nejhůře spravovanou část republiky, kde výrazně klesá počet věřících (!). Vyslovil rovněž obavy nad dalším arcibiskupovým setrváním v úřadu nejvyššího českého pastýře s ohledem na jeho vysoký věk (Kordačův věk byl v porovnání s Ciriaciovým téměř dvojnásobný) a chatrné zdraví a naznačil do Vatikánu, že již nyní je třeba myslet na jeho nástupce. Podle P. Ciriaciho se měl jeho následovníkem stát mladý a rozhodný hodnostář, který by řešil naléhavé úkoly, jež F. Kordač zanedbal: konsolidaci a efektivní fungování všech diecézních seminářů, stejně jako založení menších seminářů ve všech diecézích, podněcování kléru ke skutečnému pastýřskému životu, územní uspořádání diecézí a zřizování nových farností, vytrvalou péči v propagaci Katolické akce, aktivnější podporu všech řádů a náboženských institutů v pastýřské činnosti, zejména při misijní činnosti mezi lidem, duchovních povolání a vzdělávání učitelů a v neposlední řadě řešení složitých školských otázek.⁴⁰

Tyto obsáhlé věcné kritiky, jež se nenesly v emocionálním a osobním, jak se dosud převážně myslelo, ale zcela racionálním duchu, postupně přesvědčovaly Vatikán, že budoucnost spojená s rozsáhlými, pronikavými a nezbytnými změnami jak v pražské arcidiecézi, tak ve všech diecézích republiky by již nadále neměla být spojována s osobností Františka Kordače. Kritické postoje reprezentanta Svatého stolce a jeho relace do Vatikánu z přelomu dvacátých a třicátých let byly s největší pravděpodobností příčinou, proč Svatý stolec v roce 1928, při příležitosti desátého výročí vzniku republiky, nevyhověl přání československých církevních i politických kruhů a nejmenoval F. Kordače kardinálem.⁴¹ Domníváme se, že konflikt vyhroutil i ješitnost obou mužů: titulární arcibiskup a apoštolský nuncius převyšoval domácí klérus svou hodností, čímž předsedal konferencím československých biskupů. V případě, že by byl pražský arcibiskup kreován kardinálem, automaticky by zaujal post nuncia a P. Ciriaci by byl na konferencích, tedy před všemi domácími vysokými hodnostáři, upozaděn. Možná i optikou tohoto „osobního

⁴⁰ HASS, fond Archiv Svaté Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti Československa, IV. období, fascikl 132, pozice 102, f. 9–11 Ciriaci Gasparrimu. Domníváme se však, že Ciriaciho hodnocení F. Kordače je značně neobjektivní, nekorektní a nespravedlivé. Pokud bychom postavili věcné protiargumenty vůči každé výtce na adresu pražského arcibiskupa, značně bychom nunciova tvrzení oslabili, ne-li vyvrátili.

⁴¹ HASS, fond Archiv Svaté Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti Československa, IV. období, fascikl 132, pozice 103, f. 17 Ritter Gasparrimu 13. 1. 1928.

ponížení“ mohl apoštolský delegát pohlížet na případný kardinalát a odmítat jej.⁴²

Právě osobnost apoštolského nuncia Pietra Ciriaciho a „vatikánské kruhy“ stály zřejmě za Kordačovou rezignací, což potvrdila jak arcibiskupova slova,⁴³ tak činy P. Ciriaciho, který stopy veškerého nedorozumění, jež vedly ke Kordačově rezignaci na počátku třicátých let, ve státním sekretariátu úspěšně zahladil.⁴⁴ Pražský arcibiskup rezignoval na svůj post v červenci 1931, po dvanácti letech aktivní služby. Takto zásadní rozhodnutí si žádalo konzultaci na nejvyšších místech, zejména s novým státním sekretářem Eugeniem Pacellim (1876–1958) a papežem Piem XI., což mohlo být příčinou Ciriaciho cesty „na dovolenou a zotavenou“ do Říma na počátku zmíněného roku a jeho přijetí papežem Piem XI. dne 15. ledna.⁴⁵

Nebo to byla jen shoda okolností? Měl apoštolský nuncius skutečně zájem na změnách v arcibiskupském paláci? Nezáskal P. Ciriaci právě během dlouhého pobytu v Římě od nejvyšších míst souhlas s „likvidací“ staříckého českého primase? Domníváme se, že nunciem opakované argumenty, které umocnil zejména neúspěch papežem protěžované Katolické akce v Československu,⁴⁶ přesvědčily vatikánské špičky, že je třeba jednat. Proto P. Ciriaci na římské půdě celou záležitost promýšlel: navenek prezentoval své zdržení složitými jednáními se státním sekretářem o aplikaci modu vivendi v ČSR, ale ve skutečnosti jej zaměstnávala zejména italská Katolická akce, která právě v této době čelila největším útokům ze strany fašistického státu do-

⁴² ZLÁMAL, Bohumil: *Příručka českých církevních dějin. Doba československého katolicismu (1918–1949)*. VII. Olomouc 2010, s. 72.

⁴³ Národní politika, č. 194, 17. 7. 1931, s. 1; HASS, fond Archiv Svaté Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti Československa, IV. období, fascikl 144, pozice 120, f. 29 Ciriaci Pacellimu 22. 7. 1931.

⁴⁴ Na fasciklu 561 je upozornění vatikánského archiváře: „Všechny dokumenty, týkající se odstoupení Monsgr. Kordače, byly odstraněny na přání Monsgr. Ciriaciho.“ TVA, fond Apoštolská nunciatura v Československu, busta 67, fascikl 561. Pro P. Ciriaciho to zřejmě nebylo technicky složité, sám v tomto úřadě deset let pracoval.

⁴⁵ Archiv ministerstva zahraničních věcí (dále jen AMZV), Politické zprávy Vatikán, 1931, zpráva politická č. 1, Řím 4. 4. 1931.

⁴⁶ Na její rozvíjení však pražský arcibiskup F. Kordač brzy rezignoval, protože prakticky korespondovala s jeho programem, takže necítil potřebu dělat něco, co již realizoval. Ke Katolické akci podrobněji CASELLA, Mario: *Lazione cattolica nell'Italia contemporanea (1919–1969)*. Roma 1992; VENERUSO, Danilo: *Lazione cattolica italiana durante i pontificati di Pio X e di Benedetto XV*. Roma 1984.

sud.⁴⁷ Proti očekávanému návratu v dubnu či květnu se do republiky vrátil až 22. června 1931 a začal konat...⁴⁸

Vatikán se během následné aféry, jež se rozhořela po zveřejnění rozhovoru redaktora Národní politiky Jana Hejreta s arcibiskupem Františkem Kordačem,⁴⁹ pochopitelně postavil na stranu apoštolského nuncia a jeho postup schválil, přičemž katolické kruhy (předseda Československé strany lidové Jan Šrámek, královehradecký biskup K. Kašpar) tento přístup většinou akceptovaly, zatímco nekatolická veřejnost (zejména socialistické strany, ale rovněž i němečtí katolíci) stála na straně bývalého arcibiskupa F. Kordače.

6 Pribinovy slavnosti

Definitivní tečkou za Ciriaciho působením v Československé republice byly tzv. Pribinovy slavnosti, jež se konaly ve dnech 13.–15. srpna 1933 v západoslovenské Nitře k 1100. výročí založení prvního křesťanského kostela knížetem Pribinou. Kulturně-náboženské oslavy se inspirovaly pražskými slavnostmi sv. Václava v roce 1929 a byly pečlivě a dlouhodobě připravovány.⁵⁰ Nad oslavami převzala na poslední chvíli patronát československá vláda, změnila složení členů přípravného výboru (v čele výboru stál nitranský biskup K. Kmetko), „aby se z oslav nestala manifestace slovenského katolicizmu a autonomizmu“,“⁵¹ a vyslala na ně početnou vládní delegaci v čele s ministerským předsedou Janem Malypetrem, v níž byli zastoupeni Milan Hodža, Ivan Dérer, Jan Šrámek a další ministři a zástupci vysoké církevní hierarchie, což samozřejmě muselo popudit slovenské představitele tím spíše, že do samotného programu oslav vládní činitelé nepozvali významné slovenské osobnosti autonomistického smýšlení.⁵²

Oslav se kromě sta tisíc věřících z celého Slovenska zúčastnilo i mnoho zástupců politických a církevních kruhů z cizích států, prezident republiky

⁴⁷ FIORENTINO, Carlo M.: *All'ombra di Pietro. La Chiesa Cattolica e lo spionaggio fascista in Vaticano 1929–1939*. Firenze 1999, s. 115, 135, 185.

⁴⁸ AMZV, Politické zprávy Vatikán, 1931, zpráva politická č. 2, Řím 5. 7. 1931.

⁴⁹ Národní politika, č. 194, 17. 7. 1931, s. 1.

⁵⁰ SIDOR, Karol – VNUK, František: *Andrej Hlinka 1864–1938*. Bratislava 2008, s. 729.

⁵¹ HRABOVEC, E.: *Pribinove slávnosti*, s. 76.

⁵² Poslanec Jozef Tiso osobně agitoval u předsedy vlády Jana Malypetra dne 5. srpna 1933, aby mohl na oslavách vystoupit i Andrej Hlinka, předseda nejsilnější slovenské strany HSĽS. Předseda vlády J. Malypetr však požadoval, aby případné vystoupení A. Hlinky dohodli příslušní organizátoři v Nitře z přípravného výboru (krajinský prezident J. Országh a spol.). Srovnej MAGDOLENOVÁ, A.: c. d., s. 359.

T. G. Masaryk ani apoštolský nuncius v Praze P. Ciriaci však do Nitry nedorazili.⁵³ Absence zástupce Svatého stolce okamžitě využil agrární list Venkov, aby zaútočil dne 18. srpna proti Vatikánu: „Kde zůstal v neděli římský nuncius Ciriaci? Vyhnul se snad úmyslně Nitře, byv předtím zpraven infulovaným papežským prelátem Hlinkou, co se chystá za kočičnu v onen velkopamátný den? Nikoli duch křesťanský, ale politická msta rozhodovala! Tatáž msta, jež si troufala sesadit prvního lidového primasa arcibiskupa Kordače, vzorného kněze! Není státu, s nímž by si Vatikán dovolil tak jednat, jako s naším státem! Místo aby jmenoval Kordače kardinálem, poslal do Prahy mladého, nezkušeného nuncia, aby oblíbeného osmdesátiletého arcipastýře sesadil!“⁵⁴

Nitranské slavnosti měly silný dozvuk nejen v parlamentu, ale rezonovaly i na zasedání vlády v září a opakovaně na podzim 1933.⁵⁵ Ministr Edvard Beneš se snažil napjaté poměry uklidňovat s ohledem na zahraničí a veřejně se od útoků ústředního listu agrární strany Venkova distancoval, třebaže jeho kritické články neutichly.⁵⁶ Proti socialistickému táboru zvedl rovněž svůj hlas pražský arcibiskup Karel Kašpar, který razantně protestoval proti urážkám Svatého stolce. Dne 11. září adresoval slovenský kněz, politik a předseda Slovenské ľudové strany (dále jen HSLS) Andrej Hlinka (1864–1938) apoštolskému nunciovi list, na nějž mu o dva dny později P. Ciriaci odpověděl. Text dopisu následně zveřejnil list Hlinkovy slovenské ľudové strany Slovák.⁵⁷

V listu na Slovensko apoštolský nuncius P. Ciriaci mimo jiné uvedl: „Zatímco je v Praze Svatý otec přímo nebo v osobě svého zástupce urážen způsobem, který opomíjí všechna pravidla mezinárodní zdvořilosti, vy, Slováci, jste vysoké autoritě Svatého otce projevili patřičnou úctu. Za to patří Tobě, Hlinko, a Tvým lidem chvála. Děkuji Tobě a Tvým lidem také za to, že jste papežskému nunciovi, který z poslušnosti ke Svatému otci musí žít v Praze,

⁵³ OLIVOVÁ, Věra: *Dějiny první republiky*. Praha 2000, s. 175; HRABOVEC, E.: *Pribinove slávnosti*, s. 77.

⁵⁴ Venkov. Ústřední list Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, č. 192, 18. 8. 1933, s. 1.

⁵⁵ HASS, fond Archiv Svaté Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti Československa, IV. období, fascikl 149, pozice 126, f. 13–15 Ciriaci Pizzardovi 25. 9. 1933; HASS, fond Archiv Svaté Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti Československa, IV. období, fascikl 149, pozice 126, f. 29–47 Ciriaci Pizzardovi 30. 9. 1933.

⁵⁶ HRABOVEC, E.: *Pribinove slávnosti*, s. 79.

⁵⁷ HASS, fond Archiv Svaté Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti Československa, IV. období, fascikl 149, pozice 126; HRABOVEC, E.: *Pribinove slávnosti*, s. 73–97; KÁRNÍK, Z.: *c. d.*, s. 178.

přinesli útěchu v jeho hořkém zármutku. Nikdy vám to nezapomenu. Šlechtný slovenský národ zůstane navždy v mé paměti.⁵⁸

V rozjitřené náladě po oslavách se apoštolský delegát postavil na stranu slovenského národa a nejvýraznější postavy zmiňovaných slavností A. Hlinky, třebaže se nedomníváme, že by tímto listem vyjádřil podporu nebo sympatie slovenskému autonomismu. Skutečný problém však nepředstavovala podpora slovenského katolického tábora ze strany zástupce Apoštolského stolce, ale nunciovo vyjádření sympatií slovenskému národu, který česká strana považovala za součást jednotného československého národa, zatímco nunciovy výroky tak v poněkud nešťastné době směřovaly k podpoře slovenského autonomismu a urážely vládu.⁵⁹ Právě doba let 1929–1932 přivedla nejsilnější slovenskou stranu HSLS z tábora vládní koalice⁶⁰ do tábora slovenské opozice a zesílila její volání po autonomii. V roce 1932 byl ve středoslovenském městě Zvolen podepsán tzv. Zvolenský manifest, jenž se hlásil k národní svébytnosti a samostatnosti, odmítal ideu československého národa a usiloval o svěření správy Slovenska do rukou Slováků, nikoliv centralistických orgánů v Praze.⁶¹

Ministr zahraničí Edvard Beneš a jeho zástupce Kamil Krofta si již dne 14. září 1933 pozvali apoštolského nuncia k podání vysvětlení a obvinili jej z vměšování Vatikánu do vnitřních záležitostí republiky. Vláda následně nunciův dopis odsoudila a požádala Svatý stolec o povolání Pietra Ciriachio do Říma *ad verbum audiendum*.⁶² Celou věc rovněž diskutoval československý vyslanec u Svatého stolce a zkušený diplomat Vladimír Radimský (1880–1977) se státním sekretariátem v Římě v září 1933, přičemž žádal o brzké vyřešení celé vzniklé situace. O jednání s vatikánskou stranou ve své shrnující zprávě mimo jiné uvedl: „Hodnotí-li se postup Vatikánu samotného v jednotlivých fázích situace vzniklé v Nitře, dlužno jej uznati za zdrženlivý a alespoň na venek celkem za korektní /aspoň do konce září t. r./ Dojem z toho vznikající byl, že se snažil zůstati stranou událostí a nestěžovati čs. vládě rozhodnutí v situaci tak delikátní. Jeho tisk důsledně potlačoval jakékoliv zprávy o demonstraci Hlinkovců v Nitře... Ani když později došlo k přímým útokům Venkova na politiku Vatikánu k ČSR a k ostré kritice pražského nun-

⁵⁸ Citováno podle KOVTUN, Jiří: *Republika v nebezpečném světě. Éra prezidenta Masaryka 1918–1935*. Praha 2005, s. 737.

⁵⁹ HRABOVEC, E.: *Pribinove slávnosti*, s. 81.

⁶⁰ Do československé vlády vstoupili v lednu 1927 členové HSLS Jozef Tiso (1887–1947) a Marek Gažík (1887–1947), za široké podpory Jana Šrámka a Československé strany lidové.

⁶¹ ZMÁTLO, Peter: *Katolíci a evanjelici na Slovensku 1929–1932. Ľudáci a národnári na ceste k spolupráci*. Ružomberok 2011, s. 275.

⁶² KÁRNÍK, Z.: *c. d.*, s. 179.

cia, nereagoval na to prostě tisk vatikánský, ač je obvykle v těchto otázkách velmi nedůtklivý... Události ve svém pokračování přinesly pak známý dopis pražského nuncia Mons. Hlinkovi, dopis, který způsobil vážný konflikt mezi vládou československou a nunciem samým a který se stal předmětem rozhodnutí vlády dne 16. září, aby Sv. stolec byl požádán povolati Mons. Ciriaciho do Říma ad verbum audiendum...⁶³

Na Ciriaciho stranu se opět postavil Karel Kašpar, který dne 27. září adresoval do Říma zprávu o událostech srpna a září 1933. Přestože evidentně podcenil význam oslav pro další diplomatické vztahy Československa a Vatikánu, vyslovená podpora apoštolskému nunciovi byla obdivuhodná: „Nikdo nerozumí obtížné situaci u nás tak dobře jako pan nuncius a nikdo jako on nepronikl do mentality našich politiků. S takovou vděčností jsem vždy sledoval jeho angažmá na obranu práv sv. Církve!“⁶⁴

Nepříjemná situace byla likvidována v polovině října 1933, kdy byl Vladimír Radimský přijat státním sekretářem Eugeniem Pacellim. Kardinál československému zástupci sdělil, že „ještě dnes anebo nejpozději zítra bude prý Ciriacimu telegraficky povolena dovolená, přičemž bude nunciovi ponechána volba dne odjezdu.“⁶⁵ E. Pacelli vyjádřil politování, že je P. Ciriaci již třetí nuncius, který během krátké doby odchází z Prahy, avšak argumentoval tím, že nuncius nebyl tím, kdo útočil, ale tím, kdo se bránil atakům levicového tisku. Vinu inteligentního nuncia se snažil umenšit, resp. oslabit a vidět na ní podíl obou stran, s čímž vyslanec Radimský nesouhlasil.⁶⁶

6 Neúspěch v Československu klíčem k dalšímu vzestupu?

V říjnu 1933 opustil Pietro Ciriaci po více než pěti letech Československo. Následně byla apoštolská nunciatura v Praze spravovaná zástupcem Svatého stolce v hodnosti chargé d'affaires Giovanni Panicem, který v Praze pobýval již od června 1931. Po tomto „československém ponížení“ odmítl Pietro Ciriaci o návratu do Prahy uvažovat: „Nemám nejmenší chuť se do Československa ani na jediný den vrátit...“⁶⁷ načež byl dne 9. ledna 1934 jmenován

⁶³ AMZV, Politické zprávy Vatikán, 1933, zpráva politická č. 3, Řím 1. 10. 1933.

⁶⁴ HASS, fond Archiv Svaté Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti Československa, IV. období, fascikl 149, pozice 126, f. 73 Kašpar Pizzardovi 27. 9. 1933.

⁶⁵ AMZV, Politické zprávy Vatikán, 1927, zpráva běžná č. 41, Řím 13. 10. 1933.

⁶⁶ AMZV, Politické zprávy Vatikán, 1927, zpráva běžná č. 41, Řím 13. 10. 1933.

⁶⁷ HASS, fond Archiv Svaté Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti Československa, IV. období, fascikl 149, pozice 126, f. 94 Ciriaci Pizzardovi 3. 1. 1934.

apoštolským nunciem v Lisabonu,⁶⁸ kde se katolická církev tradičně těšila značnému respektu a byla běžnou součástí portugalské každodennosti. Tvůrcem portugalského autoritativního režimu byl ekonom, politik, katolík a premiér země v letech 1932–1968 António de Oliveira Salazar (1889–1970), jenž založil a určoval podobu nového státu, tzv. Estado Novo,⁶⁹ který přetvořil v autoritativní katolicko–korporativní stát, budovaný stejně jako v případě Itálie shora. Nový apoštolský nuncius, nástupce P. Ciriaciho, Saverio Ritter přicestoval do Prahy v říjnu 1935 a tento post zastával až do likvidace československého státu v roce 1939.⁷⁰

Vrcholných poct se P. Ciriaci dočkal v době po druhé světové válce: v lednu 1953 byl ve věku 67 let kreován kardinálem–knězem sv. Prassede, o rok později byl jmenován prefektem Svaté kongregace rady a v roce 1955 se stal prezidentem papežské komise pro interpretaci kanonického práva. Účastnil se papežské konkláve v roce 1958 a druhého vatikánského koncilu v letech 1962–1965. Na konkláve v roce 1963, kdy byl novým papežem zvolen Pavel VI. (1963–1978), zastával post kardinála–volitele. O rok později získal hodnost kardinál–kněz S. Lorenzo in Lucina.

Pietro Ciriaci zemřel po náročné, více než půlstoletí dlouhé, kněžské službě ve věku 81 let dne 30. prosince 1966 ve své římské rezidenci v ulici Rusticucci. Slavnostní pohřeb se konal dne 3. ledna 1967 v kostele S. Lorenzo in Lucina. Kardinál Ciriaci je pohřben v kapli stejnojmenného kostela v Římě.

7 Závěr

Máme však pocit, že stále zůstává něco nedopovězeno. Jak je možné, že „neúspěšná mise“ v Československu nezavedla Pietra Ciriaciho zpět do státního sekretariátu a neučinila z něj opět úředníka, třeba s diplomatickou zkušeností, ale umožnila mu pokračovat v nastoupeném kurzu ve výrazně

⁶⁸ *Acta Apostolicae Sedis*, Annus XXI, Volumen I. Roma 1934, s. 563.

⁶⁹ NOLTE, Ernst: *Die faschistischen Bewegungen. Die Krise des liberalen Systems und die Entwicklung der Faschismen*. München 1966, s. 301; KLÍMA, Jan: *Salazar, tichý diktátor*. Praha 2005, s. 86–112.

⁷⁰ V roce 1939 byl apoštolský nuncius S. Ritter donucen Prahu opustit a vrátit se do Itálie. Jeho „povinnosti“ převzal apoštolský nuncius v Berlíně Cesare Orsenigo (1873–1946) a do jisté míry i vatikánský chargé d'affaires v Bratislavě Giuseppe Burzio (1901–1966). Po druhé světové válce se sice S. Ritter do Prahy vrátil, ale již pouze v hodnosti internuncia, což souviselo s celkovou změnou politického ovzduší v Československu, kdy se vatikánské zastoupení změnilo z nunciatury na pouhou internunciaturu a doyenem diplomatického sboru se stal sovětský vyslanec.

katolické zemi, kde se nemusel jako v případě Československa potýkat s nedůvěrou k náboženství a nevraživostí vůči Svatému stolci? A jak je současně možné, že dokázal „vyváznout“ z československé krize roku 1931 bez „šrámů a modřin“?

Klíčem k pochopení je pravděpodobně Ciriaciho nadstandartní vztah k římskému pontifikovi. V literatuře bývá často označován jako spojenec a důvěrník papeže Pia XI., jímž samozřejmě byl, neboť se oba muži dobře znali z dlouholeté spolupráce ve státním sekretariátu. Kromě této sympatie a kolegiální blízkosti zde hrála roli i určitá rodinná spřízněnost. Pietrův bratr Augusto Ciriaci (1889–1933) byl od roku 1929 generálním ředitelem⁷¹ Ústřední komise italské Katolické akce, tedy hlavou organizace, kterou papež tolik upřednostňoval, a vlivným mužem ve vatikánské hierarchii.⁷² Jeho předčasný skon v roce 1933 mohl probudit v papeži určité naděje, že bratr Pietro bude pokračovat v rozvíjení Katolické akce v zemi, kde k tomu budou příhodnější podmínky, a to i ze strany domácího kléru.⁷³

Bývalý český vyslanec u Svatého stolce a církevní historik F. X. Halas vidí celou záležitost přímočařeji a domnívá se, že za předpokladem dalšího Ciriaciho diplomatického působení byl velmi dobrý vztah k zemi, kde působil, neboť „v kuriálních kruzích patří k bonmotu, aby bývalí papežští diplomaté dávali najevo obzvláštní přátelství vůči zemi, v níž působili.“⁷⁴ Tato poněkud překvapivá slova potvrzuje list *Deutsche Presse* z 10. ledna 1935, který uvádí zajímavý detail ze Šrámkovy návštěvy Vatikánu v polovině třicátých let: „Ministr Šrámek, při příležitosti své návštěvy Vatikánu, jednal o provádění modu vivendi. V Římě v té době pobýval i někdejší pražský nuncius Monsgr. Ciriaci, současný nuncius v Lisabonu, jenž se živě zajímal o provádění modu vivendi.“ Definitivní soud však ponechávám na laskavém čtenáři.

⁷¹ V italštině byla jeho funkce označována termínem „il Presidente generale.“

⁷² CHIRON, Yves: *Pio XI. Il papa dei Patti Lateranensi e dell'opposizione ai totalitarismi*. Milano 2006, s. 236; CONFALONIERI, Carlo: *Pio XI visto da vicino*. Torino 1993, s. 114 nebo např. TVA, fond Apoštolská nunciatura v Itálii, busta 76, fascikl 4; busta 114, fascikl 13; busta 114, fascikl 15. Zahraniční historici se však rozcházejí v dataci jeho skonu – zatímco G. Palazzini uvádí rok 1933, Y. Chiron a C. M. Fiorentino rok 1936.

⁷³ Tyto mé úvahy potvrzuje i G. Palazzini, který uvádí: „Aby byl dán nový impuls tolik drahé Katolické akci, byl novým nunciem vybrán v lednu 1934 Mons. Pietro Ciriaci, kterého papež Pius XI. přeložil z Prahy do Lisabonu...“ PALAZZINI, Giuseppe: *Pio XI e il Messico, la Spagna, il Portogallo*. In: CONFALONIERI, Carlo (ed.): *Pio XI nel trentesimo della morte (1939–1969)*. Raccolta di studi e di memorie. Milano 1969, s. 646.

⁷⁴ KONÍČEK, Jiří: *c. d.*, s. 686.

RESUMÉ

*PIETRO CIRIACI – NEÚSPĚCH V ČESKOSLOVENSKU
KLÍČEM K JEHO DALŠÍMU VZESTUPU?*

V roce 1928 byl mladý, inteligentní a vzdělaný Pietro Ciriaci (1885–1966) jmenován třetím apoštolským nunciem v Praze. Jeho volba byla logickým a správným rozhodnutím, neboť právě on se mimořádně zasloužil o dojednání a uzavření modu vivendi mezi Československem a Svatým stolicem. Mimo to patřil mezi schopné úředníky římské kurie, byl mladý, rozhodný a vzdělaný. Po příjezdu do Prahy měl před sebou množství úkolů, s nimiž se musel potýkat, z nichž mezi nejtěžší patřily obnovení zpřetrhaných diplomatických vztahů, návrat důvěry v katolicismus a Svatý stolec a rozvíjení Katolické akce. Současně udržoval kontakt s představiteli politického i církevního tábora, účastnil se významných událostí, předsedal biskupským konferencím, přestěhoval apoštolskou nunciaturu z Hradčan do Nového Města apod.

Již na konci dvacátých let se však dostal do konfliktu se stárnoucím pražským arcibiskupem F. Kordačem, který podle něho špatně spravoval arcidiecézi, zanedbával povinnosti, vzdělávání kléru či pastýřskou činnost, a donutil jej k rezignaci. Vlnu následné nevole, jež se proti němu po arcibiskupově odchodu zvedla, ustál, podpořily jej totiž špičky československého politického a náboženského života. Osudnými se mu však staly Pribinovy slavnosti v roce 1933 v Nitře, kde se po skončení oslav bránil agrárnímu tisku, avšak jeho obrana, dopis slovenskému táboru, nenalezla v české společnosti, jež mu dosud byla nakloněna, adekvátní odezvu. Byl proto donucen na svůj post rezignovat a z Československa odejít.

Studie vysvětluje diplomatické pozadí těchto událostí a přihlíží k pozici Svatého stolce, přičemž na jevy hledí rovněž optikou zahraničních archivů a literatury, které zatím nebyly k tématu dostatečně využívány.

SUMMARY

PIETRO CIRIACI – THE FAILURE IN CZECHOSLOVAKIA AS A KEY TO ITS FURTHER GROWTH?

Young, intelligent and educated Pietro Ciriaci (1885–1966) was appointed the third Apostolic Nuncio in Prague in 1928. His election has been a logical and right decision because he had made a great contribution to finish negotiating *modus vivendi* between Czechoslovakia and the Holy See. Furthermore, he belonged to efficient officers of the Roman Curia; he was young, determined and educated. After the arrival to Prague he had to contend with several matters; the restoration of severed diplomatic relations, the return of confidence in Catholicism as well as the Holy See and the development of Catholic Action were counted as the most complicated ones. At the same time he maintained a contact with representatives of political and ecclesiastic groups, participated in significant events, chaired episcopal conferences, moved an Apostolic Nunciature from Hradčany to New Town etc. However, at the beginning of 1930s he came into conflict with the ageing Prague archbishop F. Kordač who, according to him, mismanaged the archdiocese and was negligent of his duties, education of clergy or pastoral care and that is why he forced him to resign. Leaving of the archbishop was followed by the wave of disapproval against Pietro Ciriaci, nevertheless he handled it because the elite of Czechoslovak political as well as ecclesiastic circles had supported him. But the Pribina festival held in Nitra in 1933 happened to be a fatal event for him. When the celebrations had been finished, he tried to defend himself against the agrarian press. Unfortunately, his defence – a letter to a Slovak group has not found an appropriate response in Czech society that still has not regarded him with favour. For that reason he had to vacate his post and leave Czechoslovakia. This study explains a diplomatic background of these events, also takes into consideration a position of the Holy See and furthermore, it examines the phenomena with the usage of foreign archives and literature that have not been fully exploited yet.

Translated by Mgr. Hana Kubisová

PhDr. et PaedDr. Marek Šmíd, Ph.D.
Historický ústav
Filozofická fakulta
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Branišovská 31a
370 05 České Budějovice

VZŤAHY ANDREJA HLINKU A R. W. SETON-WATSONA

Vladimír Daniš – Zdislava Dvorščáková

Robert Wiliam Seton-Watson, známy aj pod pseudonymom Scotus Viator,¹ patrí medzi významných zahraničných bojovníkov a priaznivcov Slovákov a Čechov a tých národov rakúskej monarchie, ktoré zápasili za svoje národné práva. Pri hodnotení jeho celoživotného diela ho možno označiť nielen za historika, ale aj pedagóga, publicistu, politológa a prihliadajúc na jeho spontánne aktivity i za občianskeho diplomata a politika nižšieho rangu. Myslíme si, že je potrebné hlbšie objasniť úlohu a zásluhy R. W. Seton-Watsona v dejinách Slovákov.² Práve touto štúdiou chceme k tomu prispieť, a to z pohľadu jeho vzťahu k Andrejovi Hlinkovi, ako významnej osobnosti slovenského politického života. Napokon obdobie, v ktorom sa obaja spoločensky angažovali, je z hľadiska formovania sa Slovákov ako samostatného národa s nálezitými atribútmi veľmi dôležité. Avšak proces dostať sa k také-

¹ Robert Wiliam Seton-Watson mal druhé meno po otcovi a prvú časť priezviska po matke. Narodil sa 20. augusta 1879 v Londýne vo významnej škótskej rodine. Jej škótsky pôvod často zdôrazňoval. Dôkazom toho je i jeho knižná prvotina, básnická zbierka s názvom *Scotland Forever and Other Poems* (Škótsko navždy a iné básne), ktorú vydal ako 19-ročný roku 1898. Obaja rodičia boli Škóti, otec Wiliam Livingston Watson sa uplatnil ako úspešný právnik vo významných britských podnikateľských, poisťovacích a obchodných spoločnostiach, kde zastával dôležité riadiace posty. V roku 1888 pomerne väčší nadobudnutý kapitál investoval do kúpy dvoch rozsiahlych majetkových usadlostí a zámkov v Balmanne a Aytone v Škótsku. Aj táto skutočnosť svedčí o blízkom vzťahu Watsonovej rodiny ku škótskej krajine. Zomrel však pomerne mladý ako 50-ročný v roku 1903. Mladý Seton-Watson zrejme po ňom zdedil manažérske schopnosti a zručnosti, ktoré uplatnil pri nadväzovaní rôznych kontaktov. Jeho matka Alžbeta Lintsayová Setonová pochádzala zo starobylého škótskeho šľachtického rodu Seton. Zomrela ešte počas synových štúdií ako 49-ročná roku 1899. Seton-Watson zrejme po jej otcovi zdedil gény k písaniu histórie, nakoľko bol známy spisovateľ historických tém a tiež ako advokát. Pravdepodobne okrem iného aj táto skutočnosť prispela k jeho motivácii vydať sa na dráhu historika. Stredoškolské štúdium absolvoval na Winchester College v rokoch 1893–1898. (K tomu pozri bližšie materiály v Archives of Winchester College (ďalej iba AWC), fond Short Rolls.) Potom študoval obor histórie na New College v Oxforde. Po ukončení štúdií sa vybral na študijné pobyty do zahraničia na univerzity v Berlíne, Paríži a Viedni, čo mu umožnil dostatočný kapitál, ktorý zdedil po rodičoch. Od posledného viedenského pobytu sa odvíjal jeho ďalší životný príbeh. Pozri bližšie RYCHLÍK, Jan – MARZIK, Thomas D. – BIELIK, Miroslav (ed.): *R. W. Seton-Watson, Documents Dokumenty 1906–1951*. Díl 1. Martin 1995.

² Pozri bližšie DANIŠ, Vladimír: *R. W. Seton-Watson, obranca práv Slovákov a iných utláčaných národov rakúskej monarchie*. Studia Politica Slovaca, Časopis pre politické vedy, najnovšie politické dejiny a medzinárodné vzťahy, 5, 2012, č. 1, s. 94–107.

muto stavu mal u nich mnohorakejší, zložitejší vývoj a ich spoločenský status bol v porovnaní s inými národmi v stredoeurópskom priestore najzložitejší.³ Pritom na vývinovú dekádu slovenského národa výrazne vplývali vnútorné a vonkajšie faktory, ktoré mali často protirečivý a odstredivý charakter.

Scotus Viator sa prvýkrát o Hlinkovi dozvedel z výpovedí slovenského študenta Antona Štefánka vo Viedni, kde prišiel študovať spoločenské pomery v habsburskej monarchii s dôrazom na Uhorsko.⁴ Seton-Watson na Štefánkovo naliehanie prisľúbil, že v budúcom roku príde znovu do Rakúsko-Uhorska, aby sa špeciálne oboznámil s vnútropolitickou situáciou na Slovensku.⁵ Seton-Watson po odchode z Viedne do Škótska pokračoval v kontakte so Štefánkom písomnou formou. O situácii v Uhorsku uverejnil dva články v londýnskom *Spectatore*. Prvý vyšiel s titulkom *Situácia v Uhorsku*⁶ a druhý sa nazýval *Uhorsko na razcestí*.⁷ Štefánek najpodstatnejšie myšlienky oboch článkov skoncipoval do jedného a uverejnil v budapešťanskom Slovenskom obzore roku 1907 pod názvom *Angličan o Maďaroch*.⁸

³ Pozri bližšie DANIŠ, Vladimír: *On the question of nationalism and the status of the Slovak nation in Hungary at the end of the nineteenth and beginning of the twentieth century with emphasis on the Central European context. K otázke nacionalizmu a postavenia Slovákov v Uhorsku na prelome 19. a 20. storočia s dôrazom na stredoeurópsky kontext*. In: FERENCÚHOVÁ, Bohumila – GEORGET, Jean-Louis a kol.: *Politické a kultúrne transféry medzi Francúzskom, Nemeckom a strednou Európou (1840–1945): prípad Slovenska. Political and cultural transfers between France, Germany and Central Europe (1840–1945). Homage to Dominique Lassaigue*. Bratislava 2010, anglická verzia článku: s. 179–195, slovenská verzia článku: s. 196–211.

⁴ Štefánek bol významný slovenský politik a vedec v oblasti sociológie v období ČSR. Narodil sa na Záhorí v obci Veľké Leváre 15. apríla 1877 v obuvníckej rodine, ktorá sa presťahovala na rakúske územie, keď mal desať rokov. Po absolvovaní stredoškolského vzdelania študoval na univerzite vo Viedni. Počas viedenského pobytu sa zoznámil so Seton-Watsonom v parlamentnej knižnici. Pozri bližšie JUNEK, Marek: *Anton Štefánek. Životopisný náčrt*. In: TURČAN, Ľudovít – KLOBUCKÝ, Robert (ed.): *Anton Štefánek vedec, politik, novinár*. Bratislava 2011, s. 10–29.

⁵ SETON-WATSON, Hugh and Christopher: *The Making of a New Europe, R. W. Seton-Watson and the last years of Austria-Hungary*. London 1981, s. 40.

⁶ *The situation in Hungary*. *Spectator*, 1906, č. 4071, s. 427.

⁷ *Hungary at the parting of the ways*. *Spectator*, 1906, č. 4086, s. 567–568.

⁸ *Angličan o Maďaroch*. Slovenský obzor, 1, 1907, č. 1, s. 53–54. Okrem iného sa tu dočítame: „Nie som nepriateľom Maďarov, práve naopak prajem im všetko dobré a do Uhorska som prišiel, súc veľkým maďarofilom. Divoký šovinizmus vedúcich kruhov tamojších mňa ovšem skoro disgustoval. Ku môjmu veľkému žiaľu našiel som mnoho dier v maďarskom pancieri. Dľa mojej mienky sú ale Maďari pritom všetkom ešte vždy veľmi silní, vzdor tomu budem veriť na skvelú budúcnosť Uhorska len vtedy, keď sa uhorské národy navzájom zmieria – čo by najviac napomáhlo záujmom Maďarov.“

V liste Seton-Watsonovi oznámil túto skutočnosť, vyjadril súhlas s obsahom jeho článkov a popritom ho zároveň oboznámil s vnútropolitickou situáciou: „Hlinkov proces začne 26. novembra. Pošlem Vám dôslednú správu o tom, ktorú môžete potom publikovať. Hlinka a traja Ružomberčania (Dr. Šrobár kvôli hladovke bol oslobodený) sú už päť mesiacov vyšetrovaní vo väzení za nejaké ‚previnenie‘, za čo podľa zákona nesmú byť dlhšie než 10 týždňov zadržíavaný vo vyšetrovacej väzbe. Celé protestovanie nepomáha, kde v celej krajine minister spravodlivosti Polónyi je známy ako najväčší advokátsky naničhodník... Všade vidno len perzekúcie a národné prenasledovanie. Pritom sa odvádzajú hovoriť o ére slobody. Desiatkrát by sme boli radšej čestnému absolutizmu ako tomuto falošnému skorumpovanému Polónyho panstvu.“⁹

Seton-Watson prišiel na územie Slovenska prvýkrát v roku 1907. Pred cestou na Slovensko mu Štefánek odporučil navštíviť tridsať konkrétnych ľudí, medzi ktorými bol i Hlinka a okrem iného napr. poslanec Dr. Pavel Blaho, Dr. Ľudovít Okánik, Dr. Rudolf Markovič, Dr. Július Markovič, Dr. Milan Ivanka, Dr. Ján Záturecký, Fedor Houdek, Dr. Vavro Šrobár, Dr. Emil Stodola, advokát Dr. Bella, Pavel Országh-Hviezdoslav, Dr. Ľudovít Medvecký, Samuel Štefanovič a iní.¹⁰ Práve v tom čase bol s Hlinkom vedený proces. Kroky Seton-Watsona viedli za predsedom ružomerského súdu, Gejzom Chudovským. Informoval sa uňho, prečo sú Hlinka i Juriga väznení.¹¹ Nespomína naňho vôbec príjemne: „Na dojem, ktorý vo mne vyvolal, asi tak rýchlo nezapudnem. Tento pán s neskrývaným nepriateľstvom tvrdil, že je obľudné považovať týchto darebných panslavistických agitátorov za slušných ľudí a poskytovať im slušné ubytovanie v štátnych väzniciach. Primerané miesto pre nich by bolo v obyčajnom žalári medzi zloďejmi a inými zločincami.“¹²

Prečo sa Seton-Watson zaujímal o Hlinku? Podľa mnohých ďalších indícií a poznatkov, ktoré získal o jeho osobe, bol pre neho na začiatku 20. storočia „...najcharakteristickejšou postavou v boji slovenského národa proti maďarizácii, ktorý reprezentoval medzi iným tú oddanosť k náboženstvu, ako ju Slováci mali, predstavoval ten urazený mravný cit, ktorý charakterizoval Slovákov v novšej dobe. Od vtedy je Hlinka predmetom opätovného upozorrie-

⁹ School of Slavonic and East European Studies of London College University, Archive of Library (ďalej len SSEES AL), fond SEW/17/21/1, List (v nemčine) Antona Štefánka Seton-Watsonovi 11. 11. 1906.

¹⁰ SSEES AL, fond SEW/17/21/1, List (v nemčine) Antona Štefánka Seton-Watsonovi 9. 5. 1907.

¹¹ *Hlinka o Scotu Viatorovi*. Čech, 53, 1928, č. 139, s. 2.

¹² VIATOR, Scotus: *Racial problems in Hungary* (ďalej iba *Ratial problems*). London 1908, s. 305. Pozri tiež týž: *Národnostná otázka v Uhorsku* (ďalej iba *Národnostní otázka*). Bratislava 1995, s. 309.

vania nielen z maďarskej, ale i zo slovenskej a z českej strany – a keďže je on tiež taký nerozvážny v svojich tvrdeniach, ako jeho najdivší nepriatelia, často je ťažko vylúštiť skutočné faktá. Jednako však možno tvrdiť, že zo všetkých príčin, ktoré ho zahnali na jeho terajšie nezmieriteľné stanovisko, najprednejšia je tá, že nebol dostatočne ocenený.¹³

Náruživý, naivný a impulzívny charakter Andreja Hlinku, ktorý podľa neho mal v sebe viac z agitátora než z politika, nemal naopak mnoho pochopenia o štátnickom umení alebo o európskej politike.¹⁴ Seton-Watson sa nezaprel ako flexibilný publicista, keď už počas tejto slovenskej cesty napísal dva dlhé listy pre noviny *Spectator* a uvedený je na nich ako ich oficiálny korešpondent. Maďarskú politiku označil v nich ako „spiatočnícku.“ Uverejnené boli 8. a 15. júna 1907 ešte počas jeho pobytu vo Viedni pod názvom *Politické výhlady v Rakúsku a Uhorsku*.¹⁵ Ich obsah vyvolal podráždenú odozvu u grófa Esterházyho, poslanca parlamentu, a reagoval článkom, ktorý zverejnili 13. júla.¹⁶ Tak začala medzi nimi polemika na stránkach týchto novín. Viator zverejnil svoj ďalší článok 20. júla 1907.¹⁷ Odpovede sa mu dostalo od Esterházyho 17. augusta 1907.¹⁸

Seton-Watsonovu spätnú reakciu zverejnili 17. septembra 1907.¹⁹ V tejto výmene názorov, týkajúcej sa zaobchádzania s nemaďarskými národnosťami, právami robotníkov a školskou politikou mal lepšie argumenty. Podpory jeho tvrdeniam sa mu dostalo krvavými udalosťami 24. októbra 1907 v Černovej, ktoré urýchlili jeho meniace sa presvedčenie, aby sa postavil úplne na stranu Slovákov ako bojovník za ich práva. To ho viac menej motivovalo k tomu, aby verejne v novinách oboznámil širokú britskú verejnosť s touto masakrou a na jej pozadí s neutešeným postavením Slovákov. Najstaršie a najznámejšie noviny vo Veľkej Británii *The Times* uverejnili o tom jeho správu dňa 29. októbra 1907, čo malo mimoriadne veľký význam. Tak sa mohol s danou udalosťou zoznámiť v najrozšírenejšom britskom denníku veľký počet čitateľov. Článok nesie názov *Smrteľná vzbúra v Uhorsku*.²⁰

¹³ POHRONSKÝ, Ján: *Scotus Viator o Hlinkovi*. Národné noviny, 55, 1924, č. 9, s. 1.

¹⁴ SETON-WATSON, Robert Wiliam: *The new Slovakia* (ďalej iba *The new Slovakia*). Prague 1924, s. 46.

¹⁵ *Political prospects in Austria and in Hungary*. *Spectator*, 1907, č. 4119, s. 896–897; *Political prospects in Austria and in Hungary II*. *Spectator*, 1907, č. 4120, s. 936–937.

¹⁶ *Hungary and Austria*. *Spectator*, 1907, č. 4124, s. 51–52.

¹⁷ *Hungary and Austria*. *Spectator*, 1907, č. 4125, s. 88–89.

¹⁸ *Hungary and Austria*. *Spectator*, 1907, č. 4129, s. 225–226.

¹⁹ *Hungary and Austria*. *Spectator*, 1907, č. 4133, s. 358.

²⁰ *Fatal rioting in Hungary*. *The Times*, 1907, č. 38476, s. 5.

Autor ho začína touto správou: „Smutnú udalosť nám hlásia z Uhorska. V Černovej, predmestia slovenského mesta Ružomberok, zastrelili včera uhorskí žandári 11 slovenských roľníkov a 16 ťažko zranili, z ktorých už 5 zomrelo, nakoľko kládli odpor pokusu násilím vysvätiť nový kostol proti vôli obyvateľov. Okolnosti tejto bolestivej udalosti, ktorá je snáď až strašná, ešte viac zhoršia budúce vzťahy medzi maďarskými autoritami a nemaďarskými národnosťami Uhorska“. Potom opisuje príčinu, prečo k tomu došlo. Je len samozrejmé, že tu spomína Hlinku a to dokonca desaťkrát, kde sú napr. tieto vyjadrenia: „Pred rokom, alebo dvomi stanovili za kňaza vo farnosti Ružomberok slovenského duchovného, menom Hlinka, výborného človeka znamenitého chovania a charakteru: Keď kázal a hovoril materinským jazykom svojich farníkov a dodal im odvahu, aby ho používali, stal sa populárnym a vplyvným ... a okrem toho, keď podporoval slovenského kandidáta v politických voľbách vyvolal odpor zo strany občianskych autorít a tiež maďarského biskupa... Hlinku súdne stíhali pre ‚podnecovanie‘ proti maďarskej štátnej idei...Hlinka bol vo väzbe päť mesiacov bez súdneho procesu...“²¹

Hlinka sa stáva zásluhou tohto článku prvým slovenským politikom, o ktorom sa dozvedá západná Európa. Incident v Černovej chápal ako výsledok brutálnej politickej perzekúcie slovenského národa zo strany časti maďarských mocenských autorít, ktoré so Slovákmi zaobchádzali ako s politickými otrokmi. Seton-Watson dostal podrobnejšie informácie o tejto udalosti od Štefánka²² a potom s ňou podrobne zoznámil čitateľov *Spectatoru* v článku pod titulom *Slováci*.²³ Označil ju ako typický príklad utláčania Slovákov. Podklady pre tento článok mu poslal Štefánek v liste, kde mal možnosť dozvedieť sa i o Hlinkovej sestre: „18 Černovanci sú obžalovaní pre ‚kostolnú lúpež‘ a Hlinkovej sestre dokázali, že keď prišli žandári, kričala: Už idú! Poďte sem, idú! Vyšetrovanie sa urýchlilo zo dňa na deň, aby sa zastavila kostolná rabovačka, pretože ľudia brali z kostola veci, ktoré tam darovali. Vylúpili to, čo dali. Zvláštni – osobití ľudia, Černovanci.“²⁴

Hore uvádzaná polemika dvoch pokračovala, keď gróf Esterházy reagoval na túto Seton-Watsonovu kritiku článkom *Case of Slovaks*.²⁵ Snažil sa v ňom oponovať faktami, kde okrem iného na adresu Hlinku tvrdí, že bol „prepustený biskupom po diecéznom prešetrení za priestupok proti cirkevnému právu. Dal viacero úplatkov vo farských voľbách. Po suspendovaní bol prenasledo-

²¹ Tamtiež.

²² RYCHLÍK, J. – MARZIK, T. D. – BIELIK, M. (ed.): *c. d.*, s. 64.

²³ *A monster trial in Hungary*. *Spectator*, 1908, č. 4168, s. 782–783.

²⁴ SSEES AL, fond SEW/17/27/1, List (v nemčine) Štefánka Seton-Watsonovi, bez dátumu.

²⁵ *Case of Slovaks*. *Spectator*, 1907, č. 4145, s. 924–925.

vaný pre nacionalistickú agitáciu, keď bolo dokázané, že verejne agitoval proti svojej cirkvi.²⁶ Ako sa Seton-Watson vysporiadal s týmito skutočnosťami a ich hodnovernosťou, podávané jeho protivníkom, nie je nám známe.

O Hlinkovej osobe sa bližšie začal oboznamovať aj od katolíckeho kňaza v Hodoníne Alojza Kolísku. Štefánek má zásluhu na ich zoznámení sa, ku ktorému došlo 28. mája 1908 v súvislosti s pripravovanou Seton-Watsonovou knihou o dejinách Slovákov, vrátane ich ľudovej kultúry. Kolísek o tom hovorí: „Po niekoľkomesačnej vzájomnej korešpondencii o týchto veciach a o Hlinkovi ma Seton-Watson navštívil v Hodoníne, kde som bol vtedy profesorom na reálke, k osobnému vysvetleniu a ustáleniu nutných vecí pre chystané dielo...“²⁷ Tým dielom bola publikácia *Racial problems in Hungary*²⁸ (*Národnostná otázka v Uhorsku*),²⁹ ktorú ukončil a vydal na konci roku 1908 v Londýne pod pseudonymom Scotus Viator. Najviac priestoru v nej venuje Slovákom, ich histórii od príchodu Slovanov až po súčasnosť. V predslove knihy sa akoby sponďá zo skresleného pohľadu na otázku o stave habsburskej monarchie a konkrétne národnostných práv v samotnom Uhorsku. Ďalším dôležitým momentom v tejto časti je jeho upozornenie, že „knihá sa neusiluje hovoriť detailne o všetkých národoch v Uhorsku. Skutočne presná správa o Rumunoch, Chorvátach a Srboch v Uhorsku a Chorvátsku by si vyžiadala ďalšie oseemnásťmesačné zdržanie... Preto som svoju pozornosť sústredil na Slovákov, ktorých možno považovať za typický príklad situácie nemaďarských národov v Uhorsku a ktorí najviac potrebujú pomoc a podporu.“³⁰ Týmto dáva najavo, že kniha bude predovšetkým o Slovákoch.

Meno Andreja Hlinku sa v knihe spomína na 19 stranách 62 razy, nerátajúc do toho jeho obrannú reč na stranách 484–493. Čitateľov upozorňuje na to, že ho zadržovali päť mesiacov vo väzbe za politický čin bez procesu.³¹ Nezabudol zdôrazniť, že keď odchádzal do väzenia, aby si odpykal dvojročný trest za svoje prejavy, „prihovoril sa svojím farníkom... vyhlásil, že odchádza s čistým svedomím a vedomím, že musí trpieť za práva slovenského ľudu, no po návrate bude s dvojnásobnou energiou zápasíť za slovenskú slobodu a prenasledovanie a väzenie ho nezlomia...“³²

²⁶ Tamtiež, s. 924.

²⁷ KOLÍSEK, Alois: *Dr. Alois Kolísek so Scotusom-Viatorom*. Bratislava 1926, s. 6.

²⁸ VIATOR, S.: *Racial problems*.

²⁹ Kniha vyšla v slovenskom preklade: VIATOR, S.: *Národnostná otázka*.

³⁰ VIATOR, S.: *Racial problems*, s. VIII; VIATOR, S.: *Národnostná otázka*, s. 6.

³¹ Tamtiež, s. 305; Tamtiež, s. 309.

³² Tamtiež, s. 309; Tamtiež, s. 312.

V sedemnásťtej kapitole opísal smutne známy Hlinkov proces a tiež rozobral dôvody, prečo k nemu došlo. Začína ju po krátkom popise mesta Ružomberok rozborom udalostí od roku 1905, keď mestská rada prijala na voľné miesto za farára Andreja Hlinku. Venuje sa jeho činnosti počas vtedajšej spoločensko-politickej situácie v známych krízových rokoch 1905, 1906 a s tým súvisiacimi voľbami do parlamentu.³³ Sleduje jeho angažovanosť pri nich ako aj jeho suspendovanie biskupom Párvym, kde prízvukuje: „Kňaza Hlinku prenasledovali nielen civilné úrady, ale podobne s ním zaobchádzal aj spišský biskup, ktorý je poddajným nástrojom maďarskej vlády.“³⁴ V súvislosti s výsledkom procesu poukazuje na to, že „hlavnou príčinou tejto nespravodlivej a násilníckej politiky bola snaha zbaviť Slovákov jedného z najschopnejších vodcov a takto podľa možnosti rozdrviť všetok odpor proti maďarizácii.“³⁵ V samostatnej podkapitole sa dosť podrobne venuje tragédii v Černej ako aj po nej nasledujúcemu procesu. Končí ju týmito slovami: „Nie je bezvýznamné vyjadriť nádej, že cisár pri príležitosti svojho diamantového výročia omilostí kňaza Hlinku a obeť z Černej, aj keď amnestia by sa nevzťahovala na všetky politické zločiny.“³⁶ Navyše v prílohe môžeme nájsť text obrany Andreja Hlinku pred bratislavským súdom 4. mája 1908.³⁷

Scotus Viator získal materiály o Hlinkovej činnosti i od Kolísku, nakoľko na spomínanej návšteve uňho hovorili aj o ňom.³⁸ Ďalšie informácie od neho obdržal listom zo dňa 16. júna 1908, v ktorom mu oznamuje: „Dovoľujem si Vám dnes poslať rôzne podklady ku kapitole Černová – Hlinka.“³⁹ Okrem iného sa mu zdôveruje aj so správou, ktorú sa dozvedel od duchovných hodnostárov, že „Hlinkov prípad bude v najbližšom čase konečne v príslušnej rímskej kúrii prerokovaný a preto musím skompletizovať jeden materiál a urýchlene ho tam expedovať.“⁴⁰ Pravdepodobne šlo o mnohopočetné podpisové hárky z petície, ktorú on na Hlinkovu podporu organizoval medzi moravskými a českými veriacimi.

Treba upozorniť na významnú skutočnosť, že na prvú stranu tejto knihy dal podobizeň Andreja Hlinku. Neskôr o viac než desaťrocie v prvých rokoch ČSR, keď boli medzi oboma napäté vzťahy, Viator Hlinkovi túto skutočnosť

³³ Tamtiež, s. 331–351; Tamtiež, s. 334–350.

³⁴ Tamtiež, s. 338; Tamtiež, s. 339.

³⁵ Tamtiež, s. 339; Tamtiež, s. 340.

³⁶ Tamtiež, s. 351; Tamtiež, s. 350.

³⁷ VIATOR, S.: *Racial problems*, s. 484–493.

³⁸ KOLÍSEK, A.: c. d., s. 6.

³⁹ SSEES AL, fond SEW/17/27/1, List (v nemčine) Aloisa Kolíška Seton-Watsonovi 16. 6. 1908.

⁴⁰ Tamtiež.

pripomenul: „Keď pred 14 rokmi stali ste sa obeťou maďarského násilensťva, s veľkou radosťou som obhajoval Vašu vec a vec slovenského národa a nikdy som neolutoval, že som vedome Vašu fotografiu položil na titulný list mojej knihy ako symbol udatného borca za slobodu.“⁴¹ V súvislosti s Hlinkovou fotografiou sa od Viatora dozvedáme, že v decembri 1907 „súdny dvor v Ružomberku nariadil domové prehliadky všetkých fotoatelierov v meste v nádeji, že objavia negatív fotografie uväznenenia otca Hlinku. Táto fotografia sa reprodukovala ako pohľadnica a bola rozšírená v severnom Uhorsku, teraz ju však konfiškovali, pretože napĺňala podstatu trestného činu. Táto známa fotografia má síce nulovú umeleckú hodnotu, ale predstavuje sa ako príklad niečoho, čo uhorský snem považuje za *laudatio criminis*.“⁴²

Scotus Viator pokladal Hlinku za jednu z najcharakteristickejších postáv tých čias v boji slovenského národa proti maďarizácii. Je to zaujímavé v tom zmysle, nakoľko Hlinka nebol politik európskeho formátu, ale viac menej provinčného. Zásluhou Seton-Watsona sa tak dostáva ako prvý politický činiteľ Slovákov do povedomia západnej Európy po druhýkrát po zverejnenom článku, v hore uvádzanom periodiku *The Times*. Avšak je len samozrejme, že v knižnom podaní tento vplyv má dôslednejší a dôraznejší účinok. Dalo sa tak očakávať, že kniha vyvolá kritiku zo strany maďarských vládnúcich kruhov.

Odborník na národnostnú otázku v Uhorsku, kritik netolerantného po-maďarčovania a politický aktivista Oszkar Jaszi, naopak Viatorovu knihu privítal a v zásade sa stotožnil s hlavnými názormi. V odbornom časopise *Huszadik Század* zverejnil na ňu pozitívnu recenziu, kde okrem iného napísal: „Stačí si prečítať úvodné strany knihy na to, aby viera každého dobromyseľného a nezaújatého človeka bola otrasená výlevmi, ktoré sa zosypali na autora: natoľko vážny, vzdelaný, rozhodný a dobromyseľný je ten hlas, ktorý sa zo stránok zaznieva. Človek, ktorý má podplatené svedomie, takto písať nevie.“⁴³ Jaszi poukázal na Viatorovu snahu o objektivitu, nakoľko „popri množstve šovinistických javov v tridsiatych a štyridsiatych rokoch autor dôrazne vyzdvihuje tie javy, z ktorých je vidieť humannejšiu a múdrejšiu politickú zrelosť.“⁴⁴ Vidí na maďarskej strane i reálnych a humánnych politikov a „zvlášť vyzdvihuje postavu šľachtica Széchenyiho Istvána, ktorý

⁴¹ *Scotus Viator – Andrejovi Hlinkovi*. Slováč, 5, 1923, č. 15, s. 1. Je to text listu Viatora, ktorý zverejnili noviny Slováč.

⁴² VIATOR, S.: *Racial problems*, s. 288.

⁴³ *Scotus Viator Magyarországról*. Huszadik Század, 1909, č. 7–8, s. 61.

⁴⁴ Tamtiež, s. 64.

v 1843 na zasadnutí Akadémie vied zaujal stanovisko vo veľkej reči o politike násilnej maďarizácie.⁴⁵

Napokon sa konečne podarilo Viatorovi stretnúť s Hlinkom i osobne, a to koncom júna 1910 u Aloisa Kolíška v Hodoníne.⁴⁶ Bolo to pravdepodobne pri príležitosti jeho návštevy za slovenským umením na moravskom Slovácku u tamojších Slovákov, ktorých tam vtedy údajne žilo v počte 100 000.⁴⁷ Navštívili obec Bzenec a zúčastnili sa povestnej púte sv. Antonínka, ktorú maliarsky zvečnil tamojší známy maliar Jožo Úprka. Scotus priviedol so sebou aj anglických hostí, korešpondenta britského denníka The Times Wickhem Steeda a jeho priateľku Madame Clémence Rose, korešpondentku Morning Postu, ktorí pôsobili pracovne vo Viedni.⁴⁸ O Hlinkovej situácii sa v tej dobe vyjadril: „opustil väzenie chorý a neschopný znášať prudkosť maďarského prenasledovania.“⁴⁹

Práve o tomto jave, pri ktorom sa pošliapavali najzákladnejšie zákony, sa mohol osobne presvedčiť ešte pred stretnutím s Hlinkom, keď navštívil Slovensko pri príležitosti konania parlamentných volieb 1. júna 1910. Šiel spolu s Kolíškom do Skalice, kde bol priamym pozorovateľom neblahých volebných praktík. Na vlastné oči zažil scény úplatkárstva. Presvedčil sa o verejnom zastrašovaní, ktoré bolo zámerne riadené, aby sa nepodarilo zvíťaziť zástupcovi slovenskej opozície kňazovi Ľudovítovi Okánikovi, ale vládne kandidátovi, čo sa aj stalo.⁵⁰ Seton-Watson s cieľom podporiť dr. Pavla Blahu, kandidujúceho za okres Moravský Svätý Ján, zúčastnil sa jeho predvolebného zhromaždenia v Skalici.⁵¹ Blaho napokon zvíťazil a stal sa opäť poslancom parlamentu v Budapešti. Seton-Watson sa celkove zúčastnil priebehu volieb v desiatich nemaďarských volebných obvodoch, vrátane troch slovenských. Tu získané poznatky a skúsenosti sa premietli do publikácie s názvom *Corruption and Reform in Hungary. A Study of Electoral Practice (Korupcia a reformy v Uhorsku: Štúdiá volebných praktík)*, ktorú vydal v roku 1911 v Londýne. Rozanalýzoval v nej priebeh volebnej kampane, ktorá sa všeobecne vyznačovala zastrašovaciami, korupčnými a podvodnými metódami. Podklady ku knihe

⁴⁵ Tamtiež.

⁴⁶ HLINKA, Andrej: *Scotus Viator zasa prehovoril*. Slovák, 5, 1923, č. 66, s. 2.

⁴⁷ KOLÍSEK, Alois: *Scotus Viator*. Turčiansky Sv. Martin 1928, s. 5–6.

⁴⁸ Tamtiež, s. 4–5.

⁴⁹ ELIÁŠ, Ján (ed.): *Andrej Hlinka*. Verona 1983, s. 17.

⁵⁰ SETON-WATSON, R. W.: *Corruption and reform in Hungary. A Study of electoral practice* (ďalej iba *Corruption*). London 1911, s. 90–92.

⁵¹ Slovenský národný archív (ďalej iba SNA), Osobný fond Anton Štefánek (ďalej iba OFAŠ), kart. 11, inv. č. 648.

čerpal nielen z vlastných skúsenosti, ale i z rozhovorov očitých svedkov, ich vyhlásení, oficiálnych a úradných dokumentačných materiálov a tlačových správ. Jaszi sa vo svojej recenzii o tom vyjadruje: „Históriou volieb v mestách Prievidza, Skalica, Senec, Ružomberok, rumunských miest Kisenjő, Dicsőszentmárton, Alvinc, Magyarigen, Szászváros, Karansebes, Lavrin, Kisbecskerek a Lipa na základe mnohých pôvodných listín a výpovedí spoľahlivých svedkov vykresľuje rad mnohých nehanebností, ktoré je zvykom nazývať maďarským ústavným životom.“⁵² V siedmej kapitole, kde sa zaoberá voľbami v Ružomberku, popisuje Hlinkov prípad, jeho odsúdenie za podporu Šrobára vo voľbách, suspendovanie biskupom Párvym ako i vznik černovskej masakry v dôsledku jeho absencie pri vysviacke kostola v obci.⁵³ Je len logické, že publikácia vyvolala nepriaznivé a kritické ohlasy v maďarskej tlači. Výnimkou z maďarskej strany bol opäť pozitívny Jasziho ohlas: „Aj túto novú knihu Scotusa Viatora charakterizuje to isté bohaté zhromažďovanie údajov a ostrý kritický pohľad, ako aj prácu pod názvom *Racial problems in Hungary*.“⁵⁴

Scotus Viator i po vzniku ČSR sa naďalej venoval postaveniu Slovákov v nových pomeroch. Presviedčal sa o tom, že slovenský národ sa začal národne rozvíjať a v jeho spolupráci s českým národom videl obojstrannú perspektívu.⁵⁵ Z toho dôvodu na začiatku republiky v podstate stojí predovšetkým na strane čechoslovakistov, pretože nový štát, na vzniku ktorého sa určitou mierou podieľal, je z jeho pohľadu pre Slovákov lepším riešením než Uhorsko, v čom mal absolútnu pravdu. Všeobecne sa doteraz traduje, že slovenských politikov v období prvej ČSR delíme na čechoslovakistov a autonomistov a často sa medzi nimi neprávom dáva ostrá deliaca čiara. Seton-Watson napriek tomu, že viac rozumie snáham čechoslovakistov v prvom období ČSR, vehementne neodsudzuje autonómistov a ich snahy. Má však svoju predstavu o slovenskej autonómii. Začiatok budovania nového štátu nebol ľahkou záležitosťou, a preto dochádza k rôznym nesystémovým a chaotickým postupom a s tým spojeným priliehavým metódam, ktoré viedli k napätiu medzi Čechmi a Slovákmi, alebo lepšie povedané medzi čechoslovakistami, medzi ktorých patrili aj Slováci, a autonomistami.

Britskí diplomati vo svojich hláseniach svojmu ministrovi stáli viac-menej na strane autonomistov; napríklad po Hlinkovom uväznení sa z ich správ

⁵² *A magyar választási korrupció* (ďalej iba *A magyar választási korrupció*). Huszadik Század, 1911, č. 10, s. 382–383.

⁵³ SETON-WATSON, R. W.: *Corruption*, s. 106–107.

⁵⁴ *A magyar választási korrupció*, s. 382–383.

⁵⁵ ŠMIHULA, Vladimír: *Slovakofil Robert Wiliam Seton-Watson. Bojovník za práva Slovákov*. Národná obroda, 4, 1993, č. 5, s. 16.

dozvedáme, že vzrástol nepokoj medzi katolíckym obyvateľstvom a pokračuje zvyšujúca sa čechizácia štátnej správy.⁵⁶ Diplomát Gosling za hlavnú chybu vo veci štátnej správy označuje antiklerikalizmus, nával českých úradníkov, korupciu a potláčanie slovenskej reči.⁵⁷ Rovnako sa kriticky vyjadruje o situácii na Slovensku roku 1920 i ďalší ambassador Clerk; podľa neho tu vládne anarchia, a preto štát stratil sympatie ľudu.⁵⁸ Na rozdiel od nich Seton-Watson vidí situáciu na Slovensku trochu inak: „Je samozrejme, že základy, na ktorých je založený nový poriadok, sú tiež chvejúce a jednota medzi Čechmi a Slovákmi bola všelijaká, ale dôverná, blízka...“⁵⁹

V spojitosti s autonómiou zákonite musí sledovať i postavenie a činnosť Andreja Hlinku, ktorý patril medzi popredných politikov a bol dominantným bojovníkom za politickú autonómiu Slovenska. V roku 1921 Seton-Watson vo svojej štúdii o Československu konštatuje, že sa pražská vláda „dopustila neodpustiteľnej chyby, keď vylúčila zo všetkých štátnych funkcií otca Hlinku, najvýznamnejšieho, ak nie najfanatickejšieho zo všetkých slovenských klerikálov, ale človeka, ktorý bol Maďarmi prenasledovaný za svoju oddanosť národnej veci.“⁶⁰ K určitému napätiu vzťahov medzi nimi došlo v súvislosti s článkom v anglických novinách o Žilinskom memorande Slovenskej ľudovej strany z roku 1922.⁶¹ V Manchester Guardian v správe autora Vojtecha Tuku sa dočítame, že nová československá vláda, na čele s predsedom dr. Švehlom, sa výlučne skladá z Čechov a je podporovaná len českými stranami. Tvrdí sa v nej, že parlamentní reprezentanti troch a pol milióna Slovákov o túto rezolúciu viac-menej neprejavili záujem. Tým Slováci stratili nádej na zmenu metód vlády a tak i získať od nej uznanie svojich národných práv. „Budú teraz apelovať na svojich spojencov a poukazovať im na svoje strašné utláčanie, pod ktorým žijú a žiadať ich o ich intervenciu a priazeň...“⁶² Autor článku ďalej ku koncu uvádza, že „rezolúciu podpísal otec Hlinka, ktorý

⁵⁶ The National Archives London (ďalej iba NAL), fond Foreign office (ďalej iba FO), 371/3527, s. 40–42, 20. 10. 1919.

⁵⁷ NAL, fond FO 425/384, s. 191, 6. 11. 1919.

⁵⁸ NAL, fond FO 371/4721, s. 122–126, Clerk to Curzon.

⁵⁹ Pozri bližšie SETON-WATSON, R. W.: *The Czecho-Slovak Republic*. The Contemporary Review, London 1921, s. 310.

⁶⁰ ĎURICA, Milan S.: *Andrej Hlinka z pohľadu neslovenských autorov*. In: HELKO, Július (ed.): 100 rokov černovskej tragédie 1907–2007. Ružomberok 2007, s. 40.

⁶¹ ŠEBESTA, Jozef: *Kto bol Robert Wiliam Seton-Watson?* In: tamtiež, s. 101. Autorom tohto článku mal byť údajne redaktor Slováka Vojtech Tuka.

⁶² Dr. Vojtech Tuka, ex-Profesor Univerzity Bratislava. *The Czecho-Slovak Government*. In: Manchester Guardian, č. 23816, 1922, s. 2.

bojuje o úniu s Čechmi, roku 1906 bol odsúdený maďarskou vládou na päť rokov väzenia a ťažkú pokutu.⁶³

Na takúto správu, ktorú tiež zverejnilo periodikum *Nation&Athenaeum* 16. decembra 1922, promptne reagoval Seton-Watson, ktorý oponoval proti nepravdivým údajom. Uviedol, že vo vláde sú traja veľmi známi Slováci, Dr. Milan Hodža, Dr. Ivan Markovič a Dr. Kállay. „Kabinet má podporu všetkých slovenských strán okrem klerikálnej Slovenskej ľudovej strany, ktorú vedie otec Hlinka. V posledných voľbách získala okolo 20 percent všetkých slovenských hlasov a má dvanásť zástupcov v parlamente.“⁶⁴ Na vysvetlenie dodáva, že Hlinkova strana sa dôraznejšie dožaduje autonómie Slovenska než ostatné, bez toho, aby s tým súhlasili. Upozorňuje i na to, že Hlinka nebol roku 1906 päť rokov vo väzení, ale dva a v roku 1908 mu to predĺžili na tri a pol roka.⁶⁵ Seton-Watson začiatkom januára 1923 obdržal od Kolísku preklady novinových článkov, kde sú zverejnené Tukove listy pre britské noviny.⁶⁶

V dôsledku značnejšieho vplyvu čechoslovakistov Seton-Watson píše Hlinkovi: „Anglickej tlači bolo zaslané surové nepravdivé oznámenie, že Švehlov kabinet nemá žiadnych slovenských členov a, že ho podporujú iba české strany. Toto je vec základnej politickej cti a čakám od vás, že odmietnete verejne toto tvrdenie, ktoré siaha na česť Vašej strany i Vášho deníka.“⁶⁷ Jeho otvorený list nechali noviny Slovákov uverejnený počas viac než troch mesiacov. Dôrazne mu v ňom pripomína: „Keď ste odovzdali Vaše memorandum s citátmi z mojej knihy parížskej mierovej konferencii, nútil som sa zachovať mlčanie.“ Ďalej ho upozorňuje: „Ale teraz, čo ste dva razy upozornili na mňa vo Vašom novom manifeste k národu slovenskému, cítim, že mlčanie na mojej strane mohlo by viesť k nedorozumeniu.“⁶⁸ V súvislosti so spomínanou konferenciou Seton-Watson poslal Hlinkovi list do Paríža roku 1919, ale nebol doručený, lebo medzi tým Hlinka odcestoval.⁶⁹ S odstupom času Seton-Watson usudzuje, že celé memorandum bolo preplnené neúprimnými frázami o „pravej hrúzovláde“ a „o národe v jeho smrteľnej

⁶³ Tamtiež.

⁶⁴ SETON-WATSON, R. W.: *Minorities in Czecho-Slovakia*. *Nation&Athenaeum*, 1922, č. 4835, s. 517.

⁶⁵ Tamtiež.

⁶⁶ SSEES AL, fond SEW/17/13/3, List (v nemčine) Aloisa Kolíška Seton-Watsonovi 3. 1. 1923.

⁶⁷ *Scotus Viator – Andrejovi Hlinkovi*. Slováč, 5, 1923, č. 15, s. 2.

⁶⁸ Tamtiež, s. 1.

⁶⁹ K tomu viď KOLÍSEK, A.: c. d., Nepoznáme obsah uvádzaného listu, ale Kolísek tvrdí, že bol významného charakteru (s. 17).

agónii.⁷⁰ Pre svoj postoj v tejto záležitosti našiel kladnú odozvu v českej tlači, podľa ktorej bolo túto správu z jeho strany potrebné odmietnuť ako nepravdivú.⁷¹ Hlinka naopak reagoval sériou článkov v periodiku Slovák s titulom *Scotus Viator*, kde popísal svoj vzťah k Seton-Watsonovi a vyjadril ľútosť nad jeho nedostatočným pochopením.

Obviňoval slovenských členov Švehlovej vlády tým, že pôsobili v česko-slovenských stranách a nie v slovenskom politickom subjekte. Vytýkal im, že zapreli svoju politickú minulosť, prispôbovali sa novým pomerom a vyhlasovali sa za Čechoslovákov. Nepovažoval ich už z týchto dôvodov za Slovákov.⁷² Hlinka apeloval na Scota Viatora, aby sa postavil na stranu pravdy a vedel povedať pravdu centralistom, tak ako ju povedal Maďarom.⁷³ Žiadal ho, aby si prišiel na Slovensko osobne overiť a urobiť názor na pomery. Viac-menej ho nabádal, aby neveril iným výkladom Pittsburskej dohody, ktoré sú odlišné od jeho vlastných.⁷⁴

Písal mu veľa, ale nedotýkal sa jadra veci. Neodpovedal na jeho formulované otázky priamo, kto prekladal a vyexpedoval za hranice Žilinské memorandum. Zostavovateľom jeho originálu bol básnik Grebáč Orlov a pracoval na ňom celý klub ľudáckych poslancov a senátorov. Seton-Watson považoval za dôležité, aby Hlinka preveril, či je memorandum, ktoré sa dostalo do anglickej tlače falzifikátom, alebo nie. Žiadal od neho, aby mu poskytol informácie, kto bol poverený prekladom memoranda a u koho bolo anglické vydanie tlačené a kým poslané do zahraničia.⁷⁵ V zasvätených kruhoch sa však usudzovalo, že autorom zmienenej správy v anglickej tlači je Tuka.⁷⁶ Ten rovnako ako Hlinka napísal Viatorovi otvorený list, ktorý zverejnil Slovák, kde poprel autorstvo článkov.⁷⁷ Napokon 5. apríla 1923 Výkonný výbor Slovenskej ľudovej strany prijal deklaráciu, v ktorej oznamuje, že list v Manchester Guardian napísala anonymná osoba a Tukov podpis bol sfalšovaný.⁷⁸

⁷⁰ *Scotus Viator o Hlinkovi*. Slovenský denník, 14, 1931, č. 200, s. 1.

⁷¹ Národní archiv (ďalej iba NA), fond Ministerstvo zahraničných vecí – Vystříškovy archiv (ďalej iba MZV–VA), Socialistické listy z 28. 2. 1923.

⁷² HLINKA, Andrej: *Scotus Viator*. IV. Slovák, 5, 1923, č. 19, s. 2.

⁷³ HLINKA, A.: *Scotus Viator*. III. Slovák, 5, 1923, č. 18, s. 2.

⁷⁴ NA, MZV–VA, Tribúna, 30. 1. 1923.

⁷⁵ HLINKA, Andrej: *Scotus Viator zasa prehovoril*. Slovák, 5, 22. marec 1923, č. 66, s. 2.

⁷⁶ NA, MZV–VA, Tribúna, 28. 3. 1923.

⁷⁷ SSEES AL, fond SEW /10/3/1, Otvorený list (v angličtine) Vojtecha Tuku R. W. Seton-Watsonovi.

⁷⁸ HLINKA, A.: *Scotus Viator*. III. Slovák, 5, 7. apríl 1923, č. 18, s. 2.

Pri príležitosti tejto kauzy dostáva Viator zo Slovenska správy z oboch hore spomínaných táborov, ktoré sú protirečivé a obviňujúce toho druhého. Pravidelne ho o pomeroch informuje politik Štefánek, ktorý si zvykne ťažkať na opozičné sily autonomistov. Tak napr. v jednom z listov sa mu sťažuje na zložitú vnútopolitickú situáciu, ktorú spôsobujú Hlinkovi súputníci: „Náš ľud je mladý a skáče do slobody, ktorej v neposlednom rade má tiež byť vďačný Vám, sem tam niečo samopašné a detinské. Nevie primerane využiť slobôd, ktoré sa dosiahli, a falošní proroci, ktorých je u nás nadpočet, vedú Slovákov po falošných cestách. Z textových materiálov priložených k listu a z najnovšej publikácie, ktorú sme vydali, uvidíte, že naše školy nie sú nekresťanské, ako boli počas maďarského panstva. Ale Hlinkovci jezuitmi vedení a išpirovaní, chcú ich dostať pod svoje samovládctvo a klerikalizovať...“⁷⁹

Do určitej miery táto informácia bola pravdivá. Je úplne prirodzené, že ako zástanca blízkeho súžitia českého a slovenského národa v zásade politického československého národa mal takéto postoje voči svojim politickým súperom na čele s Hlinkom, ktorí mali iný názor na ponímanie česko-slovenského vzťahu v ČSR. Zo súčasného pohľadu existujúci problém čechoslovakistov a autonomistov v slovenskej politike chápeme vzhľadom na širšie súvislosti a vtedajšiu situáciu ako celkom normálny jav. Slovensko potrebovalo mať ako prvých, tak i druhých. Čechoslovakisti boli hlavným budovateľom ČSR, ktorá bola bariérou proti vonkajším tlakom germanizmu na Čechov a hungarizmu na Slovákov. Autonomisti, ktorí dôsledne presadzovali politickú autonómiu Slovenska, boli hlavnou rozhodujúcou silou proti vnútornému tlaku čechizmu na Slovákov.⁸⁰ A tak z tohto dôvodu dochádzalo k problémovým vzťahovým situáciám.

Seton-Watson sa nám javí ako integrujúca osobnosť, ktorá sa snaží pochopiť obe strany a hľadá pre ne nejaké prijateľné východisko. Chcel veriť tomu, že žilinské memorandum sa dostalo do rúk falšovateľovi z maďarských propagandistov, ktorí boli činní v Anglicku. Bol naklonený to akceptovať, pretože obsah memoranda mal jasne za cieľ spôsobiť nesvornosť medzi Čechmi a Slovákmi, a to nesprávnym podaním, prekrúcaním a potlačením pravdy. Nevedel si vysvetliť, že by text memoranda s prehnanými tvrdeniami mohlo podpísať 560 delegátov strany. Z toho dôvodu „nedokázal ignorovať

⁷⁹ SSEES AL, fond SEW/17/27/1, List (v nemčine) Antona Štefánka Seton-Watsonovi 3. 3. 1923.

⁸⁰ Pozri tiež DANIŠ, Vladimír: *Vzťah Ivana Déreera k ľudovému smeru slovenskej politiky na prelome 19. a 20. storočia*. In: PEKNÍK, Miroslav: Dr. Ivan Dérer politik, právnik a publicista. Bratislava 2010, s. 130.

výzvy, ktoré k nemu doliehali z rôznych strán, aby osobne uskutočnil prešetrenie podmienok na novom Slovensku.⁸¹

Je len samozrejme, že sa stretáva s redaktorom Slováka, Tukom, ktorého návštevou v redakcii v Bratislave svoju celomájovú cestu roku 1923 začína a aj končí. Samotný Tuka ho presviedčal o falšovaných článkoch v anglickej tlači.⁸² Hlinku žiadal, aby sa bránil z podozrenia maďarskej propagandy.⁸³ Seton-Watson dokonca pobudol uňho v Ružomberku štyri dni. V snahe potvrdiť si, že to bol naozaj ťah zo strany maďarskej propagandy, ponúkol v lete toho roku ako odmenu 10 000 korún tomu, kto by mohol dokázať Tukovu zradu. Nikto sa však nepokúsil prihlásiť o túto značnú sumu.⁸⁴ Táto skutočnosť a tiež Tukove osobné vyhlásenie z 11. júna 1923, že publikovaný list v Manchester Guardian má súvislosť s maďarskou propagandou, zrejme motivovali Viatora, aby napísal články, reagujúce na tie, ktoré boli zverejnené pod Tukovým menom. Už bol presvedčený o tom, že boli sfalšované maďarskou propagandou.

Svedčí o tom už samotný názov jedného z článkov *Slováci a maďarská propaganda*, ktorý začína nasledovne: „Naposledy 16. decembra ste publikovali list pod podpisom, Dr. Tuka Vojtech, ex-Profesor Univerzity Bratislava.“ Oboznamoval so situáciou Slovákov v Československej republike. Tento list, na ktorý si dovoľujem odpovedať, a zverejnili ho tiež v Manchester Guardian a New Age, dal podnet na predĺženu a živú polemiku v českej a slovenskej tlači, počas ktorej Profesor Tuka (je editorom novín Slováka, tlačového orgánu hlavného opozičného lídra otca Hlinku) verejne poprel, že nenapísal taký list. „Počas návštevy na Slovensku v minulom mesiaci som sa osobne zoznámil s profesorom Tukom a na základe dokumentov, ktoré mi predložil, presvedčil ma, že list adresovaný anglickej tlači v jeho mene je skutočne drzým falzifikátom. Je iniciovaný veľmi aktívnou maďarskou propagandou, ktorá sa zameriava na ovplyvňovanie britskej verejnej mienky.“⁸⁵

Cestu po Slovensku Seton-Watson napokon zúžitkoval na napísanie knihy pod názvom *The New Slovakia (Nové Slovensko)*, k čomu použil početné písomné materiály rôzneho charakteru. Čerpal aj z rozhovorov s ľuďmi všetkých politických a ideových názorov, ktorých navštívil po celom Slovensku, v Trenčíne, Žiline, Turčianskom Svätom Martine, Prešove, Košiciach, Zvole-

⁸¹ RYCHLÍK, J. – MARZIK, T. D. – BIELIK, M. (ed.): c. d., s. 74.

⁸² *The Slovaks and Magyar propaganda*. The Nation & The Athenaeum, 33, 1923, č. 14. Tento článok bol uverejnený v Manchester Guardian, č. 28902, 11. 7. 1923, s. 14.

⁸³ RYCHLÍK, J. – MARZIK, T. D. – BIELIK, M. (ed.): c. d., s. 349.

⁸⁴ Tamtiež.

⁸⁵ *The Slovaks and Magyar propaganda*.

ne, Bratislave a Ružomberku. Nebol by to však on, ak by vo svojich písomných rozboroch neuviedol okrem pozitívneho i kritický pohľad. Obsah publikácie s autorovými postojmi a názormi možno celkove hodnotiť ako pomerne starostlivo vyvážený materiál. V súvislosti s Hlinkom si ťažká na pražskú vládu a vyčíta jej, že už na začiatku mala akceptovať jeho dynamickú osobnosť a vodcovstvo: „Vo svetle za sebou idúcich udalostí nie je ťažké spoznať, že Praha sa dopustila veľkého omylu, keď sa spoľahla výlučne na Dr. Šrobára ako svojho poradcu vo všetkých slovenských otázkach. Namiesto toho, aby uznala Národnú radu v Turčianskom Svätom Martine ako pôvodcu úradnej právomoci v prvých revolučných dňoch a postarala sa o rozšírenie jej základne, ktorá by zahŕňala v sebe všetky názorové prúdy. Ale najväčším omylom bolo, že Dr. Šrobár sám ako minister splnomocnený Prahou nepripustil, aby mal rozhodujúci podiel pri formovaní nového Slovenska jeho bývalý priateľ a spolupracovník Andrej Hlinka.“⁸⁶

Gilbert L. Oddo však s takýmto tvrdením nesúhlasil a oponoval mu: „Ale v tejto veci, vždy zodpovedný a spravodlivý Seton-Watson, zišiel z pravej cesty. Je pravda, že Šrobár mal hodnotu, ale v skutočnosti počas Československej republiky rozhodovala Praha.“⁸⁷ Navyše, aby si toto tvrdenie obhájal, ďalej k tomu jednoznačne dodáva: „Tvrdou pravdou je, že Masaryk a Beneš jednoducho nechceli, aby Hlinka, katolícky kňaz, hral nejakú rolu v československých záležitostiach.“⁸⁸ Sme toho názoru, že to dosť vystihuje podstatu tohto problému, hoci nie je to až také jednoznačné.

Jeho knižný počin bol dobrým skutkom pre splnenie žiadanej urgentnej spoločenskej objednávky. Úplne trefne, výstižne zhodnotil knihu Martin Rázus a možno s ním súhlasiť, keď tvrdí: „Mnoho prekáža i úžasná neorientovanosť českých kruhov v slovenskej otázke. Odtiaľ to neporozumenie i proti Dr. Seton-Watsonovi pre jeho nestrannú a skvostnú prácu ‚The New Slovakia‘. Jednako – koho oči neklamali pred prevratom, prečo by ho mali klamať dnes, keď tvrdí, že uspokojivý kompromis v otázke slovenskej samosprávy je nielen vnútornou vecou republiky, ale ‚it is a matter of international importance‘ – vec medzinárodnej dôležitosti? Takúto otázku teda škoda zaznať, lebo ona v svojom čase jednako len musí dôjsť spravodlivého riešenia.“⁸⁹

Viator si zámerne vytipoval a vybral veľmi háklivý problém autonómie, nielen preto, že bol najpertraktujúcejšou spoločenskou témou, ale i preto, že sa ho bezprostredne týkal z pozície škótskeho patriota. Všímname si, ako

⁸⁶ SETON-WATSON, R. W.: *The New Slovakia*, s. 24.

⁸⁷ ODDO, Gilbert, L.: *Slovakia and its people*. New York 1960, s. 202.

⁸⁸ Tamtiež.

⁸⁹ RÁZUS, Martin. *Za žatvy*. Národné noviny, 4, 1924, č. 56, s. 1.

predstavuje vyriešenie otázky autonómie. Aký postoj zaujíma Seton-Watson k samospráve Slovenska? Odmieťa autonómiu v ponímaní Slovenskej ľudovej strany (de facto v Tukovom poňatí), ktorá si ju monopolizuje, aby mala z nej pre seba „výhodu“. Je za takú autonómiu, ktorá by rešpektovala politický systém rôzneho názorového spektra od prava do ľava. Teda nie je za nejakú extrémnu, separatistickú, ale rozumnú autonómiu. Je len samozrejmé, že v takomto prípade neschvaľuje vtedajší pražský centralizmus. To je názor osoby, ktorá pochádza zo spravodlivejších spoločenských pomerov, z krajiny, v ktorej sa zrodila demokracia.

Nabáda k tomu, aby postavenie Slovenska v novej republike bolo podobné, aké má Škótsko v Spojenom kráľovstve. Podľa faktov, ktoré vymenoval, malo väčšiu nezávislosť a samostatnosť. Okrem iného malo i vlastnú lokálnu vládu, na rozdiel od Slovenska.⁹⁰ Môžeme predpokladať, že i táto Seton-Watsonova kritika a zároveň návrhy na riešenie slovenskej otázky v ČSR prispeli k diskusii o vytvorení krajinského zriadenia a jeho následnej realizácie v druhej polovici dvadsiatych rokov. Isteže k tomu prispela táto spomínaná kniha, ktorá sa „dostala medzi ‚príručky‘ vysokých ministerských úradníkov...“⁹¹

Podľa Kolískovho tvrdenia sa od osobnosti blízkej vláde dozvedel takýto názor: „Seton-Watson nie je primadona – aby chcel byť len chválený...; nie o knihe veľa písať, ale podľa nej jednať, je tuším osožnejšie.“⁹² Československá vláda zaujala konštruktívne stanovisko ku knihe *The New Slovakia* a vyvodila si z nej pre seba poučenie. Kolísek sa ku knihe vyjadril veľmi kladne: „Watsonove články vyvolali veľa odpovedí, väčšinou polemických, a to zo všetkých táborov. Čudná vec: So Scotusom Viatorom neboli tento raz spokojní ani Slováci ani Česi. Príčina? Povedal pravdu – nepríjemnú Slovákom i Čechom. A to viete: Pravda oči kole.“⁹³ Toto hodnotenie pochádza z roku 1926 a o tri roky neskôr Kolísek opäť hodnotí publikáciu: „Z tohto spisu vybadať triezvy a kludný nápor Scota Viatora na nevyrovnaný pomer medzi centralizmom pražským a autonomizmom slovenským. Scotus Viator povedal úprimne pravdu i centralistom i autonomistom a tak sme boli svedkami pravdivosti porekadla: ‚Povedz pravdu, prebijú Ti hlavu.‘ Našli sa aj takí, ktorí S. Viatorovi za pravdu chceli hlavu prebiť, ale má ju veľmi tvrdú. Rany sa od nej odrazili a pozdejšie skutočnosť potvrdila diagnózu nášho priateľa–učenca.“⁹⁴

⁹⁰ Pozri bližšie SETON-WATSON, R. W.: *The New Slovakia*, s. 114–121.

⁹¹ KOLÍSEK, Alois: *So Scotusom Viatorom*. Bratislava 1926, s. 22.

⁹² Tamtiež.

⁹³ Tamtiež, s. 21.

⁹⁴ KOLÍSEK, Alois: *R. W. Seton-Watson (Scotus Viator). K 50. narodeninám. (Zvláštny odtlačok z kalendára Slovenskej Ligy 1929)*. Bratislava 1929, s. 11.

Seton-Watson s Hlinkom neudržiaval pravidelné listové kontakty ako s inými politikmi, ale skoro vždy sa stretli, keď v období ČSR zavítal na Slovensko. Tak sa stalo aj v jubilejnom roku 1928, na desiatom výročí vzniku republiky. Túto cestu po Slovensku označil za študijnú. Prišiel i so svojou manželkou May a oboch nadšene vítali na celom slovenskom území. 12. mája sa zúčastnili dlhého obeda u Hlinku v Ružomberku, ktorý mal krátky príhovor v slovenčine, nemčine a latinčine. May si o tomto stretnutí poznačila do svojho denníka, že bol v úžasnej forme.⁹⁵ Dôkazom Viatorovho tvrdenia o študijnom charaktere cesty bol jeho zámer zosobniť ju v odbornej publikácii, ktorá by dokumentovala výsledky Slovenska za československé desaťročné obdobie. Mala obsahovať príspevky rôznych politikov a odborníkov z jednotlivých spoločenských oblastí. Za týmto účelom cestoval dva týždne po Slovensku a oblasti, kde žili Rusíni. Kniha vyšla tlačou roku 1931 v Londýne pod názvom *Slovakia then and now (Slovensko kedysi a dnes)* so 65 stránovým úvodom Setona-Watsona ako hlavného autora a editora. Potom nasledujú príspevky 25 autorov, ktorými sú najvýznamnejší slovenskí politici, predstavitelia vysokých štátnych inštitúcií a hodnostári cirkví, napr. Hodža, Šrobár, Štefánek, biskup Kmeťko, Dérer, Houdek, Rupeltdt, Okánik, Bella, Stodola, Osuský a iní. Medzi nich patril aj Hlinka. Dozvedáme sa v nej, prečo za prispievateľov vybral práve Slovákov, pretože „Cudzia verejná mienka chce vedieť, nie čo si Česi myslia o novom stave, ale čo si myslia sami Slováci, a to podľa možnosti takí, ktorých činnosť bola viac pozitívna než negatívna... Celkový obraz ukáže, že Slováci sami mali omnoho väčšiu účasť pri budovaní svojej vlasti, než ako sa to často tvrdí.“⁹⁶

Kniha v anglickej verzii je doplnená fotografiami slovenských historických pamiatok, prírodných pozoruhodností, novopostavených významných stavieb za uplynulé obdobie ČSR a krojov z jednotlivých regiónov. Nachádzajú sa tu tiež podobizne politikov a významných kultúrnych dejateľov, medzi ktorými je nielen Hlinkova, ale i troch politikov HSĽS, Jozefa Tisu, Mareka Gažika, Ludevíta Labaya, z ktorých dvaja boli ministrami vtedajšej vlády.

Autorom úvodnej 55 stránovej kapitoly *Československo a slovenský problém*, je samotný Seton-Watson. Kapitola sa skladá z dvoch častí, s názvami *Nová republika* a *Slovensko*. V prvej sa venuje ústave, pozemkovej reforme, politickému vývinu, nábožensko-cirkevným problémom a postaveniu nemeckej menšiny. V nasledujúcej zameriava pozornosť na pomery a začiatkové spravovanie na Slovensku v ČSR, trenice medzi Čechmi a Slovákmi, náboženskú otázku, hospodársku krízu, centralizmus a autonómiu, rother-

⁹⁵ RYCHLÍK, J. – MARZIK, T. D. – BIELIK, M. (ed.): c. d., s. 78–79.

⁹⁶ SETON-WATSON, Robert Wiliam: *Slovakia then and now* (ďalej iba *Slovakia*). London 1931, s. 2; Tiež: *Slovensko kedysi a dnes* (ďalej iba *Slovensko*). Praha 1931, s. 2.

mereovskú kampaň, Tukov proces, otázku revízie hraníc a sťažnosti maďarskej menšiny. Jeho snahou bolo podať čo najobjektívnejší obraz o pomeroch v ČSR, čo sa mu vo väčšej miere podarilo.

V tejto súvislosti možno bezvýhradne súhlasiť s jeho konštatovaním: „Je takmer zbytočné zdôrazniť, že pomery na Slovensku sa podstatne líšili od pomerov v západnej časti republiky, a otázky a úlohy, či a nakoľko sa podarí dosiahnuť duchovnú jednotu medzi Slovenskom a Čechami s Moravou, ktoré sociálnym, náboženským, duchovným i hospodárskym životom boli za tisíc rokov jedno od druhého oddelené, stali sa od začiatku skúšobným kameňom českého štátnického umenia. Možno úprimne priznať, že problém zjednotenia nie je ešte definitívne a úplne vyriešený a že v posledných dvanástich rokoch stali sa mnohé taktické chyby i v Prahe, i na samom Slovensku.“⁹⁷ Má celkom pravdu, keď jednoznačne bez zveličenia tvrdí, „že premena, ktorá sa stala na Slovensku od roku 1918, patrí k najviac pozoruhodným kultúrnym dielam v povojnovej Európe, premena, ktorú úplne zhodnotiť môžu len tí, ktorí poznajú pomery pred rokom 1914. Čitateľ tejto knihy si najlepšie sám urobí mienku o správnosti tohto tvrdenia.“⁹⁸

Podľa analýz Seton-Watsona v tejto knihe môžeme konštatovať, že jeho názory na pomery o spravovaní republiky sa zmenili, je v tomto smere kritickejší. Pražský centralizmus označuje za „prepiaty“. Má za to, že horlivosť mnohých jeho podporovateľov na Slovensku podnietil silný a útočný autonomistický pohyb, ktorý začal roku 1920. Poukazuje na to, že sa sústredil v Slovenskej ľudovej strane „pod vodcovstvom kňaza Andreja Hlinku, ktorý od roku 1906 bol azda najvypuklejšou a najrázovitejšou postavou v nerovnom boji slovenského národa proti maďarizácii. Hlinka je muž obdivuhodnej energie a veľkej výrečnosti, impulzívny, až bezohľadný v reči i konaní...“⁹⁹

Na tomto príklade vidieť, ako sa Seton-Watson dokázal orientovať v charakteristike ľudských čŕt. Mal cit správne zdôvodniť Hlinkove negatívne reakcie v začiatočnom vývoji nového Československého štátu. V súvislosti s utvorením prvého vládneho subjektu na Slovensku v Žiline upozorňuje: „Hlinka bol medzi prvými, ktorí sa tam ponáhľali“. A pokračuje, „na nešťastie, nedostalo sa mu takého srdečného prijatia, akého si zasluhoval; osobná revnivosť medzi ním a dr. Šrobárom, jeho predošlým priateľom a v zlých časoch druhom, iste hrala veľkú úlohu v tom, že sa v Hlinkovi vzbudilo prvé znechutenie voči novému režimu, daromné by bolo zakrývať tento fakt.“¹⁰⁰

⁹⁷ SETON-WATSON, R. W.: *Slovakia*, s. 24; Tiež: *Slovensko*, s. 24.

⁹⁸ Tamtiež; Tamtiež.

⁹⁹ Tamtiež, s. 37; Tamtiež, s. 37.

¹⁰⁰ Tamtiež, s. 38; Tamtiež, s. 38.

V nasledujúcej pasáži sa Seton-Watsonovi majstrovsky a profesionálne darí vystihnúť jeho charakteristickú črtu, príznačnú pre provinčného a ne-skúseného politika: „Hlinka sa stal poslancom, pritom však ani nehládac na city osobnej urazenosti, jeho do istej miery úzky kňazský rozhľad predstavoval mu čím ďalej tým viac vecí v novej situácii v takom svetle, že sa pre ne znepokojoval. A keď zbadal, že malý slovenský svet, prv tak zapadnutý, v ktorom dovtedy žil, teraz razom dostal sa do víru svetových udalostí a zoči novým, neraz rozvratným ideám, náruživé sa obrátil proti „prišielcom“ a utiahol sa do hradieb slepo a bezpodmienečne hlásaného programu „Slovensko pre Slovákov“.¹⁰¹

V publikácii dal tiež priestor Hlinkovi, aby v kapitole VIII. vyjadril svoj názor na náboženstvo. Je to sedem stránový článok s názvom *Vplyv náboženstva a katolicizmu na štáty a jednotlivcov*.¹⁰² Hneď v úvode vyjadril k Seton-Watsonovi úctu, keď píše: „Toho roku poctil našu Československú republiku veľký náš priateľ zástanca dr. Seton-Watson. Pred 21 rokmi napísal o slovenskej otázke epochálne dielo *Racial Problems in Hungary*. Týmto dielom vzbudil pozornosť celého sveta a celému svetu ukázal rany krvácajúcej Slovače. Pod dojmom vývodov Scota Viatora sa nás zastal celý svet, Björnson i ostatní myslitelia Európy, bez ktorých by o Slovákoch neboli nič vedeli.“¹⁰³ S týmto jeho tvrdením možno len súhlasiť ako aj s nasledujúcim, potom čo sa krátko zaoberá rozpadom rakúskej monarchie a postavením Slovákov v Uhorsku, kde uvádza: „Na Slováka hlboko vplývalo náboženstvo. Čo je aj prirodzené, lebo Slovák nemal zemských statkov, zakladal si v náboženstve.“¹⁰⁴ V podstate viac-menej celý článok je jeho úvaha o význame náboženstva s dôrazom na historický podtext, a to v celoeurópskom kontexte.

Ku koncu sa opäť sústreďuje na Slovákov a snaží sa dokázať význam náboženstva pre zachovanie slovenskej identity: „Náboženstvo a náboženské spolky udržali Slovákov v idealizme a v nádeji na lepšie časy. Náboženstvo naučilo 15 černovských martyrov položiť svoje životy dňa 27. októbra 1907. Náboženstvo nás naučilo hrdosti a sebavedomiu, keď sa nám otvárali brány žiaľarov a trestníc... Náš katolicizmus nás učil otvorenosti a národnej hrdosti: „budú vás vodiť pred kráľov a vladárov, nebojte sa ich tváre, ani nerozvažujte, čo budete hovoriť. Ja vás učiním medenou stenou.“¹⁰⁵ Je veľmi zaujímavé, že neanalyzuje problémy náboženskej otázky v ČSR, ale predsa si neodpustí

¹⁰¹ Tamtiež; Tamtiež.

¹⁰² Tamtiež, s. 167–174; Tamtiež, s. 164–170.

¹⁰³ Tamtiež, s. 167; Tamtiež, s. 164.

¹⁰⁴ Tamtiež, s. 168; Tamtiež, s. 165.

¹⁰⁵ Tamtiež, s. 173–174; Tamtiež, s. 170.

poznámku, ktorú začína otázkou: „Čo posilnilo našu republiku po rokoch 1925? Silné náboženské presvedčenie. Náboženstvo nás učí ctiť zákony a štát. Pomocou náboženstva dobíjame najsilnejších nepriateľov. Našich 325 856 voličov bolo vedené ideou náboženstva a autonómie.“¹⁰⁶ Svoju úvahu o význame náboženstva končí akýmsi apelom, keď zdôrazňuje, že „najväčším záujmom štátu je náboženstvo pestovať a jeho hlásateľov podporovať, pretože základom štátu je mravnosť.“¹⁰⁷

Rok 1929 je vyvrcholením krízy v Hlinkovej slovenskej ľudovej strane v dôsledku Tukovej aféry. Tá mala dopad na nútenú demisiu dvoch zástupcov strany z vlády. Štefánek túto skutočnosť Seton-Watsonovi komentuje: „Potešiteľné na tejto zrade bolo, že Tuka pred celou verejnosťou a podľa všetkých pravidiel justičného umenia bol usvedčený. Ale najsmutnejšie pritom je, že Hlinka a jeho strana sa Tuku ujímali a tak pred celým svetom nielen slovenskú, ale i katolícku vec kompromitovali. Správanie sa Hlinkovej slovenskej ľudovej strany k Tukovej otázke a v neprestajnej agitácii proti Čechom spôsobilo, že Hlinkova strana bola z vlády vylúčená.“¹⁰⁸ Týmto Štefánkovým stanoviskom končíme našu rozpravu o vzťahoch dvoch významných osobností slovenských dejín. Napriek ich určitému problematickému charakteru v niektorých obdobiach a rozdielnym názorom na ten ktorý problém, mali ich vzťahy a práca pozitívny vplyv na rastúcu emancipáciu Slovákov ako moderného národa.

RESUMÉ

VZŤAHY ANDREJA HLINKU A R. W. SETON-WATSONA

Cieľom príspevku je poukázať na vzťahy dvoch osobností slovenských a československých dejín Andreja Hlinku a R. W. Seton-Watsona pred vznikom prvej ČSR a počas nej. Obdobie, v ktorom pôsobili, je veľmi dôležité pre formovanie sa Slovákov na suverenný národný subjekt s náležitými atribútmi. Príspevok bude analyzovať prínos oboch v tomto procese so všetkými sprievodnými javmi či už kladného, alebo záporného charakteru. Poukáže na to, ako boli v období Uhorska obe osobnosti na jednej strane barikády. Mali spoločný cieľ, ktorým bolo odstránenie maďarizácie, a vyvíjali preto maximálne úsilie, kvôli čomu museli znášať rôzne tlaky zo strany maďarských vládnych

¹⁰⁶ Tamtiež, s. 174; Tamtiež.

¹⁰⁷ Tamtiež; Tamtiež.

¹⁰⁸ SSEES AL, fond SEW/17/21/1, List (v nemčine) Antona Štefánka Seton-Watsonovi 30. 10. 1930.

kruhov. Keď sa táto skutočnosť stala minulosťou a Slovensko sa ocitlo v novej situácii v štátnom útvare spolu s bratským národom Čechmi, zmenili sa aj ich pozície. Viac-menej stali proti sebe, kým Hlinka bol za riešenie slovenskej otázky politickou autonómiou na etnickom základe. Seton-Watson bol proti takémuto druhu autonómie a mal o nej inú predstavu. Z tohto dôvodu sa budeme snažiť vystihnúť zložitost' tohto javu, ako sa prejavoval v názoroch a postojoch u oboch, a aké aktivity k tomu vyvíjali.

SUMMARY

THE RELATIONS OF ANDREJ HLINKA AND R. W. SETON-WATSON

The objective of this study is to outline the relations between two personalities of Slovak and Czechoslovak history Andrej Hlinka and R. W. Seton-Watson before the establishment of the first Czechoslovak Republic and also during this era. This period is pretty significant for a formation of Slovaks into a sovereign national subject with all essential attributes. It analyses the contribution of both of them in this process with all attendant circumstances, the negative as well as the positives ones. Moreover, this article shows that these prominent men were found on the same side of the fence during the Hungarian period; they had a common aim of eliminating Hungarianization and concentrated their effort on it. That is why they had to face constant pressure from Hungarian leading circles. When this reality became the past and Slovakia occurred to be in a new state together with the Czechs, their positions were transformed as well. They quarrelled with each other until that time when Hlinka endeavoured to solve Slovak matters by political autonomy based on ethnic principles. Seton-Watson disagreed with such a kind of autonomy because he had a different view about it. For that reasons it would be attempted to examine the complexity of this phenomenon, how it appeared in their opinions and attitudes and which activities they had to undertake.

PhDr. Vladimír Daniš
Slovak Institute
74 West End Lane
West Hampstead
London NW2 1DU

Mgr. Zdislava Dvorščáková
Katedra histórie
Filozofická fakulta
Katolícka univerzita v Ružomberku
Hrabovská cesta 1
834 01 Ružomberok

**„NA PANA ŠPÍNU PROFESORA SI DEJTE
V PRAZE TÉŽ POZOR, JEST TO ČECH ROZENÝ,
ALE ŠKODLIVÝ TEĎ NĚMEC.“**

**K ČINNOSTI ČELNÉHO PŘEDSTAVITELE
NĚMECKÉHO AKTIVISMU
V PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICE
FRANZE SPINY**

Lukáš Novotný

Mezi nejvýznamnější politické představitele německé národnostní menšiny v první Československé republice patřil bezesporu politik německé agrární strany (Bund der Landwirte, dále jen BdL) Franz Spina (1868–1938). Šlo o jednoho z předních reprezentantů německého aktivismu, tedy té části německé politické reprezentace, jež po vzniku nového státu a především po prvních řádných parlamentních volbách (1920) uznala nový status quo a byla ochotna se dohodnout s československými politickými elitami.¹

S koncem první světové války na podzim roku 1918 se zhroutil starý evropský pořádek. Začátek nové epochy v dějinách Evropy radikálně proměnil i politickou mapu střeoevropského prostoru. Rakousko-uherské soustátí se rozpadlo a na jeho základech byly ustaveny tzv. nástupnické státy. S novou situací se museli vyrovnat i čeští a moravští Němci, kteří své zařazení do vznikajícího Československa dlouho odmítali² a „předpokládali, že zůstanou součástí Rakouska, které se připojí k Německu“.³ Franz Spina si v přelomových měsících (říjen–listopad 1918) dopisoval s německým generálním konzulem v Praze Fritzem svobodným pánem von Gebssattem,

¹ „Franz Spina byl se svými jedenácti roky a devíti měsíci v úřadě jedním z nejdéle sloužících německých ministrů v první Československé republice [...] a po Edvardu Benešovi, Janu Šrámkovi, Milanu Hodžovi a Emilu Frankem pátým nejdéle úřadujícím ministrem.“ HAVLIN, Michael: *Eine Begriffsgeschichte der deutsch-tschechischen ‚Symbiose‘ nach Franz Spina*. In: HÖHNE, Steffen – UDOLPH, Ludger (eds.): *Franz Spina (1868–1938). Ein Prager Slavist zwischen Universität und politischer Öffentlichkeit*. Köln–Weimar–Wien 2012, s. 261.

² HÖHNE, Steffen: *Franz Spina – Ein Prager Slavist zwischen Universität und politischer Öffentlichkeit*. In: HÖHNE, Steffen – UDOLPH, Ludger (eds.): *c. d.*, s. 23–24.

³ PETRÁŠ, René: *Menšiny v meziválečném Československu. Právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*. Praha 2009, s. 167.

jehož informoval o tom, že v jeho rodném kraji (Hřebečsko) převažuje touha „po připojení k Německému Rakousku...“⁴

Franz Spina se do politického života v novém státě vrhl energicky. Již v březnu 1919 na něj přišlo na prezídium ministerstva vnitra udání od jistého Martina Dajčara, který tvrdil, že Spina ve svém rodném kraji agituje proti vládě a že se schází s podezřelými lidmi. Udavač zakončil svůj dopis slovy: „Na pana Špínu profesora si dejte v Praze též pozor, jest to Čech rozený, ale škodlivý teď němec (sic).“⁵ Toto udání však o několik měsíců později vyvrátilo pražské policejní ředitelství, jež dospělo k závěru, že prof. Spina je bezúhonný člověk.⁶

Pokud se Spina za Rakouska politické práci spíše přiučoval, po vzniku ČSR se naplno projevil jeho politický talent. Po vzoru svého tchána Franze Peschky se rozhodl pro agrární hnutí. BdL byl nejsilnější občanskou stranou zastupující zájmy německé menšiny v Československu. Navazoval sice na činnost Německé agrární strany, ale po rozpadu Rakousko-Uherska se strana musela konstituovat zcela nově.⁷ BdL byl založen velmi záhy, a to již v polovině listopadu 1918 v České Lípě, a během příštích tří měsíců vybudoval stranickou organizační síť. Na konci února 1919 se v Teplicích uskutečnil první zemský sjezd strany v Čechách, kde byly položeny základy rychle se rozvíjející organizační struktury. Ustavení strany na Moravě neprobíhalo tak rychle jako v Čechách; v květnu 1919 se však sešel zemský sjezd v Šumperku, „který znamenal začátek budování organizační struktury strany i na Moravě.“⁸

⁴ *Deutsche Gesandtschaftsberichte aus Prag. Innenpolitik und Minderheitenprobleme in der Ersten Tschechoslowakischen Republik* (dále jen *Deutsche Gesandtschaftsberichte*). Teil I. *Von der Staatsgründung bis zum ersten Kabinett Beneš 1918–1921*. München 2003. Die Stimmung im Schönhengsgau, Deutsches Konsulat an Herrn Reichskanzler, Auswärtiges Amt, Prag, den 29. November 1918, Nr. 30, s. 105.

⁵ Národní archiv Praha (dále jen NA), fond Policejní ředitelství Praha II. – prezídium, sign. Sp 4/9, manipulační období 1921–1930, kart. 452.

⁶ Z hlediska jeho spolehlivosti vůči novému státu informovalo na začátku září 1919 policejní ředitelství v Praze v tom smyslu, že „na mimořádného universitního prof. Dra. Františka Spinu zde v ohledu mravním a politickém nic závadného není známo“. NA, fond Policejní ředitelství Praha II. – prezídium, sign. Sp 4/9, manipulační období 1921–1930, kart. 452. Žádost zemské správy politické v Praze (15. srpna 1919) na chování Franze Spiny srov. fond Policejní ředitelství Praha II. – prezídium, sign. Sp 4/9, manipulační období 1921–1930, kart. 452.

⁷ LINZ, Norbert: *Die Binnenstruktur der deutschen Parteien im ersten Jahrzehnt der ČSR*. In: BOSL, Karl (ed.): *Die demokratisch-parlamentarische Struktur der Ersten Tschechoslowakischen Republik*. München–Wien 1975, s. 216.

⁸ ŠEBEK, Jaroslav: *Politické strany německé menšiny*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*. 1. díl: Období 1861–1938. Brno 2005, s. 881.

Franz Spina se stal rozhodující osobností BdL ve stranickém kraji Lanškroun a již v roce 1920 byl za II. český volební kraj Pardubice zvolen poslancem.⁹ Stal se zástupcem předsedy parlamentního klubu BdL, později byl jeho předsedou. Poslancem za BdL byl zvolen i ve všech dalších parlamentních volbách za první republiky, v letech 1920–1925 byl místopředsedou, v letech 1933–1936 předsedou této německé strany. Již od roku 1920 byl sekretářem stálého výboru československého parlamentu a od roku 1925 místopředsedou poslanecké sněmovny.¹⁰

Spina velmi záhy po vzniku nového státu pochopil, že pokusy o odstranění pohraničních oblastí, kde žila početná německá menšina, od Československa a jejich připojení k Německému Rakousku, nejsou reálné. Své domněnky sdělil jednomu svému hostu, jenž ho přišel navštívit: „Češi se nikdy nevzdají pohraničních území. [...] Požadují historické hranice a vítězné mocnosti jim je potvrdí...“¹¹ Čerstvý řádný univerzitní profesor (od roku 1921) patřil již od počátku dvacátých let k vedoucím představitelům BdL. Když se po vstupu do československého parlamentu seznámil se situací v novém státě, dospěl k závěru, „že za daných poměrů existuje jediná cesta ke zlepšení situace německého lidu – pozitivní politika, aktivní práce ve státě a bude-li to možné i spolupráce“.¹² Spina se spolu s předsedou BdL Franzem Křepkem (1855–1936) stali hlavními propagátory politiky tzv. aktivismu, která spočívala v hledání určité formy česko-německé spolupráce nejen v rámci Národního shromáždění, ale i celé republiky. BdL patřil k předním propagátorům této politiky.¹³ V červnu 1921 vyšel v listu *Bohemia* článek Franze Spiny, v němž se poprvé objevily hranice německého aktivismu: „[Aktivistická politika – pozn. aut.] nevede boj proti českému národu, nýbrž proti vládnoucímu nacionalistickému režimu, předem neodmítá kompromis a fungování

⁹ BdL získal 11 mandátů v poslanecké sněmovně a šest v senátu. *Deset let československé republiky*. Svazek první (dále jen DLČSR, I.). Praha 1928, s. 292–293.

¹⁰ TRAPL, Miloš: *Profesor Franz Spina, německý agrární aktivistický politik*. In: Osobnosti agrární politiky 19. a 20. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 24.–25. května 2006. Studie Slovákckého muzea. Uherské Hradiště 11/2006, s. 90.

¹¹ BACHMANN, Harald: *Franz Spina*. In: BOSL, Karl (ed.): *Lebensbilder zur Geschichte der Böhmisches Länder*. München–Wien 1976, s. 175–176.

¹² BROKLOVÁ, Eva: *Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918–1938*. Praha 1999, s. 73.

¹³ Prezident Masaryk vyzval stranu, aby se podílela na vládě již v roce 1921. *Deutsche Gesandtschaftsberichte*. Teil I. Masaryk lädt den Bund der Landwirte zur Mitarbeit an der Beamtenregierung ein, Deutsche Gesandtschaft an das Auswärtige Amt, Prag, den 3. Mai 1921, Nr. 186, s. 434–435.

obou národů ve státě...¹⁴ Spina se k ideji společného soužití Čechů a Němců přihlásil i v listopadu 1921 při debatě o rozpočtu: „V této chvíli uvědomujeme si povahu své oposice, jež nemíří proti bytí tohoto státu, nýbrž proti způsobu, jak se zde vládne a jak se správa vede.“¹⁵ To bylo důležité. Němečtí aktivisté totiž opakovaně zdůrazňovali, že nejsou opozicí vůči státu jako takovému, nýbrž protestují proti formě, jakou vznikl, a jak byly například přijaty Ústavní listina nebo jazykový zákon. Ve stejném měsíci psal i německý vyslanec v Praze Walter Koch do Berlína, že předseda vlády Edvard Beneš stojí o zlepšení vztahu s německou opozicí, ale zatímco především u agrárníků (Franze Spiny) „se ukazuje rozhodný příklon ke spolupráci a k reálné politice vzájemných ústupků“, problémem je postoj negativistů (Lodgmana von Auen a dalších).¹⁶

Franz Spina se v první polovině dvacátých let 20. století věnoval vzhledem ke svému vzdělání a pedagogickému působení především školské problematice, kdy bojoval za zachování německých škol a snažil se zabránit mnoha diskriminujícím opatřením ze strany státní moci. Vystupoval jako obránce německého vysokého školství a poukazoval na krácení rozpočtů těmto institucím ve srovnání s českými školami.¹⁷

V listopadu 1925 proběhly v Československu parlamentní volby. BdL v nich dosáhl svého nejlepšího výsledku, kdy kandidoval v koalici s Německou živnostenskou stranou (Deutsche Gewerbepartei) a Maďarskou národní stranou (Magyar Nemzeti Párt, dále jen MNP).¹⁸ Zisk 24,¹⁹ resp. 19 mandátů²⁰ učinil z této formace nejsilnější německý politický subjekt. Nový kabinet, který po volbách vznikl, byl však pokračováním vlády všenárodní

¹⁴ KRACIK, Jörg: *Die Politik des deutschen Aktivismus in der Tschechoslowakei 1920–1938*. Frankfurt am Main–Berlin–Bern–New York–Paris–Wien 1999, s. 94.

¹⁵ <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/091schuz/s091004.htm> [cit. 27. 12. 2012].

¹⁶ *Deutsche Gesandtschaftsberichte*. Teil II. *Vom Kabinett Beneš bis zur ersten übernationalen Regierung unter Švehla 1921–1926*. München 2004. Beneš über die Beziehungen zu Deutschland und den Deutschen im Lande; Diskussionen und Selbstisolation der Deutschböhmen, Deutsche Gesandtschaft an das Auswärtige Amt, Prag, den 18. November 1921, Nr. 8, s. 13.

¹⁷ Ke Spinově postoji ke školství srov. např. *Deutsche Gesandtschaftsberichte*. Teil II. Die Schulpolitik in der Tschechoslowakei, Deutsche Gesandtschaft an das Auswärtige Amt, Prag, den 7. November 1925, Nr. 159, s. 418.

¹⁸ BdL a MNP vytvořily společný parlamentní klub. TÓTH, Andrej: *Political Parties of Hungarian Minority in Interwar Czechoslovakia (1918–1938) – Brief Summary and Outline of the Issue*. In: *Öt kontinens. Az Űj- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék tudományos közleményei*. Budapest 2010, s. 176.

¹⁹ DLČSR, I., s. 294.

²⁰ Bez pěti mandátů, které v rámci společné kandidátní listiny připadly MNP. *Národní shromáždění Republiky československé v prvním desetiletí*. Praha 1928, s. 1202–1203.

koalice československých stran. Tato formace však dlouho u moci nevydržela a v březnu 1926 podal předseda vlády Antonín Švehla demisi. Prezident republiky Tomáš Garrigue Masaryk jmenoval úřednickou vládu Jana Černého, za jejíhož fungování se utvářela nová koalice občanských stran. Poprvé od konce války se totiž vyskytla možnost vytvořit vládu bez socialistických stran, jež by byla založena na spolupráci nelevicových stran, a to i zástupců německé či maďarské menšiny. Dosavadní kabinet se vždy skládaly pouze z československých stran, jejichž programy se samozřejmě lišily a jejichž koalice nebyla přirozená.

Během mandátu úřednické vlády jednali předáci německých aktivistických stran (Franz Spina, Robert Mayr-Harting²¹ a Franz Jesser²²) s československými politiky o možném ustanovení pravicové, tzv. panské koalice. Situace po volbách vykristalizovala do atmosféry všeobecného hledání spolupráce na obou stranách. Navíc poté, co se do senátu nedostal dosavadní velký odpůrce politiky aktivismu Rudolf Lodgman von Auen, jehož vliv slábl s postupnou konsolidací československého státu, padla i tato překážka možné dohody. Ta by ovšem nebyla možná bez důležité postavy československé meziválečné politiky, agrárníka Antonína Švehly, jehož „úzký kontakt ke Křepkovi a Spinovi [...] otevřel cestu do nového období domácí politiky“.²³

Na konci února 1926 se proto představitelé německého aktivismu (Spina, Mayr-Harting a Jesser) sešli s německým vyslancem v Praze Kochem, jemuž oznámili, že dosavadní negativistická politika německých stran je kontraproduktivní a že oni jako zástupci směřodatných politických stran hodlají nadále vykonávat roli standardní parlamentní opozice a loajální menšiny. Němečtí politici však hodlali své stanovisko konzultovat s Berlínem, konkrétně s ministrem zahraničí Gustavem Stresemannem. Pokud by jeho názor vyzněl kladně, byli ochotni pokračovat v nastoupeném kurzu.²⁴

Zástupci německé menšiny pokračovali v jednáních, na jejichž konci stál v říjnu 1926 vstup německých zástupců do první národnostně smíšené vlády v historii československého státu. Konkrétně se jednalo o Franze Spinu jako ministra veřejných prací a Roberta Mayr-Hartinga jako ministra spravedlnosti. Jmenováním těchto dvou politiků skončila éra národnostně

²¹ Německá křesťansko-sociální strana lidová (Deutsche christlich-soziale Volkspartei, dále jen DCV).

²² Německá nacionálně socialistická dělnická strana (Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei, dále jen DNSAP).

²³ BACHMANN, H.: c. d., s. 178.

²⁴ *Deutsche Gesandtschaftsberichte*. Teil II. Bitte der Aktivisten um Unterstützung durch das Deutsche Reich, Deutsche Gesandtschaft an das Auswärtige Amt, Prag, den 27. Februar 1926, Nr. 186, s. 483.

jednotlivých vlád. Vznik nové vlády patřičně přivítalo i německé vyslanectví v Praze, jež ho označilo za významný krok a signál pro zahraniční státy, že teze o československém národním státě již neplatí. „Mayr-Harting a Spina převzali důležité rezorty a ne pouze stínová ministerstva,“ psalo se mimo jiné ve zprávě do Berlína.²⁵

Skutečnost však byla poněkud odlišná. Zástupci německých stran měli původně získat posty ministrů školství a národní osvěty a pošt a telegrafů, ale tato idea narazila na odpor Čechů. Důležité bylo, že Němci převzali v roce 1926 i méně významné posty, ačkoli měli vzhledem ke svému hospodářskému zázemí jistě nárok na důležitější ministerstva.²⁶ Tento krok proto neznamenal pokus o česko-německé vyrovnání, nýbrž spíše účelovou spolupráci; německé strany nepodmínily svůj vstup do kabinetu národnostními ústupky. Pravdou tak zůstalo, že subjekty, které vstoupily do vlády, se pouze dostaly k podílu na moci, a proto je třeba souhlasit s názorem Jörga Kracika: „Tím, že strany vstoupily do vlády, se vůbec nepřiblížily nejdůležitějšímu cíli aktivistů, přestavbě státu na národnostní stát, ve kterém by Němci požívali co možná nejširší národní a kulturní autonomii; ostatně aktivisté ústupky v takovém směru ani nepožadovali.“²⁷

Franz Spina se tedy na podzim 1926 stal ministrem československé vlády. Jeho politická kariéra dosáhla svého vrcholu, jako příslušník národnostní menšiny a politik výše myslet nemohl. Po nástupu do funkce učinil prohlášení, ve kterém se jednoznačně přihlásil k Československé republice: „Pánové, nyní jsem ministr Československé republiky a jako takový musím respektovat její zákony a nařízení.“²⁸

Spina a Mayr-Harting samozřejmě tím, že se stali členy vlády, museli provádět její politiku a jejich strany se ocitly v pozici vládních subjektů, které nemohly na kabinet útočit, nýbrž ho v parlamentu podporovat.²⁹ V polovině roku 1927 se v Praze konala schůzka Komise pro Dunaj, již se zúčastnil

²⁵ Tamtéž. Die neue tschechoslowakische Regierung mit deutschen Ministern, Deutsche Gesandtschaft an das Auswärtige Amt, Prag, den 13. Oktober 1926, Nr. 230, s. 587.

²⁶ TÓTH, Andrej – NOVOTNÝ, Lukáš – STEHLÍK, Michal: *Deutsche, Ungarn und Slowaken in der Tschechoslowakei zwischen den Weltkriegen. Ein Beitrag zur Geschichte der ersten Tschechoslowakischen Republik*. West Bohemian Historical Review, 1, 2011, s. 158.

²⁷ KRACIK, J.: c. d., s. 170.

²⁸ BACHMANN, H.: c. d., s. 179.

²⁹ Již v prosinci 1926 se oba vyjádřili v tom smyslu, že do nastávající spolupráce vkládají velké naděje. *Deutsche Gesandtschaftsberichte*. Teil III. *Von der Regierung unter Švehla bis zum Vorabend der nationalsozialistischen Machtergreifung in Deutschland 1926–1932*. München 2009, Innerpolitische Situationsbericht, Deutsche Gesandtschaft an das Auswärtige Amt, Prag, den 2. Dezember 1926, Nr. 4, s. 11.

i úředník německého ministerstva zahraničí mající na starosti otázky lodní dopravy, Arthur Seeliger. Franz Spina uspořádal při této příležitosti slavnostní večeři, po níž přistoupil k německému úředníkovi a požádal ho, že by se rád sešel s německou delegací (tvořili ji Seeliger, Albert von Kienlin a konzul v Bratislavě Otto Reinebeck). Když se pánové usadili, Spina je seznámil s dosavadními výsledky německé aktivistické politiky. „Uvedl, že se Československo ocitlo po vstupu dvou německých ministrů na historickém bodu obratu a že se tímto krokem uznává opak národního státu, národnostní stát,“ napsal Seeliger o Spinových slovech a dodal, že ministr veřejných prací je přesvědčen o nutnosti aktivní účasti Němců na správě československého státu.³⁰ Jak již bylo zmíněno výše, Spina v tuto chvíli vstup německých ministrů přeceňoval. Při vytváření panské koalice se primárně jednalo o politické zájmy, ne o přestavbu Československa v národnostní stát.

V roce 1929 proběhly další parlamentní volby, v nichž BdL kandidoval společně se stranou Německé pracovní a volební společenství (Deutsche Arbeits- und Wahlgemeinschaft). Tato spolupráce se však ukázala jako neproduktivní, když nepřinesla očekávané hlasy městských voličů. Naopak, počet mandátů v porovnání s rokem 1925 klesl na 16.³¹ Franz Spina zůstal i nadále členem vlády, kvůli volebním výsledkům a politickým dohodám však kabinet musel opustit Robert Mayr-Harting. Po složitých koaličních jednáních nakonec do vlády vstoupila německá sociální demokracie,³² její předseda Ludwig Czech se stal ministrem sociální péče, kde usiloval především o zmírnění dopadů hospodářské krize.

Aktivistická politika slavila v době konjunktury dvacátých let mezi německým obyvatelstvem značný úspěch (v roce 1929 volilo aktivistické strany, BdL, křesťanské sociály a sociální demokraty přes 75 % Němců). BdL se rozhodl pokračovat v aktivistické politice a Spina se stal ve vládě agrárníka Františka Udržala ministrem veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy (1929–1932).³³ Spinova pozice vzrostla i tím, že patřil ke spoluzakladatelům Mezinárodního

³⁰ Tamtéž. Inoffizielle Mitteilungen des Ministers Spina über die Erfolge der deutschen Minister in der Regierung der Tschechoslowakei, Bericht des Donau delegierten über die Abschiedstagung der Donaukommission in Prag: Politisches an den Herrn Reichsminister des Äußeren, Berlin, den 29. Juni 1927, Nr. 26, s. 70.

³¹ *Československá statistika* (dále jen ČSS) – Svazek 70. Řada I. (Volby, sešit 4). Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929, Praha 1930, s. 9*. V senátu se jednalo o devět mandátů.

³² Strana přestala svůj vstup do vlády podmiňovat ústupky v národnostní politice. SATOR, Klaus: *Německá sociálně demokratická strana dělnická v Československé republice*. In: KOKOŠKA, Stanislav – OELLERMANN, Thomas (eds.): *Sudetští Němci proti Hitlerovi*. Sborník německých odborných studií. Praha 2008, s. 27.

³³ Přesněji řečeno, v první Udržalově vládě si ponechal post ministra veřejných prací, resort veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy převzal až v jeho druhém kabinetu.

agrárního byra (tzv. zelené internacionály), evropského sdružení agrárních stran, jež vzniklo v roce 1929.³⁴

Světová hospodářská krize, která zasáhla Evropu na přelomu dvacátých a třicátých let 20. století, se nevyhnula ani Československu. Nezaměstnanost v sudetských oblastech rostla do závratných výšek a postoje zdejších obyvatel se začaly radikalizovat.³⁵ V souvislosti s vývojem politické situace v sousedním Německu vyvstala otázka, jaký subjekt bude hájit a prosazovat cíle sudetských Němců. Obě tzv. negativistické strany (DNSAP a DNP – Deutsche Nationalpartei) se ocitly v situaci, kdy jim hrozil úřední zákaz. V této době se Spina i další činitelé BdL snažili na jedné straně spolupracovat s československými agrárníky na opatřeních ve prospěch zemědělců, na druhé straně se bránili útokům ze strany německých negativistických stran vůči své aktivistické politice. Například na konci roku 1931 prohlásil při debatě o rozpočtu poslanec za BdL Franz Windirsch, „že sudetští Němci vnímají Československo jako svou vlast a že tento stát se na ně může spolehnout stejně jako na Čechy“. Jednalo se do jisté míry o exaltované prohlášení; Franz Spina je totiž nebyl podle slov německého vyslance Kocha schopn uspokojivě vysvětlit, resp. upřesnit, zda bylo v takové míře nutné.³⁶

Během roku 1933 se naplno projevíly důsledky radikalizace sudetských Němců a etablování nového režimu v sousedním Německu. Němečtí aktivisté se dostávali do stále obtížnější situace – museli hájit politiku vlády, která se však stále většímu počtu sudetských Němců jevila jako protiněmecká.³⁷ Po nástupu Hitlera k moci došlo v řadě států, jež sousedily s Německem, k zákazu nacionálně socialistických stran. V říjnu 1933 se československá vláda rozhodla rozpustit DNSAP; velká část jejích členů však obratem přešla

³⁴ TRAPL, M.: c. d., s. 91.

³⁵ HAAG, John: 'Knights of the Spirit': *The Kameradschaftsbund*. The Journal of Contemporary History, 8, 1973, č. 3, s. 140. Další problémy vyvstaly na poli školství, když Praha podporovala vznik českých menšinových škol na většinově německém území. Franz Spina považoval tuto politiku za dočasnou, financování takovýchto škol za dlouhodobě neudržitelné. *Deutsche Gesandtschaftsberichte*. Teil III. Tschechisierung des Schulwesens, Deutsche Gesandtschaft an das Auswärtige Amt, Prag, den 18. Februar 1930, Nr. 86, s. 225.

³⁶ *Deutsche Gesandtschaftsberichte*. Teil III. Eine sudetendeutsche Loyalitätserklärung, Deutsche Gesandtschaft an das Auswärtige Amt, Prag, den 11. November 1931, Nr. 123, s. 283.

³⁷ Již v roce 1932 například požadoval poslanec za DNSAP Hans Krebs teritoriální autonomii, v níž viděl jediný prostředek, „jak zastavit rozkladný proces sudetoněmeckého území v důsledku čechizace“. HASLINGER, Peter: *Nation und Territorium im tschechischen politischen Diskurs 1880–1938*. München 2010, s. 385.

do nově vzniklé Sudetoněmecké fronty domoviny (Sudetendeutsche Heimatfront, dále jen SHF).³⁸

Jediné východisko z nouze tak představitelé ohrožených stran (DNSAP a DNP) viděli ve „vytvoření jednotné stranické národní fronty, která měla vzniknout sloučením DNSAP a DNP s ostatními německými měšťanskými stranami a byla by namířena proti marxismu. Zbývalo jen najít politicky ne příliš zdatného a přece dostatečně vlivného zachránce“.³⁹ Tou osobou se stal Konrad Henlein, který se postavil do čela nového hnutí, SHF, které vzniklo v říjnu 1933. Nový subjekt neměl pevný politický program a jeho jediným cílem bylo sjednocení všech sudetských Němců. Rok 1933 zároveň znamenal kritický okamžik ve vývoji německého aktivismu. Mohl se sice odvolávat na podporu téměř 75 % voličů, ale tento podíl již neodpovídal realitě. Bylo totiž téměř jisté, že se část voličů rozhodne v příštích parlamentních volbách jinak.⁴⁰

Po vzniku SHF navázali představitelé BdL s tímto hnutím kontakty. Jeho vůdce, Konrad Henlein, si uvědomoval nutnost zachování příznivých vztahů s československou vládou, a proto hledal záštitu v táboře německých aktivistických stran a obrátil se na nejsilnější německou občanskou stranu, BdL. Cílem Henleinových snah bylo s jeho pomocí, především v prvních týdnech po založení SHF, odvrátit hrozbu úředního zákazu.

BdL se jednání nebránil. Jeho předáci doufali, že získají v nové organizaci rozhodující slovo, a posílí tak své vlastní postavení. Jestliže němečtí agrárníci odmítli v červnu a září 1933 jednat s nacionálními socialisty, zahájil Franz Spina již v říjnu 1933 přímá jednání s Henleinem. Na nich se zajímal především o vztah SHF k československému státu a k německým agrárikům. Tyto rozhovory umožnily Henleinovi a jeho hnutí přežít počáteční období nejistoty a zajistit mu blahovolný přístup československých úřadů.⁴¹

Zpočátku byli Spina i další politikové BdL proti zákazu Henleinova hnutí, a dokonce uzavřeli se Sudetoněmeckou stranou (dále jen SdP)⁴² dohodu o předvolební spolupráci s tím, že SdP nebude kandidovat na venko-

³⁸ Zatímco DNSAP se sama rozpustila, DNP tak neučinila a poté, co jí byla pozastavena činnost, se prakticky rozpadla. Spina s tímto opatřením nesouhlasil a sešel se kvůli tomu i s ministrem zahraničí Edvardem Benešem. BACHMANN, H.: c. d., s. 181.

³⁹ VYMAZALOVÁ, Marie: *Sudetoněmecká strana 1935–1936*. Praha 1999 (nepublikovaná magisterská diplomová práce, obhájená na FF UK v Praze), s. 19.

⁴⁰ KRACIK, J.: c. d., s. 236.

⁴¹ ŠTĚPÁN, František: *Spolupráce německých buržoazních stran s henleinovskými fašisty v letech 1933–1935 (výběr dokumentů)*. Sborník archivních prací, 13, 1963, č. 1, s. 7.

⁴² Sudetoněmecká strana vznikla ze SHF těsně před parlamentními volbami v roce 1935, protože tehdejší platné zákony dovolovaly pouze kandidatury politických stran.

vě. Již od konce roku 1934 se však v BdL zvedala kritika dosavadní politiky vůči SHF, spojená s obavami z odlivu voličů a ze ztráty politického vlivu.⁴³ V některých regionech navíc docházelo až k organizovaným přestupům německých agrárních do Sudetoněmecké strany. Množily se i akce nacionalistických funkcionářů BdL, kteří nesouhlasili s aktivistickou politikou vedení, mezi nimiž nechyběl ani tehdejší předseda parlamentního klubu BdL a Spinův spolurodák z Městečka Trnávka Franz Hodina. Ten se v březnu 1935 vzdal předsednictví parlamentního klubu a koncem dubna, v předvečer parlamentních voleb, přešel do SdP, jež ho hned zařadila na svou kandidátní listinu.⁴⁴ Před květnovými volbami v roce 1935 se v březnu sešel sjezd BdL, na němž jeho delegáti podpořili koncepci aktivismu Franze Spiny. Když však byly vyhlášeny volební výsledky, ukázalo se, že jeho politika selhala. BdL získal pouze 1,73 % hlasů a pět mandátů.⁴⁵ Přesto se Franz Spina stal členem vlády jako ministr bez portfeje.⁴⁶ Jednalo se o jakýsi post ministra krajana, kdy se Spinovým úkolem stala obhajoba zájmů německé menšiny ve vládě. Za svou činnost sklízel často kritiku, a to i z vlastní strany, protože se nemohl pochlubit na první pohled viditelnými výsledky.⁴⁷

Všechny aktivistické strany ztrácely od roku 1935 své příznivce, protože neměly program, který by postavily proti „populistickému sběrnému progra-

⁴³ Vgl. *Deutsche Gesandtschaftsberichte*. Teil IV. *Vom Vorabend der Machtergreifung in Deutschland bis zum Rücktritt von President Masaryk 1933–1935*. München 1991. Hochbetrieb hinter den Kulissen – Wie weit Henlein Minister Spina entgegenkam, Deutsche Presse, 25. Januar 1935, Nr. 92b, s. 198–199. O měsíc později se Benešovi snadno podařilo přimět Spinu, aby činnost SHF ostře odsoudil. Tamtéž. Die Vorgänge im sudetendeutschen Lager, Deutsche Gesandtschaft an das Auswärtige Amt, Prag, den 28. Februar 1935, Nr. 106, s. 220.

⁴⁴ TRAPL, M.: c. d., s. 91.

⁴⁵ ČSS – Svazek 134. Řada I. (Volby, sešit 5). Volby do poslanecké sněmovny v květnu 1935, Praha 1936, s. 9. Tzv. aktivistické strany sice po volbách revidovaly své programové cíle, došlo u nich k posílení nacionalistických tendencí, objevily se požadavky na revizi zahraniční politiky a rovnoprávnost Němců, tlaku SdP ale alespoň zpočátku odolávaly. Jejich odpor však postupně slábl (jedinou výjimkou zůstala v tomto směru německá sociální demokracie); větší vliv získávala křídla ochotná ke spolupráci s SdP.

⁴⁶ Fakt, že on i Erwin Zajicek (DCV) zastávali pouze posty ministrů bez portfeje, jasně ukázal, „jak v podstatě nezajímavými se pro vedení státu v tuto chvíli stali němečtí aktivisté“. BURIAN, Peter: *Chancen und Grenzen des Sudetendeutschen Aktivismus*. In: BOSL, Karl (ed.): *Aktuelle Forschungsprobleme um die Erste Tschechoslowakische Republik*. München–Wien 1969, s. 148.

⁴⁷ V prosinci 1935 se navíc dočkal kritiky od premiéra Hodžy za to, že ve svém projevu v Mostě prozradil, o čem jednala vláda, a že posunul význam slov svých kabinetních kolegů. Na závěr zprávy se objevila úvaha, že Spina je již starý a že by jej měl nahradit někdo mladší. *Deutsche Gesandtschaftsberichte*. Teil IV. Nachspiel zur Brüxer Rede Spinas, Deutsche Gesandtschaft an das Auswärtige Amt, Prag, den 6. Dezember 1935, Nr. 151, s. 324–325.

mu Sudetoněmecké strany“.⁴⁸ V reakci na volební neúspěch došlo ke změně ve vedení BdL. V lednu 1936 se sešel sjezd strany, na němž Spina kritizoval spolupráci se SSSR a plédoval pro cestu středu. Předsedou BdL se však stal Gustav Hacker, který patřil společně s představitelem německé sociální demokracie Wenzelem Jakschem a Hansem Schützem (DCV) mezi představitele tzv. novoaktivismu, zároveň se však pokoušel najít cestu i ke Konradu Henleinovi. Franz Spina v této době neustále zdůrazňoval, že je potřeba spolupracovat s Čechy, ale jeho hlas již skoro nikdo neposlouchal.

Počátek roku 1937 se nesl ve znamení skutečných příprav pro národnostní vyrovnání mezi Čechy a Němci. Již v lednu jednala vláda o modu národnostního vyrovnání s aktivistickými německými politiky a 24. ledna 1937 referoval premiér Hodža v rozhlasu o principech dohody s Němci. Vzápětí ministr Czech jménem tří německých ministrů a po domluvě aktivistických německých stran prohlásil, že se dohoda z pohledu německých aktivistických politických sil jeví jako reálná. Ve společném memorandu předaném ministerskému předsedovi 27. ledna 1937,⁴⁹ které obsahovalo národně politické návrhy německých koaličních stran, deklarovali ochotu dorozumět se na demokratickém základě, demokratickými metodami a v demokratickém duchu. V únoru 1937 došlo k tzv. Únorové dohodě.⁵⁰ Její výsledky však byly torpedovány henleinovci, kteří se dohodnout nechtěli, a ani opatření československé vlády v dohodnutých bodech vyrovnání nebyla tak rozhodná

⁴⁸ BROKLOVÁ, E.: c. d., s. 81. Německý vyslanec v Praze Ernst Eisenlohr dokonce po rozhovoru s ministrem zahraničí Kamilem Kroftou v červenci 1936 napsal: „Odvétil jsem mu, že československá vláda spolupráce s německými aktivisty nevyužije, protože [německá – pozn. aut.] menšina aktivisty neuznává za zástupce Němců...“ Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Berlin, R 103624, Prag, den 11. Juli 1936, fol. 084. Zároveň ale uznal, že Kroftovy názory na německou menšinu jsou objektivnější než u ostatních vrcholných politiků. Srov. Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Berlin, R 103624, Prag, den 11. Juli 1936, fol. 089.

⁴⁹ Hlavní byly tři oblasti: „1) vládní zakázky a proporcionální zaměstnávání Němců ve státních službách; 2) vzdělávání; 3) jazyková otázka“. KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan: *Národnostní problematika v Československu očima americké diplomacie (1933–1938)*. Moderní dějiny. Časopis pro dějiny 19. a 20. století, 19, 2011, č. 2, s. 197.

⁵⁰ Jednalo se o tzv. koaliční dohodu z 18. února 1937, která tvořila základní praktický rámec návrhu národnostního vyrovnání. Její součástí bylo memorandum zástupců německých aktivistických stran s jejich požadavky ve věcech politických, hospodářských, sociálních, kulturních a jazykových. Podrobněji srov. TÓTH, Andrej – NOVOTNÝ, Lukáš – STEHLÍK, Michal: *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938. Od státu národního ke státu národnostnímu?* Praha 2012, s. 352–355, 380–383. O úspěchu Únorové dohody psal v dopise zaslaném listu Manchester Guardian (vydání z 8. května 1937) i Franz Spina. V úvodu se ptal, zda on jako německý ministr československé vlády vůbec může tento dokument hodnotit. Poté kvitoval zájem britské veřejnosti na nezávislém Československu a popřel německou propagandu, jež vinila Prahu z ostrého postupu proti sudetským Němcům. Podrobněji srov. The National Archives, London, Kew, FO 371/21128, R 2994/188/12, fol. 200.

a rychlá, aby dokázala nepříznivý vývoj česko-německých vztahů zabrzdit. Němečtí neoaktivisté se snažili výsledků jednání využít a pokusili se přimět k jednání i SdP, což se však nepodařilo. Franz Spina pak v květnu 1937 ostře zkritizoval henleinovce na krajské konferenci BdL v Ústí nad Labem; obvinil je z bezzásadového lavírování mezi různými hesly a ze zatajování skutečného programu hnutí.⁵¹

Byť německé aktivistické strany stály i na počátku roku 1938 nadále na bázi koaliční dohody z 18. února 1937, žádaly její další rozšíření. Němečtí agrárníci sice o Únorové dohodě hovořili jako o politickém mezníku, jehož cílem je spravedlnost pro všechny národy ve státě, požadovali však současně její zdokonalení a zvláště legislativní potvrzení jejích zásad. Stále optimisticky se vyjadřovali i němečtí křesťanští sociálové. Nicméně i v jejich řadách sílila skepse. Přiznávali sice, že 18. únor 1937 zastavil „odnárodňovací vlnu“, na druhé straně však viděli velké nebezpečí v ideologii československého národního státu.⁵²

V únoru 1938 oznámil předseda vlády Milan Hodža při rozhovoru s vyslancem Eisenlohem, že hodlá dostat německé aktivisty z vlády.⁵³ Nový premiérův přístup k angažmá německých aktivistů ve vrcholné vládní politice dobře ilustruje skutečnost, že se Hodža nezúčastnil ani akcí spojených s prvním výročím Únorové dohody. O měsíc později došlo k anšlusu Rakouska, jenž prakticky znamenal konec německého aktivismu. Včlenění Rakouska do Říše rozložilo německé demokratické strany, které již od podzimu 1937 jen stěží odolávaly silnému tlaku SdP. Ve dnech 22. a 23. března splynuly BdL a DCV s SdP⁵⁴ a její představitelé, ministři bez portfeje Franz Spina z BdL a Erwin Zajicek z DCV, vystoupili z vlády. Jejich poslanci a senátoři se až na výjimky (Franz Spina nebo Erwin Zajicek) stali členy obou klubů SdP.⁵⁵ Obě strany svou reakci odůvodňovaly selháním „politiky 18. února.“ Dne 25. března podal v důsledku tlaku pravice uvnitř vlády a vnitrostranických bojů demisi i zástupce německé sociální demokracie Ludwig Czech, který ve vládě zastával post ministra veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy.

Téměř sedmdesátiletý Franz Spina již neměl dostatek fyzických ani psychických sil, aby se mohl bránit útokům na svou osobu. Jeho demokratické myšlení přispělo k tomu, že dokázal řadu let prosazovat česko-německou spolupráci. Snažil se podpořit několik pokusů o obnovení německé agrární

⁵¹ TRAPL, M.: c. d., s. 92.

⁵² KROFTA, Kamil: *Z dob naší první republiky*. Praha 1939, s. 246.

⁵³ KRACIK, J.: c. d., s. 390.

⁵⁴ Podrobněji srov. BRANDES, Detlef: *Sudetští Němci v krizovém roce 1938*. Praha 2012, s. 67–69.

⁵⁵ Franz Spina se vzdal poslaneckého mandátu.

strany, respektive jiného německého demokratického občanského seskupení, jež se však nezdařily. Zúčastnil se ještě odhalení Švehlova památníku v srpnu 1938. Henleinovci proti němu vedli velkou pomlouvačnou kampaň, problémy s německými nacionalisty měl i mezi kolegy a studenty na německé univerzitě, což výrazně přispělo ke zhoršení jeho zdravotního stavu. Franz Spina zemřel 17. září 1938, a to na zápal plic.⁵⁶ Byl pohřben žehem 20. září 1938 v pražském krematoriu ve Strašnicích podle svého přání bez účasti veřejnosti.⁵⁷

Osobnost Franze Spiny ztělesňuje německý aktivismus v první Československé republice. Univerzitní profesor, slavista znalý obou jazyků, usiloval po celé údobí meziválečného Československa o dorozumění Čechů a Němců. Byl nejdéle sloužícím německým ministrem československé vlády a svou nespornou autoritou přispíval k hledání modu vivendi většinového národa s největší národnostní menšinou. Jeho odchodem z vlády jako by de facto skončil německý politický aktivismus a jeho smrt jen několik dní před mnichovskou konferencí byla víc než symbolická.

RESUMÉ

„NA PANA ŠPÍNU PROFESORA SI DEJTE V PRAZE TĚŽ POZOR,
JEST TO ČECH ROZENÝ, ALE ŠKODLIVÝ TEĎ NĚMEC.“

*K ČINNOSTI ČELNÉHO PŘEDSTAVITELE NĚMECKÉHO AKTIVISMU V PRVNÍ
ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICE FRANZE SPINY*

Franz Spina patřil mezi nejvýznamnější politické představitele německé národnostní menšiny v první Československé republice. Ihned po vzniku nového státu se vrhl do politického života; jeho politickým směrem se stalo agrární hnutí. Po vstupu do parlamentu (1920) velmi brzy pochopil, že pokusy o územní dezintegraci Československa nemají naději na úspěch. Již v první polovině dvacátých let se stal předním propagátorem politiky tzv. aktivismu, tedy hledání cesty k aktivnější spolupráci s oficiálními místy a k dorozumění mezi většinovým československým národem a nepočetnější německou menšinou. Tuto cestu završil na podzim 1926 vstup dvou německých ministrů do národnostně smíšené vlády. Pro Spinu to byl vrchol jeho politické kariéry.

⁵⁶ NA, fond Policejní ředitelství Praha II – prezidium, sign. S 4897/10, manipulační období 1931–1940, kart. 10937.

⁵⁷ Spina „se už světodějných událostí v říjnu 1938 nedožil a zůstal také ušetřen toho, aby musel přihlížet zániku svého politického světa“. BACHMANN, H.: c. d., s. 184.

Když propukla hospodářská krize, snažil se spolupracovat na opatřeních ve prospěch zemědělců. Zároveň byl však nucen čelit stále silícímu tlaku negativistických stran, jež kritizovaly jeho politiku. Po vzniku SHF Spina usiloval o spolupráci s Henleinem, ale velmi brzy pochopil, že dohoda nebude možná. Na počátku roku 1937 se ještě aktivně snažil o zlepšení situace německé menšiny (Únorová dohoda), ale atmosféra doby pozitivnímu řešení na půdorysu Československé republiky nepřála. V březnu 1938 se vzdal poslaneckého mandátu a na podzim téhož roku vyčerpaný a unavený útoky na svou osobu zemřel.

SUMMARY

*“NA PANA ŠPÍNU PROFESORA SI DEJTE V PRAZE TÉŽ POZOR, JEST TO ČECH
ROZENÝ, ALE ŠKODLIVÝ TEĎ NĚMEC.”*

*ABOUT THE ACTIVITY OF THE CHIEF REPRESENTATIVE OF THE GERMAN
ACTIVISM FRANZ SPINA IN THE FIRST CZECHOSLOVAK REPUBLIC*

Franz Spina belonged to the most prominent political representatives of the German national minority in the first Czechoslovak Republic. Immediately after the establishment of a new state, he started to participate in political life; he concerned himself with the agrarian movement. Later on, shortly after joining the parliament in 1920, he realized that attempts on territorial disintegration could not be successful. In the first half of 1920s he became a chief propagator of a policy of so-called activism, i.e. searching for a way of taking a more active cooperation with authorities as well as better understanding between the majority of Czech nation and the most numerous German minority. This issue was concluded with entering of two German ministers into the nationally mixed government in autumn 1926. This achievement has been the climax of Spina's political career. When the economic crisis had erupted, he tried to cooperate in arrangements to farmers' benefit. But at the same time he was forced to face the growing pressure of negativistic parties that criticized his policy. After the establishment of SHF, Spina had strived to cooperate with Henlein but he soon understood that the accord would not be reached. At the beginning of the year he still actively attempted to improve the situation of German minority (February Agreement), however the atmosphere of that time has not been favourable to the positive solution of the Czechoslovakian matter. He abnegated his parliamentary mandate in March 1938 and he died pretty

tired and exhausted in autumn of the same year due to the attacks on his personality.

Translated by Mgr. Hana Kubisová

PhDr. Lukáš Novotný, Ph.D.
Katedra historických věd
Fakulta filozofická
Západočeská univerzita v Plzni
Tylova 18
301 25 Plzeň

ZDROJE INFORMACÍ O AUSTRÁLII V OBDOBÍ PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY

Jana Burešová

Předložená studie usiluje o základní zmapování podob projevů zájmu Čechů o Austrálii v období první Československé republiky se zaměřením na druhou polovinu třicátých let 20. století. Je součástí výzkumného projektu *Český exil v Austrálii a jeho kultura 1948–1989*, podpořeného Grantovou agenturou České republiky.¹ V rámci široce pojatého výzkumu otázek emigrace a exilu, zvláště v případě provádění prvotního zevrubného průzkumu dané problematiky v České republice,² je užitečné a pro následnou komparaci zajímavé získání jistého vhledu do situace spojené s vystěhovalectvím

¹ Projekt GA ČR P410/12/1294 Český exil v Austrálii a jeho kultura 1948–1989.

² Zájem o dějiny československé emigrace a exilu do Austrálie byl dosud mezi českými historiky minimální. V ucelenější podobě existuje pouze anglicky psaná práce CIGLER, Michael: *The Czechs in Australia*. Melbourne 1983. Samostatnou kapitolu o Čechích v Austrálii najdeme v knize BLAINY, Geoffrey: *Dějiny Austrálie*. Praha 1999 (angl. 1994). Kapitola *Češi, kteří přijeli do Austrálie*, dodatek autora k českému vydání, s. 209–217. V obou přehledových publikacích jsou zmíněni všichni Češi, samozřejmě šlo o jednotlivce, kteří kdy z různých důvodů (cestovatelských, vědeckých, misionářských, politických, uměleckých, ale i vystěhovaleckých) do Austrálie připluli, a to od konce 18. století. Podobu útržkovitých osobních životních příběhů doplněných fotografiemi, bez přesných citací a odkazů na pramenné zdroje, má kniha KRATOCHVIL, Jan – KRATOCHVILOVÁ, Sabina: *Můj nový domov Austrálie – Australia My New Home*. Praha 2006. Jan Kratochvil téma zpracoval v rámci příprav výstavy o Čechích v exilu, realizované v roce 2002. *Český a slovenský exil 20. století*. Katalog k výstavám český a slovenský exil 20. století. 1. a 2. díl. Uspořádala Společnost pro kulturu a dialog K 2001. Jan Kratochvil, Meadow Art, s. r. o., 2002. V Brně autor zřídil Muzeum československého exilu. Další zmínku o Čechích v Austrálii najdeme v publikaci PAPEŽ, Josef: *Československý orel v exilu. Župa svatováclavská. Český a slovenský exil 20. století*. Brno 2005, s. 145–159. K období existence komunistického Československa a problémům politického exilu v knižní podobě viz HRUBÝ, Petr: *Nebezpeční snílci – Australská levice a Československo*. Brno 2007. Na počátku 21. století byl z iniciativy především Stanislava Broučka (AV ČR Praha) rozpracován projekt nazvaný Exil sám o sobě. Viz BROUČEK, Stanislav – HRUBÝ, Karel – MĚŠTAN, Antonín (eds.): *Emigrace a exil jako způsob života. II. Sympozium O českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu*. Praha 2001. Cílem pracovního týmu bylo rozšířit znalosti o emigraci a exilu o rozměr způsobu života v jiném prostředí. Tedy šlo o záměr vnést na exilovou problematiku i pohled etnografický a sociologický. Dosavadní výzkumy měly za cíl především zmapování politické situace, spolkových, kulturních a podobných veřejných aktivit. K podmínkám života emigrantů a exulantů v Austrálii poskytl informace a některé další podklady Miloš Ondrášek z Melbourne. K zaměření a stavu projektu blíže BROUČEK, Stanislav: *Exil sám o sobě*. In: Česko-slovenská historická ročenka 2005. Brno 2005, s. 99–106. Tento přístup k výzkumu emigrace a exilu je bezpochyby rozšiřující a inspirující.

do Austrálie ještě v době před nástupem komunistické diktatury v Československu.

Za první Československé republiky žilo v Austrálii zhruba 400 Čechů a Slováků.³ Odešli tam z ekonomických důvodů. Získali uplatnění v naprosté většině případů v manuálních profesích, především jako zemědělci, dělníci a částečně i řemeslníci, jednotlivě pracovali i v jiných profesích. V souvislosti s nástupem komunistické vlády v Československu v únoru 1948 odešlo do vstřícného australského exilu postupně až 11 000 obyvatel Československa.⁴

Jakou představu získávali obyvatelé prvorepublikového Československa o nejvzdálenějším kontinentě? Kdo, jak a o čem podával informace o australských podmínkách, zvláštnostech, s cílem poznání, ale také pro případné vystěhování? Cíleně a programově sbíral informace o zahraničí a také tam žijících Čechů⁵ Československý ústav zahraniční (dále jen ČÚZ) se sídlem v Praze. Jistou informační roli plnili také cestovatelé, vědci, umělci, novináři, zastupitelské úřady.

Základním pramenným materiálem k získání odpovědi na položené otázky byl fond Československý ústav zahraniční I. (dále jen ČÚZ I.), uložený v Národním archivu v Praze, zahrnující v sobě písemné prameny úřední i soukromé provenience, ze soukromé především korespondenci.⁶ Nejvyšší vypovídací hodnotu v tomto fondu mají materiály Korespondence ČÚZ pro domácí tisk.⁷ Ústav vydával za první ČSR pro svou další práci Vystěhovalecký zpravodaj s mnohými detailními informacemi a statistickými přehledy.

³ První jednotlivci z českých zemí začali do Austrálie odcházet kolem poloviny 19. století. Především měli za svůj cíl hledat zlato a vzácné kovy, někteří se usadili i ve městech. Několik jedinců navštívilo Austrálii už ke konci 18. století a v první polovině 19. století, často jako misionáři, cestovatelé a badatelé. Jmenný přehled významných Čechů v Austrálii viz CIGLER, M.: *c. d.*, s. 144–146.

⁴ Zmíněný projekt GA ČR má jako hlavní předmět svého výzkumu právě australský exil v období komunistické vlády v Československu.

⁵ Mapován byl spolu s Čechy i život Slováků, vzhledem k tomu, že existoval jednotný stát Československo.

⁶ Národní archiv v Praze (dále jen NA), fond Československý ústav zahraniční I. (dále jen ČÚZ I.). Fond obsahuje úřední materiály, výběr z korespondence, novinový výstřížkový archiv.

⁷ NA, fond ČÚZ I., kart. 76. Zde se nacházejí materiály pod názvem Korespondence ČÚZ pro domácí tisk. Viz např. článek SOBOTKA, F.: *Naši krajané v Austrálii*, Korespondence ČÚZ pro domácí tisk, č. 36, 14. 11. 1932. Uvádí zde pouze, že „v Austrálii žije asi 200 krajanů, většinou řemeslníci a dělníci. Nejvíce jich žije v Sydney, kde existuje i spolek Československý klub. Je vybaven čítárnou a malou knihovničkou, která má 85 českých knih, 35 anglických a 30 německých. Klub měl asi 50 členů. Ostatní krajané žili roztroušeni po celé Austrálii.

Skromné informace najdeme i ve vybraných periodikách zaměřených na život a potřeby Čechů a Slováků žijících za hranicemi první ČSR. Ve sledované době vycházely časopisy jako *Krajan*, *Čechoslovák* a *Národnostní obzor*. Příspěvky zde publikované jsou jednak obecného charakteru, k dění světovému i československému, dále obsahují texty věnované otázkám života Čechů ve vybraných zemích. Logicky příspěvků věnovaných Austrálii je minimálně ve srovnání s dalšími zeměmi.⁸ Od počátku dvacátých let vydávala Národní rada československá časopis *Naše zahraničí*. Emigrační ústav Masarykovy akademie práce vydával časopis *Československá emigrace*. Od 1. ledna 1930 splynuly oba časopisy v jeden pod názvem *Naše zahraničí*. K dalšímu spojení došlo v roce 1931 s *Čechoslovákem* pod novým názvem *Národní rada*. Zprávy o Austrálii, o její situaci, podmínkách a vlastním životě či různých zkušenostech v ní, i když velmi zřídka, nalezneme i v běžném denním tisku.⁹

Zájemci o Austrálii v době první republiky našli informace svého druhu také v některých popularizačních cestopisných knihách, v přednáškách cestovatelů a vědců, kteří navštívili v první polovině 20. století Austrálii s cílem poznávání krajiny, mnohdy ojedinělé a zvláštní fauny a flóry, vyskytli se i hledači vzácných surovin. O Čechách bylo i v minulosti známo, že i přes svůj malý národnostní počet hodně cestovali. První zájem Čechů o Austrálii byl cestovatelský a později, zhruba od poloviny 19. století, i vědecký. Pro zajímavost cesta lodí tehdy, ještě kolem Afriky, trvala půl roku, později přes Suezský průplav méně, po zavedení parolodní dopravy byla rychlejší a bezpečnější. V době Rakouska-Uherska, vedle dobrodružství z poznávání cizích zemí či hledání práce, které nebylo doma vždy dost, zvláště v horských oblastech, hledali někteří Češi i svobodnější život, než nabízel monarchie. Cestovatelé doma pak o svých zážitcích a zkušenostech přednášeli a psali, měli tedy zásluhu na šíření znalostí o Austrálii. Později ve 20. století na jejich práci navázali přírodovědci, kteří přispěli k přírodovědeckým a geografickým po-

V důsledku hospodářské krize byli mnozí od konce dvacátých let ve velké tísní a uvažovali, někteří i realizovali, návrat zpět do Československa.“

⁸ Např. ERBEN, Josef Ladislav: *Jak je v Argentině – jak v Západní Austrálii?* (dále jen *Jak je v Argentině*). *Krajan*, 1. 7. 1937 a 1. 8. 1937. Jedná se o dopis krajana z Austrálie.

⁹ Např. REZEK, F.: *Náš krajan nám píše, jak se mu daří v Austrálii*. *Proud*, Brno, 1. 10. 1932, s. 11; RADIL, R.: *Austrálie a přistěhovalci*. *Lidové noviny*, č. 642, 2. 12. 1936, s. 6, aj.

znáním tohoto kontinentu.¹⁰ Mnozí cestovatelé po sobě zanechali písemná sdělení o svých objevech či zážitcích.¹¹

Mezi první a druhou světovou válkou se Češi proslavili v Austrálii kulturně a sportovně, čímž se doma v Československé republice dále rozšířilo povědomí o Austrálii a zvýšil se zájem o ni. Především je třeba zmínit osobnost, která snad nejvíce ovlivnila kulturní život v Austrálii v první polovině 20. století, českého tanečníka a baletního mistra Eduarda Borovanského,¹² který později, po svém usazení v Austrálii, založil v roce 1939 slavnou australskou baletní společnost, působící do konce padesátých let. Slavila velké úspěchy a stala se základem pozdějšího australského státního baletního souboru.

O Austrálii se za první republiky intenzivně hovořilo v souvislosti s fotbalem, ze kterého se zcela jistě v té době stával masový sport a jistého druhu společenský fenomén. Do Austrálie totiž v roce 1927 odcestoval na čtyřmě-

¹⁰ Nejznámější čeští cestovatelé v Austrálii: Čeněk Paclt (1813–1887, přilákala ho „zlatá horečka“ ve Victorii, pobýval zde v letech 1856–1861), Josef Polák (1844–1899, vycestoval v roce 1877 za zlatem do Západní Austrálie, pohřben v Perthu), Josef Kořenský (1847–1938, první Čech, který důkladněji procestoval Austrálii a systematicky s ní seznamoval veřejnost v Československu, od roku 1878 začal cestovat po celém světě až do smrti, psal cestopisy, hlavně pro mládež), Alois Topič (1852–1927, v Austrálii byl celkem čtyřikrát, sbíral přírodniny, především se zajímal o zvířata, byl jedním z prvních Evropanů, kteří studovali život ptakopysků, byl v odborných kruzích uznáván, úlovky preparoval a posílal domů do školních sbírek, díky němu mělo mnoho českých škol ve sbírkách i ptakopyska), Josef Ladislav Erben (1888–1958, cestoval po celém světě, nejvíce času strávil v Austrálii, kde pobýval v letech 1910–1919, 1936–1958, sbíral exponáty, z nichž mnohé jsou v Praze v Národním a Náprstkově muzeu). Prvními přírodovědci, kteří přijeli cíleně za vědeckými výzkumy, byli v roce 1909 pracovníci Univerzity Karlovy v Praze, geograf Jiří V. Daneš, nar. 1880, a botanik Karel Domin, nar. 1882. J. V. Daneš byl v letech 1918–1920 prvním generálním konzulem nově vzniklé Československé republiky v Austrálii. Pak cestoval a přednášel, také o své zemi v Austrálii. Jiří Baum (1900–1944, navštívil s manželkou Austrálii při cestě kolem světa v roce 1935 jako zoolog, projel napříč jihozápadem kontinentu automobilem značky Tatra, jako první využil k cestování automobil, psal populární knihy, byl zapojen do protinacistického hnutí, zatčen, zemřel v koncentračním táboře). Blíže viz BLAINEY, G.: c. d., s. 209–217.

¹¹ Pro ilustraci některé populární pojeté publikace o poznávání Austrálie: SVOBODA, J.: *Čenka Paclta cesty po světě*. Mladá Boleslav 1888; VANĚČEK, Arnošt: *Zlato na Labutí řece*. Praha 1966; JOHN, Jaromír: *Australská dobrodružství Aloise Topiče*. 4. vyd. Praha 1969; KOŘENSKÝ, Josef: *Austrálie. Kulturní obrázky pro mládež*. Praha 1922; NOVOTNÝ, Stanislav: *Půl století světoběžcem*. Praha 1986 (jedná se o Erbenovy zpracované zápisky z Austrálie); DANEŠ, Jiří V. – DOMIN, Karel: *Dvojím rájem*. 1. a 2. díl. Praha 1911, 1912; DANEŠ, Jiří V.: *Tři léta při Tichém oceánu*. Praha 1926; BAUM, Jiří: *Autem a lodí kolem zeměkoule*. Praha 1937; BAUMOVÁ-FIKEJZOVÁ, Růžena: *Austrálie očima ženy*. Praha 1941.

¹² Eduard Borovanský se narodil v roce 1902 v moravském Přerově jako syn železničního úředníka. Pod svým původním jménem Skřeček se stal v roce 1923 členem baletu Národního divadla v Praze. Poprvé vystupoval v Austrálii v roce 1926 se slavnou ruskou balerinou Annou Pavlovou. Znovu do Austrálie přicestoval v roce 1938. Když se dověděl o Hitlerově obsazení Rakouska, zůstal žít v Melbourne. Zemřel v roce 1959. Blíže viz CIGLER, M.: c. d., s. 37–39.

síční turné pražský fotbalový klub ČKD Vršovice, aby zde sehrál 20 zápasů. Z tohoto důvodu získal do svého znaku klokana a jméno Bohemians.¹³

Zprávy o Austrálii se do Československa donesly i v souvislosti se společensko-politickými aktivitami novináře a spisovatele Egona Ervina Kische. Dorazil do Austrálie v říjnu 1934. Jeho cílem byla účast na světovém protiválečném kongresu, jehož byl delegátem. Australská federální vláda v něm viděla komunistického agitátora a zprvu ho nechtěla vpustit do země.¹⁴ Kisch ale nakonec absolvoval své přednášky a odcestoval z Austrálie zpět v březnu 1935. O Austrálii Kisch rovněž psal.¹⁵

Z archivních pramenů nám zanechal nejvíce informací výše uvedený ČÚZ. Byl založen v roce 1928 jako státní spolek, což neměl pro práci s krajany v cizině každý stát v dané době. Účel činnosti měl vymezen stanovami. Smyslem jeho práce byla péče o zahraniční krajany po stránce národní, kulturní, sociální a hospodářské. Měl spolupůsobit s československými úřady při přestěhovávaní krajanů do vlasti a v organizaci péče o navrátilce. Mapoval dále situaci v zahraničí, kam směřovala československá emigrace, snažil se získat co nejvíc potřebných informací pro československé občany uvažující o vystěhování do ciziny.

V době mezi první a druhou světovou válkou měl ČÚZ podchycen přehled spolků, časopisů a českých škol v zahraničí, nejvíce v USA, Kanadě, Francii, na Volyni, ale i v dalších zemích. Austrálie v tomto seznamu nefigurovala. Dále existoval seznam obchodníků, průmyslníků, exportérů a importérů, obchodních zástupců, vedoucích úředníků a osob zvláště významných v československém zahraničí, Austrálie tam také není uvedena, i když z jiných zdrojů jsou jisté obchodní kontakty známy, jak bude uvedeno dále v textu. Z roku 1938 existují ještě tři seznamy: seznam československých podniků v cizině, zasláný např. autoklubu dne 25. července 1938, seznam českých sládků v cizině, seznam hospodářsky významných krajanů v cizině. Všechny vznikly v roce 1938, v žádném z nich však Austrálie nefiguruje.¹⁶

Přednostní pozornost je v této studii zaměřena na druhou polovinu třicátých let 20. století, kdy po překonání sociálně ekonomických těžkostí v sou-

¹³ Tamtéž, s. 25–27.

¹⁴ I přesto Kisch v Melbourne vyskočil v přístavu z lodi na hráz, ale zlomil si přitom nohu. Byl donesen zpět na loď. Po celé sérii složitých soudních jednání mu byl rozhodnutím Nejvyššího soudu povolen pobyt v Austrálii. Blíže viz CIGLER, M.: c. d., s. 27–31.

¹⁵ Např. KISCH, Egon Ervin: *Přistání v Austrálii*. 4. vyd. Praha 1956. Jedná se o první politický cestopis o Austrálii, podává výstižný obraz Austrálie do druhé světové války.

¹⁶ NA, fond ČÚZ I., kart. 10.

vislosti se světovou hospodářskou krizí přelomu dvacátých a třicátých let¹⁷ se hospodářství začalo oživovat a s tím souvisel i cestovní pohyb. Po omezení a pak i zákazu přistěhovalectví do Austrálie vydaném australskou vládou s cílem udržet pracovní místa prioritně pro australské dělníky v souvislosti s velkou nezaměstnaností, se situace začala měnit, byť velmi pomalu. Nastávala potřeba nových pracovních sil s oživováním výroby. Hledaly se cesty a způsoby, jak získat další přistěhovalce. Především prostřednictvím ČÚZ zasílal konzulát ČSR v Sydney do Československa zprávy o zlepšujících se poměrech k vystěhovalectví do Austrálie, i když to neplatilo absolutně a zdaleka ne pro všechny oblasti. Významné místo pro nejenom obchodně ekonomické aktivity měla Československá obchodní komora v Sydney.¹⁸ Jejím posláním byla podpora, ochrana a rozšiřování československo-australských obchodních styků. Byla v úzké spolupráci s Československým generálním konzulátem v Sydney.

Z dochovaných pramenů jsou známy některé aktivity československých podnikatelů a obchodníků v Austrálii s cílem podpořit československý obchod. Např. aktivity Juraje Sperlinga ze Sydney, který prostřednictvím Exportního ústavu československého v Praze nabízel v roce 1936 zprostředkování pro obchod s kožešnickými surovinami a s papírenským zbožím. Žádal doporučení na větší firmy zvyklé na export s nabídkou získání velkých objednávek na dovoz zboží do Austrálie.¹⁹ J. Sperling sděloval, jakým oblastem obchodu stačil věnovat pozornost, např. jabloneckému zboží, onyxu a rukavičkářskému zboží. Se zájmem rozšířit obchod na co nejvíce míst po Austrálii navrhoval exportnímu ústavu ke zvážení možnost pracovat se svými zástupci v několika australských městech najednou.²⁰

¹⁷ Na problematiku československého vystěhovalectví do Austrálie a tamní podmínky v době světové hospodářské krize přelomu dvacátých a třicátých let 20. století byla zaměřena samostatná studie Jany Burešové připravená pro časopis *Moderní dějiny* v roce 2013.

¹⁸ Zásluhy na jejím založení v roce 1922 měli československý generální konzul Dr. J. Daneš a jemu přidělený obchodní referent L. Vašek (rodák z Mladé Boleslavi, vystěhovaný do Austrálie v roce 1902). Vašek zastával po sledované období první ČSR funkci tajemníka Československé obchodní komory.

¹⁹ NA, inv. č. 1339, Retro informace (1993) č. 8, Prameny k dějinám zahraničních Čechů a Slováků ve Státním ústředním archivu. Dopisy Juraje Sperlinga, Direct Representative of Czech-Slovak Manufactures for Australia and New Zealand, 301 Castlereagh Street, Sydney, zaslané 6. 11. 1936 a 17. 11. 1936 Exportnímu ústavu československému v Praze s návrhy na lepší organizaci československé agendy pro Austrálii a Nový Zéland a o možnostech exportu kožešin a papírenských výrobků z Československa do Austrálie a na Nový Zéland.

²⁰ Zdá se, že Sperlingův obchodně-podnikatelský nástup byl po překonání ekonomické krize velmi energický, ale jeho plnému rozvinutí zabránila druhá světová válka a následně brzy po ní změna společensko-politických poměrů v Československu.

Do značné míry barvitou představu o vzdáleném kontinentu mohli získávat čtenáři v Československu četbou článků v dobovém tisku z pera zkušených krajanů na různých místech v Austrálii či z pera cestovatelů, jak bylo zmíněno výše. R. Radil popisoval dojmy z „neobydlené pevniny“ takto: „Našincům, kteří se dostali na tuto vzdálenou pevninu, bijí do očí především její ohromná neobydlená prostranství. Hodiny jedete rychlíkem, aniž uzříte jediné lidské obydlí, jediný kousek obděláné půdy, jedinou známku civilizace. Jen zřídka se v dálce kmitnou stáda ovcí, pasoucích se na nekončících pláních, oplocených ostnatým drátem. Časem zahlédnete několik papoušků, jak vyletují z korun stromů, stojících osaměle kolem trati, nebo se před vámi mihne divoký králík, pelášeující ke vzdálenějšímu úkrytu. Jinak je v těchto končinách tak mrtvo, jako na širých sibiřských stepích. A přece jste v té části Austrálie, která se považuje za kolonizovanou. Z šesti a půl milionu lidí, kteří se nazývají Australany, necelých šest miliónů žije na východním a jihovýchodním pobřeží ve státech Queensland, N. J. Wales, Victoria a Jižní Austrálie. Asi půl milionu jich je v jihozápadním cípu australské pevniny a 150 tisíc na ostrově Tasmánie, jižně od australské pevniny. Šest a půl milionu lidí na pevnině, která je jen o jednu čtverečnou míli menší než USA. Jaká neuvěřitelná skutečnost.²¹ A ještě jedno překvapení: těchto šest milionů lidí žije v několika málo velkých městech: 3,5 mil. lidí žije v hlavních městech uvedených čtyř států. Sydney v N. J. Walesu má 1, 5 mil. obyvatel a žije zde 60 % obyvatelstva tohoto státu.“²²

R. Radil si všiml i podoby vztahu města a venkova: „V Austrálii je nepochybně mezi městem a venkovem možný. Australská města se vyvíjela poněkud jinak než naše. Ba lze říci, že australské velkoměsto není podle našich pojmů velkoměstem vůbec. Základem australského města je vždy skupina rodinných domků, jež si postavili první osadníci. K nim záhy přibýly další skupiny domků nových osadníků, takže se město rychle rozšiřovalo, aniž přitom měnilo svůj původní ráz. Stavěly se téměř výlučně přízemní domky, každý pro jednu rodinu, při domku byla vždy větší či menší zahrada plná květů. Záhy vzniklo v osadě obchodní středisko, City. Sem se uchýlily banky, pojišťovny, hotely, úřady, které nemohly své budovy stavět jako rodinné domky. Vznikala tak výstavná část města s paláci o deseti a více patrech, takže obchodní středisko australského hlavního města se začalo podobat menšímu americkému městu. Mimo City však nebylo široko daleko nic víc než moře rodin-

²¹ Mnohá zjištění z australských realii budila u Čechů velká překvapení a mnohdy až úžas. Občas porovnávali australskou realitu, např. podobu města, s Prahou.

²² RADIL, R.: *Austrálie a přistěhovalci*. Lidové noviny, č. 642, 2. 12. 1936, s. 6. In: NA, fond ČÚZ I., kart. 47, Výstřižkový archiv.

ných domků, které stále rostlo, neboť stavební místo na periferii je dostupné i lidem s malými prostředky. Hlavní životní touhou každého Australana je bydlet pod vlastní střechou.²³

Z dopisů krajanů, publikovaných v tisku, mohli zainteresovaní obyvatelé prvorepublikového Československa získat celkem přesnou představu o způsobu života v dané době v Austrálii.²⁴ Život v Austrálii určovaly především tři faktory: vlastní dům, vlastní auto a žádné služebnictvo. 95 % všech obyvatel australských měst mělo své vlastní domky.²⁵ Proto se zdála být australská města větší, než skutečně byla. Australský dům ale vypadal jinak než evropský, v mnohém byl jednodušší a méně vybavený. Neměl sklep, půdu, kamna. Krb byl opatřen širokým otevřeným komínem. Nájemné v těchto bungalo-vech, o dvou až třech pokojích, s garáží a verandou, bylo velmi drahé, dražší než v tehdejších československých poměrech.²⁶ Tři čtvrtiny obyvatelstva Austrálie bydlely ve městech. Venkov byl obydlen velmi málo a v podstatě ve středoevropské podobě neexistoval. Několik farem pohromadě se sice jmenovalo jednotným jménem, ale každá farma měla vlastní jméno, na které bylo možno se doptat snáze než na jméno vesnice.

Přírodní podmínky byly zpravidla podávány jako příznivé. S výjimkou severní poloviny leží Austrálie v pásmu subtropickém, zimy v našem smyslu (s tuhými mrazy a sněhem) tam nejsou. Půda je velmi úrodná a vhodná pro všechny druhy obilnin i zeleniny. Ve velkém rozsahu se Australané věnovali chovu dobytka a skotu. Největší část australského národního důchodu plynula z chovu ovcí. Na něm závisela prosperita celé Austrálie. Bylo vnímáno jako permanentní hrozba až katastrofa pro celou Austrálii, kdyby se některý rok stalo, že by nebylo dost kupců pro vlnu. Právě z výtěžku prodeje vlny totiž platila Austrálie úroky ze zahraničních půjček, jež jí poskytly Anglie a USA. Tyto úroky činily ročně 44 milionů australských liber, čili

²³ Tamtéž. Autor se podívoval, že australská města zabírala plochy v evropských poměrech naprosto nevídané. Na příklad Velká Sydney je rozložena na ploše téměř 100 000 akrů, což je asi dvakrát větší plocha než plocha předválečné Velké Paříže.

²⁴ REZEK, F.: *Náš krajan nám píše, jak se mu daří v Austrálii*. Proud, Brno, 1. 10. 1932. In: NA, fond ČÚZ I., kart. 47, Výstřížkový archiv. Pracovníci ČÚZ si ze zájmu o dotýčeného krajana v Austrálii chtěli vyžádat v redakci Proudů adresu, ale dostali odpověď, že je neznámá.

²⁵ Tamtéž. Ve velkých městech, především v Sydney, začínaly vyrůstat i činžovní domy, když nastala jistá nouze o laciná stavební místa. Tedy i takto se projevilý důsledek hospodářské krize.

²⁶ Tamtéž. Autor článku uváděl, že je dobře informován z Prahy od sestry o československých životních poměrech.

téměř 4,5 miliardy Kč podle kurzu druhé poloviny třicátých let, konkrétně šlo o prosinec 1936.²⁷

Občas nebyly zkušenosti či názory u všech pozorovatelů australské reality stejné či přesné, nebyly vždy v souladu s momentální realitou. Někdy docházelo ke vzájemným porovnáváním zkušeností či korekcím, s cílem informovat zájemce o Austrálii a jejich případné vystěhování na tento kontinent co nejpresněji a nejaktuálněji. Předmětem následného prověřování se stalo např. sdělení v dopisech J. L. Erbeny publikovaných v tisku.²⁸ Erben přinesl informaci, že australská vláda se ve druhé polovině třicátých let odhodlala k novému pokusu získat přistěhovalce. Každý bezúhonný a pracovitý Evropan měl být v zemi vítán, rozhodl-li se věnovat zemědělství. S jednotlivci by úřady jednaly těžko, avšak celá skupina vystěhovalců, zastupovaná konzulem, by se dohodla lehce, odhadoval Erben.

Nabídka vlády pro zemědělce se zájmem usadit se např. v Západní Austrálii byla označena jako zvláště lidumilná a štedrá. Erben sděloval, že nikde jinde na světě by podobné dary, výsady a všemožnou pomoc chudý přistěhovalec nenašel. Velké snížení jízdného platilo dosud jen pro Angličany, Erben si troufal odhadnout, že snad jisté výhody by byly uděleny s výhradou i jiným národům. Vládní úředníci se starali o přistěhovalce ihned po vstupu na australskou půdu. Dostali bezplatné ubytování, stravování a dopravu do nových domovů, peníze a rada byly přistěhovalcům v počátcích vždy k dispozici. Ovšem je třeba mít na paměti, o čemž Erben nepsal, že se jednalo pouze o ty australskou vládou vytypované a vybrané, jí vyhovující přistěhovalce. Taková péče vlády byla logická, vláda potřebovala „dobré“ přistěhovalce, úspěch jednotlivce by totiž mohl zajistit zájem dalších uchazečů. Jedině na jihu státu Západní Austrálie se rozloha státních pozemků odhadovala na 34 000 000 akrů. Tím se mínila půda v oblasti pravidelných dešťů, kde nemusely být obavy před suchem. Zde si každý muž po dovršení 16 let svého věku mohl vybrat 160 akrů půdy, která se mu jakostí i polohou nejlépe zamlouvala.

Australská vláda měla být podle Erbeny zvláště nakloněna tzv. skupinovému hospodářství (group settlement): „V takovém případě se spojila skupina rodin, spřátelených příbuzných, přijedou do Austrálie, vyberou si okres, který si přejí společně osadit. Svobodní muži se mezi ženáče nepřijímají.²⁹ Přistěhovanci dostávali od vlády vůdce s mnohaletými zkušenostmi v zemědělství, který je jejich předákem a zaučuje je v místních poměrech a novému

²⁷ RADIL, R.: c. d.

²⁸ *Západní Austrálie*. Právo lidu, č. 185, 8. 8. 1937, s. 6; ERBEN, J. L.: *Jak je v Argentině*, s. 3.

²⁹ Předchozí zkušenosti byly jistě důvodem takového rozhodnutí. Ale svobodní muži měli možnost se usadit i jinde v dané oblasti.

způsobu práce v zemědělství. V panenském kraji bylo často třeba vykácet velkou plochu pralesa, upravit cesty, obehnat pozemky ploty, atd. Přistěhovalci pracovali společně za dozoru a přeměňovali kraj v osadu (na zeleném drnu). Vláda v této budovatelské době platila mzdu. Jakmile byly provedeny nejnnutnější práce, byly pozemky rozděleny na podíly a každá rodina začala hospodařit na svém. Stát zaopatřil každého dělníka nezbytnostmi i radou až do doby, kdy se předpokládalo, že osadník bude soběstačným. Dluh se začal splácet v malých částkách, až byla sklizena a prodána úroda. Světová krize se silně projevila i v Austrálii. Cena plodin byla nejistá, hospodaření riskantní, ale pracovitý chudý člověk v Austrálii má více příležitostí než v mnoha jiných zemích. Tzv. group settlement byl nový plán, kterým se snažila vláda Západní Austrálie dosáhnout velkých úspěchů.³⁰

ČÚZ radil všem zájemcům o vystěhování, ať si vyžádají podrobné informace a rady u něj. Erbenovy články vyvolávaly zájem. Vzbudily jistou pozornost i ministerstva zahraničí ČSR, neboť dne 13. srpna 1937 zaslalo do Sydney pracovníkům generálního konzulátu ČSR dopis žádající prozkoumat situaci. V případě příznivých podmínek hodlalo nasměrovat část vystěhovalců do Západní Austrálie s konstatováním, že Československé republice by bylo ku prospěchu, kdyby měla v Austrálii jako oporu pro své hospodářské a kulturní styky s touto zemí prospívající československou osadu. Toto ovšem bylo příliš idealistické očekávání, neboť vzhledem k podmínkám ve více oblastech k vytvoření jakési teritoriálně uzavřenější československé komunity v Austrálii nedošlo.

Z generálního konzulátu Republiky Československé v Sydney dne 18. prosince 1937 přišel ČÚZ dopis nadepsaný Vystěhovalectví do Austrálie.³¹ Podle jeho zjištění v Západní Austrálii nebyli českoslovenští kolonisté, kteří by se zabývali zemědělstvím. Skupinová kolonizace, jak o ní psal J. L. Erben, nebyla vládou v Západní Austrálii zamýšlena k další podpoře. To byla zásadní skutečnost odlišující se od Erbenových zpráv. Eventuálním československým přistěhovalcům, kteří by se chtěli v Západní Austrálii usadit jako zemědělci, neměla být ze strany státu prokazována žádná finanční pomoc. Informace

³⁰ *Západní Austrálie.*

³¹ NA, fond ČÚZ I., kart. 47, materiál Vystěhovalectví do Austrálie. Ve svém přípisě č. 4222.37 z 23. listopadu 1937 generální konzulát mj. uvedl, že vyšetřuje, zda jsou v Západní Austrálii usedlí nějakí zemědělci z Československa, aby od nich mohl získat autentické informace o poměrech v Západní Austrálii. Pravou realitu úřad zjistil a upravoval pro ČÚZ zprávy o situaci v Západní Austrálii.

o této pravé realitě, oproti sdělením Erbenovým, došly z místního úředního pramene, z Department of Lands and Surveys v Perthu.³²

Erbenem zmiňovaná skupinová kolonizace začala v Západní Austrálii po první světové válce v roce 1921, ale ukázala se příliš nákladnou a neuspokojivou. Výhody, které stát tehdy poskytoval, platily jen pro Angličany. Ve třicátých letech už stát neposkytoval žádné výhody ani Angličanům. Každý přistěhovalec musel mít své prostředky na cestu i na živobytí do doby, než bude získávat výnosy z výsledků vlastní práce na půdě. Australské ministerstvo doporučovalo zájemcům z Československa, aby se v případě vážného zájmu podrobně informovali u místních československých krajanů. Pokud šlo o přidělování půdy, ministerstvo vycházelo přistěhovalcům vstříc, ceny byly mírné: od jedné do 15 liber za akr podle kvality půdy. Kupní cena se nemusela splatit najednou, splátky byly možné v délce až 25 let. Bezplatně mohly být přistěhovalcům přiděleny celé farmy, tzv. homestead farms, v maximální výměře 260 akrů, a to po složení pouhých 13 liber s podmínkou, že bude osadník na farmě trvale usazen a řádně hospodařit.

I ve druhé polovině třicátých let stále platilo, že vystěhovalectví je vázáno na zvláštní australské přistěhovalcké předpisy. Vstup do Austrálie musel být jednotlivě posouzen a povolen ministerstvem vnitra Austrálie (Department of the Interior). Kladně byla žádost posouzena, jen když šlo o nejbližší příbuzné už usedlých krajanů, nezletilé děti, manželky, dospělé svobodné dcery a sestry, rodiče, snoubenky. Dále byli vpuštěni do země i ti, za něž se někdo v Austrálii zaručil, že nebudou na obtíž státu, že se budou věnovat živnosti či řemeslu, že nebudou ubírat existenční možnosti australským občanům, při příjezdu do Austrálie budou mít na hotovosti 50 liber, tj. asi 5 500 Kč. Třetí případ ke vpuštění do Austrálie byl ten, kdy emigranti neměli sice ručitele, ale měli hotovost 200 liber, tj. 22 000 Kč, a věnovali se řemeslům a neohrožovali zájmy australského dělnictva. Československý konzulát označil podmínky přistěhovalectví do Austrálie jako náročné a ne zrovna příliš výhodné pro československé občany. Informace byly předloženy ministerstvu zahraničí a sociální péče, dále byly zaslány na ČÚZ.

³² NA, fond ČÚZ I., kart. 47, anglický dopis nadepsaný Land Settlement in Western Australia z přistěhovalckého oddělení (Department of Lands and Surveys) Government of Western Australia v Perthu ze dne 13. listopadu 1937, adresovaný československému generálnímu konzulovi v Sydney, podepsaný: G. L. Needham, Under Secretary for Lands. K němu je přiložena zpráva pro něj, zřejmě na jeho žádost podrobně informačně vypracovaná, podepsaná jménem F. McAdam. Dopis reagoval na článek J. L. Erbena, který ličil velké možnosti pro přistěhovalce. Uvedl informace na pravou míru, realita byla jiná, ne tak vstřícná k přistěhovalcům.

Korespondence ČÚZ na konci třicátých let ukazovala snahu i některých konkrétních osobností pomoci československým občanům vystěhovat se do Austrálie. Pomáhal v tom např. emeritní ředitel ministerstva obchodu Josef Zaba, který se právě vrátil ze studijní cesty z Austrálie a podal o svých poznatcích a o možnostech československého vystěhovalectví do Austrálie relativně podrobné a praktické informace, často mající charakter návodů na postup, odkazů na úřady, jejich názvy i adresy.³³

Pro zemědělce v Austrálii, Tasmánii i na Novém Zélandě bylo podle sdělení J. Zaby dost příležitostí k založení existence. Akr neobdělávané půdy se tam prodával za dvě až tři libry. Prvotní pořizovací kapitál vystěhovalců měl činit 400 až 500 liber pro pořízení drobné usedlosti. Jmenovitě by se vyplácelo mlékárenství a pěstování brambor. Z Tasmánie se vyvážely brambory do mnoha zemí světa. Brambor se urodilo šest až deset tun z akru, mrkve 40 tun. Jeden pytel (150 liber) se prodával za osm až devět šilinků na farmě, na trhu za 15 šilinků. Zaba radil, že pro vystěhovalce-rolníky bude zdrávo, když se nejprve uplatní v Austrálii jako zemědělství dělníci. Byla tam po nich poptávka (vydělávali tu týdně ke stravě dvě libry a 10 šilinků, manželé tři libry). Mohli snadno do roka ušetřit 100 liber a za několik let se osamostatnit. Rural Bank jim poskytovala na farmu výhodnou hypotéku. Informace mohl podrobněji podat úřad Land Office Canberra. Českoslovenští vystěhovalci byli vpuštěni do země na zálohu 50 liber. Žádosti o vstup do země měly být poslány na adresu Mr Peters, Immigration Office, Canberra. V průvodním dopise s odvoláním na návštěvu ředitele J. Zaby mělo být uvedeno *curriculum vitae* vystěhovalce a mělo být žádáno, aby Immigration Office svěčila vystěhovalcovo umístění rolnické jednotě Farmers Union.

V Austrálii a zejména na Novém Zélandě byla velká poptávka po cizozemských služebných. Domácí služebné nedostačovaly. Služebné zůstávaly ve farmářově domácnosti, nikdy nepracovaly na poli. Na polích pracovali jen muži. Služebné dostávaly vedle živobytí 20 až 25 šilinků, ve městě 15 až 25 šilinků týdně. K žádosti poslané na Immigration Office ve Wellingtonu (velký zájem o služebné byl patrný více na Novém Zélandu) bylo třeba přidat průvodní dopis, v němž bylo dobré poukázat na návštěvu ředitele Zaby, a mělo být požádáno, aby umístění služebné řešila organizace Farmers Wives Union Wellington.

Rovněž pro řemeslníky se v druhé polovině třicátých let jevila naděje na dobré uchycení v Austrálii. Jmenovitě mechanici byli v Austrálii hodně hledáni. Jejich mzdy byly pevně stanoveny. O jejich umístění mohl být požádán s odvoláním na ředitele Zabu Rotary Club, Sydney 39 Rowe Street, nebo

³³ NA, fond ČÚZ I., kart. 76, Korespondence ČÚZ.

Chambre of Commerce. K žádostem bylo třeba doplnit dvojmo *curriculum vitae* s fotografií. Odbornou způsobilost žadatelovu bylo vhodné uvést termíny, jichž se používalo při klasifikaci pracovních sil v Austrálii ve mzdových sazebnících.

Ředitel Josef Zaba odcestoval 27. listopadu 1938 lodí Otranto z Neapole do Austrálie. Bral tam syna na studie a sám tam hodlal nějaký čas zůstat. Byl ochoten předložit příslušným úřadům v Austrálii žádosti československých vystěhovalců, kteří by se v Austrálii chtěli usadit. Žádosti o připuštění měly být napsány anglicky na předepsaném formuláři, připojeny měly být dvě fotografie a kromě toho měl žadatel anglicky připojit svůj životopis. Byli tedy hledáni zemědělství dělníci, služební a řemeslníci, čili pomocné nájemné síly. Na osamostatnění bylo tedy třeba pracovat, ušetřit peníze, zajistit se. Formuláře žádosti o připuštění do Austrálie byly k dispozici v Londýně v Australia House. Na ředitele Zabu do Austrálie bylo možno psát na adresu Rotary Club, Melbourne nebo Sydney.

V korespondenci ČÚZ najdeme i prosby o intervenci na přistěhovaleckém úřadě, aby bylo Čechoslovákům dovoleno přistěhování do Austrálie. Pro ilustraci šel dopis na přibližovaného Josefa Zabu, Rotary Club, 29 Rove Str., Sydney, dne 7. února 1939.³⁴ Žádala se intervence za připuštění Karla Adlera z Brna s rodinou. Jeho žádost přišla do Canberry pod pořadovým číslem No 38/32434 ze dne 16. prosince 1938. Z ministerstva sociální péče byl vybídnut konzulát v Sydney, aby sjednal blahovolné posuzování australské vlády, pokud jde o přistěhovance z ČSR. Ministerstvo uvádělo, že byla řada služebných, řemeslníků i zemědělců, kteří se chtěli usadit v Austrálii. Ministerstvo sociální péče se snažilo upozornit služebná děvčata na Austrálii. Jednotlivě si dívky netroufaly odjet, ale když by se dívka mohla přidat k rodině či nějaké skupině, odjela by.³⁵

Už v úvodních pasážích tohoto textu vyjmenovaní cestovatelé hodně publikovali. Přinášeli zprávy z hlubšího poznávání kontinentu, navázali kontakt s krajany a zjistili jejich životní podmínky, v neposlední řadě krajanům v Austrálii formou přednášek podávali informace o Československu. S Československým ústavem zahraničním nejvíce komunikoval výše zmíněný Dr. Jiří Baum z Prahy.³⁶ Zaslal pracovníkům ústavu dopis o své cestě, datovaný v Brisbane 24. července 1935. Jeho výprava procestovala několika směry Západní Austrálii, pak provedli cestu napříč světadílem. Navštívili-

³⁴ NA, fond ČÚZ I., kart. 76, Korespondence ČÚZ.

³⁵ Některé konkrétní praktické informace k možné emigraci do Austrálie např. článek *Austrálie pootvívá dveře*. Krajan, č. 21, 1. 11. 1936. In: NA, fond ČÚZ I., kart. 47, Výstřižky z tisku.

³⁶ Viz poznámky č. 11 a 12.

li města Adelaide, Melbourne, Canberru a Sydney, navštívili rovněž hlavní město Queenslandu Brisbane. Poslední větší cestu po Austrálii podnikli lodí a vlakem, na sever, s cílem prohlédnout si jednotlivé korálové ostrovy vroubíící pobřeží severní Austrálie. Doplnili si své sběry a získaly cenné fotografie. Na Velkém Palmovém ostrově navštívili trestaneckou kolonii. V rámci tohoto výletu ujeli 4 000 km. Dne 29. července 1935 se chystali odcestovat do Japonska. Vyjádřili se k poznatkům o životě Čechů v Austrálii. Setkali se jen s malým počtem krajanů, výjimkou bylo město Sydney. Zjistili, že zde měli krajané svůj klub a vlastní místnost, sousedící s klubem Jihoslovanů. Baum jim přednášel o Československé republice, o svých cestách, promítal jim světelné obrázky. Jiří Baum měl řadu přednášek o Československu v Austrálii, v Brisbane dvě, jedna byla vysílána rozhlasem.

V Queenslandu se setkala Baumova výprava jen s J. Plecháčkem, který přišel do Austrálie v roce 1905. Měl dobře zavedenou továrnu na broušení drahokamů a zlatnickou dílnu. Byl to podle Bauma český vlastenec, měl místnosti zdobené obrazy Prahy a prezidenta Masaryka. Hrdě je ukazoval cizincům. Co je v dopise zajímavé, že jeho zásluhou vznikla v Brisbane Czech Society of Queensland, tvořená z poloviny Čechy a z poloviny Australany. Ve třicátých letech většina Čechů opustila Brisbane a spolek zanikl.

Ve zprávách pozorovatelů australské reality byly kladeny i otázky typu, proč roste australské obyvatelstvo tak pomalu, když jsou tam tak vhodné životní a kolonizační podmínky. R. Radil rozebíral poněkud složitější situaci a uváděl důvody. Především australská vláda do všech důsledků hájila politiku „bílé Austrálie“ (White Australia Policy). Zásadně vylučovala přistěhovalce jiné než bílé barvy pleti. Z přistěhovalců bílé rasy dávala přednost přistěhovalcům z Velké Británie. Vláda prohlašovala, že nechce činit z Austrálie druhé USA se směsí mnoha národů, jež lze těžko asimilovat. Avšak i s přistěhovalci, zvláště po první světové válce, měla australská vláda problémy. Rekrutovali se ponejvíce z nezaměstnaných dělníků velkých měst, kteří brzy po příjezdu do Austrálie vyčerpali všechny úvěry, které jim byly vládami Velké Británie a Austrálie poskytnuty, načež hromadně demonstrovali v australských městech pro repatriaci do Anglie. Usadit se a pracovat v Austrálii zřejmě nemysleli vážně, jak se domnívají novinoví zpravodajové. Spíš bych se klonila k názoru, že řešení celé té své životní změny nebyli schopni zvládnout. Proto australská vláda zastavila přistěhovalectví i z Anglie.³⁷

³⁷ Uvedené kroky v národnostní oblasti dokládají snahy australské vlády uchovat si v zemi jen „spořádané, slušné, pracovité“ a k tomu bílé obyvatelstvo. Do druhé světové války je to jednoznačně preferovaný přístup. V druhé polovině 20. století, v souvislosti s více faktory, kterými byl svět po druhé světové válce ovlivňován a určován, se přístup k množství přijímaných

A ještě jeden velmi důležitý aspekt zaujal pozorovatele australského života: pracovní možnosti. Zde hrály svou zásadní roli australské odborové organizace. Ty totiž do jisté míry také ovlivňovaly množství nových přistěhovalců. Vzpíraly se většímu počtu přistěhovalců zase ze svých podstatných důvodů: odbory pohrožily vládě obecnou stávkou, nebude-li imigrace zastavena na tak dlouho, dokud nebude postaráno o práci pro všechny australské nezaměstnané. To, že těchto nezaměstnaných bylo sotva 10 % dělnictva organizovaného v trade unions, nepovažovali odboráři za důležité.³⁸ Dále se proti přistěhovalcům vyslovovali i velkostatkáři a představitelé potravinářského průmyslu. Tvrdili, že australské zemědělství trpí přebytkem zemědělských plodin a výrobků, jež nelze prodat na zahraničních trzích, a že proto škodí australskému zemědělství, jsou-li do země připuštěni přistěhovalci-zemědělci. Zde tedy můžeme vidět, že ve všech sociálních, profesních či jiných zájmových vrstvách a skupinách australského obyvatelstva v době před druhou světovou válkou nebyl zájem o přistěhovalce, spíše naopak.

Upozornila bych ještě na ne nepodstatný společenský prvek. Byla zaznamenána ukázka vyhraněnějšího nacionalismu či možná až jisté fobie prostřednictvím chování australských vlasteneckých spolků,³⁹ které varovaly vládu při každé příležitosti, aby nepouštěla na australskou půdu „živly“ neanglosaské. Mluvčí těchto spolků tvrdili, že Austrálie musí zůstat zachována jen příslušníkům anglosaské rasy, neboť jiné národy jsou méněcenné. Vlastenecké spolky prohlašovaly, že Austrálie, kolonizovaná z 98 % příslušníky anglosaské rasy, nemůže připustit, aby se v Austrálii začali usazovat lidé, kteří nemají vysokou anglosaskou kulturu a historické tradice.⁴⁰ Ve výše naznačených poměrech v Austrálii ve třicátých letech těžko tedy mohla vláda postupovat jinak než omezovat přistěhovalce.⁴¹

emigrantů a rovněž exulantů změnil. Současně byl demokratizován náhled na národnostní či etnickou příslušnost zájemců o vystěhování do Austrálie.

³⁸ RADIL, R.: *c. d.* Autor tohoto názoru zjevně nesympatizoval s dělnictvem a levicovými organizacemi, jeho zájmem bylo uvolnění přistěhovalců.

³⁹ Nabízí se zde dílčí výzkumný podnět, zjistit vztah australských spolků k československému spolku v Austrálii.

⁴⁰ RADIL, R.: *c. d.* Tento pisatel velmi nesouhlasně a dotčeně vnímal zjištěný názor, který komentoval konstatováním, že takto se vyjadřují lidé, jejichž dědové byli do Austrálie coby bývalé trestanecké kolonie vysláni anglickou vládou, aby si tam odpykali tresty za nejtěžší zločiny.

⁴¹ Zjištěním tohoto jevu mohou vznikat další související otázky: Jedná se o „normální“ projevy jisté anglosaské nadřazenosti? Hrají roli „jen“ momentální opravdu nebývalé ekonomické těžkosti v době první velké světové ekonomické krize? Mohou zde být vlivy či inspirace nastupujícího fašismu a nacismu ve třicátých letech? A dále se nabízí porovnávání proměn situace, chování a rozhodování australské vlády po druhé světové válce, kdy se do Austrálie mohli

Pro rozhodování občanů Československa, zda odejít do Austrálie, se na základě podrobně a znale vyličených poměrů v Austrálii na přelomu dvacátých a třicátých let snažili autoři článků pomoci orientovat v situaci a dobře zvážit své rozhodnutí a následné kroky. V polovině třicátých let byly podmínky takové, že se vstup do Austrálie povoloval především nevěstám a sestrám přistěhovalců už v zemi usazeným, a to bez povinnosti přistěhovalkyně prokázat nějakou výši majetku. Mužům se přistěhovalectví do Austrálie velmi ztěžovalo z obavy, aby se do země nedostaly tzv. podvrtné živly. Muž, který přistál v Austrálii, musel v přístavu prokázat, že má 200 liber australských, tj. asi 22 000 korun. K tomu bylo třeba připočíst náklady na cestu, což činilo asi 8 000 Kč. Tak tedy bylo při hodnocení situace jasné, že vystěhovalců do Austrálie bylo velmi málo. Pro ty, kteří o vystěhování z Československa do Austrálie uvažovali, často vyplynul zhruba takový závěr: se sumou 30 000 korun i v krizovém Československu třicátých let si mohl i při tehdejší nezaměstnanosti československý občan nalézt existenci a nemusel cestovat 35 dní na lodi, trpět tropickým vedrem a být ohrožován tropickými nemocemi, aby se pak v Austrálii dostal do poměrů, které mu aspoň na počátku naprosto jistě nepřipadají vyhovující.

Tedy až do doby nástupu komunistické vlády v Československu na konci čtyřicátých let nebyla příliš velká motivace, z výše rozebíraných několika důvodů, aby Češi a Slováci odcházeli do Austrálie, i přestože ve druhé polovině třicátých let byly poměry vstřícnější.

vystěhovat obrovské množství politických exulantů, především s nástupem komunistických režimů ve světě. Celkový počet obyvatel Austrálie se více než zdvojnásobil. Tato témata v závislosti na míře vypovídací hodnoty pramenů mohou být předmětem dalšího dílčího výzkumného zájmu.

RESUMÉ

*ZDROJE INFORMACÍ O AUSTRÁLII
V OBDOBÍ PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY*

Studie sleduje cesty, jakými se mezi zainteresované obyvatele první Československé republiky dostávaly informace o Austrálii. Cíleně se o československé krajany v cizině zajímal státní spolek Československý ústav zahraniční. Především jeho prostřednictvím se mezi obyvatelstvo dostávaly informace o poměrech v Austrálii, o životě zde usídlených Čechů a Slováků, o podmínkách k vysídlení.

Za první Československé republiky žilo v Austrálii zhruba 400 Čechů a Slováků, což bylo ve srovnání s jinými státy málo. Odešli tam z ekonomických důvodů. Získali uplatnění v naprosté většině případů v manuálních profesích, především jako zemědělci, dělníci a částečně i řemeslníci, jednotlivě pracovali i v jiných profesích. Za světové hospodářské krize přelomu dvacátých a třicátých let 20. století byly životní podmínky v Austrálii velmi těžké, australská vláda silně omezila přistěhovalectví cizinců. Někteří se dokonce vraceli zpět do Československa. Ve druhé polovině třicátých let se situace začala zlepšovat a postupně byl znovu projevován zájem o vystěhování do Austrálie.

SUMMARY

*THE INFORMATION FLOWS ABOUT AUSTRALIA
IN THE PERIOD OF THE FIRST CZECHOSLOVAK REPUBLIC*

The study tracks how the involved inhabitants of the first Czechoslovak Republic received pieces of information about Australia. The Czechoslovak Foreign Institute was intentionally interested in Czechoslovak compatriots living abroad. Information about circumstances in Australia, the life of Czechs and Slovaks settled there as well as conditions for immigration were primarily flowing through this institute. Approximately 400 Czechs and Slovaks lived in Australia during the first Czechoslovak Republic which is quite a small amount in comparison with other states. They moved there because of economic reasons. The vast majority of them worked there manually especially as farmers, workers and partly as craftsmen; individually they were also employed in different professions. The living conditions were

pretty hard in Australia during the Great Depression at the turn of 1920s and 1930s so that the Australian government strongly restricted the immigration of foreigners. Some of them even returned to Czechoslovakia. The situation began to be improved in the second half of thirties and the interest in moving to Australia gradually aroused.

Translated by Mgr. Hana Kubisová

prof. PhDr. Jana Burešová, CSc.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Na Hradě 5
771 80 Olomouc

PRIBINOVE SLÁVNOSTI V NITRE V AUGUSTE 1933: SKÚŠKA ČESKOSLOVENSKEHO REŽIMU A ŠTÁTNOSTI

Peter Zmátlo

Augustové Pribinove slávnosti v Nitre roku 1933 boli ozajstnou skúškou vtedajšieho československého režimu. Zároveň boli akýmsi „zrkadlom pravdy“, v ktorom mocenské české i slovenské elity mohli zistiť, keby chceli a mali záujem, aktuálny stav československej spoločnosti, resp. presnejšie slovenskej spoločnosti. Jasne ukázali alebo aspoň zreteľne naznačili, že vládnci československý unitárny model opierajúci a vychádzajúci z ideológie politického čechoslovakizmu má vážne trhliny a problémy v slovenskej časti spoločnej republiky. V našom príspevku sa pokúsime priblížiť Pribinove slávnosti na základe dosiaľ nespracovaného archívneho materiálu z Národného archívu v Prahe, a to najmä z fondu Presidium Ministerstva vnútra – fond Archiv Ministerstva vnútra 225, ktorý pre svoju rozsiahlosť nie je vo väčšej časti doteraz známy slovenským historikom, kde sú cenné spisy týkajúce sa podrobného vyšetrovania Pribinových slávností. Čerpali sme i z ďalších pražských archívov a dobovej tlače, ktoré doterajší bádatelia pri skúmaní tejto témy nepoužili. Pokúsime sa tak naplniť cieľ – spracovať Pribinove slávnosti z dosiaľ nepublikovaných prameňov a priniesť nové pohľady, prípadne i faktografiu týkajúcu sa najmä vyšetrovania výtržností a incidentov na týchto slávnostiach.

O Pribinových slávnostiach roku 1933 nevyšla doteraz monografická práca, najnovšie štúdie vyšli na začiatku 21. storočia z pera Anny Magdolenovej,¹

¹ MAGDOLENOVÁ, Anna: *Pribinove slávnosti v Nitre roku 1933* (ďalej iba *Pribinove slávnosti*). In: Nitra v slovenských dejinách. Martin 2002, s. 356–368. Štúdiu spracovala predovšetkým na základe stenografickej správy z 296. schôdze Poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia, archívneho materiálu zo Slovenského národného archívu v Bratislave (fondy Krajinský úrad a Národný súd) a dobovej tlače (Slovák, Národné noviny, Národný denník, Lidové noviny, České slovo, Robotnícke noviny, Právo lidu).

Idy Zubáckej,² Aleny Bartlovej³ a Emilie Hrabovec.⁴ Tieto štyri štúdie najpodrobnejšie analyzujú Pribinove slávnosti v Nitre roku 1933, ale nami spomínaný fond z Národného archivu Presidium Ministerstva vnútra nevyužila ani jedna z uvedených autoriek – historičiek. V najnovšej monografii k dejinám Nitry (vyšla roku 1998) je venovaná nami skúmanej téme len jedna strana (vo forme podkapitoly s názvom *Pribinovské slávnosti v Nitre v roku 1933*).⁵ Matica slovenská vydala v roku 1993 zborník venovaný Pribinovým slávnostiam roku 1933.⁶ Pred rokom 1989 vyšli niektoré práce na túto tému, no s nevyhnutným ideologickým balastom, napr. v zborníku *Kapitoly z dejín Nitry*,⁷ či kratší príspevok Eleny Bartlovej v časopise *Svet vedy*.⁸ V najnovšej kolektívnej monografii o Andrejovi Hlinkovi (*Pohľady na osobnosť Andreja Hlinku*) uverejnila Anna Magdolenová kratšiu štúdiu *Andrej Hlinka a Pribi-*

² ZUBÁČKA, Ida: *Nitra – kolíska slovenskej štátnosti. Príspevok k 70. výročiu Pribinových slávností*. In: *Studia historica Nitriensia*, 11, Nitra 2003, s. 255–271. V tejto štúdii autorka čerpaľa mnoho faktografie aj z príspevku A. Magdolenovej, nové informácie priniesla na základe archívneho materiálu zo Štátneho archívu v Nitre, pobočka Nitra, z fondu Okresného úradu v Nitre, zo Štátneho archívu v Nitre so sídlom v Ivanke, fond Krajský súd v Nitre a z dobovej tlače (Slovák, Národné noviny, Robotnícke noviny, Slovenská politika, Slovenská pravda, České slovo).

³ BARTLOVÁ, Alena: *Využitie tradícií a jubilejných osláv v propagačnej politike HSLS v prvej polovici 30. rokov 20. storočia. Človek a spoločnosť*, 2004, č. 3. In: <http://www.saske.sk/cas/archiv/3-2004/08Bartlova.html> [cit. 15. 11. 2012].

⁴ HRABOVEC, Emilia: *Pribinove slávnosti v Nitre a vypovedanie nuncia Ciriaciho z Česko-Slovenska 1933*. In: *Studia historica Tyrnaviensia*, V., Trnava 2004, s. 73–97. V tejto práci autorka analyzuje skôr dôsledky Pribinových slávností, z ktorých jedným bol aj odchod nuncia Rímskej kúrie (Vatikánu) Ciriaciho z Československa. Autorka pôsobila dlhšie obdobie v Rakúsku, preto čerpaľa tiež z viedenských archívov, ale najmä z českých pražských archívov, a to z Archívu Ministerstva zahraničných vecí České republiky, Masarykova ústavu a Archívu Akademie věd České republiky (citovaný pod starým názvom Archiv Ústavu T. G. Masaryka) a Národného archívu (citovaného tiež pod starým názvom Státní ústřední archiv), ale taktiež z Tajného Vatikánskeho archívu v Ríme (Archivio Segreto Vaticano). Z dobovej tlače využila len ľudácky Slovák.

⁵ FUSEK, Gabriel – ZEMENE, Marián R: *Dejiny Nitry. Od najstarších čias po súčasnosť*. Nitra 1998, s. 323–324.

⁶ BAJANÍK, Stanislav (ed.): *Slovensko sa rodilo v Nitre: Pribinova Nitra 4. septembra 1993. Venované 60. výročiu Pribinových slávností v Nitre (12.–15. 8. 1933) a prvému výročiu prijatia Ústavy SR (3. 9. 1992)*. Martin 1993.

⁷ KUPIAK, Michal – PASTIER, Jozef: *Zneužitie Pribinových osláv ľudákmi na boj proti republike*. In: *Kapitoly z dejín Nitry: Sborník štúdií k 1100. výročiu príchodu Cyrila a Metóda*. Bratislava 1963, s. 238–255.

⁸ BARTLOVÁ, Elena: *Pribinove oslavy v Nitre v roku 1933*. *Svet vedy*, 11, 1964, s. 321–323.

nove oslavy v Nitre,⁹ v ktorej sa venovala účinkovaniu A. Hlinku na spomínaných nitrianskych slávnostiach. Tá istá autorka vydala krátku brožúru *Nitra milá, Nitra*,¹⁰ v ktorej sa tiež venovala Pribinovým slávnostiam.

Za posledných 23 demokratických rokov vyšlo viacero populárno-náučných článkov o Pribinových slávnostiach, zväčša v kultúrnych týždenníkoch i denníkoch.¹¹ Dobové práce vychádzali väčšinou už pred slávnosťami v prvej polovici roku 1933 a venované boli zväčša dejinám Nitry so zvýraznením jej starobylosti.¹² Z dobových prác je pre nás cenný a prínosný program slávnosti, ktorý vydal Jubilárny výbor v Nitre roku 1933.¹³

Pribinove slávnosti v Nitre a ich priebeh boli potvrdením nesprávnej politiky ústredných pražských politických kruhov voči Slovensku a jeho potrebám. Vládne politické elity si to však nemysleli. Predstavitelia československej vlády totiž považovali Pribinove slávnosti len za jednu zo spoločenských udalostí, aj keď významnú, zneužitú ľudákmi a prívržencami autonómie Slovenska a mysleli si, že nie celé Slovensko ide za HSLS a jej autonomistickým programom, dúfali, že väčšina ľudí na Slovensku stále vo

⁹ MAGDOLENOVÁ, Anna: *Andrej Hlinka a Pribinove oslavy v Nitre*. In: LETZ, Róbert – MULÍK, Peter a kol.: *Pohľady na osobnosť Andreja Hlinku*. Martin 2009, s. 189–193.

¹⁰ MAGDOLENOVÁ, Anna: *Nitra milá, Nitra... 1100 rokov po Pribinovi*. Nitra 2001 (túto brožúru v rozsahu 35 strán vydal Dom Matice slovenskej v Nitre).

¹¹ Napr. JANEK, Jozef: *Pribinova Nitra roku 1933*. Katolícke noviny, 106, 1991, č. 32, s. 13; ZRUBEC, Laco: *Pribinove oslavy v Nitre*. Slovenské národné noviny, 5 (9), 1994, č. 27, s. 8; ŠULAJ, Jozef: *Nitriansky triumf: Pribinove oslavy pred 65 rokmi položili základy slovenskej štátnosti*. Slovenská republika víkend, 5, 1998, č. 33/188, s. 21; MARUNIAK, Peter: *Zvolenská dohoda a Pribinove oslavy v Nitre*. Slovenské národné noviny, 9 (13), 1998, č. 34, s. 6–7; HORNIÁK, Ivo: *Slovensko medzi dvoma svetovými vojnami (1918–1938): Nitrianske slávnosti 1933*. Slovenské národné noviny, 10 (14), 1999, č. 42, s. 9; Tenže: *Slovensko medzi dvoma svetovými vojnami (1918–1938): Nitrianske slávnosti 1933*. Slovenské národné noviny, 10 (14), 1999, č. 43, s. 9; PECHOČIAKOVÁ, Drahomíra: *Celonárodné Pribinove slávnosti v Nitre*. Slovenské národné noviny, 14 (18), č. 20, 2003, s. 11; VNÚK, František: *K 75. výročiu Pribinovských osláv v Nitre: úryvok z pripravovanej biografie Andreja Hlinku*. Kultúra, XI., 2008, č. 14, s. 6–7. Na tomto mieste môžeme uviesť aj zborník prednášok pre širokú verejnosť usporiadaných v Dome Matice slovenskej v Žiline, ktoré zorganizovalo Stredisko zahraničných Slovákov Domu Matice slovenskej v Žiline. V tomto zborníku sú uverejnené dve prednášky týkajúce sa našej témy: GRÁČOVÁ, Genovéva: *Pribinove oslavy roku 1933 v Nitre*. In: *Príspevok k poznaniu slovenského exilu a národných dejín. Zborník prednášok v Dome Matice slovenskej v Žiline r. 2003*. Žilina 2003, s. 91–96; MARUNIAK, Peter: *Dôsledky Pribinových osláv v pražskom parlamente*. In: tamže, s. 97–103.

¹² *Almanach slovenských bohoslovcov vydaný z príležitosti Pribinových osláv*. Nitra 1933; *Nitra 833–1933. Nitriansko v minulosti a prítomnosti*. Nitra 1933 (vydal 31. zbor Slovenskej ligy); GRÍČ, Bohuš: *Pribinove oslavy a Nitra (ďalej iba Pribinove oslavy)*. Nitra 1933; *Pribinove slávnosti v Nitre*. Bratislava 1933; *Pribinova Nitra 833–1933*. Nitra 1933 (posledný zborník bol financovaný z Pribinovho fondu).

¹³ *Program 1100 ročných jubilárnych osláv založenia prvého kresťanského chrámu kniežatom Pribinom v Nitre*. Nitra 1933.

väčšine podporuje československú vládu v Prahe a československú štátnosť vo vtedajšej aktuálnej podobe. V tomto sa však predstavitelia vlády na čele s J. Malypetrom mýlili, lebo program slovenskej autonómie mal už v roku 1933 mnoho zástancov na Slovensku a neboli to len ľudáci. Na Slovensku bola totižto realita odlišná od predstáv a túžob vládnych predstaviteľov v Prahe – Čechov i Slovákov. Toto naše uvažovanie potvrdzuje tiež fakt, ako tvrdo a prísne chceli vládni predstavitelia potrestať výtržníkov, ktorí prekazili riadny priebeh osláv. Z ich pohľadu bolo predsa veľmi potrebné potrestať tých, ktorí narušali stabilitu štátu a naplno sa prejavili v Nitre. Zrejme si mysleli, že autonomistické snahy boli na Slovensku okrajové a Nitra roku 1933 pre nich znamenala len zneužitie slávností v prospech politického programu HSLS a SNS, teda slovenských autonomistov. Mýlili sa v tom, že títo slovenskí autonomisti už neboli na Slovensku okrajoví, ale mali už pomerne silnú podporu slovenského obyvateľstva.

Spoločenské udalosti na Slovensku po parlamentných voľbách v októbri 1929 naznačovali silný a jednoznačný autonomistický kurz, na ktorý sa vydala najsilnejšia slovenská politická strana HSLS už opäť ako opozičná politická sila.¹⁴ Prvou vážnou spoločenskou kauzou na Slovensku bola kritika nových *Pravidiel slovenského pravopisu*, ktoré vyšli roku 1931 (obsahovali mnoho bohemizmov, pripravoval ich kolektív odborníkov – jazykovedcov pod vedením českého jazykovedca doc. Václava Vážného),¹⁵ pričom vážne narušili pomery v Matici slovenskej, významnej slovenskej kultúrnej inštitúcii, výsledkom čoho bolo prevratné valné zhromaždenie Matice slovenskej dňa 12. mája 1932. Potom nasledoval zjazd mladej slovenskej inteligencie v Trenčianskych Tepliciach na konci júna 1932, ktorého priebeh i závery vyzneli jednoznačne v prospech autonomistického programu ľudákov a národnárov.

Vyvrcholením snáh slovenských autonomistov v prvej polovici tretieho volebného obdobia na začiatku medzivojnových tridsiatych rokov bola zvolenská manifestácia 16. októbra 1932, na ktorej prijali zástupcovia HSLS a Slovenskej národnej strany (ďalej iba SNS) Zvolenský manifest, ktorý obsahoval a zhŕňal všetky podstatné body programu autonómie Slovenska a spojil

¹⁴ Z československej vlády vystúpila HSLS 8. októbra 1929, teda ešte pred parlamentnými voľbami roku 1929, keď dvaja ministri z tejto strany Jozef Tiso a Ľudovít Labaj podali demisiu na protest proti vyneseniu rozsudku nad Vojtechom Tukom, popredným funkcionárom HSLS, ktorý bol odsúdený na 15 rokov straty slobody.

¹⁵ Podrobnejšie k tomu napríklad: ROLKOVÁ, Natália: *Matica slovenská a zápas o Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1931*. Historický zborník, 14, 2004, č. 1, s. 55–86; ZMÁTLO, Peter: *Katolíci a evanjelici na Slovensku (1929–1932). Ľudáci a národnári na ceste k spolupráci*. Ružomberok 2011, s. 160–174.

HSELS a SNS (ľudákov a národnárov, katolíkov a evanjelikov) v presadzovaní tohto autonomistického programu.¹⁶ Spoločný autonomistický program predstavili potom zástupcovia HSELS a SNS na pracovnom zjazde v Trenčíne 28. a 29. decembra 1932, pričom v prijatej záverečnej rezolúcii účastníci zhrnuli svoje ciele boja za práva slovenského národa a zdôraznili, že ani za cenu republiky sa autonomisti nezrieknu osobitosti slovenského národa.¹⁷

Z uvedených skutočností vyplýva, že slovenská spoločnosť na začiatku tridsiatych rokov bola neustále konfrontovaná s programom autonómie Slovenska a jeho myšlienkami, ktoré aktívne propagovali funkcionári HSELS i SNS predovšetkým na svojich verejných zhromaždeniach a manifestáciách, ktorých počty sa po prijatí Zvolenského manifestu roku 1932 rapídne zvýšili. Navyše nesmieme zabúdať, že v rokoch 1931 a 1932 sa už naplno začala prejavovať celosvetová hospodárska kríza so všetkými svojimi dôsledkami, ktoré narušili akú-takú sociálnu stabilitu slovenskej spoločnosti z dvadsiatych rokov. Jej dôsledky boli tragické v podobe známej strelby v máji 1931 v Košútoch, štrajku robotníkov na trati Červená Skala – Margecany v júni 1932 či četníckeho zásahu proti vzbúrencom revoltujúcim proti exekúciám v Polomke v novembri 1932. Slovenskí autonomisti prirodzene túto ťažkú ekonomicko-sociálnu situáciu využívali pre svoje politické ciele a tvrdo kritizovali na verejnosti a v stránickej tlači ústrednú vládu zo zanedbávania Slovenska a jeho potrieb. V takejto neľahkej a neistej spoločensko-sociálnej situácii sa ocitla slovenská spoločnosť v roku 1933, kedy sa mali konať v dňoch 12. až 15. augusta Pribinove slávnosti v Nitre.

Je potrebné zdôrazniť, že už príprava Pribinových slávností¹⁸ jasne naznačila rozpory medzi vládny a opozičným autonomisticko-cirkevným pohľadom na prípravu tohto podujatia. Príprava začala poradou na Nitrianskom hrade už 12. apríla 1930, kedy vznikol všenárodný (celonárodný) prípravný výbor (Jubilárny výbor cirkevno-národných osláv v Nitre). Tvorili ho zástupcovia opozičných i vládnych politických strán, kultúrni pracovníci z radov katolíkov i evanjelikov a zástupcovia kultúrnych spolkov (Spolok Svätého Vojtecha, Matica slovenská atď.). Týmto zložením chceli slovenskí predstavitelia ukázať, že pripravované slávnosti mali mať charakter nielen celonárodný, ale aj slovenský a kresťanský. Za cirkevného predsedu tohto Jubilárneho

¹⁶ K Zvolenskému manifestu viac: MAGDOLENOVÁ, Anna: *Memorandá a manifesty ľudákov v medzivojnovom období*. In: Slovenská ľudová strana v dejinách 1905–1945. Martin 2006, s. 156–157.

¹⁷ Slovák, 14, 31. 12. 1932, č. 296, s. 1. O trenčianskom pracovnom zjazde pozri napríklad: MAGDOLENOVÁ, A.: *Pribinove slávnosti*, s. 358; ZUBÁČKA, I.: *c. d.*, s. 257.

¹⁸ Tento názov „Pribinove slávnosti“ bol oficiálnym pre toto spoločenské podujatie, v odbornej literatúre sa uvádza aj synonymum „Pribinove oslavy.“

výboru zvolili biskupa Dr. Karola Kmeťku, svetským predsedom sa stal okresný náčelník v Nitre Rudolf Haláchy.¹⁹ Hlavnú zodpovednosť za prípravu slávností mali biskup Karol Kmeťko, senátor Dr. Jozef Buday a starosta Nitry František Mojto, ktorý bol zároveň poslancom za HSĽS.²⁰

Podľa najnovších publikovaných poznatkov slovenskej historiografie (už citované štúdie A. Magdolenovej a I. Zubáckej) druhý, vládny tábor zo začiatku neprejavoval záujem o tieto slávnosti, teda ani o ich prípravu. A. Magdolenová tvrdí, že ústredná vláda nereagovala spočiatku vôbec na žiadosť prípravného Jubilárneho výboru,²¹ v ktorom jeho predstavitelia žiadali vládu o prevzatie protektorátu nad slávnosťami, o účasť na nich a zároveň o ich patričnú finančnú podporu. Magdolenová (i Zubácka) zhodne tvrdili: „Vláda však, pretože videla v akcii iba klerikálne podujatie, o účasť na oslavách a ich finančnú podporu dlho, prakticky od podania žiadosti predsedníctva prípravného výboru v auguste 1930, nejavila záujem. Svoj postoj zmenila až po upozorneniach slovenských centralistických politikov, že autonomisti ich môžu využiť pre svoje ciele, keď sa ukázalo, že príprava osláv nadobúda široký celonárodný rozmer.“²²

Argumentácia, resp. opis týchto udalostí zo strany predsedu vlády Jana Malypetra bol ale odlišný. Ten vystúpil v poslaneckej snemovni parlamentu 20. októbra 1933, teda už po nitrianskych udalostiach, keď reagoval predovšetkým na vystúpenie poslanca Dr. J. Tisu, ktorý podal opis Pribinových slávností zo svojho pohľadu. Malypetr potvrdil, že predstavitelia prípravného výboru slávností už v auguste 1930 podali žiadosť vláde, aby táto „převzala protektorát těchto oslav, na nich se úředně účastnila a poskytla na slavnosti ty hmotnou podporu“.²³ No potom tiež dodal, že „přijetí protektorátu vlády i její účast osobní i finanční bylo pořadatelstvu zásadně přislíbeno a po vykonaných základních přípravách také 27. ledna t. r. ve schůzi ministerské

¹⁹ ZUBÁCKA, I.: c. d., s. 258.

²⁰ MAGDOLENOVÁ, A.: *Pribinove slávnosti*, s. 358.

²¹ Za predsedníctvo prípravného Jubilárneho výboru túto žiadosť podpísali nitriansky biskup Dr. K. Kmeťko, okresný náčelník v Nitre R. Haláchy a svätiaci pražský biskup Dr. Antonín Podlaha.

²² MAGDOLENOVÁ, A.: *Pribinove slávnosti*, s. 359. Zubácka prevzala v tejto veci takmer doslova konštatovania Magdolenovej. Pozri: ZUBÁCKA, I.: c. d., s. 259.

²³ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Národní shromáždění republiky Československé, 1929–1935, poslanecká sněmovna, stenografický zápis z 296. schůdže z 20. 10. 1933. In: <http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/stenprot/296schuz/s296009.htm> [cit. 20. 11. 2012].

radu usneseno²⁴.²⁴ Takže to vyvracia tvrdenie Magdolenovej a ostatných, že československá vláda „nejavila záujem o prípravu osláv“.

Ďalšia argumentácia a tvrdenia oboch táborov sú tiež odlišné. Magdolenová a z nej vychádzajúca Zubácka tvrdili, že ministerská rada rozhodla tiež o tom, že „organizovaním slávností bude poverený nový jubilárny výbor, zložený len zo zástupcov cirkevných a štátnych úradov na čele s krajiniským prezidentom Jánom²⁵ Országhom, ovládaný centralistickými vládnymi kruhmi. Najsilnejšia zložka národa, autonomisti, mali byť z prípravy osláv vylúčení.“²⁶ Naproti tomu predseda vlády Malypetr k tomu povedal: „Podrobnými prípravami slávnosti a zejména jejího programu pověřen byl smíšený výbor širší i užší, složený stejným dílem ze zástupců úřadů církevních i státních, v čele s prezidentem zemského úřadu Országhem a biskupem dr. Kmetkem. Zvláštní meziministerská komise měla připravit účast státní správy, především uspořádáním odborných výstav.“²⁷ Zubácka tvrdila, že štát prispel na slávnosti sumou 400 000 Kč, čo Malypetr potvrdil: „V potomních schůzích min. rady bylo rozhodnuto o osobní povinné účasti členů vlády a povolena k úhradě nákladů s pořádáním oslavy částka až do 400 000 Kč.“²⁸ Zubácka z uvedených skutočností urobila záver, že „prípravu osláv prevzali centralistické vládne kruhy a vylúčili z nej autonomistov a predstaviteľov slovenských kultúrnych inštitúcií“.²⁹ Predseda vlády však hovoril o akomsi zmiešanom výbore, užšom a širšom, na čele nielen s krajiniským prezidentom Országhom, ale i biskupom Kmetkom.

Slovenským ľudákom sa nepáčilo, že v Nitre nebol zaradený medzi slávnostných rečníkov A. Hlinka (hoci bol nielen predsedom strany, ale i Spolku Svätého Vojtecha a mohol vystúpiť v jeho mene). Predsedu vlády J. Malypetra preto navštívil 5. augusta 1933, teda týždeň pred začatím Pribinových slávností, poslanec J. Tiso, aby mu tlmočil žiadosť týkajúcu sa možnosti vystúpenia poslanca A. Hlinku na slávnosti 13. augusta medzi hlavnými rečníkmi. Premiér ho však odkázal na ministrov Hodžu a Dérera, ktorí boli členmi medziministerskej komisie, aby sa s nimi dohodol a Malypetr v parlamente

²⁴ Tamže.

²⁵ Volal sa Jozef, nie Ján.

²⁶ MAGDOLENOVÁ, A.: *Pribinove slávnosti*, s. 359; ZUBÁCKA, I.: *c. d.*, s. 259.

²⁷ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Národní shromáždění republiky Československé, 1929–1935, poslanecká sněmovna, stenografický zápis z 296. schůzky z 20. 10. 1933. In: <http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/stenprot/296schuz/s296009.htm> [cit. 20. 11. 2012].

²⁸ Tamže.

²⁹ ZUBÁCKA, I.: *c. d.*, s. 259.

ešte dodal, že po jeho príchode do Nitry táto záležitosť ešte nebola doriešená, resp. jeho vlastnými slovami „dosud k dohode nedošlo, že však ešte ďalej se o věci jedná“. Magdolenová však tvrdí, že Malypetr odmietol žiadosť, ktorú mu tlmočil Tiso u neho toho 5. augusta s odôvodnením, že „vláda prevzala protektorát nad oslavami a zúčastní sa na nich, lebo majú celoštátny význam a oslavy nebudú mať stranícko-politický ráz“.³⁰ To naozaj Malypetr povedal, akurát že, podľa jeho vlastných slov, Tisovu žiadosť neodmietol, ale ho odkázal na ministrov Hodžu i Dérera (Magdolenová nepíše o žiadnom „odkaze predsedu vlády na niekoho“, iba Zubácka pripúšťa v tejto veci, že Malypetr odkázal Tisa „na ministra Hodžu s odôvodnením, že o rečníkoch rozhoduje Bratislava“) ako členov medziministerskej rady a dodal, že „by bylo nejlépe, kdyby se o věci té s nimi dohodl“.³¹

Je patrné vidieť v tejto súvislosti rôzne a niekedy až protikladné opisy tej istej udalosti – prípravy jubilárnych nitrianskych slávností roku 1933 z pera súčasných historičiek a dobovej prezentácie vtedajšieho predsedu ústrednej československej vlády. Z argumentácie a opisu Magdolenovej a Zubáckej vyplýva určitá dvojkoľajnosť pri príprave týchto slávností, keď jedným smerom, t. j. slovenským, kresťanským a celonárodným (v zmysle slovenskom, nie československom!) sa uberala príprava pod vedením pôvodného Jubilárneho výboru utvoreného už v roku 1930 (bol to vlastne autonomistický smer) a na druhom póle boli snahy ústredných orgánov, ktoré zasiahli do prípravy založením nového prípravného výboru s prevahou centralisticky orientovaných osobností, dobových čechoslovakistov, a to Čechov i Slovákov (I. Dérer a spol.).

Druhý názor priamo z úst vtedajšieho predsedu vlády J. Malypetra (nami citovaného podľa stenografického zápisu z rokovaní Poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia) vyvracia dvojkoľajnosť pri príprave slávností, lebo podľa neho hlavnú prípravu slávností mal na starosti zmiešaný výbor v užšej i širšej podobe zložený rovnako z cirkevných i štátnych zástupcov pod vedením biskupa Kmetka (cirkevní zástupcovia) a krajinského prezidenta Országha (štátni zástupcovia), hoci existenciu a činnosť pôvodného Jubilárneho výboru Malypetr potvrdil a spomenul jeho pôvodnú žiadosť z roku

³⁰ MAGDOLENOVÁ, A.: *Přibínové slavnosti*, s. 359. Autorka citovala poslednú vetu „vláda prevzala... z: Těsnopisecká zpráva o 296. schůzi poslanecké sněmovny NSRČ 20. října 1933, s. 54–55, no tvrdenie o odmietnutí Tisovej žiadosti premiérom J. Malypetrom je autorkiným vlastným záverom, resp. konštrukciou.

³¹ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Národní shromáždění republiky Československé, 1929–1935, poslanecká sněmovna, stenografický zápis z 296. schůdže z 20. 10. 1933. In: <http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/stenprot/296schuz/s296009.htm> [cit. 20. 11. 2012].

1930 tiež v svojom vystúpení v poslaneckej snemovni parlamentu v októbri 1933.

V každom prípade, príprava nitrianskych jubilejných slávností bola pojatá v širokom a zároveň dôstojnom rámci, k čomu slúžilo viacero podporných podujatí a aktivít. Pred konaním slávností bolo vydaných viacero publikácií, ktoré propagovali najmä dejiny Nitry zdôrazňujúc jej starobylosť, či prvý kresťanský kostol v Nitre (Pribinov).³² Prípravný Jubilárny výbor vydal i samostatný program jubilárnych osláv na 12 stranách,³³ kde boli podrobne rozpísané hlavné dni slávností od 12. do 15. augusta 1933, ale tiež výstavy, ktoré sprevádzali program slávností (hospodársko-priemyselná výstava, výstava Čs. Červeného kríža, výstava Združenia slovenských výtvarných spolkov a Školská výstava mapujúca vývoj školstva na Slovensku od prevratu roku 1918).

Hoci sa v našom príspevku sústreďíme najmä na opis a analýzu hlavných dní slávností, resp. na vrchol slávností 13. augusta, kedy sa uskutočnila slávnostná manifestácia na starom nitrianskom letisku a kde došlo k známym incidentom a výtržnostiam, priblížime si aspoň telegraficky ostatné podujatia, ktoré sa uskutočnili pred 12. augustom 1933. Na jubilejné slávnosti nezabudli ani biskupi zo Slovenska a Podkarpatskej Rusi, ktorí v pastierskom liste zo dňa 26. februára 1933 spomenuli okrem 1900. výročia umučenia Krista i pripravujúce sa jubilejné slávnosti na počesť 1100-ročného posvätenia nitrianskeho Pribinovho chrámu.³⁴ Slávnosti boli oficiálne otvorené už 6. apríla 1933 krajinským prezidentom Jozefom Országhom. V tento deň vysielali v rozhlas divadelnú hru *Svätopluk*, ktorú zahral dramatický krúžok Čapek z Nitry. 6. júna vysielal Československý rozhlas celý deň z Nitry. O týždeň 11. júna bola otvorená výstava československého odboja a 19. júna sa uskutočnil v Nitre Detský deň Pribinových slávností za účasti ministra školstva Dr. Ivana Dérera. Potom sa uskutočnila v dňoch 24. júna až 6. júla 1933 Školská výstava (otvorená bola opätovne počas hlavných dní slávností od 12. do 16. augusta, ako sme uviedli vyššie) a 5. júla bol zjazd ľudovýchovných pracovníkov zo Slovenska a zjazd Spolku profesorov Slovákov. O patričnú propagáciu týchto podujatí sa pričínili i slovenská dobová tlač (Slovák, Slovenský denník, Národné noviny i ďalšie denníky). Hlavné dni

³² Napríklad *Nitra 833–1933*; Gríč, B.: c. d.; *Almanach slovenských bohoslovcov*; HODÁL, Juraj: *Kostol Privinov v Nitre v pravom svetle*. Nitra 1933.

³³ *Program 1100 ročných jubilárnych osláv*.

³⁴ Tento pastiersky list v úplnom znení uverejnil denník Slovák: *Pastiersky list od nd. biskupského sboru: Niet národa medzi našimi susedmi, ktorý by mal takú starú minulosť...* Slovák, 15. 26. 2. 1933, č. 47, s. 3–4.

slávností začali v sobotu 12. augusta športovými ľahkoatletickými súťažami slovenskej telovýchovnej jednoty Orol.

Treba zdôrazniť, že všetky podujatia, ktoré sa uskutočnili počas hlavných dní slávností, tj. od 12. do 15. augusta, prebehli bez incidentov a prekážok, okrem slávnostného sprievodu a následnej manifestácie 13. augusta dopoludnia na letisku v Nitre, a preto sa sústredíme na tento deň a tieto dve podujatia. K nim sa zachovalo relatívne mnoho archívneho materiálu slovenskej i československej proveniencie. Slovenskí historici doteraz vôbec nevyužili bohatý archívny materiál československej proveniencie z Národného archívu v Prahe, fond Presídium Ministerstva vnútra – fond Archiv Ministerstva vnútra 225, ktorý obsahuje podrobný materiál o priebehu a najmä následnom vyšetrovaní udalostí v Nitre dňa 13. augusta 1933. Tento nedostatok sa preto aspoň čiastočne pokúsime napraviť a doplniť v našom príspevku uverejnením niektorých nových informácií k tejto téme, no vzhľadom na obmedzený priestor pre našu štúdiu to bude len v parciálnej podobe.

Najcennejším materiálom z tohto fondu Ministerstva vnútra pre pochopenie priebehu a incidentov na slávnostnej manifestácii na nitrianskom starom letisku sú: správa zemského četníckeho veliteľstva v Nitre (napísal major Hodinář) o priebehu Pribinových osláv pre Zemské četníckej veliteľstvo v Bratislave, ďalej správa Krajinského úradu v Bratislave (podal ju za krajinského prezidenta vysoký úradník T. Rezník) o priebehu Pribinových osláv pre Prezídium Ministerstva vnútra v Prahe zo 17. augusta 1933, dodatok k tejto správe Krajinského úradu zo 17. augusta pre Prezídium Ministerstva vnútra zo 7. septembra 1933 a trestné oznámenie okresného náčelníka z Nitry Haláchyho z 18. augusta 1933 na páchatelov výtržností na Pribinových oslavách v Nitre. Tieto hlavné najcennejšie dokumenty dopĺňa list Prezídia Krajinského úradu v Bratislave pre Prezídium Ministerstva vnútra v Prahe, ktorý obsahuje správu o vyšetrovaní a výške trestov pre obvinených na Pribinových slávnostiach. Zaujímavé je tiež svedectvo policajného agenta Šplícha o priebehu schôdze Zemského učiteľského spolku zo dňa 14. augusta 1933 a list krajinského prezidenta J. Országha pre ministra vnútra J. Černého o tej istej schôdzi učiteľského spolku. Tieto hlavné pramenné bázy potom dopĺňa ďalšia rôzna korešpondencia, napr. súkromný list prívrženca agrárnej strany z 15. augusta 1933 či korešpondencia Prezídia Krajinského úradu v Bratislave ohľadom Pribinových osláv. Zaujímavé sú tiež dokumenty týkajúce sa vyšetrovania nitrianskych slávností: správa z vyšetrovania zo 7. marca 1934, zoznamy obvinených a odsúdených.

Podľa výpovedí viacerých účastníkov nitrianskych slávností bola taktika členov a prívržencov HSES, ktorí narušili slávnostný sprievod a potom

program slávností 13. augusta na nitrianskom letisku, pripravená v piaristickom kostole v Nitre na stretnutí členov HSES a ich prívržencov 12. augusta, teda deň predtým, resp. v prvý deň oficiálnych slávností. Tam boli zrejme inštruovaní členovia HSES o presnom postupe počas slávnostného sprievodu a následného programu slávnostnej manifestácie na letisku 13. augusta dopoludnia.

Slávnostný sprievod (jeho poradie), program manifestácie na letisku a rozostavenie jednotlivých skupín účastníkov na letisku pred tribúnou boli definitívne stanovené a dohodnuté na schôdzi usporiadateľského výboru 11. augusta 1933 na Okresnom úrade v Nitre. Túto schôdzu viedol okresný náčelník v Nitre Rudolf Haláchy, pričom sa jej zúčastnil radca politickej správy Dr. Otakar Liška z Krajinského úradu v Bratislave, ďalej zástupcovia Policajného riaditeľstva z Bratislavy a Zemského četníckeho veliteľstva v Nitre určení pre bezpečnostnú službu a zástupcovia jednotlivých korporácií a spolkov, ktoré sa prihlásili do slávnostného sprievodu. Z tejto schôdze (i z predchádzajúcich) sa nevedeli žiadne zápisnice, preto poznáme len ich účastníkov na základe prezenčných listín.

V inkriminovaný deň 13. augusta sa ráno uskutočnili slávnostné sväte omše (služby Božie) v čase od 7.30 hod. do cca 8.50 hod., poľná sv. omša sa konala pred Nitrianskym hradom, potom sa už účastníci slávností začali formovať podľa schváleného poriadku do slávnostného sprievodu na lúkach pod Zoborom. Sprievod sa mal pohnúť o 9.00 hod. ulicami mesta smerom na letisko, kde mali jeho účastníci defilovať pred hlavnou tribúnou a zaujať prikázané miesto. Bezpečnostnú službu 13. augusta mal na starosti radca politickej správy Krajinského úradu v Bratislave Dr. Otakar Liška. Slávnostný sprievod, najmä zoradovanie jednotlivých skupín a ich poradie, mal na starosti Václav Vopálenský z Policajného riaditeľstva v Bratislave (on i jeho príslušníci boli v civilnom oblečení) a nad programom slávnostnej manifestácie na letisku dohliadal ako veliteľ kapitán Květoslav Prokeš z jazdeckého pluku č. 3 v Komárne (bol v sokolskej rovnošate). Okrem týchto hlavných usporiadateľov bezpečnostnej služby boli pre sprievod určení vlastní usporiadatelia, tj. za Sokol župný sokolský náčelník Jan Hromádka (stredoškolský profesor pôsobiaci v Prievdizi) a za HSES tajomník z Nitry Vojtech Višňovský. V. Volápenký bol zodpovedný za riadny nástup skupín sprievodu v ustanovenom poradí na mieste ich zoradenia na lúkach pod Zoborom a usporiadatelia jednotlivých skupín mali dozerať na poriadok vo svojich skupinách.³⁵

³⁵ Národní archiv Praha (ďalej iba NA), fond Presídium Ministerstva vnitra – Archiv Ministerstva vnitra 225 (ďalej iba fond PMV – AMV 225), kart. 1151, sign. 225-1151-2, Dodatok k správe zo 17. augusta 1933 od Prezídia Krajinského úradu v Bratislave (krajinský prezident J. Országh) pre Prezídium Ministerstva vnútra v Prahe zo dňa 7. septembra 1933,

Veliteľom četníkov na tomto slávnostnom podujatí bol major Hodinář, ktorý určil k ochrane a dozoru nad slávnostným sprievodom 100 četníkov. Títo uzavreli (i za pomoci niekoľkých hasičov a skautov) všetky príjazdové ulice k hlavnej ulici, po ktorej mal ísť slávnostný sprievod. Stáli vo vzdialenosti asi 30 krokov od seba, aby tak chránili účastníkov sprievodu od divákov stojacich na chodníkoch. Vzhľadom k veľkému návalu účastníkov okresný úrad zakázal príchod povozov do Nitry a parkovanie automobilov a autobusov v uliciach Nitry, tie mali na to určené špeciálne odstavné plochy. Na zoradovanie účastníkov sprievodu dohliadali 10 četníci a 50 četníkov malo službu na nitrianskom starom letisku (v prameňoch uvádzané aj ako sokolské „zletišťe“), kde sa mala uskutočniť slávnostná manifestácia s prejavmi členov vlády a hostí z cirkevných kruhov zo zahraničia.

Bezpečnostné opatrenia na letisku, kde Pribinove slávnosti vyvrcholili, boli relatívne dostačujúce. Podľa správy veliteľa nitrianskych četníkov majora Hodinára a správy bratislavského krajinského prezidenta bolo bezpečnostné zabezpečenie letiska nasledujúce: štyri hlavné vchody strážili hliadky v počte štyroch až šiestich četníkov, hlavnú tribúnu strážilo 22 četníkov a osem ich strážilo okraje letiska pozdĺž zábradlia. Hlavným usporiadateľom bezpečnostnej služby na letisku bol, ako sme už uviedli, kapitán Květoslav Prokeš z jazdeckého pluku č. 3 z Komárna. Ten mal k dispozícii 100 hasičov námestníka okresného hasičského veliteľa a notárskeho tajomníka Vojtecha Vodrášku a pre službu na tribúne 10 krojovaných sokolov a 10 krojovaných orlov, no členovia Orla sa k službe nedostavili.³⁶ Celkovo v čase manifestácie boli na letisku štyria četníckí dôstojníci, 61 četníkov ozbrojených pištoľmi, z ktorých niektorí stáli pod hlavnou tribúnou. Tribúnu okrem uvedených četníkov strážili ešte policajní strážnici v civilnom oblečení v počte 20 (velil im hlavný policajný komisár Lorenc). V bezprostrednej blízkosti členov vlády, poslancov a senátorov strážilo osem civilných policajných agentov ozbrojených pištoľami. Okrem nich boli ešte na tribúne a pred ňou členovia bezpečnostnej stráže v civilnom oblečení. Niekoľko krokov od zástupcov vlády stáli ešte niekoľkí vysokí politickí a policajní úradníci ozbrojení pištoľami: radca politickej správy Krajinského úradu v Bratislave Dr. Liška, hlavný policajný komisár Lorenc, okresný inšpektor z Policajného riaditeľstva v Bratislave Vopálenský, štábny četnícky strážmajster Bohumil Gaist a politický úradník Okresného úradu v Nitre Polák. Navyše bolo k dispozícii ešte ako pohotovosť 25 četníkov ozbrojených karabínami pod velením výkonného dôstojní-

č. 40 813/1933 prez. pod názvom Pribinove oslavy v Nitre, poriadateľská služba pri sprievode a manifestácii dňa 13. augusta 1933.

³⁶ Ich zástupca Hynek Brandt to odôvodnil tým, že o tejto povinnosti orlov nevedel.

ka, ktorí čakali na povel v kasárňach vzdialených od letiska do 500 metrov a po sprievode sa k nim okolo 11.30 hod. pridalo ďalších 50 četníkov ako pohotovosť pod velením dvoch četníckych dôstojníkov.

Celkovo bezpečnostnú službu na Pribinových slávnostiach zabezpečovalo 200 četníkov ozbrojených karabínami, obuškami a pištoľami pod velením šiestich dôstojníkov. Miestna četnícka stanica v Nitre v počte 16 mužov sa obmedzila na zabezpečovanie informačnej služby. Dopravnú službu zabezpečovali zväčša četníci a 16 mestských strážnikov. Okrem toho boli z Bratislavy vyslaní do Nitry jeden politický a dvaja policajní úradníci, 18 civilných agentov a 25 policajných strážnikov v civilnom oblečení. Po udalostiach z 13. augusta bolo počas noci z 13. na 14. augusta sústredených do Nitry ďalších 200 četníkov a dvaja dôstojníci, všetci v plnej výzbroji.³⁷

Slávnostný sprievod tvorili členovia spolkov, inštitúcií a korporácií (politických strán). Jeho poradie bolo stanovené tak, že za čelom sprievodu so štyrmi heroldami (trubačmi)³⁸ a štátnou zástavou išli najprv krojované skupiny a za nimi skupiny bez krojov (nekrojované). Poradie krojovaných skupín bolo nasledovné: sedliacka jazda, Orol i s nekrojovanými členmi, Sokol, Živena, hasiči, r. k. junáci (Čuříkovci) a r. k. skauti. Nekrojované skupiny mali ísť podľa svojho počtu, pričom početnejšie vpredu. Tajomník HSLS v Nitre V. Višňovský prihlásil 10. augusta 1933 do sprievodu niekoľko tisíc členov HSLS, s čím okresný náčelník R. Haláchy súhlasil (presnejšie vzal na vedomie), preto ľudáci mali nasledovať v sprievode hneď za krojovanými skupinami ako najpočetnejšia skupina.³⁹ Ďalej nasledovali zástupcovia Československej národno-socialistickej strany, zástupcovia obcí a okresov,

³⁷ NA, fond PMV – AMV 225, kart. 1452, sign. 225-1452-1, Správa Zemského četníckeho veliteľstva v Nitre (mjr. Hodinář) o priebehu Pribinových osláv pre Zemské četnícke veliteľstvo v Bratislave zo 16. augusta 1933; NA, fond PMV – AMV 225, kart. 1151, sign. 225-1151-2, Správa T. Rezníka z Krajinského úradu v Bratislave (za neprítomného krajinského prezidenta) pre Prezídium Ministerstva vnútra v Prahe o priebehu Pribinových osláv zo 17. augusta 1933.

³⁸ Boli to vojaci delostreleckého pluku č. 109 z Bratislavy.

³⁹ NA, fond PMV – AMV 225, kart. 1151, sign. 225-1151-2, Dodatok k správe zo 17. augusta 1933 od Prezídia Krajinského úradu v Bratislave (krajinský prezident J. Országh) pre Prezídium Ministerstva vnútra v Prahe zo dňa 7. septembra 1933, č. 40 813/1933 prez. pod názvom Pribinove oslavy v Nitre, poriadateľská služba pri sprievode a manifestácii dňa 13. augusta 1933.

ďalších politických strán,⁴⁰ odborových a kultúrnych organizácií a spolkov. Na záver išla malá skupina jazdcov na koňoch.⁴¹

Usporiadatelia sprievod nezvládli, pretože názory na bezpečnosť a následne zabezpečenie jej výkonu zo strany jednotlivých usporiadateľov bezpečnostnej služby neboli jednotné. Z tohto dôvodu sa členom HSLS podarilo narušiť poradie určených skupín sprievodu a navyše vyvolávaním rôznych ľudáckych hesiel kaziť dôstojný a slávnostný priebeh sprievodu. Ako k tomu došlo? Sedliacka (selská) jazda bez povolenia okresného inšpektora V. Vopálenského⁴² vyrazila na miesto zoraďenia účastníkov sprievodu už v 9.30 hod., odôvodňujúc to tým, že nemôže udržať v pokoji kone. Hasiči vyrazili tiež bez súhlasu Vopálenského, oddeľujúc Sedliacku jazdu od členov HSLS a Československej národno-socialistickej strany, ktorí stáli na pravej strane na lúčkach. Za Sedliackou jazdou išli členovia TJ Sokol,⁴³ ktorí sa dohodli s členmi Orla, že zastavia pred Kapitúlskou ulicou, aby mohli členovia TJ Orol podľa dohodnutého poriadku nasledovať v sprievode za Sedliackou jazdou.⁴⁴ Sokolom však do cesty vstúpili hasiči, ktorí chceli hneď ísť za Sedliackou jazdou, aby nevznikla medzera v sprievode. Medzitým však, ako sa hasiči dohadovali s čelom sprievodu sokolov, pohli sa zástupy príslušníkov HSLS. Keď sa podskupina Slovenskej ligy zo skupiny TJ Sokol priblížila k čelu HSLS, ktoré tvorili poslanci a senátori Národného zhromaždenia, vklínilo sa čelo tejto politickej strany do sprievodu a vynútilo si napriek zákroku hlavného usporiadateľa V. Vopálenského⁴⁵ i napriek upozorneniam vlastného usporiadateľa

⁴⁰ Zo zástupcov politických strán patrili členovia HSLS medzi najpočetnejšie, ale aj najproblemnejšie skupiny v sprievode. Ľudákov bolo v sprievode asi 6 000, československých národných socialistov asi 1 500.

⁴¹ NA, fond PMV – AMV 225, kart. 1452, sign. 225-1452-1, Návrh sprievodnej komisie ohľadom sprievodu; kart. 1151, sign. 225-1151-2, správa T. Rezníka z Krajinského úradu v Bratislave (za neprítomného krajinského prezidenta J. Országha) pre Prezídium Ministerstva vnútra v Prahe o priebehu Pribinových osláv zo 17. augusta 1933, č. 39 519/1933 prez.

⁴² Ten zabezpečoval bezpečnostnú službu slávnostného sprievodu, ako sme už uviedli, a mal na starosti taktiež správne zoraďenie účastníkov sprievodu na letisku pred rečníckou tribúnou. Mal k dispozícii 25 gážistov mimo služobnú triedu uniformovanej stráže bezpečnosti v civilnom odevu (niekedy nesprávne označovaných ako „tajní agenti“).

⁴³ Skupina Sokola išla v tomto poradí: žiaci, dorast, slovenský roľnícky dorast, krojované skupiny z Moravy, legionári, Slovenská liga a muži Sokola v krojoch.

⁴⁴ Táto dohoda telovýchovných jednôt Sokol a Orol bola v dôsledku toho, že členovia Orla sa zdržali na dopoludnia na slávnostnej svätej omši a nestihli by načas prísť z mesta na miesto zoraďenia účastníkov sprievodu.

⁴⁵ Okresný inšpektor V. Vopálenký okamžite vyhľadal hlavného tajomníka HSLS v Nitre V. Višňovského a vytykal mu, prečo opustili určené miesto na zhromaždenie účastníkov sprievodu, a znovu ho upozornil na dohodnuté (stanovené) poradie sprievodu. Do rozhovoru Vopálenského s Višňovským sa zapojil poslanec HSLS J. Tiso, ktorý vraj začal kričať na Vopálenského:

tejto strany V. Višňovského⁴⁶ zaujatie miesta v sprievode medzi skupinou Sokola, čím sa táto rozdelila na dve časti.⁴⁷

Čelo sokolskej skupiny došlo až na rozhranie Svätováclavskej a Kapitulskej ulice, kde už stáli členovia Orla, tam sa sokoli zastavili a pred nimi vpochoďovali členovia Orla. Keď sa členovia Sokola, ktorí boli na čele sprievodu, dozvedeli, že sú rozdelení, ustúpili, a tak sa za sprievodom Orla a junákov Československej kresťansko-sociálnej strany už valil sprievod HSLS strhujúc popri ceste menšie ľudácke skupiny z radov obecnstva sledujúceho sprievod. Do sprievodu sa v tejto chvíli zmätku a chaosu dostali i ďalší „záujemci“, ktorí sa chceli dostať na letisko pred hlavnú trinúnu a mohli sa tam dostať len v sprievode, čo takýmto spôsobom využili. Z týchto dôvodov sa na letisko nedostalo mnoho členov Sokola, ale zato oveľa viac členov a prívržencov ľudákov. Podľa viacerých výpovedí svedkov mohli usporiadatelia zabezpečujúci bezpečnostnú službu zabrániť ľudákovi vo vniknutí do sprievodu len použitím násilných ozbrojených prostriedkov, čo sa nestalo.

Na čele zástupu HSLS niesli štandardu s nápisom tejto strany a pod ňou, resp. za ňou pochodovali poprední predstavitelia strany, najmä poslanci a senátori. Cestou sa k nim pridali aj samotný predseda strany a vodca ľudákov A. Hlinka, ktorého niesli na ramenách katolícki študenti – vysokoškooláci, prívrženci HSLS. Týmto spôsobom sa zvýšil počet prívržencov HSLS v sprievode na približne desaťtisícový zástup, ktorý sa už nedal ovládnuť, a četníci ani im pomáhajúci hasiči a skauti ho nezvládli. Mnohí členovia HSLS, ale najmä katolícka mládež z radov laikov i kňazov zoskupení pod znakom Ústredného spolku katolíckeho študentstva prevolávala a vykrikovala rôzne heslá namierené proti Čechom, republike a jej vrcholným predstaviteľom, za Slovensko a jeho autonómiu, napr. „Preč s Čechmi!“, „Dajte nám auto-

„...čo je to za poriadok, že najprv idú hovädá a somári, a len potom Slováci, ďalej čakať nebudeme, je to naša slovenská slávnosť, tí ostatní sú Česi a preto tu nemajú čo robiť.“ Višňovský sa snažil Tisa upokojiť, ale ten medzitým poslal niekoľko poslov do mesta, aby okamžite priviedli členov Orla do sprievodu.

⁴⁶ Ten k tomuto incidentu povedal, že sa snažil dodržať so svojou skupinou poradie sprievodu, čo sa mu ale nepodarilo. Príčinu neúspechu videl v tom, že nevedel, že by v skupine Sokola mala ísť nejaká nekrojovaná skupina a keďže taká tam išla, túto skutočnosť označil za hlavnú príčinu, prečo príslušníci jeho politickej strany, ktorí mali ísť na prvom mieste za krojovanými skupinami, vnikli do sprievodu skôr, než mali.

⁴⁷ Vrchný četnícky strážmajster Karol Kabelák, ktorý vykonával s pridelenými četníkmi porádkovú službu na Hradskej, kde sa zhromažďoval sprievod, vypovedal, že v čase incidentu stál pri moste cez Nitru vo väčšej vzdialenosti od miesta incidentu. Vtedy prišiel k nemu jeden policajný strážnik v civilnom oblečení a žiadal ho, aby išiel zakročiť smerom k Zoboru, že ľudáci vtrhli do sprievodu a že je tam zrada. Išiel tam, ale nemal príčinu zakročiť, lebo členovia HSLS už boli v sprievode.

nómiu!“, „Hanba Benešovi!“, „Hanba Mičurovi!“, „Hanba Čechoslovákovi!“, „My chceme slovenskú autonómiu!“, „Nech žije Hlinka, sláva mu!“, „My chceme slovenských profesorov!“, „Nech žijú slovenskí profesori a dôstojníci!“, „My chceme slovenské školy!“, „Slovensko je naše, cudzinci nech idú domov!“, „Tiahnite do Česka!“, „Chceme slovenské úrady!“, „Preč s cenzúrou!“, „Hanba cenzorovi!“, „Hanba slovenským zradcom!“, „Na Slovensku nech žijú Slováci a Česi nech skapú!“, „Hanba Hodžovi!“, „Nech žije Tiso, nech žije Buday!“ Samotný A. Hlinka, nesený študentmi v sprievode, držal v rukách denník Slováč, č. 181 z 13. augusta 1933, kde bol uverejnený úvodník s veľkým nápisom *Nitra je naša!* a ukazoval na miesta vybielené cenzorom. Hlinka tiež spieval rôzne piesne a akcentoval príslovie „Kto Slováka nemiluje, nech ho hrom zabije!“⁴⁸

Ako sa tento rozvášnený dav dostal na letisko aj s vodcom ľudákov A. Hlinkom, opísal veliteľ četníkov major Hodinář nasledovne: „Desettisícový zástup prišiel na sletišť a vůdci davu žádali o vpuštění na sletišť. Povolav šestimužové hlídce u hlavního vchodu ještě 12 četníků od tribuny, uzavřel jsem hlavní vchod na sletišť. Dav, který pokřikem dožadoval se o vpuštění na sletišť, dirigoval jsem za ohradu sletišť, kde bylo vyhraženo místo pro obecnstvo. Dav zpočátku uposlechl a valil se naznačeným směrem. Za několik minut však povzbuzován jsa svými vůdci, rozbil zábradlí, massou vnikl na sletišť a hrnul se před tribunu, kde již byla přítomna vláda, zástupci vojska, duchovenstva a úřadů a kam již též dostal se vůdce lidové strany Hlinka, býv. ministrem Hodžou, okresním náčelníkem v Nitře a starostou Sokola pozván na tribunu ihned po svém příchodu před tribunu.“⁴⁹ Major Hodinář vo svojom hlásení tiež uviedol, že odvolal všetky četnícke hliadky v najbližšom okolí do blízkych kasární 7. pešieho pluku, kde vytvorili asistenčný oddiel a spojovacie hliadky, ktoré boli pripravené v kasárňach k prípadnému zásahu.

Správu majora Hodinára je potrebné ešte doplniť o niektoré fakty. Na letisku mali účastníci sprievodu zaujať miesta tak, že jadro čelom k hlavnej tribúne mali tvoriť krojované skupiny a nekrojované skupiny mali zaujať prázdne miesta okolo nich. Prvé krojované skupiny deflovali na letisko v poriadku a stavali sa na určené miesta, hoci sa na letisko nedostalo asi 200 hasičov, ktorí mali práve zabezpečovať a riadiť zoraďovanie jednotlivých sku-

⁴⁸ NA, fond PMV – AMV 225, kart. 1151, sign. 225-1151-2, Správa T. Rezníka z Krajského úradu v Bratislave (za neprítomného krajského prezidenta) pre Prezídium Ministerstva vnútra v Prahe o priebehu Pribinových osláv zo 17. augusta 1933.

⁴⁹ NA, fond PMV – AMV 225, kart. 1452, sign. 225-1452-1, Správa Zemského četníckeho veliteľstva v Nitře (mjr. Hodinář) o priebehu Pribinových osláv pre Zemské četnícke veliteľstvo v Bratislave zo 16. augusta 1933.

pín sprievodu a mali najmä oddeľovať krojované skupiny od tých ostatných. Menšie zástupy, ktoré prerazili medzi krojovaných orlov a skupiny junákov a skautov, sa podarilo nedostatočnému počtu poriadateľov s pomocou četníkov vytlačiť vpravo od hlavnej tribúny. Nasledujúca časť sprievodu, tj. skupina HSLS, mala tiež prejsť pred hlavnou tribúnou a zaujať miesto okolo krojovaných skupín. Namiesto toho však hneď prvé rady tejto skupiny zastali v priestore pred hlavnou tribúnou a neposlúchli pokyny hlavného usporiadateľa kapitána K. Prokeša a iných, aby ďalej pochodovali na určené miesto.

Došlo k vyjednávaniu usporiadateľov bezpečnostnej služby s vedúcimi tejto politickej strany a okrem toho sa pokúsil okresný náčelník R. Haláchy prinútiť vedúcich ľudákov na ďalšie pochodovanie a zaujatie určeného miesta (vyjednával najmä s poslancami L. Labayom, J. Sivákom a A. Hlinkom), čo sa mu však nepodarilo, podobne ako kapitánovi Prokešovi i ďalšiemu usporiadateľovi Františkovi Lebedovi. Kapitán K. Prokeš sa snažil ešte vytisnúť medzitým narastajúcu masu účastníkov pred hlavnou tribúnou za pomoci Sedliackej jazdy a orlov, ale pre veľkú masu to už nebolo možné bez použitia brachiálnej moci.⁵⁰ Pred tribúnu sa dostal na ramenách mladých ľudákov (študentov) i vodca ľudákov A. Hlinka, a ako napísal v správe major četníkov Hodinář, ten bol vyzvaný Hodžom i ďalšími z tribúny, aby prišiel medzi nich, čo ten aj učinil. Bol prenesený cez zábradlie a vystúpil na hlavnú tribúnu (za stáleho pokriku „Nech žije Hlinka!“ a „My chceme počuť Hlinku!“) a sám začal rečniť. Medzitým ďalšie zástupy účastníkov sprievodu zatarasili vchody na letisko tak, že krojované skupiny, najmä sokoli, sa len ťažko a len niektorí dostali na letisko cez opačný vchod za hlavnou tribúnou (už v priebehu slávnosti), pričom na nich neustále pokrikovali zástupci ľudákov.⁵¹

Program na rečníckej tribúne začal prejavom samotného predsedu ľudákov A. Hlinku, ktorý pôvodne podľa programu slávností nemal vôbec vystúpiť, no stal sa sám paradoxne akýmsi „moderátorom“ programu na hlavnej tribúne. Hlinka prečítal vo svojom vystúpení tzv. Nitriansku rezolúciu, ktorú uverejnil ľudácky denník Slovák 15. augusta 1933. V nej sa síce prihlásil Hlinka k spoločnej Česko-slovenskej republike, ako spoločnej vlasti i pre Slovákov slovami: „...osvedčujeme sa, že v tejto republike chceme žiť a štát

⁵⁰ NA, fond PMV – AMV 225, kart. 1151, sign. 225-1151-2, Dodatok k správe zo 17. augusta 1933 od Prezídia Krajinského úradu v Bratislave (krajinský prezident J. Országh) pre Prezídium Ministerstva vnútra v Prahe zo dňa 7. septembra 1933, č. 40 813/1933 prez. pod názvom Pribinove oslavy v Nitre, poriadateľská služba pri sprievode a manifestácii dňa 13. augusta 1933.

⁵¹ NA, fond PMV – AMV 225, kart. 1151, sign. 225-1151-2, Správa T. Rezníka z Krajinského úradu v Bratislave (za neprítomného krajinského prezidenta) pre Prezídium Ministerstva vnútra v Prahe o priebehu Pribinových osláv zo 17. augusta 1933.

tento považovať za svoj; tu chceme najst' svoje národné blaho,“ zároveň však zdôraznil samobytnosť a samostatnosť Slovákov ako národa: „Avšak keď republiku Česko-slovenskú považujeme pre nás za jedine možný štátny útvar, vyhlasujeme, že v štáte tomto chceme vidieť svoju budúcnosť nielen ako národ svojprávny a nielen ako národ rovnoprávny s národom českým, ale aj ako národ samobytný, samostatný, ktorý sám chce spravovať svoje veci a sám chce riadiť osud svoj! Chceme byť národom suverénnym!“

V duchu Pribinovej pamiatky a Pittsburskej dohody žiadala Nitrianska rezolúcia samourčovací právo pre Slovákov a slovenskú samobytnosť a spravovanie vecí na Slovensku žiadala predať do rúk Slovákom. Zhŕňala niekoľko-ročný zápas slovenských autonomistických strán za autonómiu Slovenska v období prvej republiky: „Žiadame, aby spravovanie vecí samobytného národa slovenského na oslobodenom Slovensku sverené bolo Slovákom, ako nám to plným právom patrí, ako nám to bolo sľubované a Pittsburghskou dohodou spečatené. Vyhlasujeme, že národných práv svojich, v Pittsburghskej dohode zabezpečených, nikdy sa nezriekneme a že za lepšie blaho národa slovenského bojovať budeme mužne a vytrvale, ako nám to káže povinnosť k národu slovenskému a posvätná pamiatka Pribinova!“⁵²

Po Hlinkovi predniesol svoj príhovor krajinský prezident Jozef Országh a po ňom v zastúpení prezidenta republiky predseda vlády Jan Malypetr.⁵³ Jeho reč prerušovali rôzne výkriky, napr. „Nech hovorí slovensky!“ Predseda vlády vyzval prítomných, aby vzdali česť zástave Československej republiky. Pri jej vztyčovaní hrala vojenská hudba štátnu hymnu, ale členovia a prívrženci HSLS spievali hymnickú pieseň Hej Slováci! a až na Hlinkov povel začali spievať štátnu hymnu – najprv českú časť Kde domov můj a potom i slovenskú Nad Tatrou sa blýska. Nasledovali príhovory cirkevných hodnostárov: arcibiskupa belehradského, mostarského biskupa, užhorodského arcibiskupa a na záver slovenský biskup Karol Kmeťko predniesol svoj príhovor, v ktorom v závere tlmočil pápežské požehnanie a prečítal ďakovné telegramy pre pápeža a prezidenta T. G. Masaryka.

⁵² *Nitrianska rezolúcia*. Slováč, 15, 15. 8. 1933, č. 182, s. 1.

⁵³ Vládna delegácia na čele s Janom Malypetrom (ďalej ju tvorili minister poľnohospodárstva Dr. Milan Hodža, ministr školstva a národnej osvety Dr. Ivan Dérer, minister pre zjednotenie zákonov a organizácie správy Dr. Jan Šrámek a minister verejných prác Ing. Jan Dostálek) prišla do Nitry už 12. augusta 1933, keď ju o 17.00 hod. na Masarykovom námestí v Nitre privítal za prípravný Jubilárny výbor Pribinových slávností nitriansky biskup K. Kmeťko. Za krajinské zastupiteľstvo pozdravil vládnú delegáciu Dr. Viktor Dušek, krajinský poslanec za HSLS. Okrem vojenskej čestnej rotu pozdravili vládu čestné rotu Sokola a Sedliackej jazdy, ale Orol chýbal, lebo vraj nebol pozvaný, hoci pozvánku nedostal žiadny spolok. NA, fond PMV – AMV 225, kart. 1151, sign. 225-1151-2, Správa okresného náčelníka v Nitre R. Haláchyho o priebehu Pribinových slávností v Nitre datovaná 21. augusta 1933, č. 1216/1933 prez.

Po jeho príhovore členovia vládnej delegácie i cirkevní hodnostári odišli a na tribúne zostali len prívrženci slovenskej autonómie. Hlinka postupne udelil slovo poslancom Martinovi Rázusovi, Antonínovi Čuříkovi⁵⁴ a Antonínovi Chmelíkovi.⁵⁵ Pri príhovoroch týchto českých poslancov sa už dav na letisku rozchádzal (pôvodne tam bolo asi 25 000 ľudí) a zostalo asi len 6 000 účastníkov slávnosti, ktorí však búrlivo reagovali na jednotlivé príhovory a žiadali o vystúpenie J. Tisa, ktorý sa však na tribúnu nedostavil. Hlavná slávnosť na nitrianskom letisku sa skončila o 12.45 hod., kedy mládež odniesla Hlinku k východu, kde sa sformoval sprievod prívržencov ľudákov a autonomistov v počte asi 4 000 osôb a títo na čele s poslancami a senátormi HSLS odišli pred piaristický kostol, kde pred vchodom na schodoch rečnili A. Hlinka (zdôrazňoval veľké víťazstvo strany a ohlasoval neúprosny boj ústrednej pražskej vláde), po ňom J. Tiso nazval súčasný vládny režim „čvachoslovenským“ systémom a žiadal autonómiu pre Slovensko. V podobnom duchu J. Buday uviedol, že rôzni činitelia chceli „vykopnúť slovenskú ľudovú stranu z týchto osláv, avšak tiež Slováci majú svoje 1100-ročné právo...“ Hlinka na záver vyzval akademickú mládež na účasť na orolskom zlete a vysokoškoláci ho potom odprevali za spevu funkcionárov HSLS do bytu poslanca J. Budaya.

Tak sa skončila najkontroverzejšia časť Pribinových slávností dňa 13. augusta dopoludnia, čím máme na mysli najmä sprievod a následnú slávnostnú manifestáciu na nitrianskom letisku za účasti vládnych predstaviteľov. Tieto udalosti mali svoju dohru v podrobnom vyšetrovaní príslušných policajných a štátnych orgánov, ktoré nariadil predseda vlády a minister vnútra slovenskému krajinskému prezidentovi J. Országhovi. Vyšetrovanie sa sústredilo na dve najproblematickejšie časti Pribinových slávností: prvou bolo pretrhnutie slávnostného sprievodu členmi HSLS a druhou incident HSLS pred hlavnou tribúnou na letisku počas slávnostnej manifestácie, obe sa udiali 13. augusta 1933.

Vyšetrovatelia si položili kardinálnu otázku, či usporiadateľská služba pri sprievode a manifestácii na letisku, tak ako bola organizovaná a vykonaná, mohla zabrániť incidentom v sprievode a na letisku bez využitia zákroku bezpečnostných orgánov. Výpovede jednotlivých zodpovedných úradníkov

⁵⁴ Poslanec Československej kresťansko-sociálnej strany, za túto stranu kandidoval v parlamentných voľbách roku 1929 na kandidátke HSLS a získal ako jediný poslanecký mandát v čs. parlamente. Vo svojom vystúpení v Nitre žiadal napríklad samostatnú správu pre Slovensko.

⁵⁵ Poslanec Národného zhromaždenia za Ligu proti viazaným kandidátnym listinám, neskoršie premenovaná na názvom Národní ligu. V Nitre žiadal vyhnanie Nemcov z vlády a pribratie namiesto nich Slovákov. Vo svojom príhovore sa postavil tiež na obranu Dr. Perglera, ktorý mal odvahu podľa neho potvrdiť platnosť Pittsburskej dohody.

s odstupom času sa javili objektívnejšie, a preto môžeme uvažovať nad niektorými závermi. Bolo nesporné, že usporiadanie slávností v takomto rozsahu kládlo pred usporiadateľov úlohy, ktoré boli v takom rozsahu a v takých miestnych pomeroch úplnou novinkou. Exitovala určitá dobrá vôľa i snahy, aby Pribinove slávnosti vyzneli naozaj dôstojne a v poriadku. Môžeme namietť, že usporiadateľská služba nebola v rôznych smeroch do detailov vypracovaná a pre všetky prípady, s ktorými je potrebné pri takýchto veľkých akciách počítať, ani pripravená. S odstupom času sa aj v radoch uporiadateľov vyskytli rôzne názory na to, čo a ako sa mohlo a malo urobiť, aby sa incidentom predišlo. Presné a detailné stanovenie poriadku pri zoraďovaní sprievodu by snáď zabránilo preniknutiu členov HSLS na nesprávnom mieste do sprievodu, to však by ešte nevedlo k tomu, aby bola a priori zneužitá manifestácia na letisku pred hlavnou tribúnou.

Z vyšetrovania skutočne vyplynulo, že vniknutie HSLS do sprievodu na miesto, kam nepatrila, sa stalo improvizované na samotnom mieste. Naproti tomu incident pred hlavnou tribúnou na letisku bol podľa rozsahu a spôsobu jeho uskutočnenia pravdepodobne vopred pripravený a zamýšľaný, z čoho vyplýva, že by k nemu došlo i vtedy, keby skupina HSLS prišla na letisko v stanovenom poradí. Na tomto mieste treba zdôrazniť, že ani väčšiemu počtu usporiadateľov nebolo možné normálnym spôsobom bez brachiálnej moci zabrániť pripravenému zastaveniu sa pred hlavnou tribúnou. Bezpečnostných orgánov bolo dostatok, ale ich ozbrojený zákrok by mal v tejto situácii ďalekosiahle neblahé následky.

K týmto konštatovaniam je potrebné doplniť informácie od kapitána K. Prokeša, ktorý mal, ako sme uviedli vyššie, dbať na bezpečnosť počas manifestácie na letisku. Ten napísal 17. augusta 1933 list Dr. Srdínkovi, osobnému tajomníkovi predsedu vlády Malypetra, a tiež poslal určité informácie hlavného radcovi politickej správy Krajinského úradu v Bratislave V. Bláhovi (ten bol vyslaný bratislavským Krajinským úradom do Nitry na vyšetrovanie udalosti). Prokeš v tomto liste a informáciách uviedol, že na schôdzi usporiadateľského výboru 11. augusta 1933 (piatok) v Nitre i v rozhovore na druhý deň 12. augusta upozorňoval okresného náčelníka V. Haláchyho a radcu politickej správy Lišku, že HSLS chystá pretrhnúť sprievod, včleniť sa medzi krojované skupiny a vtrhnúť na letisko. Okresný náčelník Haláchy i radca Liška však popreli, že by „sa im dostalo takéhoto upozornenia od kapitána Prokeša“, a ani jednotliví účastníci tejto schôdze prípravného výboru nepo-

tvrdili, že by na schôdzi 11. augusta počuli od kapitána Prokeša takéto upozornenie.⁵⁶

Hodnotenie priebehu sprievodu a manifestácie na letisku za účasti vládných predstaviteľov a cirkevných hodnostárov dňa 13. augusta bolo zo strany vládných úradov jednoznačné a vyznievalo asi v takomto duchu: HSĽS sa terorom a násilím podarilo presadiť, aby Hlinka dňa 13. augusta 1933 prehovoril na manifestácii na starom letisku v Nitre, ktorá sa premenila na demonštráciu proti ústavným vládnym činiteľom, jednote štátu a jeho ústave. Tomuto činu predchádzali nielen novinárske články v ľudáckej tlači a rôzne polemiky, avšak tiež neúspešné politické rokovania. Ústredné vládne a politické štruktúry v Prahe i slovenskí čechoslovakisti žiadali prísne vyšetrenie týchto udalostí a prikladné aj prísne potrestanie vinníkov.

Podrobné vyšetrovanie vykonalo príslušné oddelenie Krajinského úradu v Bratislave, súhrnnú vyšetrovaciu správu pripravil hlavný politický radca Dr. Václav Bláha.⁵⁷ Krajinský úrad v Bratislave už 14. augusta 1933 prikázal podriadeným štátnobezpečnostným úradom a Zemskému četníckemu veliteľstvu v Bratislave, aby od spoľahlivých dôverníkov z radov účastníkov Pribinových slávností získali informácie o osobách, ktoré spáchali výtržnosti, pričom mali urobiť čo najdôkladnejšie vyšetrovanie a výsledky hlásiť na krajinský úrad. Tento správne predpokladal, že účastníci výtržností sa po návrate domov budú chváliť svojimi činmi v prostredí svojho domova, pretože na krajinský úrad došlo množstvo správ a hlásení o skutkoch viacerých demonštrantov.⁵⁸ Išlo väčšinou o verbálne delikty alebo iné neprístojné správanie sa, ktoré mohol Okresný úrad v Nitre hodnotiť, resp. potrestať administratívno-policajne, ale bez súdneho stíhania. Napriek tomu bol vyvíjaný z vysokých úradných miest nátlak na rozhodovanie spomínaného okresného

⁵⁶ NA, fond PMV – AMV 225, kart. 1151, sign. 225-1151-2, Dodatok k správe zo 17. augusta 1933 od Prezídia Krajinského úradu v Bratislave (krajinský prezident J. Országh) pre Prezídium Ministerstva vnútra v Prahe zo dňa 7. septembra 1933, č. 40 813/1933 prez. pod názvom Pribinove oslavy v Nitre, poriadateľská služba pri sprievode a manifestácii dňa 13. augusta 1933.

⁵⁷ Na jej základe poslal dňa 7. septembra 1933 krajinský prezident J. Országh Prezidiu Ministerstva vnútra v Prahe súhrnnú správu z vyšetrovania slávnostného sprievodu a slávnostnej manifestácie na nitrianskom letisku 13. augusta 1933 pod č. 40 813/1933 prez.

⁵⁸ Získaný dôkazový materiál sa potom dodal ihneď na Okresný úrad v Nitre, ktorý spolu s miestnou četníckou stanicou uskutočnil urýchlene dopĺňujúce vyšetrovanie, zaistenie svedkov a iných dôkazov. Po doplnení potrebných údajov mala miestna četnícka stanica podávať trestné oznámenia na vinníkov, pričom podľa povahy príslušným inštitúciám v Nitre, a to buď štátnemu zastupiteľstvu, okresnému súdu alebo okresnému úradu.

úradu, aby tieto administratívno-polícajné pokračovania robil mimo poradia a ukladal na zistené previnenia prísne tresty.⁵⁹

Pojednávanie s obžalovanými sa konalo pre Krajským súdom v Nitre a ľudácky denník Slováč o jeho príprave písal na konci apríla 1934, keď počet obžalovaných bol podľa tohto denníka 50.⁶⁰ Obvinení z výtržností boli väčšinou mladí ľudia (ročníky 1898 až 1914), vzdelaní i bez vyššieho vzdelania, nájdeme medzi nimi taktiež známejšie osobnosti, napr. Alexander Mach, Ignác Lihosith, Miloš Ruppeltdt. Podľa jednotlivých sociálnych skupín boli najagilnejší, ale i najradikálnejší študenti – vysokoškoláci, katolíci, prívrženci HSLS, potom civilní občania, členovia a prívrženci HSLS, najmä skupina z Bánoviec nad Bebravou. Spolu bolo podaných četníctvom 114 trestných oznámení (spolu bolo teda obvinených 114 osôb),⁶¹ a to prevažne na Okresný úrad v Nitre, ale aj na tamojšie štátne zastupiteľstvo.

Okresný úrad v Nitre oslobodil 72 osôb a odsúdených bolo 30 osôb. V ďalších deviatich prípadoch bolo trestné pokračovanie zastavené, v dvoch prípadoch odstúpené iným úradom a v jednom prípade nevybavené. Z 30 prípadov odsúdenia bolo podaných 28 odvolaní. Krajský úrad v Bratislave v šiestich prípadoch odvolaniu vyhovel a oslobodil vinníkov, v dvoch prípadoch priznal podmienené odsúdenie. Odsúdení nepodmienené (spolu 22 ľudí) si mohli vybrať – buď zaplatia peňažnú pokutu, alebo odsedia niekoľko dní vo väzení. Z odsúdených jeden zomrel (odborný učiteľ Róbert Dúbravec, ten mal uhradiť pokutu 4 000 Kč, alebo ísť sedieť na 12 dní do väzenia), 13 osôb zaplatilo, alebo si odpykalo trest. V ôsmich prípadoch sa vymáhal výkon trestu (zväčša neúspešne). Najvyšší trest dostal stolár Štefan Meliško (odvolal sa, ale neuspel). Bol odsúdený na peňažnú pokutu 2 500 Kč, no keďže nemal toľko peňazí, trest si odpykal vo väzení (v dĺžke osem dní). Pre porovnanie – jeden z vyšších peňažných trestov dostal aj vtedajší redaktor Slováka Alexander Mach – 1 500 Kč. Ten však túto sumu zaplatil (možno i za pomoci ľudáckych straníckych štruktúr) a tak nemusel ísť sedieť do väze-

⁵⁹ NA, fond PMV – AMV 225, kart. 1151, sign. 225-1151-2, Prípís Prezídia Krajsinského úradu v Bratislave pre Prezídium Ministerstva vnútra v Prahe zo dňa 20. septembra 1933.

⁶⁰ *Konsolidácia Slovenska napreduje: Päťdesiat obžalovaných pre Nitru*. Slováč, 16, 28. 4. 1934, č. 97, s. 1–2.

⁶¹ Keď sa pozrieme na sociálno-zamestnaneckú štruktúru obžalovaných, tak z týchto 114 osôb bolo najviac pedagógov stredných a základných škôl – 18, tiež 18 bolo študentov vysokých škôl, z nich šesť bolo bohoslovcov, deväť bolo duchovných (rímskokatolícki farári, jeden kaplán a jeden mních), deväť študentov stredných škôl, osem úradníkov, šesť remeselníkov. Medzi obžalovanými boli ženy (päť), obchodníci (piati), roľníci (piati) a robotníci (traja). Z ďalších zamestnaní by sme mohli nájsť obvodného inšpektora, rezbára, organistu, riaditeľa (správcu) sprostredkovateľne práce, prednostu čs. železníc, niekoľko nezamestnaných, politických pracovníkov i príslušníkov ďalších slobodných i iných povolání.

nia. Z tých ôsmich prípadov, v ktorých sa trest vymáhal, najvyšší trest dostali organista Štefan Ebringer a katolícky farár Ľudovít Šimuth,⁶² obaja obdržali peňažný trest vo výške po 5 000 Kč (alebo 14 dní väzenia), hneď za nimi bol obchodník Marcel Sliacky odsúdený na pokutu 4000 Kč (12 dní väzenia). Odsúdení zo slabších sociálnych vrstiev a študenti si trest väčšinou odpykali, tí bohatší zaplatili peňažnú pokutu. „Výtržníci“ Pribinových osláv a niektorí z obžalovaných (nielen odsúdených) boli postihnutí tiež formou presunutia na iné pracovné miesta (zväčša štátni zamestnanci ako učitelia, úradníci a pod.), napr. zo stredného na južné Slovensko, teda išlo hlavne o geografické zmeny pracovného pôsobenia „previnilcov“. Jeden príklad za všetky – školského obvodného inšpektora v Bánovciach nad Bebravou Michala Bráneckého zbavil minister školstva a národnej osvety funkcie a ponúkol mu miesto správcu školy v Nitre. Samozrejme za oveľa nižší plat...

Hodnotenie Pribinových slávností z hľadiska vládnych predstaviteľov na jednej a ľudáckych na druhej strane nikdy nebolo a ani nemohlo byť rovnaké. Podstata rozporu oboch táborov – vládneho centralistického a opozičného ľudáckeho (autonomistického) – bola pevne zakotvená v podstate režimu prvej republiky: oficiálna unitárna politika a centralistické vedenie prvej ČSR, to bola unitárna jednota v jednotnej československej podobe a akékoľvek autonómne snahy (zo strany akýchkoľvek národnostných menšín, i „štátotvorných“ Slovákov) boli vládnymi štruktúrami nemilosrdne potierané a odmietané.⁶³ Pribinove slávnosti toho boli dôkazom a samozrejme, že každý z oboch táborov ich pojal a hodnotil po svojom. Vládni predstavitelia sa ich aktívne zúčastnili, lebo chceli dokázať navonok i sebe, že Slovensko aj so svojím svojrázom a kresťanským charakterom je pevnou súčasťou československého štátu a na druhej strane ľudáci a slovenskí prívrženci autonómie chceli ukázať i dokázať, že Slováci sú už vo väčšine za autonómne riešenie postavenia slovenskej časti spoločnej republiky.

Tieto zásadné stanoviská boli nekompromisné, čo sa prejavilo s odstupom niekoľkých týždňov v československom parlamente, keď už „hlavy vychlad-

⁶² Tento rímskokatolícky farár vraj patril medzi hlavných štváčov a vinníkov na Pribinových slávnostiach 13. augusta, pôsobil v Senohradoch, okres Krupina. 5 000 korunová pokutu mal povolené splatiť v splátkach, tie však neplatil. Podal si žiadosť o milosť na Krajský úrad v Bratislave a ten ju poslal Ministerstvu vnútra v Prahe 14. októbra 1935, ktoré však túto žiadosť zamietlo.

⁶³ O problematike centralizmu, čechoslovakizmu a česko-slovenského pomeru v období prvej ČSR pozri podrobnejšie najnovšiu literatúru, napr.: DUBNIČKA, Ivan: *Čechoslovakistické pozície Vavra Šrobára*. In: Dr. Vavro Šrobár politik, publicista a národnoosvetový pracovník. Bratislava 2012, s. 455–471. Podobne názory V. Šrobára na tzv. slovenskú otázku a autonomistický program ľudákov v medzivojnovom období: VAŠŠ, Martin: *Názory Vavra Šrobára na niektoré aspekty slovenskej otázky po roku 1918*. In: tamže, s. 508–525.

li“ a k priebehu a hodnoteniu Pribinových slávností sa vrátili reprezentanti oboch táborov – ľudáckeho (poslanec J. Tiso) i vládneho (premiér J. Malypetr), obaja aktívni účastníci slávností v Nitre. Obaja vystúpili na 296. schôdzi Poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia 20. októbra 1933, keď sa prerokovával návrh zákona o zastavení činnosti a rozpúšťaní politických strán.⁶⁴ Ľudácky poslanec J. Tiso využil svoje vystúpenie na to, aby sa vrátil k hodnoteniu Pribinových slávností, samozrejme z ľudáckeho opozičného a autonomistického hľadiska. Následne na neho, po niekoľkých rečníkoch – poslancoch, reagoval predseda vlády, ktorý okrem iného povedal: „Je nutno konstatovati, že slavnostní číslo časopisu Slovák z neděle dne 13. srpna, které bylo v Bratislavě vytištěno v sobotu dne 12. večer, přineslo původní článek poslance Msgr Hlinky, jehož obsah dokazuje jasně, že bylo vlastně rozhodnuto již v sobotu o tom, co se má státi v neděli. Myslím, že nezapomenou nikdy na trapný dojem ze skutečnosti, že při oslavě 1100letého zavedení křesťanství u západních Slovanů, náboženství, jehož božský zakladatel hlásal lásku k bohu a bližnímu a ukládal věřícím, aby dávali Bohu, co jest božího, a císaři, co jest císařovo, byli to právě někteří kněží tohoto náboženství lásky a míru, kteří jednak sami, jednak s rozvášněným lidem hrubě demonstrovali proti přítomným představitelům vysokých hodností církevních i státních. Jakékoliv dodatečné vysvětlování této události nesmaže této smutné skutečnosti a nemůže odvrátiti stát od opatření, aby nebylo podobných zjevů v budoucnosti.“⁶⁵

Jedným z takýchto opatrení vlády do budúcnosti, ktoré spomenul vo svojom vystúpení v parlamente predseda vlády, bol aj zákon o zastavení činnosti a rozpúšťaní politických strán, ktorý schválili poslanci práve na tejto 296. schôdzi, a prirodzene bez hlasov poslancov HSĽS. Pribinove slávnosti v Nitre určite prispeli k schváleniu tohto zákona o politických stranách i ďalších zákonov prijatých v tridsiatych rokoch 20. storočia, ktoré mali chrániť československý štát v období vrcholiacej hospodárskej krízy a zhoršovaní medzinárodno-politickej situácie v strednej Európe. Obraňovať i pred takými prejavmi a udalosťami, aké sa odohrali v Nitre roku 1933.

⁶⁴ Z uvedenej 296. schôdze poslaneckej snemovne čs. parlamentu je na internete dostupný podrobný stenografický záznam. In: <http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/stenprot/296schuz/s296001.htm>, kde si záujemca môže prečítať vystúpenie spomínaného poslanca J. Tisa, premiéra J. Malypetra i ďalších rečníkov, ktorí sa vyjadrovali k Pribinovým slávnostiam, napr. za autonomistov M. Rázus, M. Gažík, za centralistov J. Slávik i ďalší, preto nebudeme i z priestorových dôvodov v tomto príspevku podrobnejšie analyzovať ich vystúpenia.

⁶⁵ Dostupné na internete. In: <http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/stenprot/296schuz/s296009.htm> [cit. 25. 12. 2012].

Keby sme sa vrátili na začiatok nášho príspevku a vychádzali i z jeho názvu – obštal teda československý režim a jeho predstavitelia počas Pribinových slávností, ktoré boli jeho veľkou skúškou? Ťažká otázka, neľahká odpoveď. Vzhľadom na rušný priebeh, najmä 13. augusta, keď neboli žiadni mŕtvi, ani ťažko ranení, dokonca počas celých slávností od 12. do 15. augusta neboli ani ranení či vážne dopravné nehody, by sa mohlo zdať, že organizátori i bezpečnostná služba svoju úlohu zvládli dobre. Pri takomto veľkom počte účastníkov to bol nesporne úspech organizátorov, na druhej strane žiadna akokoľvek dobre organizovaná bezpečnostná služba a organizátori by nedokázali zabrániť opozičným prejavom voči vládnym predstaviteľom, keďže išlo o verejné podujatie, ktoré mohlo byť akokoľvek dobre zorganizované. Slovenská spoločnosť a jej očakávania a túžby už boli na začiatku tridsiatych rokov viac proautonomistické ako provládne a unitárne československé. Nitra ukázala, že vládny čechoslovakizmus prehral, čo v tejto chvíli, ale bohužiaľ ani v nasledujúcich rokoch vládni „čechoslovakisti“, Česi i Slováci, nepochopili, či nechceli chápať. Vládne československé elity sa z Pribinových osláv skrátka nepoučili, hoci na to mali ideálnu príležitosť. To však nebola tragédia Pribinových augustových slávností, ale týchto vládnych elít, vládnych predstaviteľov, ktorí sa na nich zúčastnili reprezentujúc československý unitárny režim, ktorí nechceli reformovať, ani po Nitre 1933.

RESUMÉ

PRIBINOVE SLÁVNOSTI V NITRE V AUGUSTE 1933: SKÚŠKA ČESKOSLOVENSKEHO REŽIMU A ŠTÁTNOSTI

Príspevok je zameraný na Pribinove slávnosti v Nitre, ktoré sa uskutočnili od 12. do 15. augusta 1933. Autor opisuje a analyzuje najmä udalosti 13. augusta, kedy slávnosti vyvrcholili slávnostným sprievodom a manifestáciou na nitrianskom letisku za účasti vládnych predstaviteľov na čele s predsedom vlády Janom Malypetrom. Hoci v priebehu slávností nedošlo k žiadnym vážnejším zraneniam či dopravným nehodám, hoci do Nitry zavítalo niekoľko tisíc ľudí, 13. augusta prívrženci Hlinkovej ľudovej strany narušili pokojný priebeh sprievodu a následné výtržnosti formou slovných výkrikov a urážok na slávnostnej manifestácii tiež spôsobili oni a ich prívrženci. Autor podrobnej analyzuje tieto udalosti a hľadá ich príčiny. Nachádza ich vo vtedajšom centralistickom a unitárnom režime, ktorý nebol schopný vlastnej reflexie

a poučenia voči snahám Slovákov a ich reprezentantom presadzujúcim autonómiu Slovenska, ale v rámci spoločného československého štátu.

SUMMARY

*THE PRIBINA FESTIVITIES IN NITRA IN AUGUST 1933:
A TEST OF THE CZECHOSLOVAK REGIME AND STATEHOOD*

This paper deals with the Pribina Festivities in Nitra from the 12th to the 15th of August 1933. The author mainly describes and analyses the events of August 13th when the festivities culminated in a ceremonial parade and demonstration at Nitra airport, with government members, led by the prime minister Jan Malypetr present. Although there were no serious injuries or traffic accidents during the festivities despite the thousands of people there, members of the Hlinka People's Party disrupted the parade of August 13th and caused subsequent unrest through their verbal attacks on some of the demonstrators. The author analyses these events in detail and attributes them to the centralistic and unitary regime then in place, a regime which was incapable of self-reflection and awareness of the efforts of Slovaks and their representatives at establishing Slovak autonomy within a common Czechoslovak state.

Mgr. Peter Zmátlo, Ph.D.
Katedra histórie
Filozofická fakulta
Katolícka univerzita v Ružomberku
Hrabovská cesta 1
034 01 Ružomberok

ING. JOSEF KŠÍR

– PAMÁTKÁŘ, PRŮKOPNÍK VÝZKUMU

O OLOMOUCKÉ PEVNOSTI

A VÝZNAMNÝ FOTOGRAF

OLOMOUCKÝCH PAMÁTEK

Miroslav Papoušek – Michael Viktořík

Josef Kšír (1892–1978), rodák z Hodonína, se přistěhoval do Olomouce v roce 1898. Po absolvování místní české reálky studoval Vysoké učení technické v Brně, které úspěšně dokončil v roce 1917. Jako stavební inženýr působil od roku 1919 ve stavebním referátu městského úřadu v Olomouci. V letech 1924–1927 a 1945–1948 stál v čele stavebního oddělení městského magistrátu, resp. ÚNV hl. města Olomouce. Ing. Josef Kšír byl považován za předního odborníka na problematiku urbanismu, zastavování měst a vytváření regulačních plánů. Kromě toho se intenzivně zajímal o stavební vývoj města Olomouce a své poznatky intenzivně publikoval. Stejných zásluh si vydobyl na poli národopisném jako dokumentátor a popularizátor lidového stavitelství na Hané. Za svého života sepsal téměř tři stovky odborných a popularizačních prací, z nichž jsou mnohé dodnes nepřekonány. Studie Josefa Kšíra jsou nezřídka doprovázeny vlastnoručními náčrtky, v nichž prokázal profesionální znalost technického kreslení, a z dnešního pohledu zcela unikátními fotografiemi. Ve druhé polovině čtyřicátých let 20. století byl ing. Kšír jmenován Ministerstvem školství a osvěty konzervátorem památkové péče pro Olomoucko a své znalosti v oblasti památkové péče předával rovněž studentům na olomoucké filozofické fakultě. Až do své smrti v roce 1978 Kšír odborně pracoval a byl aktivní na půdě Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci.¹

Ing. Josef Kšír byl také prvním badatelem, který se seriózně zabýval opevněním systémem Olomouce. Jak vyplývá z výše uvedeného, měl k tomu ty nejlepší předpoklady: technické a umělecko-historické vzdělání, všeobecný

¹ K připomínce 120. výročí narození Josefa Kšíra vydala Vlastivědná společnost muzejní v Olomouci v roce 2012 edici jeho vybraných vlastivědných textů (*Zmizelá Olomouc*, nakl. Burian a Tichák, Olomouc 2012). Tento čtenářsky atraktivní spis o dvanácti kapitolách doplnil Milan Tichák podrobným životopisem Josefa Kšíra, z něhož byly některé údaje využity v úvodu této studie.

rozhled a díky svému zaměstnání a postavení i přístup ke klíčovým obrazovým a písemným materiálům. Josef Kšír v době první světové války přerušil svá studia a narukoval do armády. V roce 1915 byl přidělen k vojenské stavební správě v haličských Niepolomicích. S největší pravděpodobností se zde poprvé seznámil s písemným a obrazovým materiálem k olomoucké pevnosti, který spolu se vzpomínkami z dětství² vyvolal jeho celoživotní zájem o olomoucké fortifikace.

Za první Československé republiky Kšír kumuloval ve svých rukách četné funkce spojené se stavebním rozvojem a regulací města Olomouce. Kromě toho intenzivně fotografoval olomoucké památky. Díky jeho činnosti se nám dodnes dochovalo mnoho fotografií zobrazujících (nejen) pozůstatky zdejšího pevnostního systému.

Odborné studie a články, o které se mohl Josef Kšír na začátku svého výzkumu opřít, bychom spočítali na prstech jedné ruky.³ Olomoucká pevnost se sice v historických pracích i beletrii objevovala, ovšem výhradně v souvislosti se švédskou okupací města, s pruským obléháním Olomouce nebo s bouráním hradeb. Popisem a funkcí pevnostního systému, ani zasazením olomoucké pevnosti do širšího kontextu vývoje pevnostního stavitelství se do té doby žádný badatel z řad civilního obyvatelstva nezabýval.

O vlastní evoluci výzkumu Josefa Kšíra dostatečně vypovídá jeho pozůstalost uložená v Okresním archivu v Olomouci⁴ i jeho publikační aktivity (více viz níže). Pozůstalost sestává z velkého množství rukopisných poznámek, výpisků, prepisů pramenů, novinových ústřížků, korespondence, strojopisů připravovaných textů a v neposlední řadě i velmi zdařilých plánek, náčrtků a map.

V první fázi svého dlouholetého výzkumu (první polovina třicátých let 20. století) se ing. Kšír zabýval především problematikou barokního opevnění Olomouce. V roce 1937 publikoval dílo *Tereziánská pevnost olomoucká*, kde se vůbec poprvé setkáváme se souvislým popisem bastionového opevnění v Olomouci. Kromě stručného výkladu k obléhání Olomouce Prusy, k prusko-rakouské válce 1866 a procesu rušení pevnosti je součástí jeho popularizační práce také kapitola nazvaná *Prohlídka vojenských památek Olomouce*. Kšírova studie se stala spolu s monografiemi Václava Nešpora *Dějiny města Olomouce* (1936) a Richarda Fischera *Olomoucká pevnost a její zrušení*

² *Zmizelá Olomouc*, s. 41. Josef Kšír se v dětském věku proháněl po pevnostním systému Olomouce, který byl od devadesátých let 19. století postupně demolován.

³ Celkový přehled zpracování tématu olomouckých fortifikací a olomoucké pevnosti v historické práci byl publikován v práci VIKTOŘÍK, Michael: *Táborová pevnost Olomouc. Modernizace olomoucké pevnosti v 19. století*. České Budějovice 2011, s. 13–16.

⁴ Státní okresní archiv v Olomouci (dále jen SOKA Olomouc), fond Ing. Josef Kšír (M8-55).

(1935) na dlouhou dobu jediným informačním zdrojem, z něhož čerpali nejen další autoři zabývající se olomouckým opevněním, ale i historici píšící o celkových dějinách města.

Barokním opevněním Olomouce se ing. Kšír zabýval intenzivně i v následujících desetiletích, což dokládá množství přípravných textů a obrazových podkladů uložených v jeho pozůstalosti. Struktura a obsah těchto textů mají obdobný charakter, což je dáno pramennou základnou omezenou z pocho-pitelných důvodů pouze na materiály z místního archivu. Kromě několika dílčích studií věnovaných pevnostním branám a dalším pevnostním objek-tům Kšír publikoval v roce 1971 dodnes citovanou práci *Olomoucká barokní pevnost*. Tato brožura, opatřená slovníčkem technických výrazů a několika plánky, je zaměřena výhradně na nerealizované projekty modernizace pev-nosti a na dílčí úpravy fortifikací do roku 1742. Dvěma klíčovými publikač-ními výstupy z let 1937 a 1971 byla seriózním způsobem zpracována více než stoletá perioda v dějinách olomoucké pevnosti.

Josefa Kšíra však zajímala také modernizace olomoucké pevnosti v 19. sto-letí. Vůbec poprvé se setkáváme se stručným popisem táborové (fortové) pev-nosti v jeho výše citovaném díle z roku 1937. V následujících dvaceti letech se pak snažil shromáždit nové poznatky k pevnůstkám předsunutým před pů-vodní bastionové jádro. V uvolněných poměrech šedesátých let 20. století se mu podařilo studovat materiály z Vojenského historického archivu v Praze, čímž výrazně rozšířil svou dosavadní pramennou základnu. Některé z plá-nů a písemností si dokonce překreslil a přepsal. Studium těchto materiálů Kšír značně rozšířil své poznatky o konkrétních objektech táborové pevnosti i o obecných fortifikačních trendech druhé poloviny 19. století. Na základě nových zjištění korigoval své dosavadní nepřesné závěry a plánoval přípravu větší práce o olomouckých fortifikacích v 19. století. Z poznámek v jeho po-zůstalosti vyplývá, že budoucí studie měla být určena pro Vojenský historický ústav v Praze. Toto dílo však nebylo nikdy sepsáno. Vydání se dočkala pouze jedna dílčí studie nazvaná *Obec Holice jako součást olomouckého opevněného tábora* (1967).

Josef Kšír byl prvním a na dlouhou dobu také jediným historikem, který pracoval s širší základnou aktového a obrazového materiálu k dějinám olo-moucké pevnosti. Kromě toho jako první prezentoval olomouckou pevnost široké veřejnosti z jiného zorného úhlu, než tomu bylo doposud. Je obrov-skou škodou, že nemohl naplno využít svůj ohromný odborný potenciál a byl ve svém výzkumu limitován množstvím dostupného archivního materiálu. Přestože jsou některé jeho závěry již překonány a některé informace korigo-vány, zůstávají jeho díla základním studijním materiálem pro poznání olo-moucké pevnosti v horizontu více než dvou staletí.

Ing. Josef Kšír se svou více než šedesátiletou fotografickou tvorbou nemsazatelně zapsal do dějin československé fotografie.⁵ Významná část jeho „obrazové“, dosud nezpracované pozůstalosti, uložená ve Státním okresním archivu v Olomouci a čítající stovky negativů dokládá sepětí fotografické tvorby se všemi jeho životními aktivitami. V této obrazové části pozůstalosti zůstává skryta duše člověka, prodchnutého láskou k českému národu, který začal jako žák olomoucké české reálky pěstovat realistickou fotografii, dokumentující folklórní a lidové stavební prvky moravského venkova, a pro kterého se krátce poté, během studia stavebního inženýrství na brněnské technice, stala fotografie zdrojem obživy i základním dokumentačním prostředkem, který mistrně ovládal při své profesní činnosti stavebního inženýra a kterým doprovázel své statě a přednášky o historii stavebních památek.

Vliv na utváření jeho osobnosti a na rozvoj jeho uměleckého citění, uplatněné v jeho pozdější fotografické tvorbě, mělo prostředí české olomoucké společnosti, ke které patřili i jeho rodiče. Svědčí o tom věnování jeho profesorů, akademického malíře Karla Wellnera a Huberta Doležila, do památníku z let 1902–1903, kdy se stal nejmladším žákem české reálky v Olomouci. Ing. Josef Kšír se jistě po celý svůj život řídil i doporučením svého otce z 30. listopadu 1902: „Štěstím nebo milostí se může člověk státi velkým pánem, ale velikým mužem nestane se než vlastní činností“.⁶ Tohoto vytčeného cíle dosáhl nejen díky svému nadání, ale i svou neutuchající a cílevědomou pílí.

Josef Kšír začal fotografovat v červnu roku 1906 jako čtrnáctiletý hoch na doporučení Dr. Josefa Podpěry, tehdejšího profesora na Slovanském gymnáziu v Olomouci, který mu k tomuto účelu zapůjčil svůj fotografický přístroj. K této události došlo rok před založením Klubu českých fotografů amatérů (dále jen KČFA) v Olomouci, jehož duchovním otcem a prvním předsedou se stal jeden z nejvýznamnějších českých fotografů amatérů tehdejší doby Karel Dvořák. K zakládajícím členům KČFA v Olomouci patřili nám známí dr. Josef Podpěra a akademický malíř Karel Wellner. Počítal se k nim, dle vlastních životopisných záznamů, i sám Josef Kšír. V tomto období lze však předpokládat jen jeho účast na klubovním životě, ke které náleželo pořádání kurzů pro začátečníky a posuzování prací jednotlivých členů. Lze také předpokládat, že se pro něj staly významnou inspirací národopisné přednášky

⁵ SKOPEC, Rudolf: *Z historie amatérské fotografie na Olomoucku*. In: *Fotografie a Slezské muzeum*, č. 2, Slezské muzeum v Opavě 1967, s. 24.

⁶ SOKA Olomouc, fond Ing. Josef Kšír (M8-55), kart. 3, inv. č. 22, Zápisníky, deníkové poznámky, záznamy o fotografování.

Karla Dvořáka o Moravském Slovácku, které doprovázel promítáním diapo-
zitivů ze svých turistických výletů.

Kšírova fotografická činnost nabyla na intenzitě v průběhu studia na br-
něnské technice. Své spolužáky nejenže učil fotografovat, ale stal se v roce
1912 i předsedou fotografického odboru Spolku posluchačů techniky.
Z Kšírových soupisů fotografických snímků z přelomu let 1914/1915, kdy
vykonával inženýrskou praxi u přerovské firmy stavitele ing. Janiše v Bohu-
slavicích u Kyjova, lze vysledovat základní šíři jeho fotografických námětů.
Jednu polovinu tvořily fotografie osobního charakteru, krajiny, významných
a památných staveb, druhou polovinu pak pracovní nebo také dokumentační
snímky ze stavebních úprav říčky Stupavy a zdejší železniční tratě.⁷ Tentýž
přístup k volbě fotografických námětů lze nalézt u mladého Kšíra v průbě-
hu první světové války. Ve fotografické příloze k jeho nepublikované vzpo-
mínkové stati z let 1915 až 1918 *Tři roky s dr. Josefem Podivínským, lékařem
v Klimkovicích*, nalezneme fotografie městečka Niepolomice, zdejšího farního
kostela a renesančního zámku, rakouských vojáků i ruských zajatců, prosté
polní cesty i selské chaloupky u ní. V místy žertovně laděných vzpomínkách
na válečné časy popisuje, jak v červnu 1916 vyhotovil pro velitele zdejšího zá-
kopnického kurzu seriál fotografických snímků a pro návštěvníky z řad civil-
ního obyvatelstva, které přihlíželo učebnicové přehlídce zákopnické činnosti,
nakopíroval několik set kopií za úplatu.

V roce 1917 byl pověřen prováděním tzv. druhé rekvizice zvonů ve Slez-
sku mezi Krnovem a Opavou. Tuto práci, dle jeho vlastních slov „pro tech-
nika zajímavou, ale smutnou,“ řádně fotograficky zdokumentoval, přičemž
přislíbil, že rekvizici zvonů i s jejich popisem a fotografiemi zašle opavskému
muzeu.⁸

Od ledna 1919, kdy nastoupil jako inženýr do stavebního úřadu města
Olomouce, se plně věnoval s erudicí jemu vlastní dokumentaci a propagaci
olomouckých stavebních a uměleckých památek a typických objektů lido-
vého stavitelství na území Hané.⁹ O tom, jak nazíral na svou práci fotografa
amatéra, vypovídá jeho pozdější korespondence s redaktorem časopisu Foto-

⁷ SOKA Olomouc, fond Ing. Josef Kšír (M8-55), kart. 3, inv. č. 22, Zápisníky, deníkové poznám-
ky, záznamy o fotografování.

⁸ SOKA Olomouc, fond Ing. Josef Kšír (M8-55), kart. 18, inv. č. 120, *Tři roky s MUDr. Podivín-
ským*, vzpomínky.

⁹ První prací vydanou pro něho typicky vlastním nákladem byl v roce 1922 *Dějinný přehled
stavebního vývoje hl. města Olomouce*. Od roku 1919 byl členem Národopisné společnosti čsl.
v Praze. Na základě jejího doporučení se věnoval výzkumu lidových staveb v oblasti Hané. Viz
k témuž jeho korespondence ve SOKA Olomouc, fond Ing. Josef Kšír (M8-55), kart. 14, inv.
č. 95, Národopisná společnost československá při ČSAV.

grafický obzor, v níž uvedl: „Já sám zastávám stejný názor, aby nebylo plýtváno zbytečně prací, nýbrž aby fotografie měla nějaký účel, byla platná a nám sloužila. Pro mne byla fotografie od začátku již od mých studentských let vždy pomocníkem v práci a slouží mi až do dnešních dob“.¹⁰

V roce 1920 se stal řádným členem obnoveného KČFA v Olomouci, jehož činnost byla přerušena válečnými událostmi let 1914–1918. V listopadu 1924, kdy uspořádal KČFA v Olomouci veřejnou fotografickou soutěž, zaměřenou na propagaci olomouckých uměleckých památek, obdržel ing. Josef Kšíř za fotografii Socha Trojice pod sněhem čestné uznání a za fotografii Kašna Merkurova cenu Státního památkového úřadu, který akci spolupřátel. Od roku 1925, až na krátkou přestávku v roce 1928, byl ing. Josef Kšíř předsedou KČFA v Olomouci po celou dobu jeho trvání až do jeho zániku a nuceného splynutí s fotografickým odborem Revolučního odborového hnutí v roce 1950.

Za jeho předsednictví si klub pořídil, za přispění města, v domě na Horním náměstí 5 klubovnu pracovny vybavené potřebným zařízením k fotografování. Kromě vnitřní spolkové činnosti pořádal klub kurzy fotografování pro začátečníky i pokročilé, přednášky pro veřejnost doprovázené promítáním diapositivů a soutěžní klubové výstavy, k nimž vydával katalogy. Krátkou dobu vydával i klubový časopis *Fotografické besedy*. Ing. Josef Kšíř z titulu předsedy klubu přednesl velké množství proslavů při spolkových příležitostech, z nichž mnohé byly otištěny v katalozích výstav, případně v příležitostných tiscích (např. *Dvacet pět let trvání Klubu českých fotografů amatérů v Olomouci 1907–1932*). Na půdě klubu proslavil velké množství přednášek, týkajících se umělecké fotografie, z nichž lze vyjmenovat: *Teorii stavby obrazů*, *Motivy a nálady*, *Rovnováha v obraze*. Kromě toho, že doprovázel své literární práce vlastními fotografiemi, dodával fotografické snímky i do publikací jiných autorů, případně do monografií města Olomouce. Jeho fotografie si našly cestu na stránky Fotografického obzoru a byly vydávány i jako pohlednice. Své odborné přednášky o stavebních památkách doprovázel vždy diapositivy.¹¹

Významný úsek v životě ing. Josefa Kšířa zaujímá jeho didaktická činnost v oboru fotografie a památkové péče na půdě Univerzity Palackého v Olomouci. Od jejího obnovení v roce 1946 až do roku 1954 byl mimořádným posluchačem semináře dějin umění, vedeného profesorem Václavem Rich-

¹⁰ SOKa Olomouc, fond Ing. Josef Kšíř (M8-55), kart. 15, inv. č. 99, Klub českých amatérů v Olomouci. Koncept dopisu z 3. 10. 1941.

¹¹ SOKa Olomouc, fond Ing. Josef Kšíř (M8-55), kart. 18, inv. č. 121 a 122, Vlastní životopisy a Životopisy k jubileím. V obrazové sbírce oddělení evidence a dokumentace Národního památkového ústavu v Olomouci je uloženo 168 kusů Kšířových diapositivů o velikosti 8,5 × 8,5 cm.

terem. Po počátečních „studentských“ letech, o jejichž zaměření výmluvně vypovídají jeho seminární práce *Románská basilika sv. Václava v Olomouci* z roku 1947 a *Barokní stavba kostela sv. Michala v Olomouci* z roku 1948, se od roku 1949 jako stavební odborník podílel na vědecké činnosti semináře, konkrétně na stavebních průzkumech pro urbanistické účely města Olomouce a na průzkumu románského stavebního umění na Moravě. Při semináři byl roku 1948 ustanoven knihovníkem, roku 1949 pomocnou vědeckou silou. Pro potřeby semináře fotografoval a vyhotovoval fotografické reprodukce archivních stavebních plánů. V letech 1951–1953 přednášel posluchačům dějin umění i výtvarné výchovy o fotografii ve výtvarné výchově. Ve školním roce 1953/1954 přednášel o fotografování a zaměřování památek, v letech 1954/1955 a 1955/1956, tedy do uzavření semináře, přednášel o architektonických tvarech a technických konstrukcích stavebních památek. Tuto jeho přednáškovou činnost je nezbytné doplnit poznámkou, že od roku 1954 přednášel bez nároku na honorář.

Od roku 1947, kdy byl Ministerstvem školství a osvěty jmenován konzervátorem pro státní památkovou péči pro území okresu Olomouc-venkov, podřídl svoji fotografickou tvorbu jedinému účelu, fotografické dokumentaci stavebních a uměleckých památek. Ve funkci konzervátora státní památkové péče, která byla čestná (tj. bez zajištěného nároku na finanční odměnu, přičemž konzervátorovi byly hrazeny pouze prokazatelné náklady spojené s jeho činností), prováděl soupisy válkou zničených památek, doporučoval způsob oprav památek a účastnil se jejich kolaudací, posuzoval směrné územní plány obcí. V roce 1951, po provedené reorganizaci památkové péče, byl Krajským národním výborem (dále jen KNV) v Olomouci opětovně jmenován konzervátorem pro státní památkovou péči pro okres Olomouc. V roce 1952, kdy žádal KNV o proplacení odměny dle jeho zvážení, zastával funkci konzervátora ve městě a na okrese Olomouc, byl členem rezervační komise města Olomouce, zabývající se památkovou údržbou na území olomoucké městské památkové rezervace, zastupoval konzervátora v litovelském okrese a Památkovému ústavu v Brně podával zprávy a posudky o objektech lidové architektury i z dalších moravských okresů. Ke svým zprávám, které měly mnohdy charakter stavebně historického průzkumu, dokládal dokumentační fotografie i náčrtky.¹²

¹² SOkA Olomouc, fond Ing. Josef Kšír (M8-55), kart. 2, inv. č. 12 a 13, Studium na FF UP a Působení na fakultách UP. Viz k témuž: RICHTER, Václav: *Uměleckohistorický průzkum*. In: Sborník SLUKO, oddíl B, I/1951–1953, s. 145–147. Richter zde shrnuje zaměření umělekohistorického semináře FF UP na vypracování vědeckého katalogu románských architektur na celé Moravě, umělekohistorickou analýzu historického jádra města Olomouce,

V roce 1954 zpracoval pro Státní památkový ústav, pobočku v Brně evidenční soupis stavebních a výtvarných památek v okrese Olomouc, který zahrnoval celkem 579 památkových evidenčních listů a 520 kusů fotografických negativů. Kšířův soupis byl vyhodnocen jako nejlepší ze všech soupisů z moravských okresů. Jeho vydání pod názvem *Evidenční soupis výtvarných památek v okrese Olomouckém* Okresním národním výborem v Olomouci v roce 1956 bylo přijato se značným ohlasem. Zdeněk Wirth jej ohodnotil jako publikaci užitečnou pro historiky umění i pro laickou veřejnost, která nahrazuje soupis, dosud nezpracovaný vědeckým způsobem.¹³ V roce 1958 byl ing. Kšíř potvrzen ve funkci okresního konzervátora a byl jmenován členem okresní komise státní památkové péče, nadále pak působil i v městské památkové komisi. V letech 1960 až 1962 byl krátkodobě zaměstnáván Vlastivědným ústavem v Olomouci, pro který zpracovával revizi, případně doplnění soupisů památkových objektů lidové architektury z let 1950 a 1954 v oblasti tehdejší působnosti tohoto ústavu a dále soupis památek města Olomouce (jednalo se o evidenční listy významných stavebních památek města Olomouce, z nichž jako příklad lze uvést Salmův palác, Edelmannův palác, olomoucké barokní kašny).

V roce 1962, v rámci reorganizace památkové péče, byl ing. Kšíř jmenován Okresním národním výborem v Olomouci do funkce zástupce okresního konzervátora státní památkové péče s titulem konzervátor státní památkové péče s působností pro oblast bývalého okresu Olomouc. Když byl Státním ústavem památkové péče a ochrany přírody v Praze v červnu 1963 dotázán, jaká je jeho zkušenost s nastalou situací ve vztahu k výkonnému orgánu státní památkové péče, odpověděl sice, že vztahy jsou dobré, avšak posteskl si, že do Státního seznamu kulturních památek byl za olomoucký okres oproti jiným okresům zapsán velmi malý počet kulturních památek.¹⁴

Titulu konzervátora státní památkové péče požíval ing. Josef Kšíř ještě v roce 1972, tedy ve svých osmdesáti letech. Z korespondence z následujících let je však zřejmé, že se památková péče ubírala již novým směrem, bez čestných funkcí. V závěru svého veřejného působení byl ing. Josef Kšíř vysoce hodnoceným odborníkem na problematiku památkové péče i popularizaci památek. Svědčí o tom korespondence se Státním ústavem památkové péče a ochrany přírody v Praze z roku 1971, který ho požádal o výpomoc s pre-

zařazeného mezi státní uměleckohistorické rezervace, pořízení soupisu historických architektur I. stupně významu v celém Olomouckém kraji.

¹³ SOKA Olomouc, fond Ing. Josef Kšíř (M8-55), kart. 10, inv. č. 79, Konzervátor památkové péče, korespondence 1947–1953.

¹⁴ SOKA Olomouc, fond Ing. Josef Kšíř (M8-55), kart. 11, inv. č. 79, Konzervátor památkové péče, korespondence 1961–1974.

zentací Olomouce na pásé mezinárodní výstavě o hrazených městech v Lucce v Itálii. Ing. Josef Kšír sestavil ideový záměr a provedl výběr vhodných materiálů, za což se mu dostalo vřelého poděkování.¹⁵

Přílohy:

1.

Přehled Kšírovy bibliografie:

MACHYTKA, Lubor: *K sedmdesátinám inž. Josefa Kšíra*. (Též bibliografie prací do roku 1961.) Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1963, č. 108, s. 24–29.

MACHYTKA, Lubor: *Pěťasedmdesátka inž. Josefa Kšíra*. (Též bibliografie prací za léta 1963–1967.) Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1968, č. 137, s. 22–24.

85. *narozeniny ing. Josefa Kšíra*. (Seznam publikovaných prací od roku 1972–1978.) Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1978, č. 194, s. 26–27.

Ing. Josef Kšír (30. 11. 1892 – 19. 6. 1978.) Personální bibliografie. Zpracovala R. Karásková a A. Blahová. Olomouc 1992.

2.

***Soupis titulů (dílčích strojepisných a rukopisných studií) z pozůstalosti Josefa Kšíra, které se vztahují k pevnostní problematice:*¹⁶**

Hradby a opevnění města Olomouce (1948)
Hradby, brány, pevnost (1944–1968)
Hradby, brány, pevnost (b. d.)
Městské hradby a brány (1940–1970)
Obec Holice jako součást olomouckého opevněného tábora (1967)
Olomoucká pevnost (1944–1968)
Olomoucká barokní pevnost (1968–1971)
Popis a stavba Tereziánské pevnosti olomoucké (b. d.)
Tereziánská pevnost olomoucká (1935–1937)
Tereziánská pevnost olomoucká (1951)
Tereziánská brána (1976)
Vojenský žalář v hradbách olomoucké pevnosti (1977)

¹⁵ SOKA Olomouc, fond Ing. Josef Kšír (M8-55), kart. 11, inv. č. 79.

¹⁶ Některé strojepisné a rukopisné studie byly redakčně upraveny a následně publikovány jako samostatné publikace (brožury). Např.: *Tereziánská pevnost olomoucká*. Praha 1937; *Olomoucká barokní pevnost*. Olomouc, Vlastivědný ústav 1971.

Obr. 1

Rodinné album. Niepolomice, 16. 3. 1916, foto Josef Kšír
SOKA Olomouc, Nezpracovaná část pozůstalosti J. Kšíra

Obr. 2

Rodinné album. Josef Kšír, březen 1932, foto Q. Schneider
SOkA Olomouc, Nezpracovaná část pozůstalosti J. Kšíra

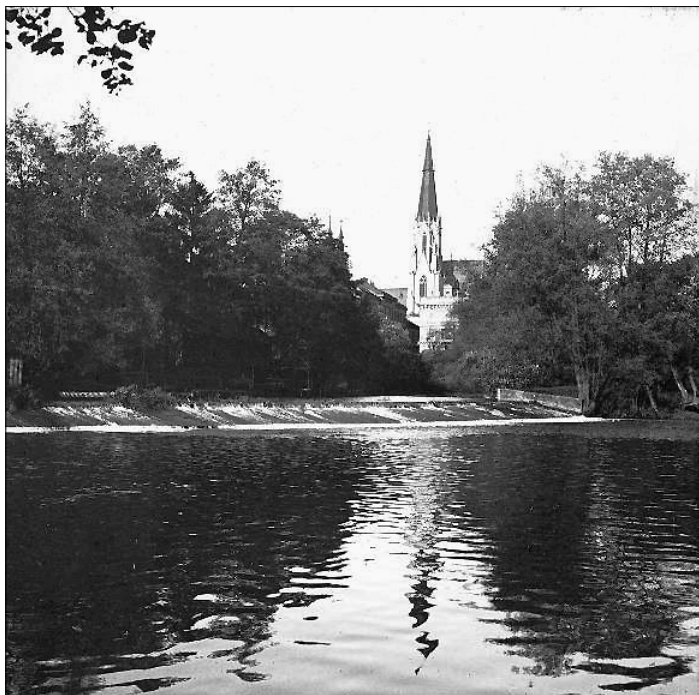
Obr. 3

Foto Josef Kšír, b. d. Splav u Jakubského mlýna pod arcibiskupským palácem v Michalském výpadu
Archiv NPÚ ÚOP v Olomouci

Obr. 4

Josef Kšír vítá Jana Masaryka na výstavě Klubu českých fotografů amatérů v Olomouci na olomoucké radnici, 24. 5. 1947

SOka Olomouc, Pozůstalost J. Kšíra, kart. 15, inv. č. 99 (Klub českých fotografů amatérů v Olomouci 1925–1947)

RESUMÉ

*ING. JOSEF KŠÍR – PAMÁTKÁŘ, PRŮKOPNÍK VÝZKUMU
O OLOMOUCKÉ PEVNOSTI
A VÝZNAMNÝ FOTOGRAF OLOMOUCKÝCH PAMÁTEK*

Josef Kšír (1892–1978) byl považován za předního odborníka na problematiku urbanismu, zastavování měst a vytváření regulačních plánů. Kromě toho se zajímal o stavební vývoj města Olomouce a své poznatky intenzivně publikoval. Za svého života sepsal téměř tři stovky odborných a popularizačních prací, z nichž jsou mnohé dodnes nepřekonané. Josef Kšír působil jako dokumentátor a popularizátor lidového stavitelství na Hané, byl konzerváto-

rem památkové péče pro Olomoucko a své znalosti v oblasti památkové péče předával rovněž studentům na olomoucké filozofické fakultě.

SUMMARY

*ING. JOSEF KŠÍR – A PRESERVATIONIST, FOUNDING FATHER
OF THE OLMOUC FORTRESS RESEARCH
AND SIGNIFICANT PHOTOGRAPHER OF HISTORICAL SIGHTS IN OLMOUC*

Josef Kšír (1892–1978) was considered to be a prominent specialist on urbanism, urban settlements and regulatory plans. Moreover, he was interested in urban development of Olomouc and he intensively published his findings. He wrote almost three hundred studies and popular science books during his life; some of them have not been overthrown yet. Josef Kšír worked as a documentarist and popularizer of vernacular architecture of Haná, a preserver of cultural heritage management in Olomouc region and he also transmitted his knowledge in the field of historic preservation to students of the Philosophical Faculty in Olomouc.

Translated by Mgr. Hana Kubisová

Mgr. Miroslav Papoušek
Národní památkový ústav
Územní odborné pracoviště v Olomouci
Horní náměstí 25
771 00 Olomouc

PhDr. Michael Viktořík, Ph.D.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Na Hradě 5
771 80 Olomouc

PROFESOR LADISLAV HOSÁK

OČIMA KOLEGŮ, RODINY A PŘÁTEL

Zuzana Haraštová

1 Úvod

Předkládaná studie vznikla v rámci grantového projektu s názvem *Nový pohled na významné události a osobnosti dějin olomoucké univerzity a její filozofické fakulty*.¹ Na samotném počátku výzkumu byl (mimo jiné) stanoven záměr sepsat detailní životopis prof. PhDr. Ladislava Hosáka, DrSc. a vyzpovídat několik pamětníků, kteří by svými vzpomínkami pomohli dotvořit obraz tohoto velikána moravské historie co nejvěrohodněji. Avšak čím déle jsem shromažďovala dostupné podklady, tím více ve mně rostl pocit neuskutečnitelnosti vytčeného záměru. O profesoru Hosákovi byla napsána spousta drobných i rozsáhlejších textů, ať už šlo o jeho jubilea, nekrology anebo výročí narození.² Nejpodrobnější životopis sepsal doc. PhDr. Jindřich Schulz, CSc., a právě proto nechci opakovat, byť třeba jinými slovy, co již někde jinde bylo řečeno, respektive napsáno. Navíc jinými a erudovanějšími kolegy byl proveden rozbor odborné činnosti profesora Hosáka³ a také její sou-

¹ Zpracování a vydání studie bylo umožněno díky účelové podpoře na specifický vysokoškolský výzkum udělené roku 2012 Univerzitě Palackého v Olomouci Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

² Např. *Symposium ke 100. výročí narození Ladislava Hosáka*. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica, Historica, 16, 1999, č. 28, s. 129–172; *Tulák minulosti. K sedmdesátinám prof. Dr. Ladislava Hosáka*. Trutnov 1968; SCHULZ, Jindřich: *Ladislav Hosák 1898–1972* (dále jen *Ladislav Hosák 1898–1972*). In: Historiografie Moravy a Slezska. Sv. 1. Olomouc 2001, s. 139–157; HOLINKOVÁ, Jiřina: *Ladislav Hosák* 5. 6. 1898–3. 11. 1972 Prof. PhDr. DrSc. In: Zakladatelé a pokračovatelé. Památník osobností obnovené univerzity. Olomouc 1996, s. 63–64; ŠPURNÝ, František: *Zemřel univ. prof. Ladislav Hosák*. Severní Morava (dále jen SM), 25, 1973, s. 69–70 aj.

³ Výběrově: SKUTIL, Josef: *Vědecký profil univ. prof. PhDr. Ladislava Hosáka, Dr. Sc.* Vlastivědný věstník moravský (dále jen VVM), 27, 1975, č. 3, s. 320–325; TRAPL, Miloš: *Význam historického místopisu Moravy a Slezska v díle profesora Ladislava Hosáka*. Tamtéž, s. 325–327; ŠRÁMEK, Rudolf: *Prof. dr. Ladislav Hosák a místní jména*. Tamtéž, s. 327–328; SCHULZ, J.: *Přínos univerzitního profesora PhDr. Ladislava Hosáka pro historickou československou geografii*. Tamtéž, s. 328–329; ZEMEK, Metoděj: *Prof. PhDr. Ladislav Hosák, Dr.Sc. a jižní Morava*. Tamtéž, s. 330; ZELÍK, Jaroslav: *Profesor Dr. Ladislav Hosák, Dr.Sc. a vlastivědné kroužky*. Tamtéž, s. 330–331; HOLINKOVÁ, J.: *Význam prof. Dr. Ladislava Hosáka na formování vědeckého profilu moravských učitelů historie*. Tamtéž, s. 332–333; GROlich, Václav: *Univerzitní profesor PhDr. Ladislav Hosák, Dr. Sc. jako vysokoškolský učitel*. Tamtéž, s. 333–334 a mnoho dalších.

pis, zejména díky Hosákově pravé ruce, asistentce doc. PaedDr. Jiřině Holinkové, CSc.⁴

Následující text si tudíž neklade za cíl dopodrobna informovat čtenáře o životních osudech významné osoby, jakou byl, je a i nadále bude profesor Ladislav Hosák, byť i tyto údaje budou zohledněny, jako spíše poukázat na některé okolnosti, jež na něj měly vliv, když vyrůstal, studoval, učil, bádál, publikoval, vychovával a ovlivňoval tehdejší, současné a bez rozpaků můžeme říci i budoucí generace učitelů středních i vysokých škol a zejména studentů.

Studie vychází z archivních materiálů vztahujících se k osobě prof. Ladislava Hosáka a uložených v Archivu Univerzity Palackého v Olomouci.⁵ Jedná se hlavně o kvalifikační spisy a dále také o jeho osobní spis. Vedle nich bylo využito i množství zpráv v regionálních periodikách⁶ a v neposlední řadě především uskutečněných rozhovorů s jeho rodinou (synem MUDr. Ladislavem Hosákem a dcerou Ing. Miroslavou Novákovou) a s jeho tehdejšími studenty prof. PhDr. Libuší Hrabovou, CSc. (emeritní profesorkou Katedry historie FF UP v Olomouci), prof. PhDr. Františkem Musilem, CSc. (z Historického ústavu na Univerzitě Hradec Králové), PhDr. Arnoštem Skoupým, CSc. (bývalým pedagogem z Katedry historie FF UP v Olomouci, v současné době v důchodu), prof. PhDr. Milošem Traplem, CSc. (z Katedry historie FF UP v Olomouci) a prof. PhDr. Vladimírem Wolfem (vedoucím konzultačního střediska Fakulty veřejných politik Slezské univerzity v Opavě, se sídlem v Trutnově).⁷ Právě díky nim bylo možno zachytit to, co dosud žádný z textů

⁴ Hosák, Ladislav mladší: *Soupis odborných publikací prof. PhDr. Ladislava Hosáka, DrSc. k jubileu jeho 110. narozenin*. Vlastivědný sborník Moravskobudějovicka, sv. 2, 2008, s. 189–215. V něm jsou odkazy i na další studie. O doc. Holinkové viz KOLLEROVÁ, Michaela: *Historička Jiřina Holínková. Osobnost ve víru vědy a pedagogiky*. Historica Olomucensia, 44–2013, Sborník prací historických XXXII., Olomouc 2013, s. 215–230.

⁵ Bylo možno využít také pozůstalost L. Hosáka čítající 12 kartonů (časový rozsah 1903–1972), která je uložena v Moravském zemském archivu v Brně (fond G350) a obsahuje osobní doklady, výběr korespondence (provedený prof. Hosákem) s historiky, archiváři, kronikáři, se svými posluchači a četnými vědeckými institucemi v ČSSR i v zahraničí, rukopisy jeho prací atd. Avšak vzhledem ke skutečnosti, že cílem studie není sepsat podrobný životopis, byly tyto materiály ponechány stranou.

⁶ Např. DOKOUPIL, Lumír: *K sedmdesátinám prof. dr. Ladislava Hosáka*. Slezský sborník, 66, 1968, č. 1, s. 259–261; CHALOUPKA, Gracián: *K sedmdesátinám univ. prof. PhDr. Ladislava Hosáka*. VVM, 20, 1968, č. 2, s. 301–305; SCHULZ, J.: *Za univerzitním profesorem PhDr. Ladislavem Hosákem*. Časopis Matice moravské, 91, 1972, s. 394–396; Týž: *Zemřel univerzitní profesor PhDr. Ladislav Hosák*. Listy Kabinetu regionálních dějin, 1973, č. 20, s. 3. Včetně již výše uvedených prací.

⁷ Autorizované nahrávky a přepisy rozhovorů (včetně e-mailů od dětí Ladislava Hosáka) jsou uloženy v Archivu Univerzity Palackého v Olomouci. Neautorizované rozhovory se nacházejí v archivu autorky. U odkazů na tyto rozhovory je uváděno datum a místo konání rozhovoru.

věnovaný osobě profesora Hosáka neobsahuje, tj. pohled na něj jako na člověka – otce, manžela, učitele, historika a v neposlední řadě i na jeho stále žijící odkaz.

2 Biografický exkurz do života prof. Ladislava Hosáka

Většina biografí prof. Ladislava Hosáka začíná jeho narozením, tentokrát se však výchozím datem stává 19. duben 1866, kdy se v Dačicích, ve městě „českomoravské vypoukliny“,“⁸ jako jeden z pěti přeživších dětí–chlapců, kteří všichni „dostali jméno po biskupech z Canterbury“,“⁹ narodil Anselm Hosák, otec Ladislava Hosáka.¹⁰ Je známo, že „nejstarší známý předek rodu Hosáků byl Joachym Penízek, narozený roku 1586.“¹¹ A. Hosák vystudoval reálné gymnázium v Telči, po maturitě absolvoval kurz pro učitele v Brně¹² a budoucí ženu poznal ve svém rodišti. „Oženil se 20. února 1897 s Františkou (nar. 1870), dcerou Jana Pokorného, kartáčníka v Dačicích,“¹³ a když působil jako učitel v malé, „čistě české obci“¹⁴ v Újezdě u Brna, 5. června 1898 se jim narodil jediný syn Ladislav.¹⁵ V roce 1901 se stal ředitelem „pětileté školy (s pěti pobočkami) ve Velkých Pavlovicích“,“¹⁶ a tak se s celou rodinou přesunul tam.¹⁷ Zde jejich syn vychodil národní školu.¹⁸ A. Hosák byl „svědomitý, úzkostlivý při plnění povinností a na slovo vzatý odborník ve školské

⁸ Dačice. Viz kartotéka k Historickému místopisu Moravy a Slezska, uložená v Kabinetu regionálních dějin na Katedře historie FF UP v Olomouci.

⁹ E-mail MUDr. Ladislava Hosáka ze dne 28. září 2012. Srov. e-mail ing. Miroslavy Novákové ze dne 8. ledna 2013, kde je uvedeno, že Anselm Hosák byl v pořadí sedmé dítě z celkem devíti, přičemž čtyři z nich zemřeli do jednoho roku po svém narození.

¹⁰ Portrét Anselma Hosáka viz obr. 1.

¹¹ O předcích prof. Ladislava Hosáka více viz e-mail ing. Miroslavy Novákové ze dne 8. ledna 2013.

¹² Tamtéž.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*. Sv. 12. Ostrava 1988, s. 220.

¹⁵ E-mail MUDr. Ladislava Hosáka ze dne 28. září 2012.

¹⁶ E-mail ing. Miroslavy Novákové ze dne 8. ledna 2013.

¹⁷ E-mail MUDr. Ladislava Hosáka ze dne 28. září 2012.

¹⁸ Archiv Univerzity Palackého v Olomouci (dále jen AUP Olomouc), fond Rektorát Univerzity Palackého (dále jen RUP), kart. 98, inv. č. 361.

správě, “¹⁹ což po něm zřejmě zdědil i Ladislav Hosák – „*E fructur cognoscitur arbor* (Strom poznáš po ovoci).“²⁰

Ladislav Hosák v roce 1910 nastoupil do primy českého státního gymnázia ve Strážnici, ale do jeho studia zasáhly události první světové války – v květnu 1916 narukoval do Vídně k 21. zeměbranceckému pluku jako desátník.²¹ Zde „dostal španělskou chřipku. Ležel tři dny v bezvědomí, vůbec nevěděl, kdo ho ošetřoval, nejspíš bytná. Dostal se z toho a jak se trochu zotavil, musel jít bojovat do Boky Kotorské, za císaře pána (Františka Josefa) a jeho rodinu.“²² Za to mu byla udělena čestná stříbrná medaile Národního odboje na Jadranu 1914–1918.²³ Ještě než skončila první světová válka, složil 25. června 1918 s vyznamenáním zkoušku dospělosti²⁴ a následně „jako dobrovolník Slovácké brigády v hodnosti desátníka se v listopadu 1918 podílel na zajištění poněmčeného Hodonína.“²⁵

Svá vysokoškolská studia zahájil na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze roku 1918 v oboru dějepis–zeměpis²⁶ a v roce 1921 přešel „na duchovnědnou fakultu Masarykovy univerzity v Brně.“²⁷ V té době již začal publikovat své první texty.²⁸ Od září 1922 jakožto suplující profesor vyučoval na reálném gymnáziu v Příboře²⁹ a v následujícím školním roce do počátku prosince zastával tutéž funkci na reformním reálném gymnáziu v Břeclavi,³⁰ přičemž od 11. prosince 1923 se stal zatímním profesorem. Téhož dne navíc obdržel „vysvědčení o způsobilosti vyučovati dějepisu a zeměpisu na školách

¹⁹ E-mail ing. Miroslavy Novákové ze dne 8. ledna 2013.

²⁰ E-mail MUDr. Ladislava Hosáka ze dne 28. září 2012. Srov. <https://sites.google.com/site/latinalexikon/e> [cit. 30. 9. 2012].

²¹ AUP Olomouc, fond RUP, kart. 44, inv. č. 1, Životopis z 20. 10. 1946.

²² E-mail ing. Miroslavy Novákové ze dne 8. ledna 2013. Portrét Ladislava Hosáka, viz obr. 2.

²³ AUP Olomouc, fond RUP, kart. 44, inv. č. 1, Dotazník ze 17. 5. 1955.

²⁴ AUP Olomouc, fond RUP, kart. 44, inv. č. 1, Životopis z 20. 10. 1946.

²⁵ SCHULZ, J.: *Ladislav Hosák 1898–1972*, s. 140.

²⁶ Index Ladislava Hosáka, viz obr. 3.

²⁷ AUP Olomouc, fond RUP, kart. 44, inv. č. 1, Životopis z 20. 10. 1946.

²⁸ V roce 1919 to byla práce *Z jihomoravských dědin. Bořetice*. Selský archiv, 12, 1919, s. 106–109 a *Dějiny Velkých Pavlovic*. Slovácko, 12, 1919, č. 108 a 109; roku 1920 *Vinařství na panství pavlovickém před třicetiletou válkou*. Selský archiv, 13, 1920, s. 17–22 a 59–62 apod. Podrobný soupis viz Hosák, L. mladší: c. d., s. 192.

²⁹ Jde o dnešní Masarykovo gymnázium Příbor. Více viz <http://beskydy-valassko.cz/encyklopedie/objekty1.php?id=50186> [cit. 27. 12. 2012].

³⁰ Dobová fotografie gymnázia v Břeclavi je dostupná na: http://www.fotohistorie.cz/jihomoravsky/Breclav/Breclav/Breclav_-_gymnazium/Default.aspx [cit. 27. 12. 2012].

středních s vyučovacím jazykem československým.³¹ V květnu 1925 Zemská školní rada jmenovala L. Hosáka definitivním profesorem (s platností od 1. září 1925).³² Na břeclovském gymnáziu zůstal až do konce školního roku 1930, odtud se následně přesunul do Brna na 1. státní reálné gymnázium, avšak úvazek v Břeclavi mu zrušen nebyl.³³

Vedle těchto studijních a pracovních záležitostí je třeba uvést, že L. Hosák nezapomněl ani na svůj osobní život. V sobotu 10. července 1926 uzavřel sňatek na brněnské radnici s Eugeníí (rozenou Skryjovou), učitelkou obecné školy ve Velkých Pavlovicích,³⁴ avšak již v lednu 1929 bylo jejich manželství prohlášeno za rozloučené,³⁵ a tak se mohl i nadále plně věnovat sám sobě a práci pedagoga.

Jak v životopise z 20. října 1946 uvádí, v letech 1924–1931 si rozšiřoval vzdělání cestováním (roku 1924 a 1930 byl v Jugoslávii, 1925 v Itálii, 1926 ve Francii, 1928 v Bulharsku a Rumunsku, 1931 v Německu)³⁶ a kromě toho se v listopadu 1929 stal doktorem filozofie.³⁷ Roku 1930 mu „byla umožněna vědecká práce“,³⁸ kterou však dělal i předtím, což dokládá jeho zvyšující se frekvence publikačních aktivit,³⁹ stejně jako potvrzení od dr. Františka Hrubého, tehdejšího ředitele Zemského archivu v Brně, že dr. L. Hosák „pracuje téměř denně odpoledne v místnostech zemského archivu, kde se zabývá studiem místopisným, aby na jejich základě připravil novou velkou historickou topografii Moravy.“⁴⁰

Přesun do Brna mu tak nejen umožnil docházet do archivu, ale vedle práce si začal užívat i rodinný život. Ve středu 20. července 1932 se oženil s Růžnou Novákovou (rozenou Lajenrovou),⁴¹ „dcerou majitele cihelny Václava Lajnera a Rudolfíny, rozené Cucové,“ jež do jejich svatby „učila v Praze

³¹ AUP Olomouc, fond RUP, kart. 44, inv. č. 1, Životopis z 20. 10. 1946.

³² AUP Olomouc, fond RUP, kart. 98, inv. č. 2 a 27.

³³ O tom podrobněji viz SCHULZ, J.: *Ladislav Hosák 1898–1972*, s. 143.

³⁴ AUP Olomouc, fond RUP, kart. 98, inv. č. 26.

³⁵ AUP Olomouc, fond RUP, kart. 98, inv. č. 33.

³⁶ AUP Olomouc, fond RUP, kart. 44, inv. č. 1, Životopis z 20. 10. 1946.

³⁷ Na Masarykově univerzitě v Brně obhájil svou dizertační práci na téma *Moravské soudní odhady z let 1569–1631*. AUP Olomouc, fond RUP, kart. 98, inv. č. 3.

³⁸ AUP Olomouc, fond RUP, kart. 98, inv. č. 3.

³⁹ Sám tuto skutečnost zmínil ve svém životopise z 20. 10. 1946. AUP Olomouc, fond RUP, kart. 44, inv. č. 1. Soupis prací uveřejněn v Hosák, L. mladší: *c. d.*, s. 192–194.

⁴⁰ AUP Olomouc, fond RUP, kart. 98, inv. č. 48, 55 a 65.

⁴¹ Také pro jeho ženu to byl v pořadí druhý sňatek. Svatební fotka Ladislava Hosáka a Růženy Lajnerové, viz obr. 4.

na obecné škole“ a když se jim roku 1933 narodil syn Ladislav, věnovala se jeho výchově.⁴² Svému muži se stala „oporou v jeho vědecké práci, měla pro něho a jeho práci pochopení, dalo by se říci, že byla jeho sekretářkou, nebo spíše asistentkou. Pomáhala mu shánět potřebná data, pracovala na korekturách, dojednávala schůzky.“⁴³

V roce 1933 se dr. Hosák stal konzervátorem Státního památkového úřadu v Brně, o čtyři roky později se v květnu zúčastnil 1. sjezdu československých historiků v Praze.⁴⁴ Od 1. září 1937 nastoupil na nové místo, tentokrát na dívčí reálné gymnázium na Mendlově náměstí v Brně.⁴⁵ Již od svého působení zde byl ustanoven jako administrativní výpomocná síla ředitele, což se mu v pozdější době velmi hodilo.⁴⁶

I v době válečné dr. Hosák bez ustání pracoval, a to nejen jako pedagog. V jeho osobním spise lze najít spoustu žádostí o snížení úvazku z důvodu „význačné činnosti osvětové, kulturní, vlastivědné a vydavatelské“⁴⁷ a aktivní byla i jeho účast v různých společenstvích. Zastával funkci člena Kulturní rady a korektora v Brně, krajského kronikářského referenta pro osvětový obvod Brno II, na přelomu let 1940 a 1941 absolvoval kronikářské kurzy v Uherském Hradišti, Kloboučích a Žďáru nad Sázavou, jako úřadující místopředseda vedl Sdružení venkovských kronikářů a rodopisců v Brně.⁴⁸

Na podzim roku 1941 byl dr. Ladislav Hosák vyslán do Německého Rankenheimu⁴⁹ a v prosinci přednesl na kurzu pro profesory dějepisu v rámci přeškolovacího kurzu hodinový referát s názvem *Deutschritterorden*. V únoru 1942 opět cestoval do Rankenheimu a od 1. března 1942 se stal prozatímním ředitelem reálného gymnázia v Brně-Žabovřeskách, s nímž byl pak spojen dlouhodobě, od listopadu 1945 již pouze jako profesor.⁵⁰

Vedle pracovního postupu nastala změna také v jeho osobním životě, neboť se mu v roce 1938 narodila dcera Miroslava. Právě ta později podala nádherné svědectví o odvaze svého otce v době válečné, když uvedla: „Poslední

⁴² E-mail ing. Miroslavy Novákové ze dne 8. ledna 2013.

⁴³ E-mail ing. Miroslavy Novákové ze dne 8. ledna 2013.

⁴⁴ AUP Olomouc, fond RUP, kart. 98, inv. č. 104.

⁴⁵ Dostupné na: http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_objektu&load=591 [cit. 27. 12. 2012].

⁴⁶ AUP Olomouc, fond RUP, kart. 98, inv. č. 3.

⁴⁷ AUP Olomouc, fond RUP, kart. 98, inv. č. 130.

⁴⁸ AUP Olomouc, fond RUP, kart. 98, inv. č. 131.

⁴⁹ O tom podrobněji viz SCHULZ, J.: *Ladislav Hosák 1898–1972*, s. 144.

⁵⁰ AUP Olomouc, fond RUP, kart. 98, inv. č. 63. O peripetích L. Hosáka za války a bezprostředně po ní viz SCHULZ, J.: *Ladislav Hosák 1898–1972*, s. 144–145.

rok války (1944–1945) rodina prožila ve sklepě. Nálety a bombardování se konalo bez ohlášení. Jednou do sklepa vtrhli Němci a po otci chtěli zbraně. Stál před nimi v pozoru a hleděl do hlavní pušek, které na něho mířily po celou dobu, zatímco další dva Němci prohledávali sklep a dům. Matka nemohla otci nijak pomoci. Strachy jsme se ani nepohnuli, vyčkávali jsme. Němci ale nic nenašli, odešli. To jsme si oddechli a s radostí jsme nepořádek po nich uklidili.⁵¹

Důležitý zlom v životě Ladislava Hosáka nastává po konci druhé světové války. „Necelé dva týdny po osvobození Olomouce (8. května 1945) se v městském a regionálním tisku, ale i na schůzích, manifestacích a na většině veřejných shromáždění v Olomouci začala rychle a spontánně šířit provolání žádající pro město Olomouc umístění či založení jedné vysoké školy nebo více takových škol.“⁵² A tak byla roku 1946 v Olomouci obnovena univerzita v čele s rektorem Josefem Ludvíkem Fischerem.⁵³ Děkanem zcela od základu zbudované filozofické fakulty se načas stal Jindřich Šebánek, profesor pomocných věd historických na Masarykově univerzitě v Brně⁵⁴ a pečlivě byl vybírán také pedagogický sbor jednotlivých kateder i ostatních fakult. V potaz byli bráni kandidáti z pražské a brněnské univerzity, ale také lidé z praxe.⁵⁵ A právě dr. Ladislav Hosák byl jedním z oslovených.

V září roku 1946 se stal odborným asistentem na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého a jeho úvazek se postupem doby neustále zvyšoval, přičemž náležitě využil získaný „dispens od středoškolských povinností“ v Brně. V roce 1950 pak vyvrcholily jeho snahy v oblasti historické vlastivědy založením Ústavu pro historickou vlastivědu.⁵⁶ Zde spolu se svou asistentkou dr. Jiřinou Holinkovou, která „tam potom výrazně pracovala,“ a spoustou studentů, jež se svými absolventskými, anebo jen seminárními pracemi také zapojili,⁵⁷ podnítil zájem o moravské dějiny. Jeho další působení a aktivity spojené s olomouckou univerzitou velmi podrobně zmapoval jeho žák doc. Jindřich Schulz,⁵⁸ a tak je zde nebudu popisovat. Zaměřím se spíše na to,

⁵¹ E-mail ing. Miroslavy Novákové ze dne 8. ledna 2013.

⁵² O tom více viz URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří a kol.: *Kapitoly z dějin univerzitního školství na Moravě v letech 1945–1990*. Olomouc 2003, s. 131n.

⁵³ O peripetích jeho nastoupení do Olomouce tamtéž, s. 145–147.

⁵⁴ Tamtéž, s. 150. O osobě prof. Šebánka SMUTNÁ, Kateřina: *Sto let od narození profesora Jindřicha Šebánka*. Brno 2000.

⁵⁵ Podrobněji viz URBÁŠEK, P. – PULEC, J. a kol.: *c. d.*, s. 150–151.

⁵⁶ SCHULZ, J.: *Ladislav Hosák 1898–1972*, s. 149.

⁵⁷ Rozhovor s prof. Milošem Traplem, 20. srpna 2012 v Olomouci (neautorizováno).

⁵⁸ SCHULZ, J.: *Ladislav Hosák 1898–1972*, s. 149–154.

jak dr. Hosáka (od roku 1951 docenta a od roku 1963 profesora) vnímali jeho kolegové, přátelé, studenti a v neposlední řadě i rodina.

3 Profesor Hosák očima svých současníků

Je velmi obtížné hodnotit anebo jakkoli komentovat život, dílo a odkaz významných osobností, již byl i prof. PhDr. Ladislav Hosák, DrSc. Jakožto studentka Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci jsem se od počátku svého studia na katedře bohemistiky a zejména na katedře historie často setkávala se jménem této impozantní osoby. Vždy to však bylo jedno z mnoha jmen, které vysokoškolský student musel znát a nikdo z nás neměl potřebu si tyto velikány zhmotnit. S nadšením jsem tedy využila možnosti pohovořit si s několika současníky prof. Hosáka. Všem byly položeny podobné, v některých případech dokonce stejné otázky. Vždy mě (mimo jiné) zajímalo, jaký byl Ladislav Hosák učitel, jaký byl jeho přístup ke studentům, a to zejména u zkoušek. Zároveň jsem každého požádala o co nejvýstižnější popis osobnosti prof. Hosáka jako člověka.

Všichni se zmínili, že hodně kouřil, což mu dosti zkrátilo život – zemřel 13. listopadu roku 1972 „na selhání pravé komory srdeční, měl z kouření rozedmu plic (amfysém), hypertenzi tepny plicnice, došlo k vyčerpání malého srdečního oběhu.“⁵⁹ Údajně vykouřil 60 cigaret denně. Podle jeho dcery Miroslavy „v zápalu práce měl nažhavené třeba dvě (i tři) cigarety najednou. Potají mě pro ně posílal (aby maminka nevěděla).“⁶⁰ Velmi explicitně se k tomu (a dalším Hosákovým zvykům) vyjádřil Vladimír Wolf: „Strašně hulil a pil rád víno. [...] On denně vypil láhev červeného, a když kouřil – on kouřil pořád – sypal to do stroje a na kalhoty, měl propálený sako a tak. A pil kafe. Takže my jsme u něho v semináři historické vlastivědy vypili za tu hodinu a půl tři kafe každý. [...] On jich denně pil 20, přes 20.“⁶¹

Velmi stručnou, leč výstižnou charakteristiku podala prof. Libuše Hrabová, která uvedla, že to byl „poněkud ošuntělý pán v obleku, klobouku a kabátě.“⁶² Mnohem obsáhleji prof. Hosáka zhodnotil František Musil: „Skutečně byl to vědec ještě toho starého typu, odchovaný ještě rakouskými a prvorepublikovými univerzitami. Ctí, tedy velmi ctil, práci s prameny – je nutné všechno doložit. A měl přehled, který si nenechával pro sebe, každého stu-

⁵⁹ E-mail MUDr. Ladislava Hosáka z 10. ledna 2013.

⁶⁰ E-mail ing. Miroslavy Novákové z 8. ledna 2013.

⁶¹ Rozhovor s prof. Vladimírem Wolfem, 11. prosince 2012 v Trutnově.

⁶² Rozhovor s prof. Libuší Hrabovou, 16. května 2012 v Olomouci (neautorizováno).

denta dokázal navést, kde se dají najít prameny k tématu, kterým se chtěl zabývat. Byl to člověk upřímný, veselý, nějaký podraz bych od něj nikdy nečekal na jedné straně, na druhé straně ovšem také na nás byl náročný, neboť chtěl, abychom něco znali. Což samozřejmě nemůže být považováno za negativum.⁶³

S úsměvem na něj coby examinátora zavzpomínal dr. Arnošt Skoupý: „Já jsem dopadl vynikajícím způsobem, jak jsem ani nečekal. To je charakteristické pro jeho přístup k dějinám a k detailům v dějinách. Já jsem mu tehdy, to jsem měl otázku ze 17. století, jako české země po třicetileté válce, z nějakého bezděčného popudu, protože jsem četl jeho *Nové československé dějiny*, které on vydal, tuším v roce 1947, a nevím, proč jsem si zapamatoval, a teď jsem mu to řekl. Totiž zde šlo o to, že Václav Eusebius Lobkovic odkázal jezuitům asi – já nevím – 70 tisíc hřebíků. To tam je napsáno, v těch *Dějínách*. Já jsem si to náhodou pamatoval, tak jsem to ze sebe takhle prezentoval a on řekl ‚děkuji, stačí‘. A napsal mně jedničku.“⁶⁴

Osobitý přístup prof. Hosáka k dějinám komentovala jeho dcera Miroslava následujícími slovy: „Otec dějiny vykládal tak jak běžely, nestranil žádným bojujícím soupeřům, a tak svoje názory během proměny politických formací neměnil. U dějin neplatí matematické zákony, dají se vykládat různě. Např. Židé byli pronásledováni za různých státních zřízení, jen snad teď a za 1. republiky byli tolerováni. A co náboženské skupiny? Ať si každý věří, čemu chce, ale nesouhlasím s tím, aby někdo někoho přesvědčoval a přetahoval na svou stranu.“⁶⁵

Jako pamětníky jsem bohužel nemohla využít některé z jeho tehdejších spolupracovníků a kolegů, avšak prof. Trapl si vzpomněl na jednu velmi veselou příhodu, která se stala mezi prof. Hosákem a jeho asistentkou dr. Jiřinou Holinkovou. Tato událost také částečně ukazuje na jednu z mnoha vlastností, jimiž tento uznávaný profesor oplýval. „Samozřejmě, že ty vztahy byly většinou výborné, někdy ale mezi nimi docházelo k rozporům, protože paní doktorka Holinková byla někdy taková energická a on si zas nenechal nic líbit, a jednou tak vynadala profesorovi Hosákovi, že po ní hodil kalamárem. Nevydržel psychicky.“⁶⁶

O Hosákově specifické nátuře se zmínil také prof. Krandžalov: „Charakteristickým rysem s[oudruha] Hosáka je smysl pro pořádek a dochvilnost. Vždy je první hotov s úkoly, které katedra ukládá svým pracovníkům. [...]

⁶³ Rozhovor s prof. Františkem Musilem, 22. srpna 2012 v Hradci Králové.

⁶⁴ Rozhovor s dr. Arnoštem Skoupým, 20. srpna 2012 v Olomouci.

⁶⁵ E-mail ing. Miroslavy Novákové ze dne 8. ledna 2013.

⁶⁶ Rozhovor s prof. Milošem Traplem, 20. srpna 2012 v Olomouci (neautorizováno).

Má vyvinutý smysl pro kolektivní práci a osobní zodpovědnost. Není možno však zamlčet, že někdy je náladový, jistě v důsledku přepracovanosti také podrážděný a někdy je nerovnoměrně kritický, k někomu přehnaně, k jinému zase nedostatečně, avšak dá se lehce zvládnout a usměrnit, takže s ním se skutečně dobře spolupracuje.⁶⁷

Popularitu prof. Hosáka dokládá zpráva prof. Dimitrije Krandžalova z 25. února 1955, v níž je napsáno: „Dokonalá znalost svého oboru, pedagogické schopnosti a kandidátův zájem i o osobní záležitosti jeho posluchačů jsou příčinou, že dr. Hosák je posluchači velmi vážen a vyhledáván. Současně vytvořil si z několika nejlepších posluchačů historie na fakultě pracovní kolektiv, který cílevědomě vychovává pro jeho vědeckou práci. O jeho oblíbenosti svědčí množství konsultací, o které žádají jej nejen nynější, ale i bývalí jeho žáci.“⁶⁸ V posudku prof. Krandžalova ze 17. prosince 1962 se dále dozvídáme: „Osobnost s[oudruha] Hosáka představuje vzácnou syntézu vysoce kvalifikovaného vědeckého pracovníka v oboru československých dějin a historické vlastivědy, který současně miluje práci pedagogickou. Rád vidí růst mladé síly našich studentů a snaží se jim obětavě pomáhat.“⁶⁹

A zde se dostáváme k tématu, jež zajímá každého učitele a vědce, tj. zda jeho celoživotní dílo mělo smysl a najde-li se někdo, kdo by kráčel dále v jeho stopách. V první řadě Ladislav Hosák stál u zrodu katederních exkurzí, v nichž pokračovali historici a studenti historie i dávno po jeho odchodu z Olomouce. On sám velmi rád a často navštěvoval moravské vesničky, povídal si s místními faráři, byť sám byl ateista,⁷⁰ a mnozí na tyto výlety dodnes vzpomínají.⁷¹ „Zažil jsem na jedné exkurzi,“ vypověděl Vladimír Wolf, „to bylo v západních Čechách, prostě strašně legrační záležitost, protože pan profesor vždycky řídil – jako vedl řidiče – a vždycky seděl vpředu. A přijeli jsme někde pod nějaký hrad, už nevím, kde to bylo, a on říká ,tady ta cesta tam vede‘ a my jsme přijeli k mostku a ten byl užší nežli kola autobusu. My jsme tedy mostek přešli, to byl úplnej šílenec ten řidič, protože jak jsou ty zdvojený kola vzadu, tak ty venkovní už šly mimo mostek. No, takže jsme samozřejmě vystoupili a autobus přešel. My jsme s ním zcestovali všechno

⁶⁷ AUP Olomouc, fond RUP, kart. 98, inv. č. 14.

⁶⁸ AUP Olomouc, fond RUP, kart. 98, inv. č. 367.

⁶⁹ AUP Olomouc, fond RUP, kart. 98, inv. č. 14.

⁷⁰ E-mail ing. Miroslavy Novákové ze dne 8. ledna 2013.

⁷¹ O důležitosti exkurzí viz HOLINKOVÁ, J.: *Exkurze jako součást výuky historie na vysokých školách*. Sborník prací historických, 16, Olomouc 1999, s. 159–170. Fotografie z historické exkurze, viz obr. 5.

možný. On měl rád tyhle exkurze, ono to člověku hodně dalo a navíc se tam hodně užilo.⁷²

A co bylo také důležité a na co poukázal například dr. Skoupý, studenti se svým učitelem-průvodcem navštívili místa, jež viděli poprvé a mnohdy i naposledy. Slovy Arnošta Skoupého: „Kam jsem se už nedostal, ale co jsem viděl právě díky Hosákovi, je v Třeboni rožmberský archiv. Tam jsou prostě poklady, tam studoval taky Palacký. To jsme tehdy věděli z Hosákových českých dějin a za to mu také vděčím, protože já už jsem nikdy nenašel prostor, abych ten rožmberský archiv navštívil.“⁷³

Cestovatelskou vášeň prof. Hosáka potvrdila také jeho dcera Miroslava. „Rádi s bratrem na našeho otce vzpomínáme, byl k nám vždy laskavý, ale přísný. Nesnášel lhaní a intriky od kohokoliv. Byl pracovitý, až workoholik, ale na nás si našel vždycky čas. Hrával si se mnou v polední přestávce, když jsem byla ještě malé dítě, než byl oběd na stole, docházel domů z nedalekého dívčího gymnázia na Sirotkově v Brně, kde byl ředitelem. Později mě brával o svátcích a víkendech na pěší túry, jejichž cílem byl buď archiv, fara, nebo jsme docházeli ke starostům obcí, kde čerpal cenná data pro své historické knihy a články. Cestou jsme se stavovali na zámcích, hradech, kostelech, kde mi dělal průvodce. Vypěstoval ve mně touhu cestovat, poznávat památky nejen v mé vlasti, ale též v cizích krajích.“⁷⁴

Odborné posudky líčí profesora Hosáka jako „jedinečného znalce archivních fondů a výborného analytika, neobyčejně plodného vědeckého pracovníka.“⁷⁵ Toto jeho postavení umocňuje výpověď Arnošta Skoupého: „Já, když jsem před ním nabýval takové nějaké úcty, tak to nebylo ani tak z té výuky, jako z jednoho epizodického odpoledne, kdy jsme shodou okolností spolu jeli autobusem do Brna. Protože on dojížděl a já jsem též dojížděl přes Brno do Olomouce – a tak jsme měli, to byla sobota asi odpoledne, protože tehdy se učilo i v sobotu, společnou cestu. Shodou okolností nějakým způsobem on si přisedl ke mně nebo já – no, přisedl on ke mně, já bych si k němu netroufl. Ale jak mě omračoval, když jsme teď jeli přes ty vesnice. To nebyla tehdy dál[nice], to se jelo na Prostějov a přes ty vesnice a já jsem jenom čím dál víc otvíral s údivem pusy a potom už jenom obrazně otvíral dál. On o každé vesnici věděl všechno. Až do toho Brna jsem jako měl takovou místopisnou cestu z hlediska historického, no, protože on sepsal ten Místopis, že jo, ještě za 1. republiky. [...] To jsem si tedy říkal v duchu, jestli

⁷² Rozhovor s prof. Vladimírem Wolfem, 11. prosince 2012 v Trutnově.

⁷³ Rozhovor s dr. Arnoštem Skoupým, 20. srpna 2012 v Olomouci.

⁷⁴ E-mail ing. Miroslavy Novákové ze dne 8. ledna 2013.

⁷⁵ AUP Olomouc, fond RUP, kart. 98, inv. č. 14 a 58.

nemám toho študia historie vůbec nechat. Opravdu jsem měl takový pocit, že jako to já prostě nikdy nedokážu, to je pro mě nedostižná záležitost. Takže to po té stránce on – tedy to byla studnice nevycerpatelných znalostí, vědomostí a prostě i těch detailů. Skutečně to bylo obdivuhodné.“ Dr. Skoupý zavzpomínal i na prof. Hosáka coby vedoucího své diplomové práce. „On mi vedl odbornou práci, a snad to spíš bylo jako nějaká humorná záležitost pro něho, ale pro mě ne. Protože já jsem se dostával do určitých rozpaků a z různých důvodů rovněž do časové tísně. Takže jsem potom spěchal a on radil. Kromě toho, co už vyšlo tiskem – ty prameny jako CDM [*Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*] anebo některý další – tak to jsem si dovedl sám [přečíst ...] Ale když potom přišlo období zejména 17.–18. století, to znamená, musel jsem jít do pramenů v archivu, do pramenů ještě nevydaných, do originálů psaných kurentem, no, tak to pro mě byla záležitost jaksi nesmírně obtížná, když mimo to jsem měl i problémy, jak to vůbec v tom brněnském archivu najít. No, nebýt pana vedoucího práce, docenta Hosáka, tak bych asi možná někde hledal dodnes. Trošku to i přeženu, ale nevím, jestli bych tu práci odevzdal v termínu. On samozřejmě se v těch archivech pohyboval lépe než doma, ať už jde například o kontakty s odborným personálem, protože tam byl odborným badatelem dlouhá léta. Tam studoval a bádá v materiálech pro svůj *Historický místopis země Moravskoslezské*. Mně v archivu pomáhal, protože tam chodil taky, jistěže nejenom kvůli mně, ale kvůli svým vlastním [potřebám]. Když tam byl a viděl, že já tam sedím a jak se pomalu nad tím písmem ošívám, tak vždycky přišel a poradil. Ať už to byl josefínský katastr nebo tereziánský katastr. [...] Tam v archivu jsem zase ocenil takový ten jeho pedagogicko-lidský přístup, že mě nenechal se v tom topit, nenechal se mě v tom namáčet a že mně pomohl. No, a díky jeho pomoci, přímé pomoci v heuristické práci, tak díky němu jsem tu práci odevzdal a tím pádem doštu-
doval.“⁷⁶

Dokladem pokračujícího odkazu prof. Hosáka je od roku 1963 existující Kabinet regionálních dějin na Katedře historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. „Hosák založil Ústav pro historickou vlastivědu a přímo členem Kabinetu regionálních dějin nikdy nebyl,“ prozradil prof. Trapl, „[...], avšak] když se dělal *Místopis*, tak tam byl, sledoval tu činnost toho kabinetu a měl velmi dobré vztahy jak ke mně, tak k doc. Schulzovi a doc. Bartošovi a skutečně měl hroznou radost z toho, že ten místopis vychází jako pokračování.“⁷⁷ O co větší radost by měl, kdyby věděl, že jeho žáci tu práci

⁷⁶ Rozhovor s dr. Arnoštem Skoupým, 20. srpna 2012 v Olomouci. Srov. pozn. č. 68.

⁷⁷ Rozhovor s prof. Milošem Traplem, 5. září 2012 v Olomouci (neautorizováno).

dotáhli do konce, neboť v roce 2011 vyšel poslední, 17. svazek *Historického místopisu Moravy a Slezska v letech 1848–1960*.⁷⁸

Na jeho práci navázal také (mimo jiné) prof. František Musil, záněcený kastelolog. Na otázku, jak by zhodnotil odbornou činnost a přínos prof. Hosáka pro moravskoslezský region, odpověděl následovně: „Přínos profesora Hosáka pro moravskoslezský region je nesmírně závažný. Považuji ho za zakladatele skutečně vědecké regionální historie a vyvrcholení tohoto typu historického bádání na Moravě. Regionální historie měla na Moravě širší zázemí než v Čechách. Začíná již na počátku 19. století topografickým dílem Schwoyovým, v polovině století pokračuje topografickým dílem Gregora Wolneho a vrcholí na konci 19. století široce pojatým projektem *Vlastivědy moravské*. Hosák, a v tom bych ho srovnal s naším českým Sedláčkem, se zasloužil o to, aby tato významná tradice se dále rozvíjela na základech skutečně vědeckého bádání. Nejvýznačnějším Hosákovým krokem v tomto směru byl jeho *Historický místopis země Moravskoslezské*, přinášející pramenové historické údaje k naprosté většině i těch nejmenších a nejméně známých míst z tohoto regionu. Samozřejmě i v této práci se objevují určité chyby a nepřesnosti, ale u tak rozsáhlé práce je to zcela pochopitelné a její význam pro moravsko-slezskou regionální vědeckou historii to nijak nesnižuje. Je faktem, že Hosákovo dílo nejvyšší úrovně dosahuje v regionálních dějinách jižní Moravy, trochu slabší je zpracování regionální historiografie Slezska, hlavně Těšínska, a pak Hlučínska připojeného k Československu až po roce 1918. Zde je ovšem v porovnání s Moravou daleko obtížnější přístup k pramenům (v době vzniku Hosákova místopisu byla velká část pramenů k tomuto regionu na území Německa, k Těšínsku pak i na území Polska).“⁷⁹

A protože každý vědec má své limity, zajímalo mě, zda některý ze zpovídaných s odstupem času dokáže najít nějaké negativum v díle anebo vůbec ve způsobu práce profesora Hosáka. Vladimír Wolf si na jedno vzpomněl. „Přece jedno takové to mínus tam, no nedá se to říct mínus, on byl prostě člověk staré školy historické a ono mu trošku takový ty interdisciplinární schopnosti pracovat ještě s jinými disciplínami chyběly – já nevím, co bych si vzpomněl, toponomastika, to rozhodně ne, ale pak třeba s archeologií on si nevěděl moc rady. On tak moc nedovedl ty poznatky z archeologie včlenit

⁷⁸ K tomu více PAPAŇK, David: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960 – přípravy, problémy, realizace, dokončení*. Jižní Morava, 48, 2012, sv. 51, s. 124–133. Je třeba doplnit, že *Historický místopis* měl 16 číslovaných svazků a jeden úvodní, nečíslovaný, svazek, tj. celkem 17 svazků.

⁷⁹ Rozhovor s prof. Františkem Musilem, 22. srpna 2012 v Hradci Králové.

do té své práce. Ale tenkrát to ještě nebylo tak závažné, jako je to dneska, ta interdisciplinarita prostě taková nebyla.“⁸⁰

4 Závěr

Jméno Ladislava Hosáka asi jen tak nezapadne, dokonce se po něm jmenuje ulice v Ostravě. Beze vší skromnosti jde o jednu z mnoha významných osobností Katedry historie, ale vůbec celé Univerzity Palackého. Stále mezi námi žijí odborníci, od nichž se máme mnoho co učit a mnohdy se cítíme přesně jako dr. Skoupý, když poměříme jejich znalosti s našimi s velkým povzdechem, že se jim nikdy nemůžeme ani na krůček přiblížit. Odkaz prof. Ladislava Hosáka je stále živý, a ačkoli si to nikdo ze současných studentů neuvědomuje, jeho žáci, přímí i nepřímí, pokračují v tom, co je jejich velký učitel a rádce naučil.⁸¹ A protože rady zkušených jsou mnohdy k nezaplacení, příkládám těch 30, které doporučoval sám prof. PhDr. Ladislav Hosák, DrSc. a které kupříkladu prof. Vladimír Wolf ještě donedávna „rozdával [svým] studentům“.⁸²

⁸⁰ Rozhovor s prof. Vladimírem Wolfem, 11. prosince 2012 v Trutnově.

⁸¹ Zájem o L. Hosáka potvrzuje také článek v ostravském sborníku. Viz DOKOUPIL, Lumír (ed.): *Z korespondence Ladislava Hosáka s Františkem Kutnarem (K čtyřicátému výročí úmrtí prof. PhDr. Ladislava Hosáka)*. Historica: revue pro historii a příbuzné vědy, 3, 2012, č. 2, s. 191–207.

⁸² Rozhovor s prof. Vladimírem Wolfem, 11. prosince 2012 v Trutnově. Několik rad učitele mladým přátelům viz příloha 6. Otištěno in: *Tulák minulostí. K sedmdesátinám prof. Dr. Ladislava Hosáka*. Trutnov 1968, s. 30–31.

Přílohy:

Obr. 1

Portrét Anselma Hosáka
Archiv ing. Miroslavy Novákové,
roz. Hosákové

Obr. 2

Portrét Ladislava Hosáka
v Boce Katorské
Archiv ing. Miroslavy Novákové,
roz. Hosákové

Obr. 3

Index Ladislava Hosáka

z 9. 12. 1918

Archiv ing. Miroslavy Novákové,
roz. Hosákové

Obr. 4

Svatební fotografie

Ladislava Hosáka

a Růženy, roz. Lajnerové z 20. 7. 1932

Archiv ing. Miroslavy Novákové,
roz. Hosákové

Obr. 5

Fotografie jedné z exkurzí (Ladislav Hosák uprostřed)
Archiv prof. Vladimíra Wolfa

Příloha 6:

Několik rad učitele mladým přátelům

1. Klíčem k úspěchu je organizace práce; předem dobře promysli svůj studijní plán i vědecké úkoly, které si zvolíš. Připrav si dlouhodobý, roční, měsíční, týdenní a denní pracovní plán. Kontroluj jej stále.
2. *Nulla dies sine linea* platí i pro historika. Žádný den nesmí uplynout bez odborné četby a bez tvořivé práce, i když by bylo kvantum sebe menší.
3. Čím více jazyků ovládáš (třebas jen pasivně), tím lépe.
4. Pečlivě sleduj odbornou literaturu a časopisy (i zahraniční).
5. Faktografické znalosti získej v mládí, později se těžko nabývají.

6. Pořid' si vhodnou evidenci toho, co z četby budeš pro práci snad jednou potřebovat; učiň tak ve formě kartotéky.
7. Nezapomeň, že existují také pomocné vědy historické, že existují mapy a dokonce historické mapy.
8. Sleduj pokroky v příbuzných disciplínách, můžeš jich dobře využít.
9. Osvojuj si nové metody a také pokroky v technice vědecké práce.
10. Nežij izolovaně, potřebuješ rady a informace.
11. Chraň se přátel sobeckých a pak takových, kteří Tě v práci jen zbytečně a bezúčelně zdržují.
12. Zásadně uvažuj o každé odborné radě, i když se Ti zdá na prvý pohled nejlepší nebo naopak podezřelá.
13. Získej schopného přítele, s kterým byste si práce před definitivní redakcí vzájemně kontrolovali.
14. Udržuj stálý styk s co největším počtem zahraničních historiků.
15. Jsi-li pověřen vedením kolektivní práce, velmi opatrně si vybírej spolupracovníky, vyhraď si konečně zpracování celého elaborátu.
16. Při budování knihovny buď velmi opatrný, aby Ti nepřerostla přes hlavu a nestala se přítěží. Doporučuji: časopisy, stěžejní literaturu a edice pramenů; jinak uved knihovnu do souladu se svou plánovanou prací.
17. Vol účelně tematiku, aby přinesla vždy něco nového. Nemá cenu objevovat objevené.
18. Četbě pramenů věnuj stejnou pozornost jako četbě literatury; jen četba pramenů Tě vyvede z bludného kruhu nynějších názorů na studovaný problém; jen četbou pramenů porozumíš ideologii doby.
19. Buď velmi kritický nejen k pramenům, ale i k literatuře.
20. Vždy hledej spojitosti, není izolovaných událostí.
21. Pamatuj, že každá proměna situace má vzápětí proměnu v jednání jednotlivce i kolektivu.
22. Každé literární dílo je ovlivněno myšlením své doby.
23. Význam faktů hodnot' především ze stanoviska jejich současnosti, nikoliv z hlediska dneška.
24. Nedej se odradit neúspěchem v heuristice; i negativní zjištění má pozitivní význam.
25. Vedle hlavní práce řeš vždy ještě jeden menší vědecký problém (ale jen jeden!); má to mnoho výhod.
26. Snaž se publikovat v zahraničním tisku alespoň jednou v roce.
27. Nikdy neslibuj více, nežli můžeš splnit.
28. Vystupuj skromně, je-li Tvá práce dobrá, sama se uplatní.
29. Při recenzích a posudcích nehodnot' jen záporné stránky, především zdůrazni, co nového práce přináší.
30. Při polemice se vždy ovládni, i když se setkáš s invektivami nejhorší kvality.

(otištěno in: *Tulák minulostí. K sedmdesátinám prof. Dr. Ladislava Hosáka*. Trutnov 1968, s. 30–31.)

RESUMÉ

PROFESOR LADISLAV HOSÁK OČIMA KOLEGŮ, RODINY A PŘÁTEL

Prof. PhDr. Ladislav Hosák, DrSc. představuje významnou osobnost moravské historie. Velkou část svého života věnoval pedagogické činnosti na středních školách, především gymnáziích. Vedle toho již od vysokoškolských studií odborně publikoval, a proto není divu, že svůj další vědecký růst spojil s Univerzitou Palackého v Olomouci. Od roku 1946 působil na pedagogické fakultě a po roce 1950 založil Ústav pro historickou vlastivědu. Jeho pedagogická činnost se i zde snoubila s aktivním výzkumem moravské topografie. I po svém odchodu na zasloužený odpočinek v roce 1970 nezahlédl a nadále docházel do Moravského zemského archivu v Brně. Nejvýznamnějším dílem profesora Hosáka je bezpochyby *Historický místopis země moravsko-slezské* (1938). Předkládaný text není ani tak podrobným soupisem aktivit a životních osudů Ladislava Hosáka, jako spíše pohledem na jeho osobu očima rodiny, kolegů a přátel. Kromě mnoha prací, jež nám po něm zůstaly, je neocenitelným zdrojem poznání pracovní morálky Ladislava Hosáka, stejně jako poučením pro všechny současné a budoucí studenty historie (a dalších vědních oborů), *Několik rad učitele mladým přátelům*.

SUMMARY

*THE PROFESSOR LADISLAV HOSÁK FROM THE POINT OF VIEW
OF HIS COLLEAGUES, FAMILY AND FRIENDS*

Prof. PhDr. Ladislav Hosák, DrSc. represents an important personality of Moravian history. He devoted a great part of his life to pedagogical activities at secondary schools, especially grammar schools. Besides, he already published a large body of literature since his university studies; therefore there is no wonder that his future professional career was wedded to Palacký University in Olomouc. Since 1946 he was employed at the Pedagogical Faculty, he established the Institute of Historical Geography and as formerly his pedagogical activity was combined with an active research in Moravian topography. After going into deserved retirement in 1970 he did not idle and visited the Moravian Land Archive in Brno. The most significant work of professor Hosák is undoubtedly *Historical Geography of the Moravian-Silesian Land* (1938). The presented text does not offer only a detailed

list of Ladislav Hosák's activities and life stories but it rather describes his personality from the point of view of his family, colleagues and friends. In addition to a considerable amount of literature, which has remained us, the invaluable source of knowledge of Ladislav Hosák's working moral as well as good advice for all today and future students of history (and other fields) is a publication *Some recommendations of a teacher to young friends*.

Translated by Mgr. Hana Kubisová

Mgr. Zuzana Haraštová
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Na Hradě 5
771 80 Olomouc

SGRAFITO JOSEFA KUČÍKA V KOSTELE NEJSVĚTĚJŠÍ TROJICE V NEW NORCII¹

Iva Rosario

1 Úvod

Roku 1967 objednal benediktinský klášter v New Norcii (Západní Austrálie) pro kostel Nejsvětější Trojice (obr. 1) u mého otce, Josefa Kučíka (1912–1993), umělce narozeného v Československu, nástěnné sgrafito velkého formátu. Zadáni znělo „křížová cesta“ a bylo skutečnou výzvou. Tato práce stojí za povšimnutí i proto, že byla provedena v médiu, jakého dosud v Austrálii v tak velkém rozsahu nebylo použito.² Vlastně cizinec adaptoval svoji evropskou výtvarnou školu pro dílo v australském klášteře, navíc s neočekávaným přístupem ke ztvárnění tradičního zadání. Smyslem článku je popsat Kučíkovu motivaci k vytvoření křížové cesty a také umělcův cíl. Článek analyzuje pět scén z celého cyklu, jako reprezentativní příklad Kučíkova stylu a přístupu k umělecké tvorbě.³

Josef Kučík se narodil roku 1912 na jihovýchodní Moravě, v regionu Moravského Slovácka, v dnešním městysu Buchlovice. Výtvarné umění studoval v Brně a specializoval se na studium monumentální malby s obzvláštním důrazem na sakrální tvorbu. Byl žákem akademického malíře Václava Sussera a profesora J. Hrbka. Hluboce ovlivněný grafickým dílem Arnošta Hrabala se zajímal o vyjádření emocí jednoduchou lineární formou. Po únoru 1948 byl Kučík z politických důvodů donucen opustit Československo, nejdříve odešel do Německa a potom se i s manželkou přestěhovali do Západní Austrálie. Mimo tohoto náročného úkolu v New Norcii vytvořil mnoho prací jak pro světské, tak i pro církevní objednavatele především v Západní Austrálii. Pra-

¹ Tato studie vznikla v rámci projektu GA ČR P410/12/1294.

² Kučík byl jediným umělcem, který pracoval technikou sgrafita v Západní Austrálii a pravděpodobně v Austrálii vůbec. Jeho prvním sgrafitem byla Křížová cesta v kostele sv. Jáchyma, ve Victoria Park, z roku 1956. Tato práce byla daleko skromnější než pozdější Křížová cesta v New Norcii. V roce 1964 Kučík dokončil druhé sgrafitové dílo pro New Norcii, nazvané Život sv. Gertrudy.

³ Moje interpretace těchto obrazů je založena na podkladě ikonografického programu Křížové cesty, zpracované Kučíkem v roce 1968, vychází také ze zápisu v jeho poznámkovém sešitě, doprovázeném prvotními nákresey pro malbu, a z informací, které mně sdělil o své práci před svou smrtí v roce 1993. Poznámkový sešit a nákresey jsou v mém vlastnictví. Verze tohoto článku byla publikovaná jako: ROSARIO, Iva: *Josef Kucik's sgraffito murals in the Church of the Holy Trinity, New Norcia*. Melbourne Art Journal, 5, 2001, s. 71–82.

coval nejčastěji technikou akvarelu, pastelové malby, realizoval monumentální sgrafita a mozaiky a vzácněji se věnoval olejomalbám.⁴

Sgrafito ve své klasické formě bylo v Austrálii téměř neznámé a podnětem Kučíkova rozhodnutí použít tuto techniku bylo jeho umělecké vzdělání nabyté v českých zemích, kde sgrafitová tvorba měla a má dlouhou historii. Sgrafitové dekorace průčelí zámků a domů z 16. či z 19. století se v českých zemích objevují velmi často. Dochovaly se v Čechách a zejména na Moravě, kde se Josef Kučík narodil. Proslavily se například ve Slavonicích a v Telči jako výzdoba měšťanských domů a aristokratických sídel. Nástěnná sgrafita jsou proto důležitým aspektem vizuální kultury českých zemí.⁵

⁴ Kromě Křížové cesty v kostele Nejsvětější Trojice v New Norcii je Kučík autorem dalších výtvarných prací, z nichž můžeme zmínit: Křížovou cestu v kostele sv. Jáchyma, Victoria Park, Západní Austrálie, 1956; Poslední večeři Páně, nyní v soukromém vlastnictví v Praze, 1957; Život sv. Gertrudy v kapli sv. Gertrudy v New Norcii, Západní Austrálie, 1964; oltářní obraz v kapli katolického semináře, Guildford, Západní Austrálie, 1970; Ukřížování a jiné panely v kostele Our Lady Of Grace, North Beach, Západní Austrálie, 1971; Ukřížování v kostele sv. Antonína, Green Mount, Západní Austrálie, 1983; mozaiky: Nanebevzetí Panny Marie, Kalumburu Mission, Kalumburu, Západní Austrálie, 1970 (nyní v New Norcii); sv. Cyril a Metoděj, nyní ve farním kostele sv. Martina v Buchlovicích, Česká republika, 1974; olejové malby: dvanáct apoštolů, kostel Nejsvětější Trojice, v New Norcii, Západní Austrálie, 1968. Jiné práce: asi 150 maleb, převážně v akvarelech, historických kostelů v Západní Austrálii, zhotoveny mezi lety 1950 a 1980, které jsou v majetku umělce vdovy v Darlingtону, Západní Austrálie.

⁵ Klasická forma sgrafita s vrstvami barevné omítky vznikla v Itálii v době Quattrocenta. Před 15. stoletím se sgrafito skládalo jenom ze dvou vrstev nebarevných omítek, kde se horní vrstva zdála být světlejší barvy, způsobené paprsky slunce. Někdy vyryté části mohly být zdůrazněné barvou. V 19. století byla populárnější vypracovanější forma sgrafita – celé plochy vyrytých částí byly zdůrazněny barvou na způsob barevné fresky. BALEKA, Jan: *Výtvarné umění*. Praha 1997, s. 329–330. K sgrafitové dekoraci v českých zemích během renesance viz KRČÁLOVÁ, Jarmila: *The Palace and the Chateau*. In: HOŘEJŠÍ, Jiřina – KRČÁLOVÁ, Jarmila – NEUMANN, Jaromír – POCHE, Emanuel – VACKOVÁ, Jarmila: *Renaissance Art in Bohemia*. London – New York – Sydney – Toronto 1979, s. 83; Táž: *The Court of Ferdinand I and Maximilian II at Prague*. In: HOŘEJŠÍ, J. – KRČÁLOVÁ, J. – NEUMANN, J. – POCHE, E. – VACKOVÁ, J.: *c. d.*, s. 69; Táž: *The Town*. In: HOŘEJŠÍ, J. – KRČÁLOVÁ, J. – NEUMANN, J. – POCHE, E. – VACKOVÁ, J.: *c. d.*, s. 127–128; Táž: *Renesanční nástěnná malba v Čechách a na Moravě*. In: CHADRABA, Rudolf. (ed.): *Dějiny českého výtvarného umění II/1*. Praha 1989, s. 63–92. O užití sgrafita v 19. století viz NOVÁK, Láďa: *O sgrafitu*. Dílo, 9, 1911, s. 14–19; POCHE, Emanuel: *Antonín Wiehl a česká novorenesance*. In: POCHE, Emanuel. (ed.): *Praha národního probuzení*. Praha 1980, s. 173–190. O užití sgrafita v moderní architektuře KARBAŠ, Jiří: *České výtvarné umění v architektuře 1945–1985*. Praha 1985, s. 22, 74–75.

2 Křížová cesta v New Norcii

Kolem roku 1960 museli již benediktinští mniši v New Norcii začít řešit havarijní stav stěn v interiéru klášterního kostela Nejsvětější Trojice. Tento kostel, který je jednou z nejstarších sakrálních staveb v Západní Austrálii, byl postaven španělskými benediktiny v letech 1847–1861. Sloužil jako opatský chrám, ale i jako farní kostel řídce obydleného prostoru severně od Perthu, hlavního města Západní Austrálie. Opatství založil biskup Salvado spolu s mnichy v první polovině 19. století s cílem šíření křesťanství mezi domorodci.⁶ Jednolodní kostel s příčnou lodí a s dlouhým, pravoúhle zakončeným presbytářem, je uvnitř docela prostý, protože mniši nedisponovali velkými finančními prostředky a v okolí se nenacházeli žádní schopní zedníci a řemeslníci. V šedesátých letech 20. století bylo již opravdu nutné chrám opravit, vně i uvnitř.

V roce 1964 Josef Kučík dokončil sgrafito v kapli sv. Gertrudy v New Norcii, kde zachytil epizody ze života této slavné benediktinské řeholnice. Sgrafito bylo použito místo dřívější původní fresky, která byla již výrazně poškozena vlhkem, a nebylo ji možné znovu opravit.⁷ Benediktinští mniši se seznámili s Kučíkovou sgrafitovou prací a rozhodli se, že by bylo velmi účelné nahradit odpadlou omítku a realizovat novou výzdobu na stěnách kostela Nejsvětější Trojice právě technikou sgrafita. Atraktivně by se tak ilustroval strohý interiéř kostelní lodi, který po reformách druhého Vatikánského koncilu (1962–1965) ztratil větší část originálního mobiliáře. Na stěnách kostela se původně nacházela jen bílá omítka, předpokládalo se, že klasická forma sgrafita by odpovídala jednoduchému vzhledu interiéru a byla by velkou šancí pro realizaci nového sakrálního vyobrazení. Kromě bílé omítky byly pro hlavní výzdobný pás Křížové cesty zvoleny jen dvě další barvy, a to černá a červená (siena pálená).⁸

Zadání bylo tedy jasné: křížová cesta. Kučík přivítal tuto nabídku z několika důvodů. Dostal mimořádnou příležitost pracovat technikou „sgrafita“

⁶ O historii benediktinského kláštera v New Norcii viz SALVADO, Rosendo: *The Salvado Memoirs: Historical Memoirs of Australia and Particularly of the Benedictine Mission of New Norcia and of the Habits and Customs of the Australian Native*. Western Australia 1977; Russo, George: *Lord Abbot of the Wilderness: the Life and Times of Bishop Salvado*. Melbourne 1980; NEW NORCIA COMMUNITY: *The Story of New Norcia: the Western Australian Benedictine Mission*. New Norcia 1991.

⁷ O sgrafitové výzdobě v kapli sv. Gertrudy viz *New Murals for College Chapel*. Record, Western Australia 1964, s. 3.

⁸ Do cyklu bylo přidáno jen málo barevných sgrafitových scén. Byly použity spíše jako dekorativní nebo dodatečné scény: například Aborigene a Slovanské motivy, anebo obraz kostela Nejsvětější Trojice v roce 1861 (mezi zastaveními devět a deset).

na velké ploše zdi, která byla ideální pro novou výzdobu interiéru kostela. Kučíkova láska k linearitě spolu s jeho zručnou kreslířskou schopností umožnila, že sgrafito se stalo ideálním prostředkem pro vyjádření jeho myšlenek. Velký vliv měla také skutečnost, že Josef Kučík jako věřící byl velmi inspirovaný příležitostí vytvořit vlastní interpretaci Kristova utrpení. Křížová cesta, obvykle situovaná na stěnách uvnitř kostelů, ale i v exteriéru, stala se klíčovou součástí tradiční křesťanské zbožnosti. Uctívání kříže se datuje do počátku křesťanství a původně souviselo s poutěmi do Jeruzaléma, na kterých poutníci navštěvovali místa spojená s Kristovou cestou z Pilátova domu až k místu ukřižování. Od 18. století křížová cesta tvořila čtrnáct zastavení, před kterými se věřící modlili předepsané modlitby. Jednotlivá zastavení zobrazovala výjevy z cesty Ježíše Krista na Kalvárii.⁹

Všech čtrnáct výjevů Křížové cesty je zobrazeno v kostele Nejsvětější Trojice v New Norcii.¹⁰ Cyklus začíná prvním zastavením na západní stěně jižní části transeptu a pokračuje dále ve směru hodinových ručiček podél obou stěn hlavní chrámové lodi. Poslední zastavení se nachází opět na západní stěně, ale na severní části transeptu (obr. 2). Na rozdíl od obvyklejšího členění na jednotlivé scény zde pašijové události plynule navazují jedna na druhou. Tento přístup umožnil mnohé scény rozšířit tak, aby se spojily s doplňujícími obrazy, které zachycující epizody z evangelií, tematicky blízkými dějišti utrpení. Zdůrazněno je poselství hlavních scén. Doprovodné obrazy se nacházejí v pásu nad okny a váží se k mnohaleté významné historii benediktinského kláštera v New Norcii.

Hlavním Kučíkovým cílem bylo provést práci, která by byla poučením nejen pro věřící a diváky, ale rovněž je inspirovala k úvaze a meditaci. Ačkoliv potřeba dosáhnout nejvyšší umělecké úrovně nebyla zapomenuta, hlavním motivem zůstal hluboký spirituální zážitek. Kučíkovým cílem bylo vytvořit vizuální „modlitební knížku“, která by umožnila dvě věci: zúčastnění se rituálu Kristova umučení a připomenutí si hlavního principu jeho učení, které přispělo ke smrti na kříži. Tato vizuální „modlitební knížka“ vede diváka k úvaze, co přineslo Kristovo utrpení pro jeho následovníky, k nimž patřila

⁹ O stručné historii křížové cesty viz HALL, James: *Dictionary of Subjects and Symbols in Art*. London 1992, s. 265–66, 289–90; MURRAY, Peter & Linda: *The Oxford Companion to Christian Art and Architecture*. New York 1998, s. 505–506. Křížová cesta na sebe vzala dnešní podobu na začátku 18. století: 1. Ježíš je odsouzen na smrt ukřižováním; 2. Ježíš obdrží kříž; 3. Ježíš padá pod křížem poprvé; 4. Ježíš se setkává se svou matkou; 5. Šimon Kyrénský pomáhá Ježíšovi nést kříž; 6. Veronika otírá Ježíšovu tvář; 7. Ježíš padá podruhé; 8. Ježíš potkává jeruzalémské ženy; 9. Ježíš padá potřetí; 10. Ježíš je vysvěcen z jeho roucha; 11. Ježíš je přibit na kříž; 12. Ježíš umírá na kříži; 13. Ježíšovo tělo je vzato dolů z kříže – Snímání z kříže; 14. Ježíšovo tělo je uloženo do hrobu – Kladení do hrobu.

¹⁰ O ohlasech na křížovou cestu v tisku viz *Record*. Western Australia 1970, s. 16–17, 29.

i benediktinská komunita a její misijní práce, zaměřená na šíření křesťanské víry mezi původními obyvateli Austrálie.

3 První zastavení: Ježíš je odsouzený k smrti

V prvním zastavení (obr. 3) malíř vkomponoval do monumentálního, červeně orámovaného kříže, do spodní části Setkání Krista s Pilátem, omývajícím si ruce, zatímco scény, na kterých malíř zachytil události, které předcházely Kristovu „křížovou“ cestu na Kalvárii, se odvíjejí shora dolů. V nejvyšší části díla je vyobrazena Poslední večeře, na které Kristus ustanovuje svátost eucharistie, spojenou s jeho utrpením, smrtí i vzkříšením. Motivy kříže a Poslední večeře vysvětlují, proč se první zastavení nachází v transeptu blízko hlavního oltáře. Prostorově i symbolicky se zde významově spojuje „historická“ svátost eucharistie, ustanovená Kristem při Poslední večeři Páně, a hlavního oltáře, u něhož kněz slouží liturgii, v níž je hlavním posláním „znovuobnovení“ svátosti.

Druhá scéna pak předvádí děj, který se udál po samotné Poslední večeři, tedy Jidášovu zradu políbením Spasitele a Kristovo předstoupení před Kai-fáše, Heroda a Piláta Pontského. Vidíme zde, že se Kristus odvrátil od Kai-fášova křížového výsledku i bezohledného výsměchu Herodova, protože pochopil, že každá sebeobrana je marná a o jeho „tělesné smrti“ je nezvratně rozhodnuto. Naopak ale, s poznáním upřímnosti Pilátovy otázky, se Kristus k němu obrátí a odpoví. Římský prefekt je zachycený v okamžiku, kdy je nakloněn dopředu a otevřeně se ptá Krista: „Co je pravda?“ (Jan 18: 38). Z Janova evangelia víme, že Pilát nečekal na Kristovu odpověď. Představa korrupčního kohouta nám připomíná Petrovo zapření Krista. Přiblížíme-li se k začátku cesty Kristova utrpení, postavy se stávají větší a výraznější. Nejnížší scéna zobrazuje Pilátovo rozhodnutí dát Krista mučit a potom ukřižovat.

Ve všech Kučíkových vyobrazeních Kristus zachovává svůj důstojný až otažáklivý postoj, v protikladu k živě gestikulujícím ostatním protagonistům celé scény. Nicméně sotva postřehnutelné poklesnutí hlavy a ramenou Vykupitele ve spodní části obrazu však zobrazuje jeho únavu a pokorné přijetí osudu.

Kučík použil červenou omítku nejen proto, aby poskytl jakési obrazové odklonění od asketického bílého a černého projektu, ale užil ji také jako spojující motiv. V jeho poznámkách k dílu je uvedeno, že červená je barvou krve a symbolem umučení. Jako připomínka Kristovy bolesti je podklad omítky

kříže červeně zbarvený, a to na všech zastaveních až po samotný akt ukřižování, kde se podklad kříže mění na černou na znamení Kristovy smrti.

Červená barva také hraje roli ve zdůraznění pláště Krista a Piláta ve spodní části prvního zastavení. Pláště jsou bohatě traktované, zejména Spasitelovo svrchní roucho řasené ostřeji zalamovanými mísovitými záhyby, a svým pojetím připomínají slohové principy pozdní gotiky. Červeně zbarvené pláště naznačují, že Krista a Piláta spojuje jejich postavení, neboť oba jsou představeni jako držitelé úřadu. Zatímco svrchní oděv Kristův působí spíše jako určitá kulisa, která umožnila vojákům posměšně zdůraznit titul židovského krále, daný Kristovi (Matouš 27:28–30), Pilátův červený plášť naznačuje jeho symbolické umývání rukou za právoplatný akt, vycházející z jeho legitimní autority jako římského prokurátora.

Po popisu prvního zastavení bylo by na místě udělat několik všeobecných poznámek o Kučíkově stylu v sgrafitové tvorbě. Jeho postavy, jak si můžeme všimnout v mnohonásobných scénách, které tvoří první zastavení, vyjadřují emoce či náladu hlavně, ale nikoliv výlučně, pomocí gestikulace. Použití linie je šetrné a postavy jsou zcela dvojrozměrné. Nicméně i přes jejich jednoduchost Kučík v pojetí postav vyjádřil silné emoce, pokud to bylo potřeba. Jen zřídka jsou použity odstíny pro znázornění ploch a kontur těla či tváře. Jak uvidíme později, v jedenáctém zastavení (obr. 10) se malíř nebál použít drobné šrafury, aby malířsky zachytil měkkou modelaci a zdůraznil tak detaily Kristovy mrtvé tváře. Jde o jeden z nejvíce procítěných a vrcholných prožitků v celém cyklu.

Na velkých bílých stěnách kostela postavy jakoby plavou ve vzduchu, obvykle bez výrazného pozadí. Jen vzácně převažují „kulisy“ charakterizující prostředí, častěji jsou použity pro zachycení různých postojů postav, anebo pro zdůraznění prostředí příběhu. Evangelijní vyprávění je v každém výjevu obvykle vyjádřeno vzájemnou interakcí postav a nemusí odpovídat pojetí pozadí. Nicméně jsou situace, jako na scéně Narození Páně v čtvrtém zastavení (obr. 6), kde bez přidání pozadí rostlin a zvířat by divák nemohl ztotožnit výjev s australskou souvislostí.¹¹

Prostorová hloubka není hlavním zájmem Kučíka, též vzájemný vztah velikosti postav je určen spíše podle jejich významu, vztahujícímu se k obsahu, než snahou o perspektivní zachycení děje. Toto je obzvláště patrné v devátém zastavení (obr. 7).

¹¹ Mělo by být připomenuto, že v jedné scéně, která není součástí tohoto článku, je podrobně zobrazení Via Dolorosa v Jeruzalémě. Jedná se o monumentální, velmi dramatický a dojemný kontext pro zarmoucenou Veroniku v popředí. Tato scéna, šesté zastavení, se nachází na pozadí (obr. 2).

Kučík vypracoval svůj osobní styl samostatně a snad, s výjimkou Arnošta Hrabala, nebyl ovlivněn žádným umělcem či malířskou školou. I když ho zajímaly soudobé umělecké myšlenky a hnutí, jeho styl se vyvinul spíše z přesvědčení, že v sakrálním umění má výtvarník povzbudit zájem či zbožnost diváka nikoliv nějakým dešifrováním složitých abstraktních zobrazení, ale spíše mu nabídnout něco konkrétního a přístupného, co by napomáhalo k rozjímání, ale i k poučení.

4 Čtvrté zastavení: Ježíš se setkává se svou matkou

Čtvrté zastavení (obr. 4) zobrazuje Kristovo setkání s matkou na cestě ke Kalvárii. Vidíme je oba stát blízko sebe před pozadím červeného kříže, který je ve vzájemném utrpení symbolicky spojuje. Jejich smutek je procítěnější tím, že se fyzicky nedotýkají. Kristovo gesto ruky a jeho klidný výraz obličeje naznačují, že se pokouší slovy naděje ztlumit matčin žal. Ačkoliv nemůže zmírnit Mariino utrpení, které je vyjádřeno bolestným pohledem, její strnulý postoj naznačuje rozhodnutí přijmout a unést jeho předem určený osud s velkou úctou. Napětí je umocněno protikladem Kristova živého pohybu ruky a matčina ztuhlého postoje.

Doplňující scéna nad obrazem působí jako citová antiteze k hlavnímu obrazu. Zatímco Mariino poslední setkání s Ježíšem je zachycené ve výmluvném citovém pohnutí, její první setkání s Vykupitelem vyjadřuje radost nad narozením dítěte. Umělec symbolicky situoval narození Páně do přirozeného prostředí západo-australské přírody. Mezi dvěma stromy, známými jako Balga Blackboys (*Xanthorrhoea preissii*), domovem v Západní Austrálii, Josef a Marie uložili dítě do vyhloubeného kmene stromu, nikoliv do žlabu ve chlévě, jak to známe z jiných vyobrazení této scény. Svatou rodinu zblízka pozorují zvířata, charakteristická pro australský kontinent, jako například emu, klokan (kangaroo) a kookaburra, která zastupovala tradičního oslíka a volka. Pastevci jsou zde původní australští obyvatelé a hvězda Betlémská se objevuje v konstelaci Jižního kříže. Narození Páně, přeložené do australského prostředí, bylo bezpochyby inspirováno Kučíkovou znalostí betlému v tradičním českém umění.

Nad oknem je studie části fasády kostela sv. Jakuba z Compostely ve Španělsku, odkud biskup Salvado a jeho společníci přišli, aby založili benediktinskou náboženskou misii v Západní Austrálii (obr. 5). I proto vidíme tři scény v blízké souvislosti, basiliku sv. Jakuba v Compostele, australské Narození Páně (obr. 6) a setkání Krista s matkou na cestě do Jeruzaléma, které lze inter-

pretovat jako prezentaci či symbolické spojení Španělska, Austrálie a Palestiny. Tyto vzdálené a rozdílné země jsou sjednoceny křesťanským poselstvím, které by neexistovalo nebýt Kristova učení a jeho zázračných skutků. Je zde patrná i velká snaha benediktinských mnichů šířit poselství Kristova učení do všech končin světa. V této souvislosti nákres sv. Jakuba v Compostele připomíná nejen slavný španělský chrám, ale i opatství v New Norcii. Obě církevní instituce jsou dodnes významnými poutními místy.¹²

5 Deváté zastavení: Ježíš padá pod křížem potřeť

Deváté zastavení (obr. 7) prezentuje nejoriginálnější ikonografický program celého cyklu. Uprostřed obrazu vidíme zcela vyčerpaného Ježíše, ležícího vedle svého kříže. Kolem něho se shromáždilo třináct osob, jakoby ani nesouvisely s celou scénou. V horní řadě spatřujeme mladého muže a ženu, oblečené ve stylu šedesátých let: Inuit (Eskymák), vědec, kosmonaut, Mexičan a obchodník. Všichni kromě dvou mladých lidí, kteří jsou zobrazeni zezadu, se obracejí ke Kristu. Podle Kučíkova záznamu postoj dvou mladých lidí nemá být interpretován jako nedostatek citlivosti ke Kristovu utrpení, ale má zde jít o signál, že spiritualita může mít i odlišný směr než nabízená ustálená víra. Ve spodní řadě postavy obrácené ke Kristu zachycují původní indiánské obyvatele Ameriky, Afričana, japonskou ženu, Araba, australského Aborigina a portrét představeného kláštera, opata Gregory Gomeze, který objednal vyobrazení křížové cesty. Etnikum, národnost nebo povolání osob odlišuje různé oblečení, určíme je podle kostýmů či podle specifických jejich fyziognomických rysů. Pohyb a další odlišnosti vyjadřují rozdílná gesta vyobrazených představitelů, jako například pomalá, nepokojná chůze mladých lidí, nebo spekulativní postoj vědce s rukama v kapsách pracovního pláště.

Hlavní poselství těchto scén je potvrzením toho, že Kristus zemřel, aby zachránil lidstvo bez rozdílu rasy, kultury či víry. Vše je potvrzeno doplňkovou scénou, která zachycuje vzkříšeného Krista, jenž posílá apoštoly, aby šířili jeho poselství všem národům (Matouš 28:19–20). Kristův nadpřirozený stav symbolizuje jeho protáhlá postava, ovinutá plátny na rozdíl od tradiční tuniky.

¹² Zde by se mělo zdůraznit, že Kučík velmi rád výtvarně zachycoval podoby církevní architektury a mezi jeho pracemi se nachází mnoho maleb a kreseb kostelů, hlavně ze Západní Austrálie. Často cestoval za těžkých podmínek namalovat kostel v osamělých částech Západní Austrálie a v mnoha případech jsou tyto malby jediným záznamem toho, že kostely vůbec existovaly. Úspěšná výstava vybraných obrazů se uskutečnila v Perthu v roce 1990.

Myšlenky, vyjádřené v těchto dvou scénách, se vztahují také k benediktinskému řádu, který předává křesťanské poselství všem aboriginským kmenům Západní Austrálie. Na rozdíl od současné problematické doby, v šedesátých letech benediktinská komunita považovala svoji misionářskou činnost za následování Krista a šíření jeho učení za ztotožnění se s Kristovým nařízením hlásat evangelium všem lidem. Proto není náhodou, že benediktinský mnich je obrácený čelem k sedícímu Aboriginovi – zde je symbol předání a šíření poselství. Po obou stranách hlavní scény je také vyobrazeno klíčové benediktinské heslo: *Ora et labora* (Modli se a pracuj) a rovněž i kostel Nejsvětější Trojice (obr. 8) tak, jak vypadal v roce 1861. Květiny oslí orchidej (*Diuris coriymbosa*) a klokani tlapky (*Anigozanthos manglesii*), rámuující celý obraz, jsou květinami australského západu a symbolicky sbližují benediktinské opatství v New Norcii se západoaustralským venkovem.

Ačkoliv benediktinský mnich je důležitý pro význam této scény, přesto působí jako „připojený“ ke znázorněnému zobrazení. Příčinou „oddělení“ jsou jeho nadměrné proporce, zbožný postoj a také to, že jeho postava je realističtější než ostatní osoby na obraze. Postava mnicha připomíná jakoby vyříznutou fotografii, přetisknutou na existující malbu. Kučík tak symbolicky uznává mecenášství opata Gregoryho tím, že manipuluje časem i místem tak, aby nechal opata pobývat v našem čase, a zároveň tak, aby byl přítomen Kristovu utrpení.

Kučíkovy poznámky odhalují, jak alegoricky využil předmět tohoto zastavení k zaznamenání světových událostí, které prožil sám v osobním životě. V hlavní scéně jsou si lidé kolem Krista vědomi jeho bolesti, ale zdržují se vyjádření jakékoliv podpory či pomoci, stejně jako v historii 20. století společnost věděla o nespravedlivých a nelidských činech, přesto ale dělala velmi málo, aby vše zastavila. Kučík sám byl obětí tohoto „nelidského přístupu“, když Československo obsadila nacistická moc v roce 1938, a znovu v roce 1948, kdy komunistický režim převzal kontrolu nad českým státem. Tato scéna byla symbolickou výzvou mezinárodní strategii nevměšování se pod záminkou, „ať si každý hledí svého.“

6 Jedenácté zastavení: Ježíš je přibíjen na kříž

V jedenáctém zastavení (obr. 9) se umělec odchyluje od tradice tím, že se nesoustředí výhradně na Krista, ale pozornost obrací i na setníka, který právě přibil Krista na kříž. Vidíme část Ježíšovy ruky, přibítenou ke dřevu kříže, a přes bolest, kterou musel cítit, vnímáme jako okamžitou reakci jeho odpuštění,

což je naznačeno gestem jeho žehnající ruky. Setník, který splnil rozkaz přibít Krista, je viditelně pohnutý z toho, co vidí. Tato scéna je prostorově spojená s následujícím vyobrazením Kristovy smrti.

7 Dvanácté zastavení: Kristus umírá na kříži

Ve dvanáctém zastavení (obr. 10) v černě orámovaném kříži naznačuje autor, že Kristus je mrtev. Vše je upnuto ke Kristově důstojné pokojné tváři – jeho pozemské poslání je skončeno. Jenom vyhublé torzo těla s vystupujícími žebry připomíná bolest a utrpení, které právě prožil. Výraz v tváři je inspirovaný slovy Evangelia sv. Jana: „Ježíš ... řekl: Je dokonáno. Sklonil svou hlavu a vypustil duši.“ (Jan 19:30)

Pod umučeným Kristem je umístěn anglický text, který je divákovou otázkou a zároveň i Kristovou odpovědí: „Co tě usmrtilo? Moje hříchy, nebo tvoje láska?“ „Oboje! Moje láska a tvoje hříchy.“ Tato slova, napsaná pod Kalvárií, s níž se setkal ještě v Čechách, použil Kučík v anglické podobě v New Norcii, neboť uvedené věty na malíře zapůsobily hlubokým dojmem už v jeho mládí.

Ačkoliv ukřižování je bráno jako izolovaná scéna, zde je vše tematicky i strukturálně spojeno s předešlým obrazem. Téma odpuštění a soucitu vyjádřené v minulé scéně Kristovým gestem žehnání, vyvrcholí v nápisu pod ukřižováním, kde Ježíš vysvětluje, co vlastně vedlo k jeho smrti. Je významné, že Kristus klade lásku a odpuštění před naše hříchy, které způsobily jeho utrpení; to je obsaženo v gestu žehnající ruky. Na obraze nemůžeme vidět Kristovy ruce při ukřižování, ale můžeme předpokládat tentýž postoj lásky a odpuštění, který vyjádřil po přibití na kříž. Poslání ukřižování je vysloveno v nápisu a nebylo by úplné, kdyby žehnající ruka v minulém obraze byla vynechána.

Úlek setníka, který stojí blízko ukřižovaného Krista, zdůrazňuje rozdíl mezi ním a ztišenou osobou na kříži. Není těžké si představit, že následující pohled vojáka bude směřovat na tvář ukřižovaného. Pocit napětí, vyvolaný úlekem a překvapením setníka, se okamžitě rozplyne a změní v hluboké ticho a mír, vyzářující z Kristovy tváře.

Ačkoliv všechny scény jsou konstruovány jednoduchými liniemi, jako je tomu u postavy Krista v prvním zastavení nebo v případě jeho torza v ukřižování, naopak měkká modelace samotné Kristovy tváře při ukřižování ukazuje, že Kučík je schopný dosáhnout grafickou technikou mimořádné malířské kvality. Hru světla a stínu v tváři Ježíše Krista je totiž velmi obtížné v technice sgrafita výtvarně zachytit. Kontrast je zřetelnější tím více, čím bez-

prostředněji Kristova pokleslá hlava, skloněná k mrtvému tělu, je zachycena jednoduchou kresbou.

8 Závěr

Tento článek se zaměřuje na motivaci, strukturu, techniku, ikonografii a styl Josefa Kučíka při tvorbě monumentální malby v podobě sgrafita v kostele v New Norcii. Slova však nemohou nahradit dojem, jakým malba působí „na vlastní oči“ – zhlédnutá tedy v originále. Je třeba se dívat a vnímat ji v samotné chrámové lodi kostela a uvědomit si nejen spiritualitu výjevu, ale i velikost postav a značný rozsah celé výzdoby a jejího programu. Věřící a návštěvníci neodcházejí z kostela, aniž by si neuvědomili hlubokou upřímnost celého díla, vycházejícího z Kučíkova zaujetí pro události Křížové cesty.

Přílohy:**Obr. 1**

Dnešní pohled na západní fasádu a loď kostela Svaté Trojice, New Norcia, Západní Austrálie

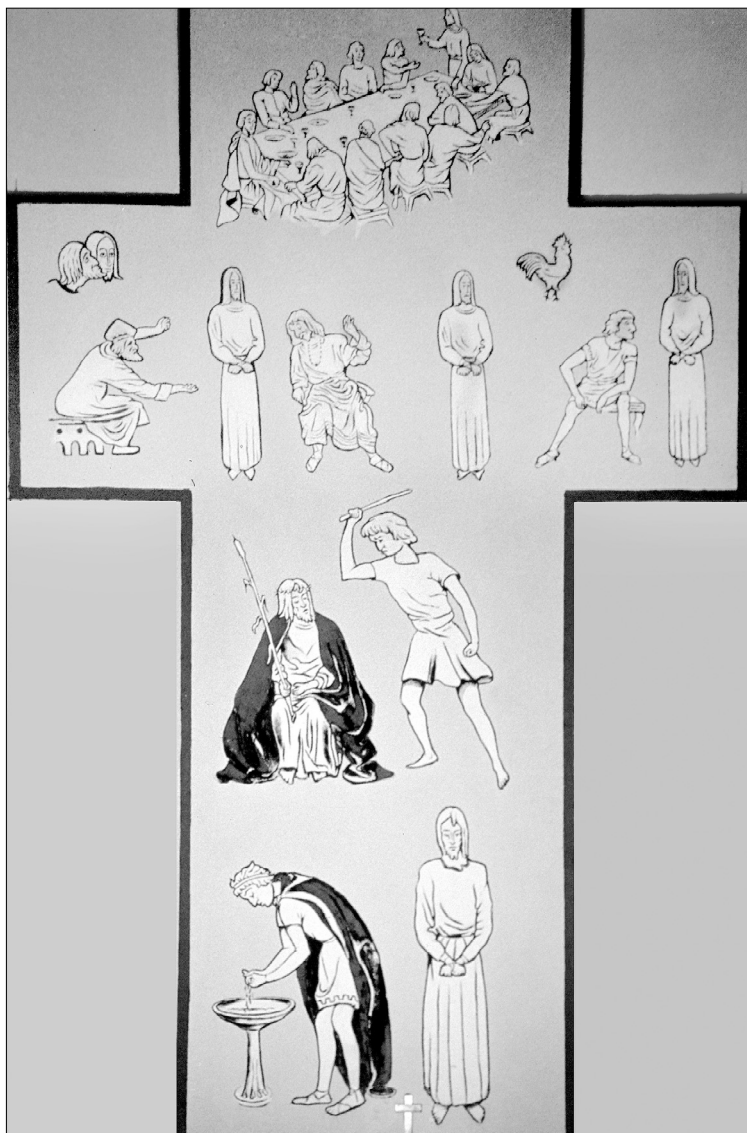
Fotografie, 1967, autor

Obr. 2

J. Kučík. Pohled na zastavení 1–7. Jižní transept a loď. Kostel Svaté Trojice, New Norcia, Západní Austrálie
Fotografie, 1967, autor

Obr. 3

J. Kučík. První zastavení. Ježíš je odsouzený k smrti. Jižní transept. Kostel Svaté Trojice, New Norcia, Západní Austrálie
Fotografie, H. A. Rosario

Obr. 4

J. Kučík. Čtvrté zastavení. Hlavní scéna. *Ježíš se setkává se svou matkou*. Loď. Kostel Svaté Trojice, New Norcia, Západní Austrálie
Fotografie, H. A. Rosario

Obr. 5

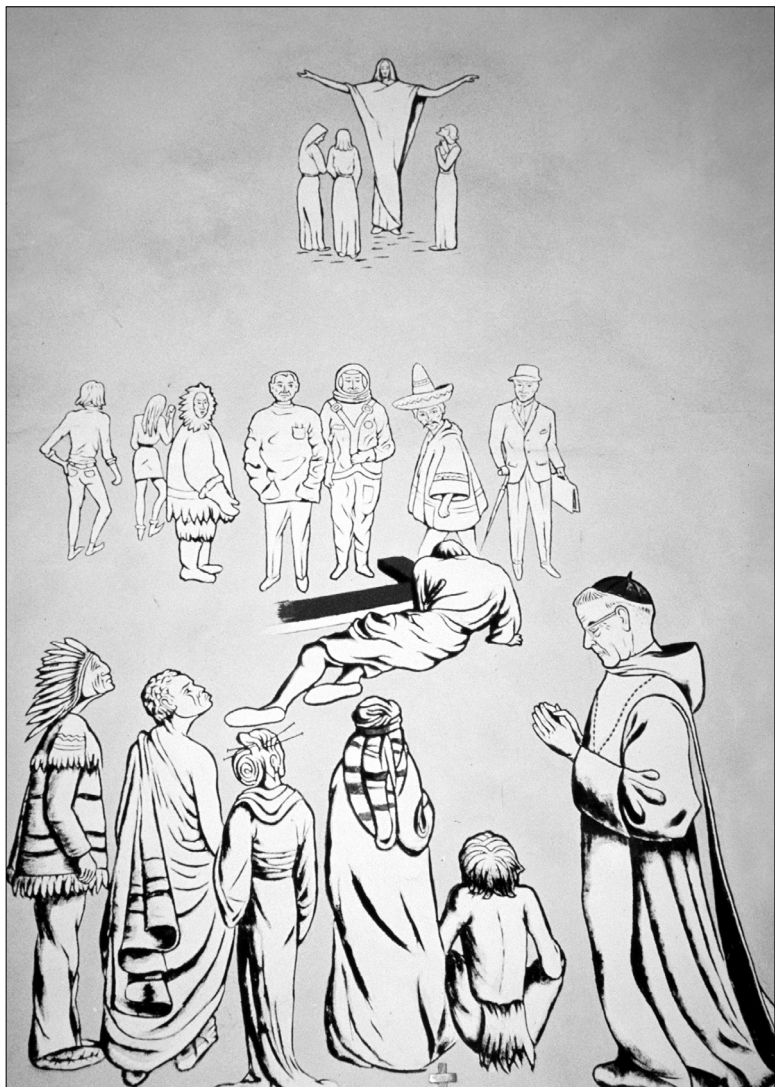
J. Kučík. Doplnková scéna. *Basilika sv. Jakuba z Compostely*. Loď. Kostel Svaté Trojice, New Norcia, Západní Austrálie
Fotografie, H. A. Rosario

Obr. 6

J. Kučík. Čtvrté zastavení. Doplnková scéna. *Narození Páně*. Loď. Kostel Svaté Trojice, New Norcia, Západní Austrálie
Fotografie, H. A. Rosario

Obr. 7

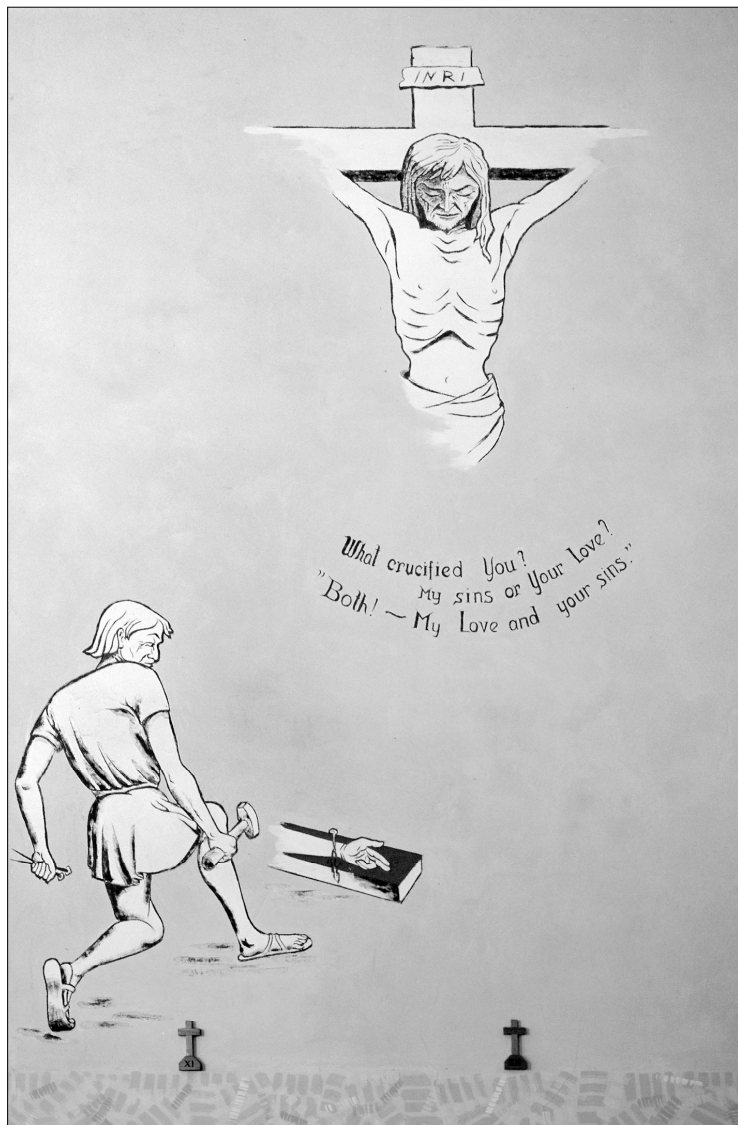
J. Kučík. Deváté zastavení. Hlavní scéna. *Ježíš padá pod křížem potřetí*. Loď. Kostel Svaté Trojice, New Norcia, Západní Austrálie
Fotografie, H. A. Rosario

Obr. 8

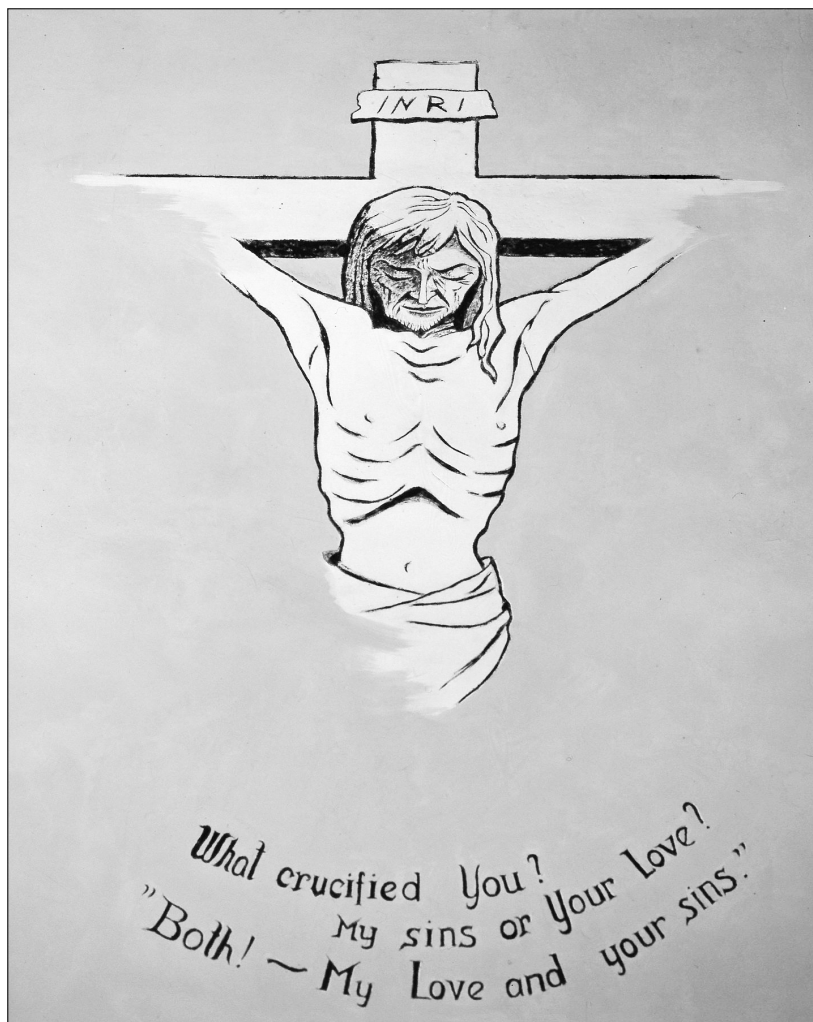
J. Kučík. Doplnková scéna. *Kostel Svaté Trojice v 1861.* Loď. Kostel Svaté Trojice, New Norcia, Západní Austrálie
Fotografie, H. A. Rosario

Obr. 9

J. Kučík. Jedenácté a Dvanácté zastavení. Hlavní scéna. *Ježíš je přibíjen na kříž a Ježíš umírá na kříži.* Loď. Kostel Svaté Trojice, New Norcia, Západní Austrálie
Fotografie, H. A. Rosario

Obr. 10

J. Kučík. Dvanácté zastavení. Hlavní scéna. Ježíš umírá na kříži. Loď. Kostel Svaté Trojice, New Norcia, Západní Austrálie
Fotografie, H. A. Rosario

RESUMÉ

SGRAFFITO JOSEFA KUČÍKA V KOSTELE NEJSVĚTĚJŠÍ TROJICE V NEW NORCII

Roku 1967 si benediktinský klášter v New Norcii v Západní Austrálii objednal u českého umělce Josefa Kučíka (1912–1993) velkou nástěnnou malbu Křížové cesty pro kostel Nejsvětější Trojice. Tato Křížová cesta je zajímavá tím, že je provedena technikou sgrafita a obsahuje více než obvyklých čtrnáct obrazů křížové cesty. Na stěnách jsou rovněž zobrazeny výjevy z historie a života mnichů samotného benediktinského kláštera v New Norcii. Po popisu motivace a struktury křížové cesty se článek dále soustředí na pět reprezentativních scén z cyklu a rozbor jejich struktury, stylu i místa v ikonografickém programu celého projektu.

SUMMARY

JOSEF KUČÍK'S SGRAFFITO MURALS IN THE CHURCH OF THE HOLY TRINITY, NEW NORCIA

In 1967 the Benedictine community at New Norcia, Western Australia, commissioned a mural of the Stations of the Cross for the Church of the Holy Trinity from the Czech-born artist, Josef Kučík (1912–1993). This mural is unusual because it is executed in sgraffito and extends beyond the traditional fourteen scenes to include supplementary pictures, some of which are connected with the history of the Benedictine order in New Norcia. After describing the motivation and overall structure of the Stations of the Cross, the article focuses on five representative scenes from the cycle and analyses their structure, style and their place in the iconographic program.

Iva Rosario, Ph.D.
Varšavská 26
120 00 Praha 2

HISTORIČKA JIŘINA HOLINKOVÁ. OSOBNOST VE VÍRU VĚDY A PEDAGOGIKY

Michaela Kollerová

Na Katedře historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci působila od obnovení univerzity v roce 1946 již řada významných osobností, které se zasloužily o rozvoj tohoto pracoviště a zanechaly výraznější stopu v české historiografii. Nejinak tomu bylo i v případě doc. PaedDr. Jiřiny Holinkové, CSc., která prakticky celý svůj profesní život spojila s uvedeným pracovištěm, a to od počátku padesátých let 20. století a s malou přestávkou až do konce let devadesátých. Předkládaná studie si klade za cíl sledovat její působení nejen na katedře jakožto historičky a vysokoškolské pedagožky, ale i mimo univerzitní půdu. V rámci zkoumání jejích životních osudů byla věnována pozornost i příčinám neúspěšného habilitačního řízení v roce 1970, které nebyly dosud nikde v odborné literatuře uvedeny.¹

Studie vychází především z archivních materiálů vztahujících se k osobě doc. Holinkové uložených v Archivu Univerzity Palackého v Olomouci. Jedná se hlavně o kvalifikační spisy a dále také o její osobní spis. Vedle těchto archivních materiálů bylo využito i řady zpráv v příslušných periodikách k získání poznatků o její mimouniverzitní činnosti, především ve Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci. Tyto materiály však nemohly ze své podstaty vypovědět o osobnosti doc. Holinkové vše. K lepšímu poznání její osobnosti, vztahů ke kolegům z katedry a studentům posloužila metoda orální historie.² V průběhu výzkumu se však i přes velkou snahu nepodařilo navázat kontakt s rodinou paní docentky, tímto nemohla být bohužel při výzkumu využita případná pozůstalost paní docentky ani získány vzpomínky rodinných příslušníků, které by jistě tento výzkum v mnohém obohatily.

Jiřina Holinková, rozená Včelařová, se narodila 27. října 1921 v Hranicích na Moravě v rodině obchodníka s obuví Jaroslava Včelaře. O tři roky později přibyla do rodiny ještě další dcera Dagmar. Ta později vystudovala medicínu a pracovala v Ostravě jako ortopedka. Rodina žila v rodinném domě v Juríkově ulici, později tento dům obě sestry udržovaly a prožily v něm i svá po-

¹ Zpracování této studie bylo umožněno díky podpoře na specifický výzkum udělené v roce 2012 Univerzitě Palackého v Olomouci Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky.

² Autorizované nahrávky a přepisy rozhovorů jsou uloženy v Archivu Univerzity Palackého v Olomouci. Neautorizované rozhovory se nacházejí v archivu autorky. U odkazů na tyto rozhovory je uváděno datum a místo konání rozhovoru.

slední léta života. Budoucí historička vystudovala v Hranicích gymnázium, kde maturovala s vyznamenáním v roce 1941. Bohužel to však byla již doba, kdy byly v Protektorátě Čechy a Morava uzavřeny vysoké školy. Když nemohla pokračovat ve studiu, absolvovala alespoň jednoletý kurz pro abiturienty při Obchodní akademii v Přerově a poté pracovala jako prodavačka v otcově obchodě.³

V samotném závěru roku 1945 se provdala za ing. Oldřicha Holinku (naroz. roku 1915 v Hranicích), který později působil při Krajském národním výboru v Olomouci na odboru zemědělství a lesního hospodářství a byl také jmenován inspektorem lesnických škol. Po zrušení těchto krajských výborů vlivem nové územně správní reformy z roku 1960 pak působil jako ředitel Lesnické technické školy v Hranicích. Zemřel náhle v únoru roku 1964. Manželství zůstalo bezdětné.⁴

Manželé Holinkovi bydleli v dvoupokojovém bytě v ulici Starodružiníků v Olomouci. Jeden z pokojů byl zařízen jako knihovna, v policích se nacházelo úctyhodných téměř dva tisíce titulů knih a časopisů. Většinu knih tvořila literatura odborná, především historická, ale nacházely se zde i svazky věnované přírodě. Ty patřily k četbě ing. Holinky, jeho zájem o lesy a také myslivost dokazovala výzdoba bytu v podobě různých menších paroží, které zde zůstaly jako památka na něj až do doby vyklízení bytu po smrti paní docentky. K historické literatuře je vhodné dodat, že mnoho titulů pocházelo z publikační činnosti samozřejmě nejen paní docentky, ale také členů katedry historie a kolegů z univerzity vůbec. V knihovně nechyběly ani svazky v němčině. Kromě odborné literatury se zde nacházela literatura krásná, česká i světová. Vedle knih zde nechyběly odborné historické časopisy a také časopisy věnované pedagogice (Dějepis a zeměpis ve škole, Společenské vědy ve škole).⁵

Jiřina Holinková se přihlásila ke studiu na vysoké škole až v roce 1948, původně chtěla studovat práva na brněnské Masarykově univerzitě. U přijímacího pohovoru jí však bylo doporučeno zaměřit se spíše na pedagogické obory. A tak nakonec začala studovat na Pedagogické fakultě nedávno obnovené Univerzity Palackého v Olomouci, konkrétně obory dějepis, zeměpis a občanská nauka. V roce 1952 získala doktorát z pedagogiky, stalo se tak

³ Archiv Univerzity Palackého v Olomouci (dále jen AUP Olomouc), fond Rektorát Univerzity Palackého (dále jen RUP), kart. 431, inv. č. 8197.

⁴ AUP Olomouc, fond RUP, kart. 431, inv. č. 8197; Zemský archiv v Opavě, pob. Olomouc, fond Krajský národní výbor Olomouc, kart. 2569, inv. č. 2966, sign. 206. 9.

⁵ AUP Olomouc, fond RUP, kart. 431, inv. č. 8197. Popis bytu a inventář knihovny poskytla Mgr. Pavla Dubská, 26. 12. 2012. Spolu s další studentkou inventarizovala knihovnu v létě roku 2007 za účelem předání jejího obsahu Vědecké knihovně v Olomouci.

po přijetí její doktorské práce na téma *Historická vlastivěda přispívá při vyučování dějepisu na střední škole*. Jak bude uvedeno později, tímto tématem se pak zabývala i v dalších letech.⁶

Historická vlastivěda byla prvním polem zájmu začínající historičky. Ještě během svého studia se zapojila do práce v Ústavu pro historickou vlastivědu, který v roce 1950 založil a poté vedl prof. Ladislav Hosák. Dr. Holinková zde pracovala v pozici asistentky a zpracovávala také výroční zprávy o činnosti tohoto ústavu do tisku. Vedle prof. Hosáka a dr. Holinkové se na činnosti ústavu podíleli studenti coby pomocné vědecké síly.⁷ Pro studenty, ale i externí zájemce z řad učitelů nižších typů škol byl otevřen seminář historické vlastivědy, v němž byli jeho účastníci zasvěcováni do metod vlastivědné práce. Výsledky jejich práce se dařilo publikovat a dokonce byly i úspěšně prezentovány na studentských vědeckých konferencích. Pro mnohé to představovalo začátek jejich vlastní odborné práce.⁸

Dr. Holinková se však nepodílela jen na činnosti zmiňovaného ústavu. Od roku 1955 byla jmenována odbornou asistentkou na Katedře historie Fakulty společenských věd. Tato fakulta, spolu s Fakultou přírodních věd, byla součástí Vysoké školy pedagogické zřízené roku 1953 vládním nařízením za účelem vzdělávání budoucích učitelů 9.–11. postupného ročníku jedenáctiletých středních škol. Zřízením této vysoké školy však byla ohrožena existence samotné Univerzity Palackého, kterou pak tvořila již jen lékařská fakulta a skomírající fakulta filozofická. V roce 1958 byla však Vysoká škola pedagogická zrušena a její fakulty se navrátily zpět pod Univerzitu Palackého. Katedra historie se tak stala znovu součástí filozofické fakulty a dr. Holinková i zde nadále působilá v pozici odborné asistentky.⁹

Dr. Holinková směřovala svůj badatelský zájem do období středověku,¹⁰ konkrétně na kulturní dějiny a dějiny školství. Právě dějiny školství se staly stěžejním tématem jejího výzkumu, jak o tom bude ještě níže pojednáno.

⁶ AUP Olomouc, fond Pedagogická fakulta I (dále jen PdF I), kart. 32, inv. č. 784.

⁷ Zpočátku v Časopise společnosti přátel starožitností (z roku 1952), pak od roku 1954 ve Sborníku Vysoké školy pedagogické v Olomouci – Historie, poslední zpráva o činnosti byla uveřejněna v roce 1961 již v AUPO, Historica, II.

⁸ Viz pozn. 7 a dále WOLF, Vladimír: *Profesor Ladislav Hosák a mladá generace historiků šedesátých let*. AUPO, Historica, 28, Sborník prací historických, 16, Olomouc 1998, s. 137–139; Týž: *Prof. Dr. Ladislav Hosák, studentská vědecká činnost a Trutnovsko*. In: Tulák minulostí. Trutnov 1968, s. 28–30; Rozhovor s prof. Vladimírem Wolfem, 18. 7. 2012 v Trutnově.

⁹ AUP Olomouc, fond RUP, kart. 43, inv. č. 8197; BIEBERLE, Josef: *Univerzita Palackého vážně i s úsměvem* (dále jen *Univerzita Palackého*). Olomouc 2010, s. 34–50; URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří a kol.: *Kapitoly z dějin univerzitního školství na Moravě v letech 1945–1990*. Olomouc 2003, s. 173, 187.

¹⁰ Dle pojetí marxistické historiografie však středověk trval až do roku 1642.

V rámci své pedagogické činnosti na katedře se tedy věnovala výuce česko-slovenských dějin středověku, nejdříve vedla pouze semináře, pak i přednášky. Od padesátých až téměř do konce osmdesátých let 20. století zajišťovala výuku metodiky dějepisu.¹¹

V rámci výuky metodiky dějepisu zajišťovala dr. Holinková nejen teoretické přednášky, ale i praxe budoucích učitelů na základních i středních školách. Sama však s výukou na těchto typech škol zkušenosti neměla, nikdy na nich nevyučovala, což si také mnozí studenti uvědomovali a brali to jako jakousi nevýhodu. Někdy mívali i pocit, že tato její výuka nepřináší to potřebné, co by měla.¹² Ovšem kontakt se školami udržovala a snažila se mít přehled o dění na nich. Zapojila se do činnosti Krajského pedagogického ústavu,¹³ kde od roku 1958 působila jako vedoucí kabinetu dějepisu. Tuto funkci vykonávala jako externí pracovnice, v roce 1969 pak byla nahrazena interním pracovníkem. V rámci svého působení v této instituci pořádala různé semináře, přednášky a exkurze pro učitele. Organizačně se podílela na konferencích a seminářích metodiků dějepisu, kde i sama vystupovala s příspěvky a zapojovala se do diskuzí. Tyto akce se konaly jak okresní, tak celostátní.¹⁴

Z publikovaných článků k problematice výuky dějepisu lze vysledovat dvě témata, kterými se dr. Holinková zabývala. Především to bylo zapojení prvků regionálních dějin do výuky dějepisu; s příspěvky na toto téma vystupovala i na konferencích věnovaných regionálním dějinám pořádaných Kabinetem regionálních dějin při katedře historie. Byla si vědoma skutečnosti, že pro správné a vhodné zapojení regionální historie ve výuce je nutné pro tuto činnost budoucí učitele také metodicky připravit, a proto bylo studentům umožněno navštěvovat i seminář regionálních dějin.¹⁵

Dále se věnovala otázce vybavení dějepisného kabinetu. Poukazovala při tom na skutečnost, že na mnoha školách je zcela nedostatečné a mnohé „po-

¹¹ Dnes je tento předmět nazýván didaktika dějepisu.

¹² Rozhovor s dr. Karlem Müllerem, 21. 6. 2012 v Olomouci; Rozhovor s doc. Jindřichem Schulzem, 4. 10. 2012 v Olomouci (neautorizováno).

¹³ Tato instituce však v průběhu času několikrát změnila svůj název. Písemný materiál vzešlý z činnosti této instituce je uložen v samostatném fondu v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě. Tento fond je však dosud nezpracovaný a tudíž nepřístupný.

¹⁴ AUP Olomouc, fond RUP, kart. 431, inv. č. 8197.

¹⁵ HOLINKOVÁ, Jiřina: *Regionální dějiny a vyučování dějepisu*. Listy Kabinetu regionálních dějin, 1977, č. 27, s. 3–6; Táž: *Výchova posluchačů vysokých škol k využívání regionálních prvků ve vyučování a osvětové práci*. In: *Konference o regionálních dějinách*. Olomouc 1963, s. 80–84; Táž: *Regionální dějiny ve škole a nová koncepce vyučování dějepisu*. In: *O regionálních dějinách*. Olomouc 1980, s. 186–188.

můcky“ ani neodpovídají didaktickým zásadám. Právě dostatek didakticky vhodných pomůcek umožní podle ní dodržet zásadu názornosti při výuce. V souvislosti s tímto pak také hovořila na tradičním Academia filmu Olomouc v roce 1975 v semináři o využití filmu ve výuce. Vystoupila zde s vlastním příspěvkem, kde poukazovala zvláště na nutnost pečlivého a uvážlivého výběru filmového materiálu k promítání ve výuce.¹⁶

Vedle metodiky dějepisu vyučovala i seminář československých dějin feudalismu (středověku). Pro studenty odborné historie zavedla výuku tohoto semináře přímo v okresním archivu. Stalo se tak díky spolupráci s jeho tehdejším ředitelem PhDr. Vladimírem Spáčillem. S výukou bylo započato od zimního semestru roku 1969. V rámci semináře byli studenti seznámeni se soustavou archivů v Československu, jejich činností a službami pro badatele. Hlavní náplní semináře pak byla práce s prameny z archivu města Olomouce. Dr. Holinková hledala takový pramenný materiál, který by byl svou povahou homogenní a s nímž by mohli pracovat všichni studenti v semináři. Stejnorodost materiálu byla důležitá i kvůli závěrečnému hodnocení práce studentů. Takový materiál byl nalezen v rejstřících městské dávky olomouckých měšťanů (tzv. lózunky) pocházejících z 16. století. Na tomto typu pramene se studenti měli učit číst dobové písmo, zároveň však měl posloužit i pro sledování sociální struktury obyvatel tohoto královského města v 16. století. Studenti z předložených rejstříků vypisovali jména měšťanů a výši jejich dávky. Vedle rejstříků se zabývali někdy i testamenty olomouckých měšťanů. Dr. Holinková o tomto svém semináři také několikrát psala, ve své době byl tento způsob vedení semináře považován za něco výjimečného. Ve svých příspěvcích uváděla i to, že studenti tento seminář velmi rádi navštěvují.¹⁷

Ovšem pamětníci se v hodnocení obliby semináře liší. Uznávají prospěšnost takového pojetí semináře, který umožňoval studentům seznámit se s pramenem a naučit se jej dále zpracovávat. Na druhé straně ale nadšení pro tento typ práce nebyl u všech stejný, méně oblíben byl u těch, kteří se zajímali spíše o novější dějiny.¹⁸ Dokladem toho mohou být vzpomínky dvou bývalých

¹⁶ HOLINKOVÁ, J.: *Vybavení kabinetu dějepisu*. Dějepis a zeměpis ve škole, 1960–1961, č. 3, s. 244–245; Táž: *Názornost ve vyučování dějepisu dnes a v budoucnosti*. Pedagogické listy kraje olomouckého, říjen 1960, s. 9–16; *Zpravodaj Academia filmu Olomouc*, 1975, č. 5, s. 15–17.

¹⁷ HOLINKOVÁ, J.: *Historický seminář v olomouckém okresním archivu*. Okresní archiv v Olomouci 1975. Olomouc 1976, s. 13–14; Táž: *Podíl olomouckého okresního archivu na světónázorové výchově posluchačů historie FF UP v Olomouci*. Okresní archiv v Olomouci: *Zpráva o činnosti Okresního archivu v Olomouci za rok 1980*. Olomouc 1981, s. 24–28; Táž: *Historický seminář a jeho realizace v archivu*. Archivní časopis, 36, 1986, s. 18–24.

¹⁸ Rozhovor s dr. Pavlem Urbáškem, 17. 5. 2012 v Olomouci; Rozhovor s prof. Janou Burešovou, 16. 7. 2012 v Olomouci.

spolužáků, PhDr. Karla Müllera a prof. Zdeňka Jiráska, kteří spolu studovali v jednom ročníku. Dr. Müller k semináři uvedl, že pro studenty, kteří se zajímali o archivnictví, to byla velká škola a on sám z této činnosti poté čerpal při studentské vědecké práci a posléze i při psaní diplomové práce. Prof. Jirásek v tomto semináři spolupracoval právě s dr. Müllerem, který na rozdíl od něj uměl lózungy dobře číst a více se o tuto problematiku zajímal.¹⁹

Součástí studia historie před rokem 1989 byly i několikadenní exkurze. Základy uvedené tradice položil již prof. Hosák v padesátých letech, ovšem tehdy ještě nebyly pevnou a povinnou součástí studijních plánů. Povinnou se exkurze stala na přelomu padesátých a šedesátých let. Dr. Holinková se na průběhu a organizaci těchto exkurzí velmi aktivně podílela; později jí pomáhali i doc. Schulz a prof. Trapl. Velkou výhodou bylo, že se náklady na ubytování a dopravu dařilo pokrýt finančními prostředky univerzity, tedy to pro studenty nepředstavovalo velkou finanční zátěž. Během exkurzí byly navštěvovány různé památky a významné lokality, taktéž archivy. Sami studenti se na exkurzích podíleli předem připravenými referáty. K tradičním oblastem, kam exkurze směřovaly, patřily jižní Čechy. Zde účastníci navštívili známé hrady a zámky (Český Krumlov či Jindřichův Hradec), kláštery (Vyšší Brod, Zlatá Koruna) a v neposlední řadě také archiv v Třeboni. Exkurze se zaměřovaly i na západní Čechy či na Slovensko. I přesto, že bývaly povinné, jejich účastníci na ně vzpomínají jako na krásné zážitky. Oceňovali přitom i možnost se blíže seznámit se svými vyučujícími. Po pádu režimu a změnou v možnostech financování se tradice exkurzí vytratila. V současné době již nejsou povinnou součástí studia.²⁰

Dr. Holinkové se za minulého režimu dostalo možnosti výjezdu do zahraničí, i když pouze v rámci východního bloku. Stávalo se tak většinou za účelem proslovení nějaké přednášky. O výsledcích práce v oblasti regionálních dějin přednášela již v roce 1962 na univerzitě Karla Marxe v Lipsku, později měla přednášku v polském Lublinu (1973). O výuce dějepisu referovala v roce 1987 v Esslingenu a v roce 1989 i ve Vratislavi, tj. v době, kdy již byla v důchodě (viz níže). Delší pobyt absolvovala v roce 1969 v tehdejší Německé spolkové republice, a to celkem šest týdnů. Strávila je v Ústavu pro evropské dějiny (Institut für europäische Geschichte) v Mohuči. Stalo se tak

¹⁹ Rozhovor s dr. Karlem Müllerem, 21. 6. 2012 v Olomouci; Rozhovor s prof. Zdeňkem Jiráskem, 9. 8. 2012 v Opavě.

²⁰ HOLINKOVÁ, J.: *Exkurze jako součást výuky historie na vysokých školách*. AUPO, Historica, 28, Sborník prací historických, 16, Olomouc 1998, s. 159–160; Rozhovor s prof. Janou Burešovou, 16. 7. 2012 v Olomouci; Rozhovor s dr. Pavlem Urbáškem, 17. 5. 2012 v Olomouci; Rozhovor s doc. Jindřichem Schulzem, 4. 10. 2012 v Olomouci (neautorizováno); Rozhovor s prof. Milošem Traplem, 9. 7. a 13. 8. 2012 v Olomouci (neautorizováno).

díky předchozímu pobytu doc. Josefa Bieberleho, za kterého vyjednal možnost stáže pro další dva historiky z Olomouce. Vedle dr. Holinkové takto vycestoval i dr. Josef Bartoš.²¹

Jak již bylo uvedeno výše, hlavním badatelským zájmem dr. Holinkové bylo školství. Těžiště jejího zájmu leželo především v oblasti městského školství v předbělohorské době. Z jejích výzkumů na toto téma pak vzešly práce kandidátská a následně habilitační.

Svou kandidátskou práci obhajovala v červnu roku 1966. Předložila ji pod názvem *Městská škola na Moravě v předbělohorském období*.²² V práci se snažila na podkladě studia pramenů především z příslušných městských archivů vysledovat problematiku a specifika moravských městských škol. Snažila se zmapovat síť těchto škol, zajímala se dále o sociální zabezpečení školy i učitelů, které se dle jejího zjištění odvíjelo nejen od hospodářské prosperity města, ale také od ochoty městské rady školu podporovat. Pro srovnání situace v Čechách vycházela z díla Zikmunda Wintra, k němuž také kriticky přistupovala.²³ Posudky na práci napsali prof. Juraj Čečetka a prof. Ladislav Hosák. Práce byla přijata a dr. Holinková byla jmenována kandidátkou věd (CSc).²⁴

V následném výzkumu se zaměřila na městskou školu u sv. Mořice v Olomouci, kdy sledovala její osudy v období humanismu a protireformace. I když již byly dříve popsány (věnoval se jim např. Vincenc Prasek), dr. Holinková si byla vědoma určitých nedostatků, které svou prací chtěla uvést na pravou míru. Pramenný materiál k tématu hledala především v archivu města Olomouce. Práce byla předložena jako habilitační pod názvem *Čtyři kapitoly z dějin městské školy u sv. Mořice*.²⁵ Autorka v ní zároveň také korigovala některé závěry svého předchozího bádání o městských školách na Moravě. K posouzení práci předložila v roce 1970. Posudky na ni napsali prof. Václav Čepelák, doc. Andělín Grobelný a prof. Ladislav Hosák, který byl z nich asi nejvíce kritický, neboť autorce vytýkal mnohé nesrovnalosti. Práce však byla přijata od všech tří jako vyhovující.²⁶

²¹ AUP Olomouc, fond Filozofická fakulta (dále jen FF), kart. 5, inv. č. 69; BIEBERLE, Josef: *Letopis intelektuála ze zatracené generace* (dále jen *Letopis*). Olomouc 2010, s. 34–37, 141.

²² HOLINKOVÁ, J.: *Městská škola na Moravě v předbělohorském období*. AUPO, Historica, XII, Olomouc 1967.

²³ WINTER, Zikmund: *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v stol. XV. a XVI.* Praha 1901.

²⁴ AUP Olomouc, fond FF, kart. 5, inv. č. 15.

²⁵ HOLINKOVÁ, J.: *Čtyři kapitoly z dějin městské školy u sv. Mořice*. AUPO, Historica, XVI, Olomouc 1970. Tato publikace spolu s prací o městských školách na Moravě vyšla v roce 2005 v Olomouci pod názvem *Dvě studie z dějin městské školy na Moravě v předbělohorském období*.

²⁶ AUP Olomouc, fond FF, kart. 5, inv. č. 69.

Habilitační práce však titul docentky dr. Holinkové nepřinesla. Do procesu habilitačního řízení totiž vstoupila normalizace a s ní spojené čistky na Univerzitě Palackého, během nichž byli prověřeni všichni zaměstnanci i studenti. Pokud jde o případ dr. Holinkové, byla rozhodnutím severomoravského Krajského výboru KSČ v Ostravě z července roku 1970 ze strany vyloučena. Toto rozhodnutí pak potvrdilo Byro ÚV KSČ v září téhož roku. K rozhodnutí došlo na základě pohovoru a následného posouzení její činnosti v předešlém období. Vyloučení bylo zdůvodněno takto: „Nevystupovala pravidelně na plenárních schůzích, ale vyjadřovala podporu stranickým usnesením a rezolucím, které vypracovával výbor stranické organizace v letech 1968–69 a které byly namířeny zejména po srpnu proti konsolidačnímu procesu ve straně a společnosti. Patřila ke skupině s. Bieberla, který byl aktivním nositelem pravicově oportunistických názorů a stanovisek.“

Doc. Bieberle spolu s historičkou prof. L. Hrabovou patřili k představitelům Závodní organizace KSČ na fakultě a odtud měla dr. Holinková přenášet na půdu stranické skupiny, jako její vedoucí, rezoluce a výzvy. Prý je však sama aktivně nepodporovala.²⁷ Vyloučení ze strany byl ve své podstatě likvidační trest; takto postižení lidé museli opustit univerzitu a nové uplatnění nacházeli na podřadných místech. Uvádí se počet kolem třiceti lidí, kteří museli opustit půdu filozofické fakulty.²⁸

Dr. Holinková se však se svým trestem nesmířila a podala v listopadu 1971 odvolání k Ústřední kontrolní a revizní komisi ÚV KSČ v Praze. Ta její případ znovu posoudila a dospěla k závěru, že uložený trest je přece jen příliš přísný. Přihlédla k některým skutečnostem, na něž dr. Holinková ve svém odvolání upozorňovala, především na svůj dlouhodobý zahraniční pobyt v letech 1968–69. Dlouhodobým pobytem (?) mínila svou šestitýdenní stáž v Mohuči. Vzhledem ke své nepřítomnosti se tak nemohla aktivně zapojovat do dění na fakultě a cítila se potrestána nespravedlivě. Dále uvedla na svou obranu, že v době srpnové okupace nebyla přítomna v Olomouci a tudíž ani na fakultě, neboť zrovna čerpala dovolenou, ze které se vrátila až na počátku září. I později prý nepodporovala studentské projevy v průběhu podzimu a vyžadovala dokonce účast studentů na výuce. Komise tyto argumenty víceméně přijala, ale v zápise zároveň uvedla, že dr. Holinková mohla více vystupovat na obranu „zdravého jádra strany“. V jejím případě pak také sehrály určitou roli informace o její osobě a činnosti poskytnuté během prověrek tehdejším prvním normalizačním děkanem fakulty prof. D. Krandžalovem,

²⁷ Národní archiv Praha (dále jen NA Praha), fond KSČ – Ústřední kontrolní a revizní komise KSČ, Praha, sv. V76; BIEBERLE, J.: *Letopis*, s. 41.

²⁸ URBÁŠEK, P. – PULEC, J. a kol.: *c. d.*, s. 285.

kteřý působil taktéž na katedře historie a svého času byl i jejím vedoucím. Jeho informace se však v dalším šetření ukázaly jako nesprávné. Zda jí chtěl cíleně ublížit, těžko posoudit, mělo však mezi nimi na půdě stranické skupiny na katedře dojít k určitým rozporům.²⁹

Ústřední kontrolní a revizní komise dospěla v srpnu 1972, po posouzení všech argumentů, k rozhodnutí změnit dosavadní trest vyloučení na vyškrtnutí. Její rozhodnutí sice znamenalo pro dr. Holinkovou další setrvání na univerzitě, na druhé straně jí byl zastaven profesní růst. Titul docentky proto neobdržela už v roce 1970, ale počkala si na něj dlouhých dvacet let.³⁰

V průběhu sedmdesátých a osmdesátých let nadále dr. Holinková vedla výuku československých dějin středověku, nyní kromě semináře i přednášky, které převzala po odchodu prof. Hosáka. Organizovala stále exkurze a věnovala se i činnosti mimo univerzitní půdu (viz níže). V roce 1987 byla donucena k odchodu do penze, což nebrala nijak radostně. Svou roli zde hrál nejen věk, ale i vyškrtnutí ze strany. Pokoušela se získat místo brigádnice v Archivu Univerzity Palackého, ale s největší pravděpodobností se na tuto pozici nedostala. S kolegy však udržovala i nadále kontakty.³¹

Po pádu režimu v roce 1989 byla ustavena tehdejší děkanem filozofické fakulty Ludvíkem Václavkem návrhová komise pro uskutečnění jmenovacího řízení dr. Holinkové docentkou. Tato komise sestávala z prof. Josefa Bartoše, prof. Miloně Dohnala a doc. Jaroslava Horejska, který v této době vykonával funkci vedoucího katedry historie. Tentokrát již bylo jmenovací řízení úspěšné a dne 1. června 1990 byla konečně dr. Holinková jmenována docentkou.³² Krátce nato přišla i nabídka k návratu na katedru, kterou přijala s radostí a s ní také mnozí její kolegové.

U příležitosti oslav sedmdesátých narozenin paní docentky v roce 1991 řekl doc. Schulz k uplynulým deseti letům: „Po deseti letech se scházíme u stejného stolu. Nevím, který z těch deseti roků je pro Tebe nejdůležitější, ale myslím, že osmdesátý sedmý. Tehdy jsi odcházela do důchodu a já měl o Tebe trochu strach. Měl jsem strach z Tvé reakce, protože jsem tušil Tvé pocity. Byl jsem překvapen, jak jsi to nakonec zvládla a odešla se vztyčenou hlavou.

²⁹ NA Praha, fond KSČ – Ústřední kontrolní a revizní komise KSČ, Praha, sv. V76; URBÁŠEK, P. – PULEC, J. a kol.: *c. d.*, s. 278–279; Rozhovor s prof. Milošem Traplem, 9. 7. a 13. 8. v Olomouci (neautorizováno).

³⁰ NA Praha, fond KSČ – Ústřední kontrolní a revizní komise KSČ, Praha, sv. V76.

³¹ AUP Olomouc, fond RUP, kart. 431, inv. č. 8197; BARTEČEK, IVO: *Životní jubileum docentky Jiřiny Holinkové* (dále *Životní jubileum*). AUPO, Historica, 27, Sborník prací historických, 15, Olomouc 1996, s. 145; Rozhovor s prof. Milošem Traplem, 9. 7. a 13. 8. v Olomouci (neautorizováno).

³² AUP Olomouc, fond RUP, kart. 431, inv. č. 8197.

Tím druhým důležitým rokem byl zřejmě ten loňský, devadesátý. V Karolinu jsi po mnoha letech přejímala diplom, který jsi již dávno měla mít. Byla jsi požádána, aby ses opět vrátila na katedru a já měl strach, jak tuto žádost přijmeš. Uvědomil jsem si, že jsme Tě docela klidně nechali odejít a naprosto samozřejmě chceme, aby ses vrátila a pokračovala v tom, od čeho jsi byla vzdálena, údajně proto, že jsi měla zákonný nárok na penzi.³³

Doc. Holinková se podílela na činnosti i mimo univerzitu, jako většina členů katedry byla lektorkou okresního výboru Socialistické akademie v Olomouci, v komisi historie.³⁴ Ovšem za daleko významnější a jistě přínosnější lze označit její činnost ve Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci (dále jen VSMO) a její historické sekci.

Tato společnost se postupnými kroky obnovila v letech 1968 a 1969 a navazovala na tradici Vlasteneckého spolku muzejního. Byl založen českými vlastenci v roce 1883, ovšem v roce 1951 došlo k ukončení jeho činnosti pod tlakem tehdejšího režimu. Na obnově se podíleli někteří jeho dřívější členové, z nichž je možno zmínit ing. Josefa Kšíra, který se také stal předsedou obnovené společnosti. V jejím rámci fungovala i sekce historická, kterou zpočátku vedl dr. Antonín Roubic. Zakrátko však ze zdravotních důvodů funkci složil a sekci vedla její jednatelka Jitka Kalistová. V roce 1972 se funkce předsedkyně ujala dr. Holinková a vykonávala ji zhruba dvacet let. Následně se stala i členkou výboru VSMO a zapisovatelkou jeho schůzí.

V polovině sedmdesátých let se jednatelem historické sekce stal doc. Miloš Kouřil. Patřila tehdy k nejpočetnějším sekcím společnosti. Organizovala přednášky na různá historická témata v rámci tzv. muzejních čtvrtků, které pronášeli mnozí odborníci nejen z olomoucké univerzity, ale i z jiných odborných pracovišť v republice. Vedle přednášek patřily k tradiční náplni činnosti i jednodenní zájezdy. Jezdilo se na různá památná místa především na Moravě; účastníci navštívili např. Velké Losiny, Kroměříž, Valašsko, okolí Brna, prvorepublikové hraniční pevnosti ve východních Čechách a další. Zájem o tyto akce býval poměrně značný, počet zájemců převyšoval počet míst v autobuse.³⁵ Na akce VSMO byli zváni i studenti historie. Někteří pamětníci uvedli, že účast na těchto akcích byla považována v podstatě za povinnou. Dr. Holinková totiž svou nespokojenost nad jejich negativním přístupem

³³ Listy Střediska regionálních dějin UP, červen 1992, č. 53, s. 14; Rozhovor s prof. Milošem Traplem, 9. 7. a 13. 8. v Olomouci (neautorizováno).

³⁴ Státní okresní archiv Olomouc, fond Socialistická akademie – okresní výbor Olomouc, ne zpracováno, složka komise historie.

³⁵ TICHÁK, Milan: *Čtení o Vlastivědné společnosti muzejní 1883–2003*. Olomouc 2003, s. 5, 30–39. Zprávy o činnosti historické sekce byly pravidelně uveřejňovány ve Zpravodaji Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci, který vycházel od roku 1972 do roku 1987.

k těmto akcím dokázala dát otevřeně najevo. Lze dokonce i tvrdit, že se tímto způsobem navyšovala návštěvnost přednášek. Důkazem pro toto tvrzení může být dopis Václava Stratila, v letech 1980–1988 předsedy společnosti, který ji nabádal k pozvání studentů na jednu z akcí, aby se tak zvýšil počet návštěvníků. Konkrétně se to týkalo přednášky dr. Milady Pískové o historii Vlasteneckého spolku muzejního u příležitosti jubilea v roce 1983. V dopisu dr. Holinkové stálo: „Obávám se o účast. [...] Obracím se tedy na Vás a dr. Kraváčka, abyste přizvali studenty z katedry historie FF a přispěli k slušnému zalidnění Václavkova sálu.“ Jejich účast však nebyla rozhodně promarněným časem, neboť se jim dostávalo možnosti vyslechnout si přednášky řady odborníků z oboru.³⁶

Po roce 1989 procházela VSMO určitou krizí, ztrátou zájmu lidí o její činnost, avšak tento stav se postupně během devadesátých let zlepšil. V této nedobré situaci převzala předsednictví celé společnosti v roce 1991 doc. Holinková. Sekci historie vedl její bývalý jednatel doc. Miloš Kouřil. Doc. Holinková vykonávala funkci předsedkyně do roku 1997, kdy ji z osobních důvodů složila. Členkou VSMO zůstala téměř až do konce svého života.³⁷

V předkládané studii se nelze vyhnout určitému nastínění publikační činnosti paní docentky. Její počátky byly spojeny s Časopisem Společnosti přátel starožitností, kde kromě zpráv o činnosti Ústavu pro historickou vlastivědu uveřejnila i své první články. Často publikovala ve sbornících vydávaných univerzitou, ať už to byl Sborník Vysoké školy pedagogické či pozdější Acta Universitatis Palackianae Olomucensis (dále jen AUPO). Její příspěvky se týkaly buď oblasti pedagogiky (viz výše) nebo vycházely ze stěžejního tématu jejího badatelského úsilí, a to dějin školství na Moravě. Věnovala mu skutečně mnoho článků, k tématu městské školy na Moravě se mnohokrát vrátila. Její publikační činnost je však obohacena i o medailony kolegů u příležitosti významných jubileí. Přispěla i do samizdatových sborníků věnovaným těm historikům, kterým tehdejší režim činnost zakazoval nebo nějakým způsobem omezoval (doc. Josef Bieberle, dr. František Spurný).³⁸

³⁶ Zemský archiv v Opavě, pob. Olomouc, fond Václav Stratil, kart. 5, inv. č. 145 (korespondence s doc. Holinkovou, dopis z 14. 4. 1983); Rozhovor s dr. Pavlem Urbáškem, 17. 5. 2012 v Olomouci; Rozhovor s dr. Karlem Müllerem, 21. 6. 2012 v Olomouci; Rozhovor s prof. Zdeňkem Jiráskem, 9. 8. 2012 v Opavě.

³⁷ TICHÁK, M.: c. d., s. 38; *Vlastivědná společnost muzejní v Olomouci 1998–2000*, s. 2. Poslední záznam o členství doc. Holinkové je z roku 2004, čerpáno z členských seznamů uložených v kanceláři VSMO, Náměstí republiky 5, Olomouc; Rozhovor s dr. Pavlem Urbáškem, 17. 5. 2012 v Olomouci.

³⁸ BARTEČEK, I.: *Životní jubileum*, s. 147–148.

Ani na ni však její přátelé nezapomínali. Kromě krátkých medailonků v odborném tisku u příležitosti narozenin³⁹ se snažili vydat i sborníky věnované právě její osobě. Vzhledem k vyškrtnutí ze strany to však nebylo jednoduché. V polovině osmdesátých let se podařilo vydat dva sborníky k její počtě. Jeden byl vydán v roce 1985 Klubem genealogů a heraldiků a byl nazván *Pocita PaedDr. Jiřině Holinkové, CSc.*⁴⁰ Přispěla do něj řada jejích bývalých žáků; zmínit lze dr. Karla Müllera, který v té době vykonával funkci redaktora zpravodaje klubu, dále dr. Michaelu Kokojanovou a další. Druhý sborník vyšel jako příloha sborníku Lnářský průmysl pod názvem *Jubileum dr. Jiřiny Holinkové, CSc.* Sborník Lnářský průmysl vycházel v Trutnově jako výstup ze setkání historiků lnářského průmyslu pořádaných prof. Vladimírem Wolfem, který v té době pracoval jako podnikový archivář v Textlenu Trutnov. Na tato setkání občas přijela i dr. Holinková.⁴¹ Výše uvedené dva sborníky jsou přínosné i v tom smyslu, že přinášejí bibliografii dosavadní publikační činnosti dr. Holinkové. U příležitosti jejích 65. narozenin vzniklo i několik exemplářů samizdatového sborníku věnovaného její osobě s názvem *Amici Amicae*.⁴²

Doc. Holinková publikovala především články a studie, nevydala žádnou samostatnou monografii, pokud nepočítáme vydání obou kvalifikačních prací. Na jejích publikačních možnostech se podepisovala skutečnost, že byla vyškrtuta ze strany.⁴³ Podílela se však na vzniku mnoha kolektivních monografií, ať už to byly dějiny Olomouce či dějiny Univerzity Palackého.⁴⁴ Vzhledem ke studiu zeměpisu participovala v šedesátých letech na vzniku *Atlasu Československých dějin*, přičemž v padesátých letech také přispívala ke článkům některých svých kolegů doprovodnými kartogramy.⁴⁵

Příspěvek se zatím zabýval kariérou a prací doc. Holinkové, je však třeba se zmínit i o její osobnosti. Jaká byla kolegyně, jaká byla pedagožka, jak ji vnímali její kolegové z katedry a studenti? Odpovědi na tyto otázky přineslo

³⁹ *Bibliografie okresu Olomouc*. Olomouc 1997, s. 217–218 (přehled těchto příspěvků); BARTEČEK, Ivo: *K životnímu jubileu Jiřiny Holinkové*. *Folia Historica Bohemica*, 14, 1990, s. 527–535; Týž: *Životní jubileum*, s. 145–149.

⁴⁰ *Pocita PaedDr. Jiřině Holinkové, CSc.* Příloha Zpravodaje č. III Klubu genealogů a heraldiků Ostrava. Ostrava 1985; Rozhovor s dr. Karlem Müllerem, 21. 6. 2012 v Olomouci.

⁴¹ WOLF, Vladimír – KOUŘIL, Miloš: *Jubileum dr. Jiřiny Holinkové, CSc.* Trutnov 1986; Rozhovor s prof. Vladimírem Wolfem, 18. 7. 2012 v Trutnově.

⁴² BARTEČEK, I.: *Životní jubileum*, s. 146.

⁴³ BIEBERLE, J.: *Univerzita Palackého*, s. 75.

⁴⁴ BARTOŠ, Josef a kol.: *Malé dějiny Olomouce*. Ostrava 1972; NAVRÁTIL, Jan a kol.: *Kapitoly z dějin Olomoucké univerzity 1573–1973*. Ostrava 1973.

⁴⁵ *Atlas Československých dějin*, Praha 1965; přehled publikovaných kartogramů viz WOLF, V. – KOUŘIL, M.: c. d., s. 5–7 (bibliografie prací dr. Holinkové).

právě užití metody orální historie. Jak jsem uvedla v úvodu článku, poznání částečně komplikuje fakt, že se nepodařilo navázat komunikaci s jejím synovcem, což by jistě přineslo další cenné poznatky. Doc. Holinková si dokázala získat respekt a autoritu u studentů, kteří se snažili být ve svém vystupování vůči ní opatrní. Ve svých požadavcích při výuce bývala náročná, ale mnozí její bývalí studenti to pak spíše oceňovali. Je nutné zdůraznit, že pamětníkům se velmi výrazně zapsala do vzpomínek i svými požadavky na způsoby chování a odívání studentů a svým způsobem i kolegů. Pokud student přišel oblečen nevhodně, byla schopna ho z výuky, pedagogické praxe či zkoušky i vykázat. Studentům tento její přístup někdy vadil, ovšem dnes pro to nacházejí určité pochopení, zvláště ve srovnání se současností. Sama doc. Holinková byla vždy po celý svůj život dámou, vkusně oděnou a upravenou. Co k ní také neodmyslitelně patřilo, byla cigareta. Byla prý velmi silná kuřačka, kouřila i ve výuce, pro odklepávání popela si s sebou nosila malé popelníčky různých tvarů (mušlička, pantoflíček). Za její nejvýraznější negativní vlastnost byla považována náladovost. Studenti píšící své diplomové práce pod jejím vedením mnohdy také naráželi na potíže, kdy neustálé připomínky k podobě práce komplikovaly její dokončení a odevzdání.⁴⁶

S většinou kolegů udržovala přátelské vztahy, a to i po svém definitivním odchodu do důchodu v roce 1997. V této době se odstěhovala do domu v Hranicích, i když byt v Olomouci si ponechala. V Hranicích žila společně se svou sestrou MUDr. Včelařovou. Společně se staraly o dům a zahradu a chovaly kočky a psy. Jejich dům se také stával dějištěm oslav narozenin paní docentky, kdy za ní přijížděli kolegové z katedry. Dr. Včelařová s nimi díky tomu udržovala kontakt, a to i po roce 2005, kdy byla doc. Holinková již po smrti. Kolegové z katedry, ovšem i další přátelé navštěvovali paní docentku také individuálně. K setkávání s přáteli docházelo i na chatě v Jeseníkách, kterou získal do dlouhodobého nájmu ještě ing. Holinka a po jeho smrti ji nadále užívala doc. Holinková. Chata se měla nacházet v krásném prostředí lesů mezi obcemi Leskovec a Rázovou, avšak přístup k ní byl trochu komplikovaný, neboť se muselo jít pěšky. Na chatu zajížděli vedle kolegů z katedry a rodinných příslušníků také další přátelé a známí. Prof. Trapl si vzpomíná na knihu návštěv, která se zde vedla a sloužila jako jakási kronika.⁴⁷

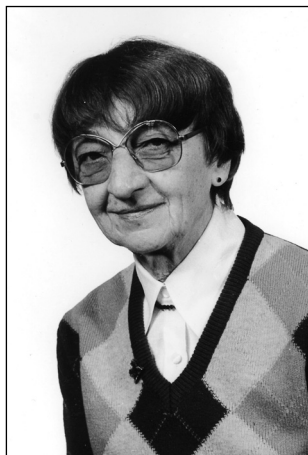
⁴⁶ Zpracováno na základě rozhovorů s pamětníky. A to s prof. Janou Burešovou, 16. 7. 2012 v Olomouci, s prof. Jiřím Fialou, 18. 6. 2012 v Olomouci, s dr. Karlem Müllerem, 21. 6. 2012 v Olomouci, s doc. Jindřichem Schulzem, 4. 10. 2012 v Olomouci (neautorizováno), s dr. Pavlem Urbáškem, 17. 5. 2012 v Olomouci, s prof. Vladimírem Wolfem, 18. 7. 2012 v Trutnově.

⁴⁷ Rozhovor s prof. Milošem Traplem, 9. 7. a 13. 8. v Olomouci (neautorizováno); Rozhovor s prof. Vladimírem Wolfem, 18. 7. 2012 v Trutnově; Rozhovor s prof. Libuší Hrabovou, 26. 9. 2012 v Olomouci (neautorizováno).

Doc. Holinková zemřela 3. srpna 2005 v Hranicích. Pohřeb se pak konal o týden později, 10. srpna, v chrámu u sv. Mořice v Olomouci a na jeho organizaci se podílela i katedra historie. Bylo zde proneseno několik projevů, mluvil tehdejší proděkan doc. Dušan Šimek, prof. Miloš Trapl, na smuteční hostině pak také prof. Vladimír Wolf. Smuteční hostina se konala v restauraci Konvikt, která je součástí objektu dnešního Uměleckého centra Univerzity Palackého.⁴⁸

Doc. Holinková během svého více než čtyřicetiletého působení na Katedře historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci předala své poznatky a zkušenosti mnoha studentům. Moravskou historiografii dokázala obohatit o práce vztahující se k městským školám na Moravě v předbělohorském období, přičemž hlavní pozornost zaměřila na městskou školu u sv. Mořice v Olomouci. Přes potíže způsobené normalizací se jí podařilo udržet na univerzitě a i v této nelehké době se zapojila do veřejného života, především svou činností ve Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci.

Obr. 1

Doc. PaedDr. Jiřina Holinková, CSc.

Foto PhDr. Adolf Jankovský (v osobním držení autorky)

⁴⁸ Za doc. Jiřinou Holinkovou. Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci, 2005, č. 290, s. 86–87; Rozhovor s prof. Janou Burešovou, 16. 7. 2012 v Olomouci; Rozhovor s prof. Vladimírem Wolfem, 18. 7. 2012 v Trutnově; Rozhovor s prof. Milošem Traplem, 9. 7. a 13. 8. 2012 v Olomouci (neautorizováno).

RESUMÉ

*HISTORIČKA JIŘINA HOLINKOVÁ.
OSOBNOST VE VÍRU VĚDY A PEDAGOGIKY*

Doc. PaedDr. Jiřina Holinková, CSc. (1921–2005) působila téměř celý profesní život na Katedře historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Zpočátku pracovala jako asistentka v Ústavu pro historickou vlastivědu pod vedením prof. Hosáka, od roku 1955 pak i jako odborná asistentka na katedře historie. Zabývala se především staršími dějinami a zaměřila se převážně na dějiny školství. Z jejího výzkumu na toto téma vzešly dvě práce, kandidátská a habilitační, k problematice městských škol na Moravě, které byly vydány i tiskem. Habilitační řízení v roce 1970 však nebylo v důsledku normalizace úspěšné, neboť dr. Holinková byla nejdříve vyloučena z KSČ, po odvolání vyškrtuta. Titul docentky obdržela až v roce 1990. Na katedře vyučovala především metodiku dějepisu a dějiny československého středověku. Příslušný seminář vedla přímo v Okresním archivu v Olomouci, kde studenti zpracovávali pramenný materiál, což bylo ve své době považované za ojedinělý způsob přístupu k výuce. Podílela se i na organizaci exkurzí katedry. Mimo univerzitu se angažovala zvláště ve Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci, kde řídila historickou sekci a v devadesátých letech i celou společnost.

SUMMARY

*THE HISTORIAN JIŘINA HOLINKOVÁ.
THE PERSONALITY IN THE VORTEX OF RESEARCH AND PEDAGOGY*

Doc. PaedDr. Jiřina Holinková, CSc. (1921–2005) spent her whole professional life at the Department of History of the Faculty of Arts, Palacký University in Olomouc. At the beginning she worked as an assistant in the Institute of Historical Geography under the leadership of professor Hosák, then also as an assistant at the Department of History. She especially dealt with the early history and she aimed at the history of education above all. Her two published dissertations (of candidacy and habilitation) about schools in Moravia resulted from this research. However, the habilitation procedure in 1970 was not successful as a consequence of normalization because dr. Holinková had been firstly excluded from the Communist Party and after

the appeal also struck out. She did not obtain a degree an associate professor until 1990. At the department she taught a methodology of history and the history of Czechoslovak Middle Ages. Her classes took place in the State District Archive in Olomouc where students worked with primary sources which has been considered as the unique approach of pedagogy at that time. She also participated in the organisation of department's excursions. Besides the university, she was engaged in the Patriotic Museum Society in Olomouc where she led the division of history as well as the whole society in nineties.

Translated by Mgr. Hana Kubisová

Mgr. Michaela Kollerová
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Na Hradě 5
771 80 Olomouc

ZPRÁVY

ZPRÁVA O ČINNOSTI KATEDRY HISTORIE FILOZOFICKÉ FAKULTY UNIVERZITY PALACKÉHO V OLOMOUCI V ROCE 2011/2012

Jaroslav Miller

Akademický rok 2011/2012 byl pro katedru historie mimořádně úspěšný ve všech ohledech. Díky kombinaci provedených úspěšných opatření, podstatného zvýšení počtu studentů a vynikajícího vědeckého výkonu mohla katedra ukončit režim krizového řízení, v němž se ocitla v roce 2010. Od června 2011 zastával funkci vedoucího katedry prof. Jaroslav Miller a funkci zástupkyně vedoucího prof. Jana Burešová. Po několika letech rezignoval na funkci tajemníka katedry dr. Michael Viktořík a novou tajemnicí byla jmenována dr. Pavlína Kalábková. V sekci archeologie ukončil pracovní poměr Mgr. Ladislav Rytíř a na jeho místo nastoupila nová kolegyně Mgr. Miroslava Plaštiaková. Od října bylo také posíleno ze čtvrtinového na poloviční úvazek místo Mgr. Ivany Vostrovské, nyní již samostatné vedoucí archeologické laboratoře.

V akademickém roce 2011/2012, stejně jako v září roku 2012, nastoupil do prvního ročníku bakalářského studia bezprecedentně vysoký počet studentů, a to ve všech otevíraných oborech a kombinacích včetně mezifakultních. V současné době studuje v prvním ročníku téměř 200 studentů. Tento vzestupný trend, který byl zahájen již v roce 2010, ve svém důsledku pomohl vyřešit finanční těžkosti katedry. V roce 2012 tak katedra historie, spolu s katedrami anglistiky a amerikanistiky, bohemistiky a romanistiky, patřila k největším pracovištím v rámci Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci (dále jen FF UP).

Největšího úspěchu ovšem katedra historie dosáhla na poli každoročního hodnocení vědeckých výsledků. Oproti roku 2011 katedra více než zdvojnásobila svůj vědecký výkon a obhájila v této kategorii první místo v rámci filozofické fakulty. S celkem 2334,857 RIV body se katedra podílela na celkovém vědeckém výkonu Filozofické fakulty Univerzity Palackého 15,4 % a velmi výrazně předstihla ostatní pracoviště. V individuálním hodnocení vědeckého výkonu se jednotliví členové katedry prof. Pavel Marek, doc. David Papajík, dr. Michael Viktořík, doc. Radmila Pavlíčková, doc. Antonín Kalous, prof. Jaroslav Miller a dr. Jana Oppeltová umístili na předních místech v celofakultním srovnání.

Výše zmíněné skutečnosti výrazně přispěly k tomu, že rozpočet katedry po několika letech vykázal na konci roku 2012 mírný přebytek, který byl převeden jako finanční rezerva do roku 2013.

V období let 2011 a 2012 se podařilo rovněž završit akreditační a reakreditační proces. Po několika letech tak byl úspěšně dokončen proces modernizace jednotlivých oborů, a to jak v bakalářském a magisterském, tak v doktorském studiu, které bylo převedeno do kreditového systému. Akreditační komise ČR rovněž potvrdila katedře platnost habilitačních a profesorských řízení, a to do roku 2020.

V únoru 2012 byl Jaroslav Miller jmenován prezidentem republiky profesorem historie. V akademickém roce 2011/2012 bylo úspěšně obhájeno celkem šest dizertačních prací a Petr Orság, Jitka Sobotková, Jaroslav Franc, David Novotný, Ondřej Havel a Srdjan Jovanović obdrželi titul Ph.D. Na podzim roku 2012 obhájila svou dizertační práci rovněž Lenka Doová.

Na počátku roku 2012 bylo zahájeno řešení projektu ESF *Inovace studia historických věd na Univerzitě Palackého* v rámci Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost (reg. č. CZ 1.07/2.2.00/28.0025). Projekt je zaměřen na inovaci výuky historických oborů a v jeho rámci jsou zaváděny nové kurzy zaměřené na profesní dovednosti včetně rozšířené výuky v cizích jazycích. Projekt rovněž propojuje studium se studentskou praxí, zavádí prvky e-learningu, podporuje doktorandská studia, rozšiřuje spolupráci s jinými pracovišti a podporuje internacionalizaci studia.

Katedra historie se rovněž prostřednictvím své archeologické sekce podílí jako partner na ESF projektu *Partnerství ve výzkumu a prezentaci archeologického kulturního dědictví* (CZ 1.07/2.4.00/17.0056), jehož nositelem je Katedra archeologie Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni (dále jen FF ZČU). Tento projekt probíhá od 1. dubna 2011 do 31. března 2014. V roce 2012 bylo realizováno několik stáží pracovníků a studentů Katedry archeologie FF ZČU v Plzni a i naši pracovníci byli na stážích na partnerských pracovištích ZČU, Západočeského muzea v Plzni a Archeologického centra v Olomouci. V rámci projektu byly archeologickou sekcí katedry historie realizovány dva workshopy – únorový byl věnován kresebné a fotografické dokumentaci movitých archeologických nálezů, zářijový fotografické dokumentaci nemovitých archeologických objektů. Pod vedením odborných lektorů se studenti a odborní pracovníci z různých archeologických pracovišť, muzeí a univerzit České republiky seznámili se současnými postupy práce a měli možnost si je i prakticky vyzkoušet. V rámci projektu byla uspořádána také konference *Počítačová podpora v archeologii*, kterou organizovali pracovníci ZČU a které se účastnili se svými příspěvky vzešlými ze

spolupráce s partnerskými organizacemi doc. E. Droberjar, Mgr. I. Vostrovská a Mgr. L. Rytíř. V červenci byla v rámci projektu realizována odborná praxe našich studentů na archeologickém výzkumu v Dřevohosticích ve spolupráci s Archeologickým centrem v Olomouci a ZČU. Výzkum navazoval na práce z roku 2011 a pokračovalo se dále v odkrývání jedné z mohyl na významném eneolitickém pohřebišti z období kultury se zvoncovitými poháry a kultury se šňůrovou keramikou.

Dr. Pavlína Kalábková obdržela v červnu 2012 za sekci archeologie institucionální projekt z Fondu pro podporu vědecké činnosti FF UP s názvem *Pozdně neolitická sídelní strategie na území střední Moravy* a z téhož zdroje obdržel grant rovněž dr. Michael Viktořík na projekt *Hospodářské aktivity olomoucké židovské komunity, 1848–1938*. V roce 2012 také katedra získala od Grantové agentury České republiky nový pětiletý projekt *Český exil v Austrálii a jeho kultura 1948–1989* (2012–2016). Vedením projektu byla pověřena prof. Jana Burešová spolu s prof. Jaroslavem Millerem a prof. Milošem Traplem. Návrh a obsah projektu byly připraveny prof. Jaroslavem Millerem v průběhu jeho několikaměsíčního pobytu v Západní Austrálii v letech 2010/2011 a díky vstřícnosti krajských spolků v Austrálii i mnoha jednotlivců získala katedra řadu archivních materiálů vysoké historické hodnoty, které budou uloženy ve sbírkách Centra pro československá exilová studia. Další projekty financované Grantovou agenturou ČR v roce 2012 pokračovaly či vstoupily do své závěrečné fáze. Ukončeny byly projekty věnované výzkumu osobnosti Msgr. Šrámka (prof. M. Trapl, prof. P. Marek, doc. K. Konečný), výzkumu konstrukce mužské identity v ego dokumentech (doc. R. Švaříčková Slabáková) a výzkumu protestantské propagandy a symboliky v 16.–17. století (prof. J. Miller). Dále probíhal projekt *Soupis narativních pramenů městské historiografie na Moravě do roku 1800*, jehož řešitelem je prof. J. Miller. Jeden z hlavních výstupů projektu, databáze pramenů městského dějepisectví, je volně přístupný na webové stránce www.urbanhistoriography.cz. Katedra zaznamenala úspěch rovněž ve studentské grantové soutěži IGA, v níž kolektivy řešitelů získaly celkem pět grantů.

Vytrvale se zvyšující vědecký výkon katedry je důsledkem bohaté publikační činnosti jak ve formě studií v mezinárodních i tuzemských odborných časopisech, tak v podobě monografických zpracování dílčích historiografických témat. Nakladatelství Lidové noviny vydalo odbornou publikaci Jaroslava Millera *Propaganda, symbolika a rituály protestantské Evropy (1580–1650)* (Praha 2012) a stejné nakladatelství připravilo k vydání objemnou kolektivní monografii R. Švaříčkové Slabákové – J. Mašátové – R. Pavlíčkové – J. Huťečky a kol. *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Kon-*

cepty, metody, perspektivy (Praha 2013). R. Švaříčková Slabáková je zároveň autorkou odborné monografické studie *Mýtus šlechty u nás a v nás. Paměť a šlechta dvacátého století* (Praha 2013). Na přelomu let 2011/2012 vyšel rovněž poslední díl velkolepého a dlouhodobého výzkumu zaměřeného na místopis Moravy a Slezska po roce 1848 (Bartoš, Josef – Schulz, Jindřich – Trapl, Miloš: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*. Svazek XVI. *Okresy Ostrava, Fryšták, Hlučín*. Ostrava 2011). Řada členů katedry historie se v roce 2012 rovněž podílela na dokončení rukopisu objemné monografie *Dějiny Uničova*, která bude vytištěna v průběhu roku 2013.

Monografie doktoranta D. Novotného *Královští rychtáři ve východočeských zeměpanských městech v době předbělohorské* (Olomouc 2012) zahájila novou řadu vydávaných dizertačních prací absolventů doktorského studia na Katedře historie FF UP.

V roce 2012 hostila katedra historie několik konferencí, z nichž zřejmě nejvýznamnější byla *VIII. Protohistorická konference (Archeologie barbarů)* zaměřená na římské a germánské spony a konaná z iniciativy doc. Droberjara ve dnech 2.–5. října 2012.

Katedra historie zprostředkovala svým studentům řadu možností praxe. Například studenti archeologie pokračovali ve spolupráci s Národním památkovým ústavem Olomouc na realizaci výzkumu při rekonstrukci Dolního náměstí v Olomouci. V letních měsících se podíleli na výzkumu prostoru schodiště kostela Panny Marie Sněžné v Olomouci a na podzim se aktivně zúčastnili výzkumu eneolitického hradiska v Úsově. Podobně studenti v sekci archivnictví absolvovali pod vedením dr. J. Oppeltové a Mgr. V. Slavíkové terénní praxi v řadě klášterních a farních knihoven, která byla zaměřena na inventarizaci a záchranu historických knihovních fondů.

Někteří členové katedry absolvovali ve druhé polovině roku 2011 a v roce 2012 střednědobé badatelské zahraniční pobyty. Prof. J. Miller na jaře 2012 absolvoval měsíční pobyt v Canbeře a Melbourne, kde se věnoval výzkumu českého exilu v Austrálii v rámci projektu Grantové agentury ČR. Dr. M. Elbel strávil na podzim roku 2012 jeden měsíc v Indii na partnerském pracovišti univerzity Pune a dr. M. Viktorík realizoval na podzim 2012 výzkumný pobyt ve Vídni.

Jako každý rok se uskutečnila katederní vodácká exkurze pod vedením doc. Jana Stejskala. Tentokrát studenti a vyučující katedry společně pokořili v týdnu od 22. do 27. července 2012 řeku Sázu. Ve dnech 15.–18. března 2012 proběhla exkurze do Berlína, zaměřená především na muzea s prehistorickými a starověkými sbírkami.

prof. Mgr. Jaroslav Miller, M.A., Ph.D.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Na Hradě 5
771 80 Olomouc

PRVNÍ ROK PROJEKTU INOVACE STUDIA HISTORICKÝCH VĚD NA UNIVERZITĚ PALACKÉHO V OLMOUCI

Jitka Kohoutová – Hana Jadrná Matějková

Projekt Katedry historie *Inovace studia Historických věd na Univerzitě Palackého*, reg. číslo CZ. 1.07/2.2.00/28.0025, který je v rámci Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost, prioritní osa 2.2 Vysokoškolské vzdělávání, spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky, vstoupil v lednu 2013 do druhého roku svého trvání. Cílem projektu je inovovat studium historických věd na všech úrovních, od bakalářského stupně po doktorské studium.

V prvním roce trvání projektu vyvolaly velký zájem studentů bakalářského stupně kurzy výrazně orientované na získání konkrétní a hluboké praxe v oboru (*Právní základ pro historiky a archiváře*, *Digitalizace písemných pramenů – nejmodernější postupy v knihovnictví*, *Inventarizace muzejních exponátů – současné trendy v muzejní práci*) a praktikantské stáže v oborově blízkých institucích (Státní vědecká knihovna v Olomouci, Vlastivědné muzeum v Olomouci, Státní okresní archiv v Olomouci, Národní památkový ústav, pracoviště Olomouc a Arcibiskupství Olomouc). Pozornosti studentů se rovněž těšily terénní praxe, ať už v podobě práce s opomíjenými historickými prameny či archeologického výzkumu. Takto prakticky koncipované kurzy studentům v budoucnu usnadní pohyb na trhu práce a jejich konkurenceschopnost. Přidanou hodnotou prakticky zaměřených projektových kurzů je záchrana a zpřístupnění písemných i hmotných historických pramenů.

Studenti magisterského studia měli v prvním roce trvání projektu možnost navštěvovat řadu nových kurzů, prohlubujících jejich znalosti a specializaci v rámci oboru, přičemž důraz v nabízené škále kurzů byl kladen na orientaci v soudobých historiografických trendech a na interdisciplinaritu (*Dějiny vědy*, *Environmentální historie*), která neodmyslitelně patří k hlavním charakteristikám moderního výzkumu historie. Nabídku oborově specializovaných kurzů rozšířily také kurzy zaměřené na rozvoj učitelských (*Didaktika dějepisu*), manažerských (*Projektový management*) a komunikačních (*Akademické psaní*) dovedností. Magisterským studentům byly rovněž nabídnuty nově vytvořené kurzy vyučované v cizím jazyce, díky nimž mohli prohloubit své jazykové kompetence a zlepšit svou orientaci v zahraniční a cizojazyčné

odborné produkci (*Pictures in History – History in Pictures, Crusades, Early Modern History in Movies, Woman in the Middle Ages, Die Schriftkultur in der Frühen Neuzeit*). Katedru historie v loňském roce v rámci kurzů *Trendy současného dějepisectví* a *Nauka o pramenech* navštívila řada domácích odborníků (PhDr. Miloš Sládek, Mgr. Petr Maťa, Ph.D., prof. PhDr. Eduard Maur, CSc., prof. PhDr. Milan Myška, DrSc., Mgr. Robert Antonín, Ph.D.), kteří studenty seznámili s aktuálními výzkumnými trendy v daném oboru a představili možnosti využití rozličných typů pramenů. Kurz *Cyklus přednášek odborníků z praxe* umožnil studentům detailně poznat obsahovou náplň práce v různých oborově příbuzných institucích (Národní muzeum, Národní památkový ústav, České muzeum stříbra v Kutné Hoře, Státní okresní archiv Znojmo, Nakladatelství Lidové noviny, Národní kulturní památka Kuks, Městská knihovna Tábor, Státní okresní archiv Chrudim) a seznámil je nejen s aktuálně řešenými otázkami a problémy, ale také s moderními technologiemi, které tyto instituce v současnosti využívají.

V rámci doktorského studia si projekt klade za cíl podporovat excelenci budoucích mladých vědců. Doktoranti se během uplynulého roku zúčastnili několika přednášek předních domácích odborníků v oboru (PhDr. Petr Blažek, Ph.D., doc. Mgr. Daniela Tinková, Ph.D., prof. PhDr. Milan Hlavačka, CSc., prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc., PhDr. Irena Carpentier Reifová, Ph.D., Dr. phil. Pavel Himl). Společně s doktoranty z Masarykovy univerzity, Univerzity Pardubice, Slezské univerzity v Opavě a Ostravské univerzity v Ostravě dále prezentovali a konzultovali výsledky svého výzkumu na dvou workshopech vedených předními českými odborníky (workshop na téma *Metoda oral history a její využití ve výzkumu soudobých dějin* vedl prof. PaedDr. et Mgr. Miroslav Vaněk, Ph.D., workshop *Barokní zbožnost* doc. PhDr. Jiří Mikulec, CSc.). Projekt umožnil realizovat zahraniční badatelské stáže čtyř doktorandů katedry historie, kteří předávají poznatky svého bádání magisterským studentům v rámci svých specializovaných výběrových seminářů. Mgr. Jitka Pelikánová báda v Immigration History Research Center – Minneapolis (USA), Mgr. Jarmila Kašpárková v Österreichische Nationalbibliothek a Archiv der Wiener Minoriten (A), Mgr. Benjamin Pytlík v Archivu Akt Nowych w Warszawie (PL), Mgr. Eva Svobodová na Université Catholique de l'Ouest a Université d'Angers (FR).

Projektové aktivity jsou zaměřeny také na pedagogy katedry historie v podobě možnosti realizace odborné či jazykové zahraniční stáže a řady dílčích specializovaných kurzů, v nichž budou akademičtí pracovníci zdokonalovat své odborné, pedagogické a jazykové kompetence pro zkvalitnění výuky na všech stupních studia. V uplynulém roce realizoval PhDr. Michael Vik-

tořík, Ph.D. měsíční odbornou stáž v Österreichisches Staatsarchiv (Kriegsarchiv) ve Vídni, doc. PhDr. Karel Konečný, CSc. uskutečnil svou jazykovou stáž v Humboldt-Institut v Kostnici.

V neposlední řadě byl vytvořen webový portál, který informuje o projektových aktivitách a zároveň slouží jako podpora pro výuku realizovanou v rámci projektu. Za prvé jsou zde studentům zpřístupňovány výukové materiály a studijní texty, za druhé tento portál slouží jako základní platforma výukových softwarových aplikací, které jsou v dané klíčové aktivitě vyvíjeny. Většina prvního roku byla věnována vzniku softwarové aplikace na podporu výuky pomocných věd historických, která by měla být spuštěna na jaře 2013.

Velký zájem o aktivity realizované v rámci projektu *Inovace studia Historických věd na Univerzitě Palackého* naznačuje, že inovace probíhající na katedře historie plně odpovídají profilaci oboru i požadavkům studentů ve všech stupních studia, a tedy že projekt plní svou intenci.

Mgr. Jitka Kohoutová
Mgr. Hana Jadrná Matějková
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Na Hradě 5
771 80 Olomouc

VIII. PROTOHISTORICKÁ KONFERENCE V OLMOUCI

Eduard Droberjar

Archeologové, zabývající se časnou dobou dějinnou (protohistorií) ve střeoevropském barbariku, se sešli na své osmé mezinárodní konferenci tentokrát na Univerzitě Palackého v Olomouci. Konferenci zorganizovala sekce archeologie Katedry historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci (doc. PhDr. E. Droberjar, Ph.D.) ve spolupráci s Archeologickým ústavem AV ČR Brno (Mgr. B. Komoróczy, Ph.D.) a Archeologickým centrem Olomouc (PhDr. J. Peška, Ph.D.) ve dnech 2.–5. října 2012 v Konviktu. Obdobně jako předešlé konference (Kounice 2005, České Budějovice 2006, Mikulov 2007, Sanok 2008, Nitra 2009, Hradec Králové 2010, Brno 2011), i tato měla své hlavní téma, jímž byly Římské a germánské spony ve střední Evropě. Spony (kovová šatová spínadla), které podléhaly dobové módě, jsou jedním z nejdůležitějších archeologických pramenů v rámci protohistorického bádání. Jejich důkladná znalost je základem nejen pro určení chronologie, provenience, společenského postavení jejich nositelů a dalších aspektů protohistorických komunit, ale rovněž odráží vývoj a stupeň poznání jednotlivých period a regionů.

Cílem konference bylo zejména referovat o nových nálezech hlavně z detektorových průzkumů a dalších výzkumných aktivit a věnovat se vyhodnocení a významu římských importovaných a germánských spon ve střední Evropě v časovém rozpětí od pozdní doby laténské přes dobu římskou až po dobu stěhování národů. Na konferenci zaznělo i několik referátů o sponách už z doby laténské. Nejvíce příspěvků bylo věnováno spínadlům z doby římské na území Germánů polabských (Čechy, Morava, jihozápadní Slovensko) a východních (Polsko). Přednášející se zaměřili nejen na některé speciální druhy spon zejména z 2. a 3. století, např. římské emailové, kolínkovité, noricko-panonské výrazně členěné, ale i na labsko-germánské, przeworské a wielbarské (hlavně z II., V. a VI. Almgrenovy skupiny) nebo i na některé konkrétní typy, např. Almgren 43 a 129. Z referátů vyplynulo, jak nové nálezy zásadním způsobem mění a výrazně zpřesňují dosavadní poznatky a jak jsou velmi důležité jejich detailní analýzy konstrukčních, technologických a výzdočných prvků. V návaznosti na kartografické rozšíření spon přispívají tyto artefakty k důkladnějšímu poznání interregionálních římsko-germánských i vnitrobarbarských kontaktů. Kromě hlavního tématu jsme v bloku varia vy-

slechli i referáty o jiných nových nálezech a výzkumech z doby římské a doby stěhování národů.

Celkem bylo předneseno 35 referátů (z toho 27 referátů o sponách) a prezentováno šest posterových panelů. Konference se zúčastnilo na pět desítek badatelů a studentů zejména z České republiky, Slovenska a Polska, ale také z Rakouska, Německa a Maďarska. Potěšitelné je, že do protohistorických konferencí se aktivně zapojuje čím dál více studentů a studentek archeologie nejen doktorských, ale rovněž magisterských programů.

Součástí programu konference byla půldenní exkurze po historickém centru Olomouce a společenský večer. Se zajištěním zdárného průběhu celé akce pomáhali naši studenti archeologie a historie. Organizace příští konference pro rok 2013 se ujali slovenští kolegové a hlavním tématem bude výzbroj a výstroj Keltů, Germánů a Římanů. Ze všech dosavadních konferencí vyšly sborníky Archeologie barbarů a také z olomoucké konference připravujeme ve spolupráci s Archeologickým ústavem AV ČR v Brně samostatnou publikaci, která by měla být vytištěna v tomto roce.

doc. PhDr. Eduard Droberjar, Ph.D.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Na Hradě 5
771 80 Olomouc

KONFERENCE MALÁ HANÁ – PAMĚŤ KULTURNÍ KRAJINY V JEVÍČKU

Eduard Droberjar – Ivo Barteček

Ve dnech 18.–19. října 2012 uspořádala Katedra historie FF UP v Olomouci (prof. PhDr. Ivo Barteček, CSc. a doc. PhDr. Eduard Droberjar, Ph.D.) ve spolupráci s Městem Jevíčko (starosta ing. Roman Müller) a v rámci stejnojmenného projektu IGA dvoudenní konferenci Malá Haná – paměť kulturní krajiny. Konference se konala v Jevíčku, v přirozeném centru Malé Hané. Tento geograficky uzavřený a historicky multikulturní mikroregion měl v průběhu věků významnou roli. Genius loci Malé Hané a její nezaměnitelný charakter dotváří malebná příroda s množstvím jedinečných památek. Mnoho z nich je ještě ukryto v zemi, a to nejen v nížině, ale i v lesnatých kopcích a horách obepínajících úzký pruh úrodné krajiny. Smyslem konference bylo vytvoření kompaktního pohledu na kulturně-geografický celek prostřednictvím různých vědních oborů (zejména archeologie, historie, místopisu, dějin umění, religionistiky, kulturní antropologie, bohemistiky a germanistiky), a to od prvních historicky doložených kmenů (Keltové, Germáni, Slované), přes středověk a novověk do druhé světové války (Češi, Němci, Židé) a dále až do současnosti. Tematickému vymezení konference odpovídala i pestrá skladba referátů.

V archeologickém bloku zazněly přednášky PhDr. Davida Vícha o pravěkém osídlení (Pravěk Malé Hané), doc. PhDr. Eduarda Droberjara, Ph.D. o Germánech v době římské a výzkumu pohřebiště v Jevíčku (Germáni na Malé Hané v době římské) a Mgr. Pavla Šlézara, Ph.D. o nových středověkých nálezích (Nové poznatky ke středověkému osídlení Malé Hané). Malé Hané jako důležitému komunikačnímu koridoru se věnovaly referáty ing. Pavla Boliny, Ph.D. a Dušana Cendelína (Středověké komunikace na Hané) a Tomáše Jandy (Nedokončená dálnice Vratislav – Brno – Vídeň v dobové fotografii). Kulturně-topograficky charakterizoval Malou Hanou ve svém příspěvku prof. PhDr. Ivo Barteček, CSc. (Malá Haná – mezi pamětí a současností). S historickými mapami a regionální kartografií posluchače seznámil Mgr. Milan Vykydal (Mapy Malé Hané z Kartografického centra ve Velkých Opatovicích). Církevní problematika se odrazila v příspěvcích Františka Plecha (Augustiniáni v Jevíčku), Mgr. Heleny Hockové (Renesanční náhrobky Morkovských ze Zástřízel) a Mgr. Jakuba Hušky (Sakrální památky svitavského a opatovického děkanátu v 19. století). O výtvarném umění

na příkladu děl J. Votruby hovořila Mgr. Adéla DiGrinová. Dalším blokem zájmu byly významné malohanácké osobnosti: o Franzi Spinovi referoval prof. PhDr. Miloš Trapl, CSc. (Franz Spina – z Malé Hané do Prahy), o Ladislavu Vymětalovi hovořil Mgr. Michal Schuster (Jaroměřický rodák Ladislav Vymětal 1895–1940), o Jaroslavu Mackerleovi přednesl příspěvek Lukáš F. Peluněk (Odkaz Jaroslava Mackerleho Malé Hané) a osobnosti Malé Hané v Americe představil opět prof. PhDr. Ivo Barteček, CSc. (Osobnosti Malé Hané na americkém kontinentu). Program konference dotvářely příspěvky Bc. Rudy B. Berana a Mgr. Zdeňky Macků o malohanácké literární produkci (Topos jménem Jevíčko) a Mgr. Martiny Bartečkové o německy píšících autorech („Arbeitsstelle für deutschmährische Literatur“ a Malá Haná: současný stav výzkumu), které spolu s referátem Mgr. Roberta Jordána (Konec 19. a počátek 20. století na Malé Hané ve světle národnostních poměrů) charakterizovaly multikulturní česko-německo-židovské prostředí Malé Hané. Se speciálním příspěvkem o historii léčby tuberkulózy v Jevíčku vystoupil MUDr. Pavel Bartoň (Historie léčby tuberkulózy v Jevíčku). Závěr konference vyústil přednáškou jevíčského starosty ing. Romana Müllera o Divadle Járy Cimrmana v Jevíčku, kam jezdí členové tohoto milého souboru velmi rádi (Divadlo Járy Cimrmana a Jevíčko). Ve stejném roce naší konference tam byla panem Zdeňkem Svěrákem odhalena pamětní tabulka Járovi Cimrmanovi s následujícím sdělením: „Z této věže se svět jeví krásným.“ (Větu velikán pronesl v roce 1907 při opravě hodinového stroje na městské věži a zapsala ji místní hospodyně).

Celá konference se nesla v přátelském a pracovním duchu a byla otevřena v hotelu Morava také veřejnosti. Zúčastnili se jí občané Jevíčka a okolí a studenti místního gymnázia. Z konference s bohatou diskuzí, zejména pamětníků, připravujeme sborník všech prezentovaných příspěvků.

doc. PhDr. Eduard Droberjar, Ph.D.
prof. PhDr. Ivo Barteček, CSc.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Na Hradě 5
771 80 Olomouc

KONFERENCE MLADÝCH HISTORIKŮ V HRADCI KRÁLOVÉ POSEDMÉ

Pavel Horák

Jako již tradičně konala se i v roce 2012 na Historickém ústavu Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové (dále jen HÚ FF UHK) konference mladých vědeckých pracovníků pod názvem *České, slovenské a československé dějiny 20. století*, tentokrát s pořadovým číslem sedm. Oproti předchozím ročníkům byl termín konání akce přesunut z konce března na počátek měsíce dubna (konkrétně na 3.–4. dubna 2012). Ačkoliv tato konference původně vznikla s nevelkými ambicemi, především za účelem setkání domácích studentů doktorského studia českých a československých dějin s kolegy z jiných univerzit a diskutování nad vědeckými problémy, je dnes již neodmyslitelnou a nezpochybnitelnou součástí dění na poli historické vědy nejen u nás, ale i v zahraničí.

V průběhu zahájení konference se úvodního slova ujal PhDr. Jan Mervart, Ph.D. (odborný asistent HÚ FF UHK) a proděkan pro vědu, výzkum a tvůrčí činnost a statutární zástupce děkana FF UHK PhDr. Jiří Štěpán, Ph.D. Není bez zajímavosti, že právě oni dva společně s Mgr. Sylvou Sklenářovou, Ph.D. (dnes vedoucí archivu UHK) pod patronací PhDr. Veroniky Středové, Ph.D. (odborná asistentka HÚ FF UHK) jako mladí studenti doktorského studia tuto konferenci v roce 2006 zakládali.

I tentokrát se mohla konference, která se konala za podpory Visegrádského fondu, pochlubit dobrou účastí aktivně vystupujících mladých historiků (necelé čtyři desítky), nicméně účast byla poněkud nižší než v předchozích letech. Na rozdíl od předchozích ročníků totiž sloužil jako přihláška předem zasláný text příspěvku o délce deseti normostran.

Složení vystupujících bylo vskutku mezinárodní. Přijeli účastníci z Německa, Maďarska a především ze Slovenska (33 % účastníků bylo právě ze Slovenska). S touto různorodostí autorů pak korespondovala i různost jejich příspěvků, což však nebylo ke škodě, protože opravdu každý si zde našel své blízké téma. Tradičně mírně převažovaly studie z oblasti politických dějin, nebyla však opomenuta ani témata z dějin kulturních, hospodářských, sociálních a také z oblasti teorie historických věd. Konference se pak především stala reflexí nových témat, která se v české a slovenské historiografii objevují, ale ukázala také nové teoretické a metodologické přístupy, které se prosazují ve studiu soudobých dějin.

Novinkou byl systém organizace vystoupení účastníků přejatý z anglosaských zemí. Po přednesení všech příspěvků jednoho bloku zaznělo kritické zhodnocení komentátora, který byl tomuto bloku přidělen. Následovala vždy bohatá diskuze, kterou lze považovat za velmi přínosnou, protože umožnila mladým historikům poradit se se svými kolegy o problémech spojených s jejich tématem, ale rovněž jim poskytla řadu podnětných připomínek pro další studium.

Mezi čestnými hosty nechyběli zejména prof. PhDr. Jiří Kocian, CSc., PhDr. Vojtěch Čelko (z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR) a Miroslava Nosálová-Fekiačová (Head Secretary of Visegrad Fund).

Všichni milovníci historie jistě uvítají kolektivní recenzovanou monografii, která je publikačním výstupem konference *České, slovenské a československé dějiny 20. století VII.* a ve které byly nejzdařilejší práce otištěny.

Mgr. Pavel Horák
Historický ústav
Filozofická fakulta
Univerzita Hradec Králové
Náměstí Svobody 331
500 02 Hradec Králové

RECENZE

WIHODA, MARTIN:**MORAVA V DOBĚ KNÍŽECÍ 906–1197.****NAKLADATELSTVÍ LIDOVÉ NOVINY, PRAHA 2010.***Josef Šrámek*

Zatím poslední kniha brněnského historika Martina Wihody vychází z autorova dlouhodobého zájmu o dějiny Moravy v období časného středověku. Martin Wihoda je na takto vymezeném poli autorem velmi činným a předkládaná kniha tak představuje jakési pomyslné zastřešení starších příspěvků. Sam autor v doslovu uvádí, že *Morava v době knížecí 906–1197* uzavírá volnou trilogii o proměně knížecí Moravy v markrabství, zahrnující vedle aktuálního titulu i dříve vydané monografie *Zlatá bula sicilská – podivuhodný příběh ve vrstvách paměti* (2005) a *Vladislav Jindřich* (2007). Název této knihy *Morava v době knížecí 906–1197* pak zjevně odkazuje na starší práci Josefa Žemličky, vyšlou v téže ediční řadě téhož nakladatelství, nelze ji tedy jako odpověď na *Čechy v době knížecí* (1997) od počátku nechávat. Cílem Martina Wihody je pojednat o dějinách Moravy, rámovaných na jedné straně pádem mojžírovské staromoravské říše na počátku 10. století a na straně druhé konstituováním moravského markrabství na konci 12. století. Toto časové rozmezí autorovi umožňuje sledovat rozličné fenomény ve smyslu braudeliánského pojmu *la longue durée*. Tato koncepce tak ovlivňuje i členění knihy a zvolený výklad, který sice v zásadě respektuje chronologický běh událostí, zároveň se skládá z tematičtější laděných celků, čímž se odlišuje od obvyklejšího spíše pozitivisticky lineárního výkladu.

V úvodní části knihy Martin Wihoda rekapituluje názory o postavení Moravy v rámci českého státu, odrážející se jak v historických narativních pramenech, tak v dílech moderních historiků. Konstatuje, že zde stále existuje dluh českého dějepisce, co se týče otázky knížecí Moravy a jejího místa ve svazku přemyslovského raně středověkého panství. Již od 18. století, říká Wihoda, byl tento svazek posuzován optikou politiky císaře Fridricha Barbarossy a ustavením moravského markrabství, jež bylo tomuto panovníkovi připisováno, a to s negativním hodnocením ze strany českých národně orientovaných historiků. Dané téma přitom bylo široce diskutováno jak českou, tak německou právně-historickou školou a v konečném důsledku přerostlo v otázku vztahu mezi českým přemyslovským státem a středověkým římským císařstvím, přirozeně za velkého ovlivnění vzrůstajícím nacionalismem na obou stranách. Tento faktor pak jako by stigmatizoval vnímá-

ní předchozích období a Morava začala být považována za okrajovou část přemyslovského státu, za pouhý doplněk historického vyprávění o dějinách Čech za vlády Přemyslovců. V tomto směru Martin Wihoda vznáší nabízející se otázku, jaké bylo ve skutečnosti místo knížecí Moravy v příběhu českých zemí – zda byla skutečně pouze výplní mezi slavnou Velkou Moravou a stavovským státem pozdního středověku? Wihoda se dále táže, jak to, že přežilo jméno Moravy a především vědomí příslušnosti k moravské zemi i po roce 906, a to přesto, že region před rokem 1200 postrádal jednu centrální vládu a údajně i elitní reprezentaci? Inspiraci pro své úvahy Martin Wihoda našel v klasické práci slavného rakouského medievisty Otto Brunnera *Land und Herrschaft* (1942). Pod vlivem současného bádání (především tzv. vídeňské školy kolem Waltera Pohla a Herwiga Wolframa), věnujícího se studiu počátků středověkých států, se snaží umístit svou konstrukci příběhu knížecí Moravy do souřadnic tohoto diskurzu, čímž se znatelně odchyluje od tradičního paradigmatu české historické vědy – srov. *Přemyslovci – budování českého státu* (2009).

V další části autor práce nejprve shrnuje často zmatené povědomí zahraničních pramenů o vztahu Čech a Moravy i o jejich geografii, analyzuje taktéž hlavní domácí vyprávěcí prameny z období od 10. do 12. století (tj. Kristiánovu legendu, Kosmovu *Kroniku Čechů*, kroniku tzv. kanovníka vyšehradského, kroniku mnicha sázavského, letopis Vincenciův a Jarlochův a hradištsko-opatovické letopisy) a nastiňuje jejich výpovědní hodnotu pro studované téma. Pro každého, kdo jen trochu zná domácí raně středověké dějiny, není překvapující, že značná část autorovy pozornosti je věnována dílu pražského děkana Kosmy, jež představuje ojedinělý pramen pro interpretaci raných českých dějin do počátku 12. století. Sám Martin Wihoda věnoval Kosmovi a jeho náhledu na společnost a poměry raně středověkého přemyslovského knížectví několik studií a v nedávné době připravil i novou popularizační edici Kosmova díla; pohybuje se tedy na důvěrně známé půdě, nadto připravené mu již dříve dosud nepřekonanými studiemi Dušana Třeštíka. Vedle toho jsou ovšem obzvláště podnětné pasáže, v nichž se zabírá výše jmenovanými letopisy hradištsko-opatovickými, jež s trochou nadsázky označil za první moravskou kroniku. Opatrně tak poukazuje na to, že na Moravě v první polovině 12. století existovalo intelektuální klima, spojené s benediktinským skriptoriem knížecího kláštera Hradiště u Olomouce, které může být považováno za skromný důkaz zemské sounáležitosti podobně jako u Kosmy. V tomto ohledu se Wihoda zabývá také velkomoravskými místy paměti (ve smyslu Pierra Nory), pojíci se s památkou na slavné časy moj-

mírovské dynastie. Tuto roli sehrává především Velehrad coby údajné sídlo knížete Svatopluka a arcibiskupa Metoděje.

Hlavní výzvou, jež před Wihodou stála, bylo pojednat o období 10. století, které historiografie tradičně nazývá temným věkem moravských dějin, a to kvůli nedostatku pramenných podkladů. Lze prohlásit, že se tohoto úkolu zhostil se ctí a navzdory torzovitosti pramenné základny byl s to nabídnout poměrně životaschopnou hypotézu o životě na Moravě po pádu velkomoravské říše. Wihoda soudí, že po přemyslovském dobytí Moravy na Polácích Boleslava Chrabrého v prvních desetiletích 11. století byl zbytek přežívajících staromoravských elit vítěznými Přemyslovci patrně prodán do otroctví, čímž pouto k velkomoravskému dědictví opět oslabilo. Tento vývoj považuje v jistém ohledu za zásadnější než samotný kolaps státně-organizačních struktur po roce 906. Na Moravu v čele přemyslovských vojsk přicházejí nové elity, a byť brzy souzní s moravským prostorem, píše se již nová kapitola moravských dějin i moravského zemského povědomí, plně spjatého s přemyslovskou knížecí Moravou a tzv. odkazem knížete Břetislava I.

Co se týče datace těchto událostí, Wihoda navrhuje zvážit, zda by přijetí roku 1029, namísto dosud českou medievistikou spíše přijímaného letopočtu 1019, nevyřešilo řadu chronologických komplikací. Autor se tak v tomto bodě výrazně odchyluje od dominantního názoru české historiografie a kloní se k mínění dějepisectví polského, reprezentovaného např. názory Gerarda Labudy či Henryka Lowmiańskiego. Důsledkem je i Wihodova polemika ve věci zakladatelského díla knížete Břetislava I. jakožto správce Moravy do roku 1034. Prezentuje názor, že kníže Břetislav spíše následoval na Moravě starší domácí tradice, než že by budoval panství takříkajíc na zelené louce. V literatuře naproti tomu vládne mínění, že na nově ovládnuté Moravě si Břetislav v praxi vyzkoušel vládní kroky, které později úspěšně prosazoval i jako český kníže, a proměnil tak tvář přemyslovské monarchie od útvaru, stojícího na expanzi, k pevně organizovanému státu.

Ve svém textu se také nerozpakuje zpochybňovat stávající představy o velkomoravském dědictví v přemyslovské epoše. Především odmítá představy starších badatelů o Staré Moravě jakožto vzoru pro tzv. model středoevropského státu. Osobně nevidí odkaz Velké Moravy v rovině státu a jeho byrokratických struktur, ale spíše ve sféře církevní správy. Nejvíce pozornosti je v tomto ohledu věnováno obnově moravského biskupství v Olomouci roku 1063, a to v kontextu politiky českého knížete a krále Vratislava, jejíž součástí byla podle Martina Wihody podpora velkomoravského odkazu. Olomoucké biskupství se na stránky recenzované knihy vrací spolu s postavou biskupa Jindřicha Zdíka, výrazné postavy středoevropské politické a kulturní scény

své doby. Tyto pasáže se tak stávají první důstojnou biografií biskupa Zdíka, jenž si pozornost historiků bezesporu zaslouží, byť je třeba jedním dechem dodat, že Martin Wihoda tu nepřehlédnutelně staví na důkladných studiích Jana Bistrického. Neváhá ovšem na druhou stranu Bistrického hypotézy také korigovat (např. interpretaci tzv. dedikačního obrazu Zdikova kolektáře, kterou již dříve zpochybnili kunsthistorici Anežka Merhautová a Pavol Černý).

Klíčovou kapitolou knihy je pojednání o politickém odkazu knížete Břetislava I. z roku 1055, který prezentuje na stránkách své kroniky děkan Kosmas a který vstoupil do širšího povědomí jako tzv. seniorátní či nástupnický řád. Knížecí trůn v Praze měl podle Kosmy držet vždy nejstarší z Přemyslovců, ostatní příslušníci rodu se měli spokojit s menšími knížectvími na Moravě (v Olomouci, Brně a Znojmě). Tento systém nicméně záhy vedl k řadě vnitrodynastických půtek a zápasů. Podle Wihodova soudu zdomácněla moravská knížectví v myslích tamních Přemyslovců někdy mezi lety 1101 až 1125, po krachu legitimních nástupnických nároků knížete Oldřicha Brněnského a Oty II. Olomouckého. Od tohoto momentu Martin Wihoda odvozuje pomyslný rodný list knížecí Moravy.

Sváry a konflikty mezi členy Oráčova rodu a soustavné opomíjení dikce seniorátního řádu ve 12. století tvoří další obsáhlou část knihy. Zde autor rozjímá nad charakterem druhého českého království Vladislava II. a jeho vztahem k hohenštaufskému císařství. Zabývá se tu přerodem knížecí Moravy v moravské markrabství mezi lety 1179 až 1197. Odkazuje na dobu vlády knížete Konráda II. Oty jako na hlavní předěl. Podle Wihodova názoru to byl právě tento kníže, který potvrdil zánik Břetislavova nástupnického řádu svou kapitulací v Kníně roku 1186. Knihu uzavírá symbolická trojice studií, v nichž je nově interpretováno několik významných památek z knížecího věku, jež jsou předměty dlouhodobých odborných debat. Jmenovitě se jedná o tzv. *Horologium olomoucké* či olomoucký kolektář z doby episkopátu Jindřicha Zdíka, rotundu sv. Kateřiny ve Znojmě a centrum knížecího hradu v Brně.

Závěrem nezbyvá než říci, že Martinu Wihodovi se podařilo sepsat v mnoha ohledech inspirativní knihu, která pomyslně vrací knížecí Moravu její místo v českých dějinách. Už úvodem bylo konstatováno, že *Morava v době knížecí 906–1197* je přiznanou reakcí na *Čechy v době knížecí* Josefa Žemličky. V posledních letech představuje přemyslovská medievistika žhavé diskuzní pole díky pokusu o zásadní reinterpretaci povahy a fungování přemyslovského státu. Součástí tohoto proudu je i Wihodova kniha. Lze očekávat, že už proto se jí dostane pozornosti.

Byla by však škoda číst ji jen jako negaci. Autorovi publikace nelze upřít výtečnou obeznámenost s dobovými prameny i sekundární odbornou literaturou nejen domácí provenience, stejně jak jako schopnost formulovat závěry s odvahou k nekonvenčním řešením. To vše mu ve výsledku umožnilo zasadit svůj obraz dějin knížecí Moravy do širšího rámce a podat jej v duchu nejlepších tradic narativního dějepisectví. Už sama koncepce knihy, odkazující na práci Otto Brunnera, působí čtenářsky osvěžujícím dojmem. Je pravdou, že Martin Wihoda nepřináší nějaké zásadní množství nových poznatků. Je to ovšem i tím, že řadu závěrů již zná poučený čtenář z dříve vyšlých časopiseckých studií (v první řadě zásadní texty o zrodu moravského markrabství). Patrně nejvýznamnější je v tomto ohledu část věnovaná moravskému prostoru v temném 10. století. Na jiných místech Wihoda záslužně upozorňuje na limity tradovaných interpretací (např. otázka Břetislavovy správy Moravy či interpretace dedikačního obrazu olomouckého kolektáře), o nichž by se dále měla vést odborná debata (podnětné je např. upozornění na to, jak moc Jungmannův z ruštiny pocházející novotvar knížecí úděl *a priori* ovlivnil naše chápání raně středověkých dějin Moravy), třebaže ne vždy lze čekat, že jeho soudy budou přijaty (mimo jiné datace připojení Moravy k českému státu).

Wihodou vyprávěný příběh Moravy doby knížecí je z podstaty příběhem spíše skromným, avšak dostatečně dramatickým a chytlavým. Přinejmenším autor dokázal, že je možné napsat dějiny Moravy v období 10. až 12. století, a to ne jako pouhý doplněk dějin teritoriálně českých. Wihodova knížecí Morava není přiblížena optikou teorie centra a periferie anebo jako dobytá provincie či marka, ale jako podstatná součást přemyslovského panství. Opodstatněnost této knihy nakonec posiluje také skutečnost, že posledním shrnutím moravských raně středověkých dějin byla kniha Josefa Války z roku 1991.

Mgr. Josef Šrámek
Muzeum východních Čech v Hradci Králové
Opletalova 334
500 01 Hradec Králové

ČIČAJ, VILIAM – BERNHARD, JAN ANDREA:
ORBIS HELVETICORUM. DAS SCHWEIZER BUCH
UND SEINE MITTELEUROPÄISCHE WELT.
HISTORICKÝ ÚSTAV SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED,
BRATISLAVA 2011.

Veronika Chmelařová

Knižní historie raného novověku, spjatá rozhodujícím způsobem s vynálezem knihtisku, představuje tematicky obsáhlou a interpretačně bohatou oblast historiografického výzkumu. Studium konkrétních tisků, osobností tiskařů, autorů i jejich čtenářů a knihovních sbírek přináší nejen informace o specifickém a jinak stěží zachytitelném světě dobového myšlení a kultury v různých vrstvách raně novověké společnosti, ale pomáhá zároveň odkrýt v mnohdy nových souvislostech politické, ekonomické i náboženské pozadí vzniku, šíření a samotného významu knižního fenoménu. Všechny těchto sfér se dotýká také kolektivní monografie *Orbis Helveticorum. Das Schweizer Buch und seine mitteleuropäische Welt* z pera předních evropských odborníků knižních dějin.

Publikace je výsledkem mezinárodní spolupráce několika vědeckých historických institucí v rámci výzkumného projektu *Die Schweiz als geistiges und kulturelles Zentrum Mitteleuropas in der frühen Neuzeit*. Jak napovídá samotný název, stojí ve středu jeho pozornosti dnešní Švýcarsko, jež v kontextu výzkumu střední Evropy přitahovalo systematický badatelský zájem spíše minimálně. Roli duchovního a kulturního centra, kterou tato oblast v raně novověkém období sehrávala, demonstrovala skrze médium knihy první projektová vlašťovka, kterou se stala konference *Orbis Helveticorum – Das Schweizer Buch in Mitteleuropa* konaná 24.–26. dubna 2007 na zámku Smolenice v západním Slovensku. Příspěvky více než 30 badatelů z Polska, Slovenska, Švýcarska, Čech a Maďarska utvořily základ předkládané monografie, která představuje rozsáhlý a rozmanitý obraz (knižní) kultury ve střední Evropě.

Jeho kontury jsou pestré, stejně jako tematický záběr příspěvků. Ty jsou rozděleny do tří námětově příbuzných celků, z nichž první, jenž náleží k interpretaci nejrozmanitějším, se zaměřuje na Švýcarsko jako „epicentrum“ evropského knihtiskařství. Přibližuje dění ve stěžejních tiskařských centrech v čele s Basilejí a přeměněním do východní Evropy rekonstruuje cesty, jaký-

mi se švýcarská knižní produkce šířila po Evropě. Vedle trhu s knihami tak odkrývá více ze života dobových studentů, lékařů i humanistických intelektuálů, čímž zároveň charakterizuje význam knih (a Švýcarska) v procesech, jež hýbaly dobovou společností, především v souvislostech reformačního dění. Specializované studie, soustřeďující se na konkrétní osobnosti tiskařského i reformačního světa, doplňují práce cenné z metodologického hlediska, jež obohacují mnohohrstevnatou problematiku knižních dějin o nové otázky i badatelské přístupy.

O pohled z geograficky i badatelsky „druhé strany“ usiluje další z tematických oddílů, jenž prostřednictvím švýcarské knihy (*Helvetica*) charakterizuje středoevropské prostředí a kulturu. Studie, z nichž mnohé využívají statistických metod výzkumu, se snaží na základě dochovaných tisků švýcarské provenience přiblížit zdejší vnímání konfesijní problematiky, stejně jako recepci humanistických i osvícenských myšlenek. Studována jsou nejen díla teologická či filozofická, ale rovněž práce lékařské či hudebního charakteru, a to jak ve šlechtickém, tak v měšťanském prostředí, čímž kulturní charakteristika nabývá všeobjímajících rozměrů. Skrze střední Evropu (zejména prostředí zemí Koruny české a Uher) je však stále primárně demonstrován význam, jež mělo pro rozvoj, formování a šíření evropské kultury a vzdělanosti Švýcarsko.

Poslední z oddílů opouští „teorii“ a je de facto výběrovým přehledem významných knihovních sbírek, v nichž se dochovaly švýcarské tisky. Na jedné straně nabízí soubor studií katalogy, jež pomáhají vytvořit si detailnější představu o obsahu dobových knihoven, na straně druhé touto cestou odkrývají pozadí sbírkotvorné činnosti dobových humanistů, šlechticů i vzdělávacích institucí, z nichž některé sledují až do 19. století. Praktické hledisko obohacují o tematickou i jazykovou analýzu, již poukazují na význam tištěné produkce pro formování národních jazyků.

Společnými jmenovateli všech tří, zdánlivě diferencovaných tematických celků, jsou Švýcarsko, střední Evropa a kniha jako stěžejní médium raného novověku, což z kolektivní monografie *Orbis Helveticorum. Das Schweizer Buch und seine mitteleuropäische Welt* činí pestrý, avšak stále kompaktní celek. V předmluvě k ní hlavní editoři (Viliam Čičaj s Janem Andreaou Bernhardem) vyslovili naději, že se předkládaný soubor příspěvků stane povzbuzením pro další práci spjatou s výše zmiňovaným projektem a švýcarským kulturním prostorem. Na nutnost dalšího výzkumu však poukazuje samotná monografie, která svým tematickým i interpretačním potenciálem dokázala, že jde o badatelsky atraktivní a plodnou oblast výzkumu, jehož výsledky podstatným způsobem obohacují také středoevropskou historiografii.

Představuje rozsáhlý, tematicky i metodologicky rozmanitý soubor nejnovějších poznatků o raně novověkém Švýcarsku a střední Evropě, jejichž komunikačním prostředníkem se stala kniha, a podstatným způsobem tak přispívá k současnému bádání o (nejen) knižní kultuře raného novověku. Zároveň však nabízí řadu podnětů a inspirací, zejména v kontextu výzkumu stále spíše opomíjeného 18. století, které by mohly obohatit také výzkum budoucí.

Mgr. Veronika Chmelařová
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Na Hradě 5
771 80 Olomouc

ŠTEFANSKÝ, MICHAL:

STUDENÁ VOJNA. SLOVENSKO 1955–1962.

VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV, BRATISLAVA 2012.

Jana Burešová

Problematika studené války byla předmětem výzkumného zájmu mezi historiky mnoha zemí do dnešní doby nesčetněkrát, z nejrozličnějších úhlů pohledu, zaměření i pojetí. Už od dob těch nejvlastnějších počátků studené války, datovaných do druhé poloviny čtyřicátých let 20. století, se začínaly odvíjet prvotní úvahy a výklady, komentáře, nejprve charakteru politického a politologického, jen s velmi malým odstupem se stalo téma studené války i předmětem zájmu historiků.

Recenzovaná kniha se zaměřuje speciálně na Slovensko a časově je vymezena obdobím mezi roky 1955–1962. Takto zadaný náhled na studenou válku je novým uchopením tohoto širokého světového tématu. Autor publikace PhDr. Michal Štefanský, CSc., pracovník Vojenského historického ústavu v Bratislavě, se problematikou studené války a dějinami mezinárodních vztahů zabývá dlouhodobě. Předložená kniha tematicky i časově navazuje na jeho knihu předchozí, vydanou v Bratislavě v roce 2008, pojednávající o počáteční fázi studené války, tj. o letech 1946–1954.¹

Slovensky psaná kniha je strukturována do tří hlavních kapitol, každá z nich je dále členěna na 3 až 4 podkapitoly (I. *Zmírnění mezinárodního napětí*, II. *Založení Varšavské smlouvy*, III. *Nebezpečí války*). Publikace je pro názornost doplněna chronologickým přehledem, obsahuje anglické resumé, seznam odborné literatury k tématu a soubor použitých pramenů, jmenný rejstřík a obrazovou přílohu, která dobovými fotografiemi, především významných politických osobností, dokresluje výklad dané problematiky.

Období let 1955–1962 se vyznačovalo střídáním politiky uvolňování napětí v mezinárodních vztazích s obdobím růstu napětí. Rozhodující roli ve světovém vývoji hrály tzv. supervelmoci, USA a Sovětský svaz. V době druhé poloviny padesátých let a počátku let šedesátých se formovaly nové doktríny obou supervelmocí, vznikly nebezpečné krizové situace, které hrozily reálným vojenským konfliktem, a to za použití i jaderných zbraní. Byla rovněž patrná i vnímaná nutnost spolupráce USA a Sovětského svazu jako vůdčích supervelmocí v rámci západního a východního bloku. Důležitým východiskem byla snaha korigovat sovětskou zahraniční politiku po smrti

¹ ŠTEFANSKÝ, Michal: *Studená vojna. Slovensko 1946–1954*. Bratislava 2008.

J. V. Stalina v březnu 1953. Doba vlády Nikity Sergejeviče Chruščova v letech 1953–1964 byla dobou přinášející změny v pojetí sovětské zahraniční politiky. Chruščov se snažil zabránit tomu, aby se Jugoslávie stala součástí vojenskopolitických seskupení západních států, a snažil se k tomu vést ostatní země sovětského bloku.

Výklad je v knize veden sledováním a prolínáním tematiky globální a regionální, s dopadem na Československo a v rámci něho i na Slovensko. Autorovi vznikl i jistý problém s terminologií, především v pojmenování regionu střední Evropy a zasazování konkrétních států do této oblasti. Existuje ještě politicko-geografický termín středovýchodní Evropa, který sem zařazuje země sovětského bloku. V ruském prostoru a terminologii (Vostočnaja Evropa) jsou do daného území kromě států středovýchodní Evropy zahrnovány i státy s komunistickými režimy na Balkáně. Z výkladu sledované tematiky vyplývá autorův rozhled po způsobech nahlížení na vývojové mezinárodní procesy v zahraničí.

Ve svém pojednání o studené válce autor vycházel z nejaktuálnějších odborných publikací a závěrů konferencí na téma studená válka, ve vztahu k Československu a Slovensku prováděl vlastní pramenný výzkum a přinesl některá doplnění či rozvedení tematiky. Studoval archivní materiály v Národním archivu v Praze, Slovenském národním archivu v Bratislavě, Vojenském ústředním archivu – Vojenském historickém archivu v Praze a Vojenském historickém archivu v Bratislavě. Báze pramenů je ještě širší, ale z různých důvodů v tomto případě s nimi nepracoval.

Na pojetí problematiky studené války z pera Michala Štefanského je patrná jeho profese vojenského historika. Pasáže knihy, věnované těmto aspektům, jsou propracovány velmi detailně a přinášejí nové dílčí poznatky. Autor například věnoval velkou pozornost bezpochyby zásadnímu tématu, vzniku vojenskopolitického seskupení států sovětského bloku, Varšavské smlouvy. Ve slovenské historiografii je toto téma zastoupené dosud jen sborníky dokumentů. Varšavská smlouva (1955–1991) dosud nemá ve slovenských poměrech samostatné historiografické zpracování. Jistě jsou důvodem složité přístupy a vůbec přístupnost dokumentů z proveniencie Politického poradního výboru Varšavské smlouvy, nacházející se v Moskvě.²

Významnou pozornost věnoval autor vojenské problematice a zbrojní výrobě. Československo bylo po Sovětském svazu co do rozsahu i sortimentu největším výrobcem zbraní v rámci zemí Varšavské smlouvy. Zbrojovky

² Existuje práce v ruštině, napsaná na základě publikovaných dokumentů, novinových zpráv a dalších v ruštině publikovaných oficiálních materiálů. LUKJANOV, P. G.: *Istorija organizacij Varšavskogo dogovora*. Mogilev 2006.

kromě dodávek československé armádě a armádám ostatních zemí v rámci bloku vyráběly i pro mnohé státy rozvojového světa. Výroba a vývoz zbraní podléhaly schválení Politického byra ÚV KSČ a sovětských politických a vojenských orgánů. Za realizaci dodávek zodpovídala Hlavní technická správa při Ministerstvu zahraničního obchodu ČSR. V letech 1954–1965 proběhlo přezbrojení československé armády podle československých patentů či sovětských licencí a staré zbraně byly vyvezeny do tzv. třetího světa. Zbrojovky na Slovensku vyráběly tanky (T-54, T-54A), obrněné transportéry a dělostřeleckou techniku, zbrojovky v Čechách produkovaly v sovětských licencích letadla (MIG-15, MIG-21), malá cvičná a dopravní letadla, radiolokátory, radiostanice a ruční zbraně. I z tohoto důvodu bylo Československo ze strany vedení bloku v Moskvě považováno za důležitého člena. Prostřednictvím Československa Sovětský svaz vyvážel zbraně do mezinárodněpoliticky krizových oblastí, jako byly v druhé polovině padesátých let Blízký východ nebo na začátku šedesátých let Kuba, ale samozřejmě i další oblasti, podle okolností a situace.

Představovaná kniha je logickým přehledným výkladem mezinárodně politického dění druhé poloviny padesátých let a začátku šedesátých let, na jehož pozadí je zaměřena pozornost i na Slovensko. Kniha může plnit, vedle vědeckého zpracování, i velmi užitečnou roli jako zevrubný studijní materiál pro studenty vysokých škol, zejména společenskovědních oborů. Stejně tak je pro svou přehlednost a srozumitelnost výkladu vhodným zdrojem informací pro širokou zainteresovanou veřejnost.

Prof. PhDr. Jana Burešová, CSc.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Na Hradě 5
771 80 Olomouc

GERŠLOVÁ, JANA:***DĚJINY MODERNÍHO PODNIKÁNÍ.*****KAMIL MAŘÍK – PROFESSIONAL PUBLISHING,
OSTRAVA 2012.***Jana Burešová*

Hospodářské dějiny (i přes přicházející nová výzkumná témata a pohledy na lidskou společnost v minulosti, jako jsou dějiny každodennosti, gender history či už i specializovaněji women history a nejnověji i studia zaměřující se v rámci genderu prioritně na maskulinitu) zůstávají důležitým zájmovým polem v rámci výzkumných témat historické vědy. V rámci hospodářských dějin má oblast podnikání současně těsný dotek, přesněji spíše provázanost i s dějinami sociálními. Ostatně i výše zmíněné výzkumné specializace je možno na dějiny podnikání aplikovat. Moderní podnikání zasazujeme do 19. a 20. století. Jeho počátky a rozvoj souvisí s celkovým společenským progresem, s industrializací v oblasti ekonomiky a s postupem liberalizace obecně v průběhu 19. století.

Recenzovaná kniha představuje závěrečný publikační výstup její autor-ky v rámci práce na vědeckovýzkumném projektu Grantové agentury ČR č. 409/08/1139 *Moderní dějiny podnikání a podnikatelé v Evropě ve druhé polovině 19. a v první polovině 20. století*. Předchozím knižním počinem v rámci daného výzkumného projektu byla encyklopedie nejvýznamnějších vybraných podnikatelských firem.¹

Autorkou představované publikace je prof. PhDr. Jana Geršlová, CSc., která v současnosti působí na Ekonomické fakultě Vysoké školy báňské – Technické univerzity v Ostravě a na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Opakovaně absolvovala výzkumné stáže a přednáškové pobyty v německy mluvícím prostředí, na univerzitách v Německu, Rakousku a Švýcarsku. Dlouhodobě se ve svém vědeckém výzkumu i v pedagogické praxi věnuje hospodářským dějinám. V posledních letech se zaměřila zejména na dějiny podnikání a podnikatelských firem. Specializovaný obor dějiny podnikání v České republice navazuje na počátky známé z německého prostředí (kde se autorka knihy přímo u zdrojů inspirovala), a to už kolem poloviny 20. století, nejprve v samotném Německu, v průběhu druhé poloviny 20. století pak i v Rakousku a Švýcarsku. Impulsem pro výzkumy německé

¹ Geršlová, Jana: *Co se skrývá za značkou? Historická encyklopedie podnikatelů*. Ostrava 2011.

byla ještě dřívějšího data počátku škola a odborná literatura americká. Kořeny anglosaské Business History sahají až do konce 19. století.

Celá široká problematika moderního podnikání, v rovině historické i ekonomické, je pojata v osmi dílčích kapitolách. První kapitola se věnuje vymezení místa oboru jak pro vědu historickou, tak ekonomickou. Ve významu pro podnikovou sféru přibližuje autorka otázku dodržování tradic firem, odkaz podnikatele pro následovníky v budoucnosti, především potřebu vědomí identity, tedy tradic a původu. Dějiny podnikání a příklady z minulosti jsou pro současnou podnikovou sféru dokladem kvality podniku, kreativních nápadů a osobností vzešlých z minulých aktivit, počátků a základů firmy. V současné době se prohlubuje trend hledání a připomínání tradic a souvislostí, historické kořeny firem, tedy historie se stává i jistým marketingovým nástrojem. Pro obor historie jsou ozřejměny souvislosti podnikové sféry, a to v oblastech ekonomických a sociálních aktivit, významech politických a kulturních.

Druhá kapitola je věnována teoretickým východiskům oboru, zaměřuje se na funkci a úlohu podnikatele jako lidského faktoru a na proces podnikání. Třetí kapitola se zaměřuje na základní skutečnosti související s malým a středním podnikáním, přičemž upozorňuje na vztahy a problémy těchto firem s velkopodnikatelskou sférou. Další kapitola je těsně tematicky navazující, přibližuje problematiku rodinných firem. Ty mají hluboké historické kořeny, ale zároveň rodinné podniky jsou záležitostí i současnou. Mluví se o spojení života podnikatelské rodiny a její firmy, o vztazích a vývojových liniích, změnách v rodinných podnicích a o je ovlivňujících jevech a procesech. Rodinné firmy, tak jako dnes i v minulosti, mají a měly obdobná rizika a šance, byť jde o kvalitativně odlišný historický čas. Pátá kapitola je zaměřena na problematiku širokou, řeší otázky globalizace a formy mnohonárodních podniků. V šesté kapitole je možno se seznámit s tématy techniky a pokroku v dějinách podnikání – sleduje inovace v technologiích, jejich vývoj a souvislosti s podnikáním, upozorňuje na pronikání nových objevů do jednotlivých výrobních odvětví, ukazuje vývoj systémů řízení, upozorňuje na symboly nové hromadné výroby v souvislostech s podnikáním.

Marketing a jeho role od zajišťování odbytu až po strategický nástroj řízení firem přibližuje sedmá kapitola. V souvislosti se sledováním vývoje marketingu v historickém vývoji až k dnešku autorka upozorňuje na důležitou otázku vývoje značky a reklamy. U tématu reklama bych si dovolila doplnit stále narůstající propojování a rozšiřování reklamy firem (hraje tu roli i sponzoring) se sportem, zvláště s oblastmi tzv. masového sportu. V závěru knihy autorka rozebírá otázky podnikatelské kultury a etiky, tedy nezapomíná

na stále důležitější pozornost k tzv. měkkým faktorům vývoje hospodářství a podnikání. Sympatické na publikaci je i to, že je protknuta řadou medailonů úspěšných firem, tedy autorka pokračuje dál s encyklopedickou prezentací firem a jejich značek, kterou započala v případě první knihy s tematikou podnikání v rámci daného grantového výzkumného projektu (viz odkaz výše v textu).

Publikace *Dějiny moderního podnikání* je doplněna seznamem literatury (jedná se o rozsáhlý soubor odborné literatury, v naprosté převaze německé provenience), anglickým resumé, rejstříkem firem a jmenným rejstříkem.

Knihy může sloužit jako velmi účelně, přehledně a názorně strukturovaná podrobná učebnice dějin podnikání, stejně tak může být užitečná i současným podnikatelům pro historické poučení, inspiraci, případně pro srovnání, kam se některé postupy, zásady a hodnoty od počátků podnikání v 19. století posunuly, vytratily či modifikovaly, či naopak zůstávají. Dovoluji si ocitovat jistě působivou pasáž ze závěrečné kapitoly knihy *Podnikatelská kultura a etika* (s. 199), kde je mj. přiblížena osobnost zakladatele jedné z největších podnikatelských firem v oblasti potravinářského průmyslu, Dr. Augusta Oetkera. Tak jako mnoho význačných, úspěšných a posléze i bohatých podnikatelů, patřil i Oetker k lidem velmi pilným a současně skromným, čímž se vyznačoval jak profesně, tak v soukromém životě. Pro ilustraci citujme jeho desatero důležitých zásad a hodnot z roku 1908:

„1. Pracuj! Pracuj s nasazením všech sil – ty budou brzy přibývat. Pracuj tak, že ti to bude dělat radost. Udělej si ze své práce sport!

2. Nepohrdej žádným obchodem! Nekonečná poušť se skládá ze zrníček písku, moře z kapek a vesmír z atomů.

3. Posuzuj vždy jen část, nikoliv celek. Je třeba už zase napravovat částečné ztráty.

4. Buď spořivý! Nashromáždi si železnou zásobu, která může v případě nejvyšší nouze zachránit tvou práci, tvou budoucnost, dokonce i tvůj život. Škrtni všechna zbytečná vydání.

5. Vše si zapisuj, veď si účetní knihu! Musíš v každém okamžiku o všem vědět a ve všem se orientovat.

6. Musíš vědět, čeho chceš dosáhnout a to v hrubých rysech popsat. Pak si udělej pro každý rok svůj plán, rozdělený po měsících, neztrácej z očí svůj hlavní cíl.

7. Čti!

8. Uč se, přiučuj se! Využij každé příležitosti k tomu, aby ses něčemu přiučil a uměl se orientovat v různých podmínkách a situacích – i kdyby to nemělo s tvou prací pranic společného. Zabývej se především přírodními vědami.

Nenech si ujít žádnou odbornou přednášku, navštěvuj knihovny, čítárny, výstavní síně, muzea, sbírky.

9. Využij každé minuty! Čas je tvůj kapitál. Každá minuta ti musí přinést své úroky. Čas je život. Zničení času znamená zničení života.

10. Jen nic nepoctivého, nečestného, neupřímného! Trest je obsažen v samotném skutku.“

Dějiny moderního podnikání jsou nejen historickým tématem, je to bez veškerých pochyb i téma, bez kterého se neobejde i současnost. Jsou užitečné jak vědě historické, tak vědě ekonomické. V českém prostoru se specializace podnikání a jeho dějin začíná pevněji uchycovat s novým tisíciletím. Je možno registrovat odborné diskuze o teoretických přístupech, metodických otázkách a obsahových cílech jak na vědeckých konferencích, tak v odborném historickém a ekonomickém tisku. Recenzovaná kniha je jedním z příspěvků k dějinám podnikání i k současné podnikatelské praxi.

Prof. PhDr. Jana Burešová, CSc.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Na Hradě 5
771 80 Olomouc

THE AUTHORS AND SUMMARIES

Prof. PhDr. Jana Burešová, CSc.

Prof. PhDr. Jana Burešová, CSc. is employed at the Department of History at the Philosophical Faculty of Palacký University in Olomouc. In her research she is focused on various history matters of the 20th century, particularly the social status of women, the change of the life in the country and agriculture after the start of the communist government, questions of emigration and exile and regional history. She has published few books and tens of articles.

*The Information Flows about Australia into Czechoslovakia
in the Period of the First Czechoslovak Republic*

The study tracks how the involved inhabitants of the first Czechoslovak Republic received pieces of information about Australia, and then life stories of Czechs and Slovaks settled there as well as conditions for immigration. Approximately 400 Czechs and Slovaks lived in Australia until the Second World War. They worked manually and the living conditions were pretty hard. The materials provided by the Czechoslovak Foreign Institute served as the main source of information.

PhDr. Vladimír Daniš

PhDr. Vladimír Daniš is originally a teacher of history and German language. He is interested in history and he devotes a lot of free time to the study of Slovak history at the beginning of 20th century. He has written and published nine journal articles from this period and one book. As a lecture presented this topic at seven science conferences and twice at the London Metropolitan University. He lives in London nowadays where is member of Slovak Institute.

The Relations of Andrej Hlinka and R. W. Seton-Watson

Andrej Hlinka and R. W. Seton-Watson belong among significant personalities of Slovak and Czechoslovak history of the beginning of the 20th century. Furthermore, the second of them was a British of Scottish origin. Both of them contributed with their work to a larger degree of emancipation of the Slovak nation in the Hungarian and Czechoslovakian period. Their mutual

cooperation also proceeded in this way. At the same time their relations did not always run a smooth course, especially in the first years of the Czechoslovak state. Although they stayed on the same side of the fence during the Hungarian period; this cannot be asserted about Czechoslovakia.

Mgr. Zdislava Dvorščáková

Mgr. Zdislava Dvorščáková has been pursuing her Ph.D. at the History department of the Philosophical Faculty of the Catholic University in Ružomberok since 2009. Her research interest is a contemporary Slovak history within which she specializes in Andrej Hlinka and his relations to Bohemia and Moravia. Through this personage she also traces the Czech-Slovak relations at the turn of the 19th and 20th century. Among her other fields of interest belong the history of regional education system as well as of the Slovak exile.

The Relations of Andrej Hlinka and R. W. Seton-Watson

Andrej Hlinka and R. W. Seton-Watson belong among significant personalities of Slovak and Czechoslovak history of the beginning of the 20th century. Furthermore, the second of them was a British of Scottish origin. Both of them contributed with their work to a larger degree of emancipation of the Slovak nation in the Hungarian and Czechoslovakian period. Their mutual cooperation also proceeded in this way. At the same time their relations did not always run a smooth course, especially in the first years of the Czechoslovak state. Although they stayed on the same side of the fence during the Hungarian period; this cannot be asserted about Czechoslovakia.

Mgr. Zuzana Harašťová

Mgr. Zuzana Harašťová is an internal postgraduate student of the Department of History at the Faculty of Arts, Palacký University where she studied History and Czech philology in 2005–2011. She concerns herself with regional history and especially the reception of witch trials in the Czech historiography after 1945. Furthermore, she is also interested in a research dealing with the history of the Faculty of Arts – the theme of this study.

*The Professor Ladislav Hosák from the Point of View of his Colleagues,
Family and Friends*

The study deals with the personality of prof. PhDr. Ladislava Hosáka, DrSc. (1898–1972), firstly as a secondary school teacher and later as a lecturer at the Pedagogical and Philosophical Faculty of Palacký University in Olomouc. The first part briefly examines basic biographical facts related to his pedagogical and professional activities in various institutions, while the rest of this article includes memories of few students and Ladislav Hosák's children.

Mgr. Michaela Kollerová

Mgr. Michaela Kollerová is the internal postgraduate student of the Department of History at the Faculty of Arts, Palacký University where she studied History in 2006–2011. She concerns herself with a regional history, more precisely the secondary education in 1945–1960 in North Moravia. Besides this main topic, she is also interested in a research dealing with the history of the Faculty of Arts – the theme of this study.

*The Historian Jiřina Holinková.
The Personality in the Vortex of Research and Pedagogy*

The study deals with the personality doc. PaedDr. Jiřina Holinková, CSc. (1921–2005) who worked at the Department of History of the Faculty of Arts, Palacký University in Olomouc. It is particularly aimed at her scientific and pedagogical activity of the workplace mentioned above, publications and also the participation in social clubs, especially the Patriotic Museum Society in Olomouc. The attention will be paid to her sanction in the period of normalization. The author tries to describe the personality of doc. Holinková on the basis of contemporary witnesses' memories.

PhDr. Lukáš Novotný, Ph.D.

PhDr. Lukáš Novotný, Ph.D. graduated in History at the Faculty of Arts, Charles University in Prague. Currently, he works at the Department of Historical Studies, Faculty of Philosophy and Arts, University of West Bohemia in Pilsen. He concentrates on modern history of Great Britain and problems

of the German minority in interwar Czechoslovakia (he published the monograph *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938. Od státu národního ke státu národnostnímu?* together with Andrej Tóth and Michal Stehlík in 2012). He is the author of many studies in Czech as well as international journals.

*„Na pana Špínu profesora si dejte v Praze též pozor, jest to Čech rozený,
ale škodlivý teď němec.“*

*About the Activity of the Chief Representative
of the German Activism Franz Spina
in the First Czechoslovak Republic*

The numerous German minority, which became an integral part of Czechoslovakia after its establishment in 1918, initially refused a newly formed state and hoped for staying in German Austria that would be later incorporated into Germany. However, this never happened and so-called Sudeten Germans had to get accustomed to a new status quo. In the first half of 1920s a part of their political spectrum already concentrated on a policy of so-called activism, i.e. cooperation with Czechoslovakian authorities. The climax of this policy was the entry of two German ministers into the first nationally mixed Czechoslovakian government in autumn 1926.

The study deals with the activity of one of them – Franz Spina, the professor of Slavonic Studies and the prominent representative of German agrarians (Bund der Landwirte). He held various governmental functions and became a symbol of German activism in the Czechoslovak Republic in 1926–1938 but resigned from the party in protest at its political objectives in March 1938.

Mgr. Miroslav Papoušek

Mgr. Miroslav Papoušek works in the National Heritage Institute, in the Regional Office in Olomouc. Since 2003 he has occupied the function of the head of the department of specialists. He is primarily the expert on technical and Jewish monuments. He is also the author of some studies.

*Ing. Josef Kšír – A Preservationist, Founding Father of the Olomouc Fortress
Research and Significant Photographer of Historical Sights in Olomouc*

A study deals with activities of Ing. Josef Kšír, a significant preservationist, photographer, expert on national history and geography and lecturer.

Iva Rosario, Ph.D.

Iva Rosario studied English Literature, History and Music (organ) at the University of Western Australia. Later she completed a Ph.D in Fine Arts at The University of Melbourne. In 2000 her monograph *Art and Propaganda: Charles IV of Bohemia 1346–1378* was published by the Boydell Press. She was a fellow of The University of Melbourne but is now an independent scholar working in Prague.

*Josef Kučík's Sgraffito Murals in the Church of the Holy Trinity,
New Norcia*

In 1967 the Benedictine community at New Norcia, Western Australia, commissioned a mural of the Stations of the Cross for the Church of the Holy Trinity from the Czech-born artist, Josef Kučík (1912–1993). This mural is unusual because it is executed in sgraffito and extends beyond the traditional fourteen scenes to include supplementary pictures, some of which are connected with the history of the Benedictine order in New Norcia. After describing the motivation and overall structure of the Stations of the Cross, the article focuses on five representative scenes from the cycle and analyses their structure, style and their place in the iconographic program.

Mgr. Filip Strych

Mgr. Filip Strych is an Africanist; he works at the Department of Historical Studies of Faculty of Philosophy and Arts, University of West Bohemia in Pilsen where he co-founded the Centre of African Studies in January 2012. He is primarily focused on the history of Gambia.

*Western Powers, Trade and Slaves in Senegambia in the First Half
of the 19th Century*

The article deals with the trade in the region of Senegambia and surrounding areas in the first half of the 19th century, when two chief rivals France and Great Britain competed not only in this territory. The most important commodity were peanuts, however for understanding of a whole, it is necessary to put it into larger context, e. g. trade with slaves. Just the abolition of slavery brought the development of breeding and trading with peanuts (peanut oil) in 1830s and mainly 1840s.

PhDr. et PaedDr. Marek Šmíd, Ph.D.

PhDr. Marek Šmíd, Ph.D. works at the Institute of History, Faculty of Philosophy of the South Bohemian University. He concentrates on ecclesiastic, political and cultural history of the 19th and 20th century. He has published some studies and articles about interwar Catholicism in Czechoslovakia.

Pietro Ciriaci – the Failure in Czechoslovakia as a Key to its Further Growth?

This contribution deals with the personality of the Italian ecclesiastical dignitary, priest and diplomat Pietro Ciriaci (1885–1966) who became the third Apostolic Nuncio in Prague in 1928. The election of P. Ciriaci has been the right choice because he made a great contribution to finish negotiating *modus vivendi* between Czechoslovakia and the Holy See at the turn of the years 1927–1928. If historians are agreed on these facts, they certainly diverge in the evaluation of his work in the position of the Apostolic Nuncio when the young and ambitious representative of Vatican came into conflict with Czechoslovak society, particularly after the resignation of the Prague archbishop F. Kordač in 1931 and undiplomatic statements against Slovaks that followed the Pribina festival in 1933. The article tries to comprehensively outline his activities in Czechoslovakia and at the same time to explain why P. Ciriaci has not returned into his original post after finishing the Czechoslovak mission in October 1933 but continued in a diplomatic way of the twenties and became the Apostolic Nuncio in Lisbon.

Mgr. Josef Šrámek

Mgr. Josef Šrámek is a doctoral student of the Department of History at Palacký University in Olomouc and at the same time a historian of the Museum of Eastern Bohemia in Hradec Králové. Besides, he works as an external collaborator of the Centre for Medieval Studies, a joint workplace of Charles University in Prague and the Academy of Sciences of the Czech Republic. He is focused on Czech history of Přemyslid period with emphasis on ecclesiastical history and history of the Benedictine Order.

*A Duke Founder? The Matter of Memory about the Reign of Bretislaus I
in Modern Historiographic Paradigma and in Domestic Sources
of the 12th and 14th Century*

The article deals with the analysis of awareness of Czech Duke Bretislaus I's reign in Moravia in domestic primary sources from the 12th and 13th century. The objective is to prove the possible origins of information contained in two forged documents of the Benedictine monastery in Břevnov which are dated back to years 1045 and 1048, although they originated during the second half of the 13th century. The author assumes that according to available sources such awareness could not be too strong at the beginning of the 12th century and later it even weakened. Having considered all these arguments, the writer proposes to perceive Rajhrad forgeries in accordance with modern medieval methods as a specific historiographical document that in the first place reflects awareness of the 13th century Břevnov convent about its own history.

PhDr. Michael Viktořík, Ph.D.

PhDr. Michael Viktořík, Ph.D. is employed as a lecturer at the Department of History at the Philosophical Faculty of Palacký University in Olomouc where he focuses on the 19th century history. He primarily concentrates on economic, social, military and regional history. He is the author of four monographs as well as several studies.

*Ing. Josef Kšír – A Preservationist, Founding Father
of the Olomouc Fortress Research and Significant Photographer
of Historical Sights in Olomouc*

A study deals with activities of Ing. Josef Kšír, a significant preservationist, photographer, expert on national history and geography and lecturer.

Mgr. Peter Zmátlo, Ph.D.

An assistant lecturer at the Department of History of the Philosophical Faculty of the Catholic University in Ružomberok, his research focusses on the political, cultural and regional history of the early 20th century. He is the author of several monographs and studies about interwar Czechoslovakia.

*The Pribina Festivities in Nitra in August 1933:
A Test of the Czechoslovak Regime and Statehood*

This paper deals with the Pribina Festivities in Nitra from the 12th to the 15th of August 1933. The author mainly describes and analyses the events of August 13th when the festivities culminated in a ceremonial parade and demonstration at Nitra airport, with government members, led by the prime minister Jan Malypetr present.

HISTORICA OLOMUCENSIA 44–2013

SBORNÍK
PRACÍ HISTORICKÝCH

XXXII

PhDr. Ivana Koucká, Mgr. Zdeňka Žáčková
(editorky)

Recenzenti Historica Olomucensia 44–2013, Sborník prací historických XXXII:

doc. PhDr. Josef Harna, CSc., Mgr. Jan Hrdina, Mgr. David Hubený,
Mgr. Marek Junek, Ph.D., Mgr. David Kalhous, Ph.D., PhDr. Stanislava Kovářová,
Mgr. Hana Lamatová, Mgr. Silvie Malíková, prof. PhDr. František Musil, CSc.,
PhDr. Michal Pehr, Ph.D., doc. PaedDr. Martin Pekár, Ph.D.,
doc. PhDr. Jindřich Schulz, CSc., Mgr. Libor Svoboda, Ph.D.,
PhDr. et PaedDr. Marek Šmíd, Ph.D., Mgr. Jan Štěpán, Ph.D.,
prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., Mgr. Andrej Tóth, Ph.D., PhDr. Jaroslav Valkoun,
doc. PhDr. Viera Vilhanová, DrSc., prof. PhDr. Vladimír Wolf, CSc.,
prof. PhDr. Pavel Zatloukal, Mgr. Peter Zmátlo, Ph.D.

Výkonná redaktorka: PhDr. Ivana Koucká
Odpovědná redaktorka: Mgr. Jana Kreiselová
Technická redaktorka: RNDr. Helena Hladišová

Vydala a vytiskla Univerzita Palackého v Olomouci
Křížkovského 8, 771 47 Olomouc
www.upol.cz/vup
vup@upol.cz

1. vydání

Olomouc 2013

ISSN 1803-9561